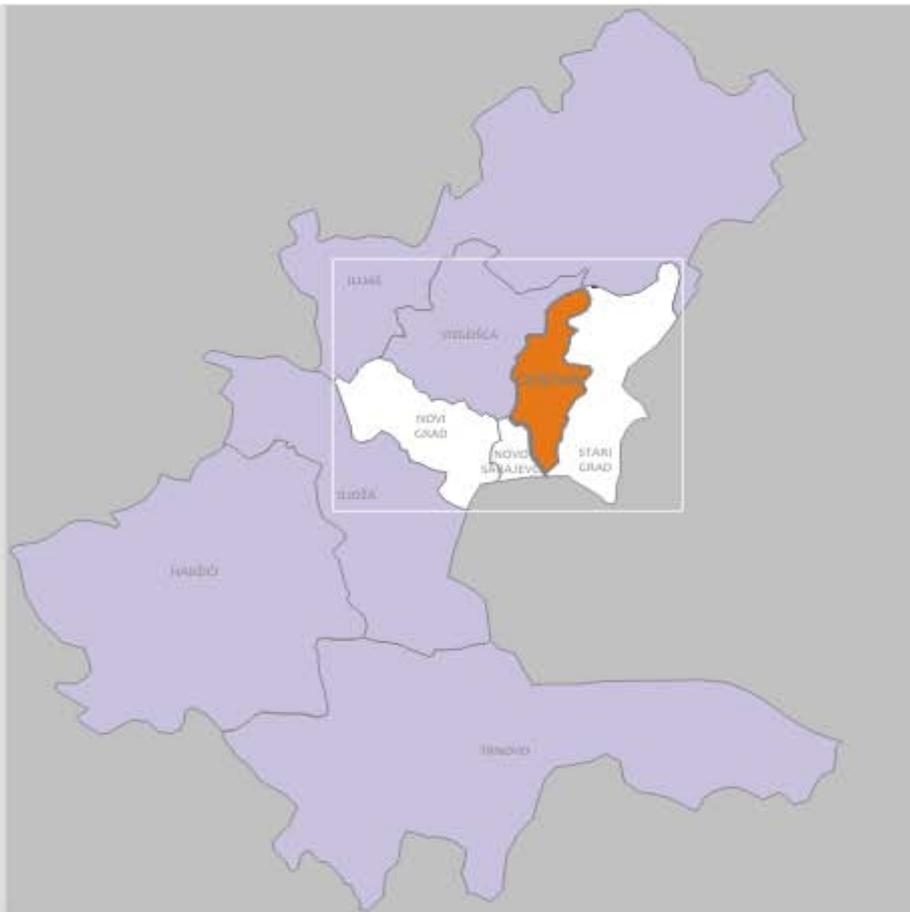

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
Kanton Sarajevo
Grad Sarajevo
Općina Centar Sarajevo

Strategija
razvoja
Općine
Centar
Sarajevo

do **2015.** godine

Zavod za planiranje razvoja Kantona
Sarajevo

Direktor: Said Jamaković, dipl.ing.arh.

Sektor za planiranje društveno-ekonomskog
razvoja

Pomoćnik direktora: mr Maida Fetahagić

Koordinator ispred Zavoda
mr Maida Fetahagić

Radni tim:

mr Maida Fetahagić
Ljiljana Misirača, dipl.ecc.
Gordana Memišević, dipl.ecc.
Emina Kašmo, dipl.ecc.
Ermina Čatić, dipl.ecc.
Rusmir Šetić, dipl.ecc.
Fikret Jakupović, dipl.ing.šum.
Edin Trgo, IT
Dubravka Šabić, dipl.ing.arh.
Dženita Šehović, dipl.ing. arh.
Adnan Šabeta, geometar
Almir Hercegovac, dipl. ing. građ.
Nada Dušparić, dipl. ing. građ.
Jasmina Čatić, dipl.ing. maš.
Mirna Sandžaktarević, dipl.psiholog

Konsultanti:

Akademik Prof Dr Boris Tihi
Dr Žarko Papić

Općina Centar

Općinski načelnik: Dževad Bećirević, dipl.
ing. maš.

Koordinator ispred Općine
Predrag Slomović, dipl. ecc.

Sadržaj

Uvod	5
I Analiza stanja	8
1. Organizacija vlasti u Općini	8
2. Tendencije u razvoju 2003-2007.	10
2.1. Demografske karakteristike	10
2.2. Makroekonomske karakteristike	12
2.3. Zaposlenost i nezaposlenost	13
2.4. Vanjskotrgovinska razmjena	16
2.5. Struktura privrede	17
2.6. Turizam	20
2.7. Poslovanje pravnih lica	21
2.7.1. Rezultati poslovanja za općinu Centar	21
2.7.2. Rezultati poslovanja prema standardnoj klasifikaciji djelatnosti (SKD)	22
2.7.3. Usporedni pokazatelji poslovanja	25
2.7.4. Mala, srednja i velika preduzeća	27
3. Socijalne karakteristike	27
3.1. Obrazovanje	27
3.1.1. Predškolsko obrazovanje	27
3.1.2. Osnovno obrazovanje	29
3.1.3. Srednje obrazovanje	30
3.1.4. Visoko obrazovanje	33
3.2. Socijalni razvoj	34
3.2.1. Socijalna zaštita	35
3.2.2. Institucionalni i vaninstitucionalni oblici socijalne zaštite	40
3.2.3. Boračka zaštita	42
3.2.4. Socijalna isključenost	47
3.3. Zdravstvo	53
3.3.1. Zdravlje stanovništva	53
3.3.2. Zdravstvena zaštita	54
3.4. Kultura	56
3.5. Sport	57
3.6. Bezbjednost	58
4. Prostorne karakteristike	59
4.1. Prirodni izvori i uslovi	59
4.1.1. Geografski položaj	59
4.1.2. Karakteristike reljefa	59
4.1.3. Klimatske karakteristike	60
4.1.4. Geološke karakteristike	60
4.2. Prostorno uređenje	61
4.2.1. Pokrivenost planskom dokumentacijom	61
4.2.2. Stanovanje	66
4.3. Saobraćaj	67
4.3.1. Mreža cesta i ulica	67
4.3.2. Saobraćajno opterećenje mreža cesta i ulica	69
4.3.3. Javni prevoz putnika	71
4.3.4. Vazdušni saobraćaj	71
4.4. Vodna infrastruktura	71
4.4.1. Snabdijevanje vodom	71
4.4.2. Odvodnja otpadnih i oborinskih voda i uređenje vodotoka	72
4.5. Energetika	73
5. Izvod iz Programa Javnih investicija Kantona Sarajevo	74

6.	Budžet općine Centar	76
II	Ocjena stanja	79
	1. Prirodni izvori i uslovi	79
	2. Socio-ekonomske karakteristike	80
	3. Socijalne karakteristike	82
	4. Prostorne karakteristike	90
	5. Izvod iz Programa javnih investicija Kantona Sarajevo 2008-2010.	94
	6. Budžet općine Centar	94
	7. Ocjena stanja 2008. i tendencije u 2009. godini	95
	8. Uticaj ekonomske krize	97
III	SWOT analiza	98
IV	Vizija	102
	A Ekonomski razvoj	104
	B Socijalni razvoj	108
	C Upravljanje prostorom	118
V	Sektorski, prioritetni ciljevi i mjere	122
VI	Projekti	133
VII	Plan provođenja Strategije razvoja općine Centar	148
	Prilozi	152
	1. Izvod iz Prostornog plana Kantona Sarajevo za period 2003-2023.	153
	2. Izvod iz Lokalnog ekološkog akcionog plana (LEAP-a)	162
	3. Izvod iz Programa javnih investicija Kantona Sarajevo 2009-2011. godine	174
	4. Osvrt na socijalnu isključenost i siromaštvo u Bosni i Hercegovini	182

UVOD

Strategija razvoja Općine Centar do 2015. godine je temeljni instrument za unaprijeđenje i upravljanje razvojem Općine. To je obavezan dokument, bitan za kvalitetno planiranje Budžeta općine Centar kao i ključna pretpostavka za korištenje predpristupnih fondova EU.

Cilj Strategije razvoja Općine Centar je utvrđivanje prioriteta ekonomskog i socijalnog razvoja i prostornog uređenja i zaštite okoliša Općine kroz realizaciju projekata koji će se implementirati do 2015 godine.

Općina Centar je povjerila izradu ovog dokumenta Zavodu za planiranje razvoja Kantona Sarajevo kao stručnoj i nadležnoj instituciji Kantona Sarajevo.

U saradnji sa Koordinatorom ispred Općine za pripremu Nacrta Strategije, Zavod je ostvario saradnju sa svim općinskim službama. U procesu priprema i izrade Strategije poštovano je načelo partnerstva i participacije. To znači da su uključeni predstavnici stručnih, naučnih i državnih institucija, privrednih organizacija, predstavnici akademske javnosti, predstavnici socijalne, zdravstvene, penziono-invalidske i boračke zaštite, bezbjednosti, nevladine organizacije, predstavnici obrazovnih, sportskih i kulturnih institucija i udruženja, političkih partija koje participiraju u Općinskom Vijeću Centra, stručne službe Općine Centar, predsjednici i sekretari mjesnih zajednica Općine.

Prvi poziv stručnim službama Općine za dostavu prijedloga i planova iz njihove nadležnosti upućen je u septembru 2008. godine. Tom prilikom su samo Služba za privredu i finansije i Služba za obrazovanje, kulturu i sport su dostavile konkretne prijedloge projekata.

U cilju uključivanja svih aktera u pripremu Strategije organizirane su četiri radionice:

Radionica 1: Privredni razvoj, održana 12.11. 2008.

Radionica 2: Socijalni razvoj – socijalna i zdravstvena zaštita, održana 13.11. 2008.

Radionica 3: Socijalni razvoj- sport, kultura i obrazovanje, održana 14.11.2008.

Radionica 4: Prostorno uređenje – razvoj saobraćaja, održana 26.11.2008.

Na radionicama su razmatrane mogućnosti i prepreke u razvoju Općine, kao i dati prijedlozi prioriteta, mjera i projekata koji mogu podstaći razvoj Općine. Svim akterima planiranja data je i mogućnost da svoje sugestije dostave pismeno do 15.12.2008. godine.

Sugestije i prijedloge dostavili su:

1. Savjet Mjesne zajednice „Ciglane –Gorica“
2. Savjet Mjesne zajednice „Betanija – ŠIP“
3. Osnovna škola „Musa Ćazim Ćatić“
4. Služba za privredu i finansije Općine Centar
5. Služba za lokalnu samoupravu Mjesne zajednice „Mejtaš – Bjelave“.

Osim toga, I faza Strategije: „Analiza i ocjena stanja“ dostavljena je svim službama u Općini na mišljenje i sugestije. Na urađenu Analizu stanja nije bilo ni jedne primjedbe.

Strategija razvoja Općine predstavlja skup ciljeva, mjera i projekata za unaprijeđenje ukupnog razvoja Općine. Temeljni pristup izrade Strategije je cjelovitost razvoja: obuhvaćeni su svi

aspekti razvoja, ekonomski, socijalni, prostorno uređenje i zaštita okoliša, na načelima održivosti i institucionalnim razvojem, kao okvirom za uspješnu implamentaciju Strategije.

Vremenski okvir za koji se radi Strategija je period do 2015. godine. Pri tome je potrebno redovito godišnje pratiti realizaciju Strategije i vršiti korekcije u skladu sa promjenama i tendencijama u užem i širem okruženju. Ključne godine presjeka realizacije Strategije su 2012. i 2015.

Prostorni obuhvat za koji se radi Strategija je prostor Općine Centar, općine koja pripada Sarajevu, glavnom gradu Bosne i Hercegovine i Kantonu Sarajevo.

Kod pripreme Strategije primjenjivani su slijedeći principi: partnerstvo u pripremi i implementaciji, zajedničko vlasništvo i participacija, kontinuitet strateškog planiranja, orijentacija na cilj, odnosno na projekte, transparentnost postupka, održivosti, integracije, inovacije, jasne strukture, hijerarhije strateških planova, odozdo ka gore („bottom up“) princip, monitoring i evaluacija. Osim toga, u pripremi i izradi Strategije poštovane su evropske metodologije strateškog planiranja i lokalnog razvoja i orijentacija na nove holističke pristupe.

Strategija sadrži dva dijela: Prvi dio se odnosi na analizu, ocjenu stanja i SWOT analizu. Drugi, strateški dio, sadrži viziju, sektorske ciljeve, prioritene ciljeve i mjere i akcioni plan sa dinamikom realizacije projekata, okvirnom vrijednošću projekata i izvorima sredstava. Posebno poglavlje je Plan provođenje Strategije razvoja Općine Centar. Na kraju su dati posebni prilozi: Izvod iz Programa javnih investicija Kantona Sarajevo 2009-2011. godina, Izvod iz LEAP-a, Izvod iz Prostornog plana Kantona Sarajevo do 2023. i Osvrt na socijalnu uključenost i siromaštvo u Bosni i Hercegovini.

Strategija razvoja Općine određuje direktne ciljeve, mjere u:

- oblastima koje su u nadležnosti i odgovornosti Općine (obrazovanje, infrastruktura, socijalni razvoj, institucionalni okvir itd)
- područja u kojima Općina stvara uvjete za razvoja – ambijent privlačan za investicije, partnerstvo JPP, ruralni razvoj itd.
- područja promotivnog djelovanja u kojima Općina daje podršku određenim projektima
- područja i ciljeve u kojima kandidiraju projekti za finansiranje i sufinansiranje iz drugih izvora (budžet Grada, Kantona Sarajevo, Federacije BiH, Bosne i Hercegovine, pristupni fondovi EU, privatni kapital, javno privatno partnerstvo, krediti itd).

Nacrt dokumenta je usaglašen sa razvojnim dokumentima Kantona Sarajevo i drugim dokumentima relevantnim za Strategiju razvoja općine Centar: Prostorni plan Kantona Sarajevo za period od 2003. do 2023. godine, Strategija razvoja Kantona Sarajevo do 2015. godine, Urbanistički plan grada Sarajeva za urbano područje Sarajevo (Stari grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi grad, Ilidža i Vogošća) za period od 1986. do 2015. godine, EURED - Strategija makroekonomske regije Sarajevo, Strategijske odrednice općine Centar, materijali Centra za podršku biznisu općine Centar, Operativni program lokalnog ekonomskog razvoja općine Centar za period 2006 -2010 godine, Lokalni ekološki akcioni plan Općine Centar, Dokument okvirnog Budžeta Općine.

Takođe su uvažena istraživanja data kroz studije koje su urađene za potrebe izrade Prostornog plana Kantona Sarajevo za period od 2003. do 2023. godine (Studija privrednih djelatnosti I faza,

Instrumenti i institucije nove zemljišne politike, Studija razvoja ruralnog područja Kantona Sarajevo, Studija privrednih djelatnosti II faza i dr.).

U pripremi i izradi Strategije korištena su iskustva u strateškim razvojnim dokumentima i dobra praksa lokalnih zajednica: općina Kantona Sarajevo (Općina Novi Grad, Općina Novo Sarajevo), kantona Federacije BiH (Tuzlanski kanton), gradova i kantona/županija susjednih zemalja Regiona i Evropske Unije.

U pripremi dokumenta korištene su informacije, dokumentacija i karte Zavoda za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, podaci Federalnog zavoda za statistiku i Zavod za informatiku i statistiku Kantona Sarajevo, bilteni Zavod za zapošljavanje Kantona Sarajevo kao i materijali općinskih službi.

Strategija predstavlja znatno širi razvojni okvir od onoga što je samo područje nadležnosti Općine. Time se stvaraju mogućnosti i nagovještavaju politike i mjere kojima će Općina upravljati razvojem. To su dragocjene informacije za sve aktere razvoja – Općinu Centar. Grada Sarajevo, Kanton Sarajevo, poslovne kompanije, investitore, banke, škole, nevladine organizacije, civilno društvo itd.

Strategija razvoja nije statičan dokumenat. To je dinamički, otvoren razvojni dokument koji će s vremenom trebati mijenjati i prilagođavati promjenama u okruženju i Općini te na taj način doprinijeti boljem rješavanju ključnih razvojnih pitanja Općine. Općina će upravljati tim promjenama i ravnati o njima kako bi se osiguralo da Strategija i dalje bude relevantna i u skladu sa znanjem i stručnim mišljenjem ključnih aktera koje se odnose na prepreke i prilike koje karakterišu Općinu.

I ANALIZA STANJA

1. Organizacija vlasti u Općini

Općina je jedinica lokalne samouprave. Općina ima zakonodavnu i izvršnu vlast.

Općinsko vijeće (zakonodavna vlast) i Općinski načelnik (izvršna vlast) kao organi vlasti u općini funkciju vlasti vrše u skladu sa ustavom, zakonom i statutom općine.

Općinsko vijeće je predstavničko tijelo građana i općine koje funkciju vlasti vrši u skladu sa ustavom, zakonom i statutom. Sadašnji saziv Općinskog vijeća ima 31 člana: Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine (SDP) je zastupljena sa 12 članova ili 39%, Stranka demokratske akcije (SDA) sa 10, odnosno 32%, Naša stranka (NS) sa 4 ili 13%, Stranka za Bosnu i Hercegovinu (SBiH) sa 3 ili 10%, Bosanskohercegovačka patriotska stranka - Sefer Halilović (BPS) sa 1 ili 3% i Stranka penzionera-umirovljenika (SPU) sa 1 ili 3%. Mandat članova vijeća traje četiri godine.

Općinski načelnik je izvršno-upravni organ Općine. Općinskog načelnika biraju demokratskim putem birači na neposrednim tajnim izborima na cijelom području Općine u skladu sa zakonom i statutom. Mandat Općinskog načelnika traje četiri godine.

Za obavljanje upravnih i drugih stručnih poslova iz samoupravnog djelovanja Općine, kao i drugih poslova, koji su federalnim i kantonalnim zakonom preneseni na Općinu, osnivaju se službe za upravu.

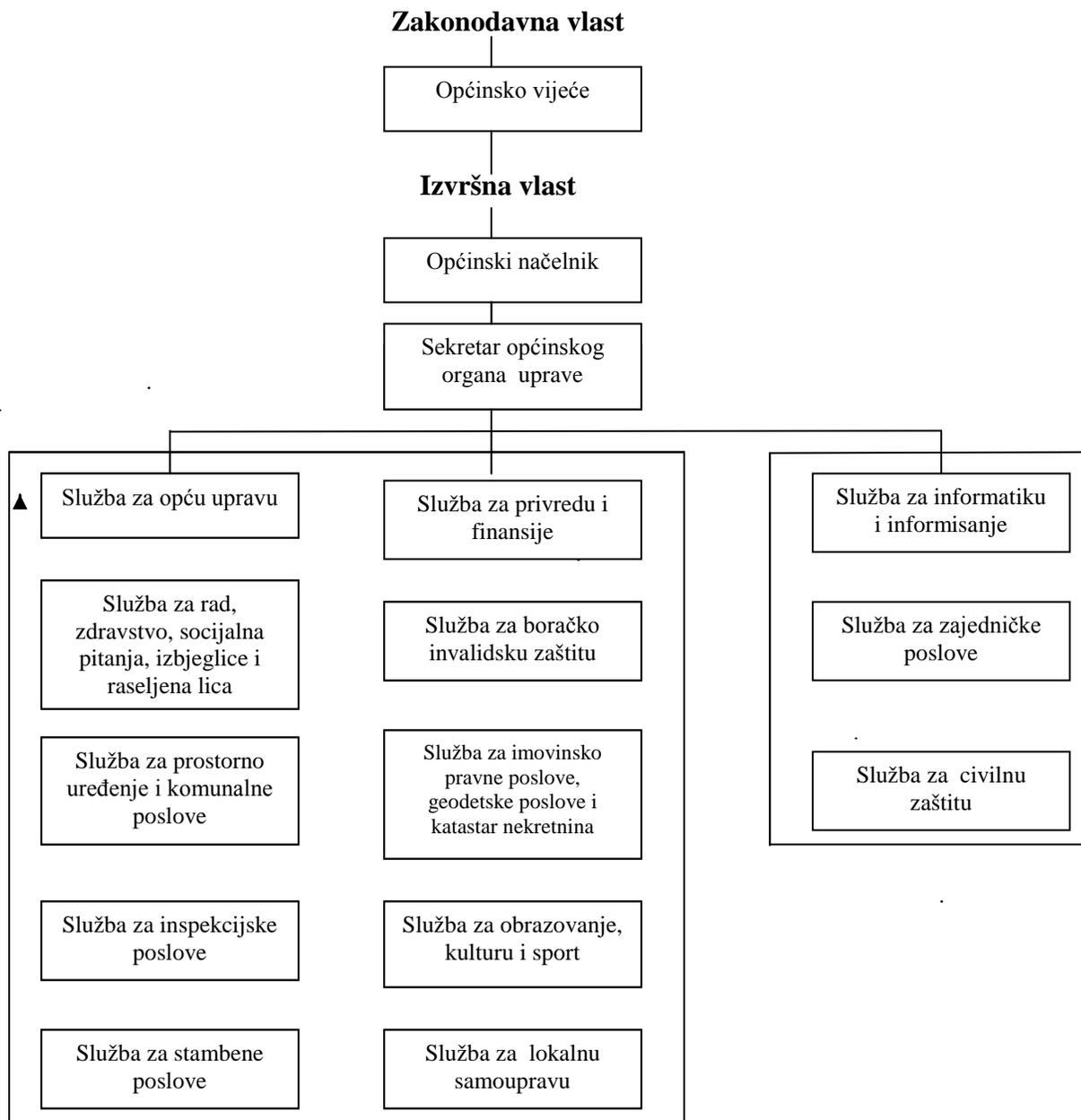
Općinsko pravobranilaštvo je organizovano kao poseban općinski organ čija je nadležnost da zakonski zastupa Općinu, a u cilju zaštite imovine i imovinskih interesa Općine.

Sudsku vlast u općini vrši Općinski sud I u Sarajevu pred kojim građani ostvaruju svoja prava i interese.

Općina Centar je, kao prvi organ u oblasti državne uprave u BiH, 16. aprila 2003. godine, dobila certifikat ISO 9001:2000 međunarodnog standarda kvaliteta za usluge koje općinske službe pružaju građanima u oblasti lokalne uprave i samouprave. Certifikat je potvrđen 2004, 2005, 2006, 2007 i 2008. godini.

Općina Centar je 20. novembra 2007. godine uspješno prošla certifikacijsku provjeru za uspostavljeni sistem okolinskog upravljanja - EMS (Environmental Management System) po normi ISO 14001:2004.

Šema vlasti Općine

Statutom Općine (član 7.) utvrđen je samoupravni djelokrug Općine:

Općina u okviru samoupravnog djelokruga, u skladu sa ustavom i zakonom, naročito:

- osigurava uslove i preduzima sve potrebne mjere za dosljedno poštivanje i zaštitu ljudskih prava i sloboda;
- osigurava lokalne potrebe stanovništva u oblasti brige o djeci, obrazovanju i odgoju, radu i zapošljavanju, socijalnoj zaštiti, kulturi, fizičkoj kulturi, sportu i zaštiti i unapređenju životne okoline;

- osigurava uslove za razvoj gospodarstva od značaja za Općinu;
- vodi urbanističko-stambenu politiku od značaja za Općinu i njen razvoj;
- upravlja općinskom imovinom;
- osigurava obavljanje komunalnih i drugih uslužnih djelatnosti;
- osigurava i razvija lokalnu infrastrukturu;
- osigurava uslove rada lokalnih radio i TV stanica;
- vodi brigu o turističkim resursima Općine;
- uređuje i stvara uslove za racionalno korištenje i upravljanje građevinskim zemljištem i poslovnim prostorima;
- osigurava uslove za ostvarivanje mjesne samouprave;
- osniva javne ustanove i druga pravna lica od interesa za Općinu;
- osigurava javni red i mir;
- obavlja upravne poslove iz samoupravnog djelokruga Općine, kao i prenesene upravne poslove;
- obavlja i druge poslove koji su od značaja za Općinu koji su utvrđeni ustavom i zakonom.

U sastavu općine Centar je 15 mjesnih zajednica: Bardakčije, Betanija-Šip, Breka-Koševo II, Ciglane-Gorica, Donji Velešići, Džidikovac-Koševo I, Hrastovi-Mrkovići, Koševsko brdo, Marijin Dvor-Crni vrh, Mejtaš-Bjelave, Park-Višnjik, Pionirska dolina-Nahorevo, Skenderija-Podtekija, Soukbunar, Trg oslobođenja-Centar.

2. Tendencije u razvoju 2003-2007.

2.1. Demografske karakteristike

Općina Centar, sa površinom od 33 km² jedna je od manjih općina u Kantonu Sarajevo, i na tom prostoru, sredinom 2007. godine, živi 70.143 stanovnika, što je za 2.006 stanovnika više nego 2003. kada je na području Općine živjelo 68.137 stanovnika. Sa gustom naseljenosti preko 2.126 stan/km² jedna je od najgušće naseljenih općina Kantona (zajedno sa općinom Novo Sarajevo i Novi Grad).

Posmatrano po starosnoj strukturi došlo je do karakterističnih promjena u pravcu smanjenja učešća mlađe populacije (sa 16,1% učešća u 2003. na 14,8% u 2007.), a do povećanja stanovnika dobi preko 65 godina (sa 16% učešća u 2003. na 18,6% u 2007.). Radni kontingent stanovništva, populacija od 15 do 65 godina takođe je smanjila učešće sa 67,9% u 2003. na 66,6% učešća u ukupnoj populaciji općine. Na ova kretanja upućuju i stope rasta stanovništva. Tako imamo da je u periodu od 2003. do 2007. mlađe stanovništvo opadalo po stopi od 1,4%, a da je starija populacija rasla po stopi od 4,6%. Stopa rasta radnog kontingenta je 0,3%.

Tabela 1. Demografske karakteristike općine Centar

	2003	2004	2005	2006	2007	Stopa rasta 03-07	Indeks 07/03
Površina općine u km ²	33,0	33,0	33,0	33,0	33,0		
Pokazatelji							
1. Broj stanovnika (30.06.)	68.137	67.993	67.909	70.289	70.143	0,7	1,03
2. Gustina naseljenosti stan/km ²	2.065	2.060	2.058	2.130	2.126		
3. Starosna struktura stanovnika	68.137	67.993	67.909	70.289	70.143		
0-14	10.959	10.478	10.465	10.392	10.370	-1,4	0,95
15-65 radni kontingent	46.277	46.500	46.443	46.840	46.743	0,3	1,01
65 i više	10.901	11.015	11.001	13.057	13.030	4,6	1,20
4. Starosna struktura stanovnika u %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0		
0-14	16,1	15,4	15,4	14,8	14,8	-2,1	0,92
15-65 radni kontingent	67,9	68,4	68,4	66,6	66,6	-0,5	0,98
65 i više	16,0	16,2	16,2	18,6	18,6	3,8	1,16
5. Vitalna statistika							
živorođeni	645	562	563	641	596	-2,0	0,92
umrli	631	706	647	640	741	4,1	1,17
prirodni priraštaj	14	-144	-84	1	-145		-10,36
6. Stope vitalne statistike (‰)							
natalitet	9,5	8,3	8,3	9,1	8,5	-2,7	0,90
mortalitet	9,3	10,4	9,5	9,1	10,6	3,3	1,14
prirodni priraštaj	0,2	-2,1	-1,2	0,0	-2,1		-10,06
vitalna statistika	1,0	0,8	0,9	1,0	0,8	-5,8	0,79

Došlo je do značajnih promjena vitalnih karakteristika stanovništva: natalitet je značajno opao (broj živorođenih u posmatranom periodu prosječno godišnje opada po stopi od 2%), dok je mortalitet veći za 1,3 promila u 2007. u odnosu na 2003. godinu (stopa rasta broja umrlih je 4,1%). Veća stopa mortaliteta rezultirala je i padom prirodnog priraštaja (stopa prirodnog priraštaja je negativna i iznosi 2,1 promil), kao i vitalnim indeksom ispod jedan. Ovakve stope upozoravaju na tendenciju daljeg starenja stanovništva.

U periodu 2003-2007. godina stopa rasta stanovništva općine Centar je 0,7% i manja je od stope koju bilježi Kanton Sarajevo od 1,1%, ali je veća u odnosu na rast stanovništva na području Grada od 0,6%. Posmatrano po starosnoj strukturi, stopa rasta mlađe populacije u Općini je -1,4% (opada broj stanovnika ove populacije), dok u Kantonu raste po stopi od 0,1%. Stopa rasta radnog kontingenta, kao i starije populacije je pozitivna i u Općini i Kantonu.

Općina Centar u 2007. godini u ukupnoj strukturi stanovništva Kantona Sarajevo učestvuje sa 16,7%. Posmatrano po starosnoj strukturi stanovništva značajno je učešće svih populacija općine u odnosu na ukupno stanovništvo Kantona (mlađa populacija ima učešće od 14,9%, radni kontingent 16,6%, dok stanovništvo iznad 65 godina ima učešće od 19%).

Tabela 2. Stanovništvo

	Centar			Kanton Sarajevo	
	2007	Odnos Centar/ Kanton Sarajevo	stopa rasta 03-07	2007	stopa rasta 03-07
Površina (km ²)	33	2,6		1.277	
Gustina naseljenosti (stan/km ²)	2.126	6,5	0,7	328	
Broj stanovnika	70.143	16,7	0,7	419.030	1,1
do 15 godine	10.370	14,9	-1,4	69.716	0,1
od 15 do 65 godina	46.743	16,6	0,3	280.884	0,2
preko 65 godina	13.030	19,0	4,6	68.430	6,5
Starosna struktura stanovništva (%)	100,0			100,0	
do 15 godine	14,8		-2,1	16,6	
od 15 do 65 godina	66,6		-0,5	67,0	
preko 65 godina	18,6		3,8	16,3	
Vitalna statistika					
živorođeni	596	14,3	-2,0	4.168	1,9
umrli	741	20,5	4,1	3.616	2,5
prirodni priraštaj	-145			552	-1,4
Stope vitalne statistike (‰)					
natalitet	8,5	0,9	-2,7	9,9	0,8
mortalitet	10,6	1,2	3,3	8,6	1,4
prirodni priraštaj	-2,1	-1,6		1,3	-2,5

Svi parametri vitalne statistike stanovništva Općine su nepovoljni u odnosu na iste u Kantonu. Stopa nataliteta u Općini je manja za 1,4 promila nego u Kantonu, dok je stopa mortaliteta veća u Centaru za 2 promila. Stopa prirodnog priraštaja u Centru je negativna i manja je za 4,4 promila u odnosu na stopu u Kantonu.

U periodu od 2003. do 2007. natalitet Općine opada prosječno godišnje po stopi od 2,7%, dok u Kantonu raste po stopi od 0,8%. Stopa rasta mortaliteta je pozitivna i u Općini (3,3%) i u Kantonu (1,4%). Uzrok ovakvog kretanja nataliteta i mortaliteta jeste negativna stopa rasta i na nivou Centara i u Kantonu.

2.2. Makroekonomske karakteristike

Društveni bruto proizvod, kao agregatni pokazatelj ekonomske razvijenosti, imao je vrlo dinamičan rast. Tako je vrijednost ukupno proizvedenih dobara i usluga na području Općine iznosila 1,8 miliona KM što je veće za 69% od ostvarenog GDP u 2003. godini. Prosječna stopa rasta GDP u ovom periodu iznosila je 14%. GDP/pc je rastao prosječno godišnje po stopi od 18,7% u periodu od 2003. do 2007. godine i veći je u 2007. skoro 2 puta u odnosu na 2003. godinu.

Tabela 3. Makroekonomske karakteristike općine Centar

	2003	2004	2005	2006	2007	Stopa rasta 03-07	Indeks 07/03
Pokazatelji							
1. GDP u hilj KM	1.091	1.181	1.322	1.574	1.839	14,0	1,69
GDP /pc u USD	9.244	11.020	12.374	14.360	18.345	18,7	1,98
2. Zaposlenost (31.12)	28.955	33.821	33.524	34.626	39.402	8,0	1,36
Stepen zaposlenosti stanovništva u %	42,50	49,74	49,37	49,26	56,17	7,2	1,32
3. Nezaposlenost (31.12.)	6.575	6.921	7.372	7.416	7.121	2,0	1,08
Stepen nezaposlenosti stanovništva u %	9,6	10,2	10,9	10,6	10,2	1,3	1,05
4. Radna snaga	35.530	40.742	40.896	42.042	46.523	7,0	1,31
Stopa nezaposlenosti u %	18,51	16,99	18,03	17,64	15,31	-4,6	0,83

Prema osnovnim indikatorima razvijenosti, Općina Centar je nesumnjivo najrazvijenija općina u Kantonu Sarajevo. Posmatrano po godišnjim stopama rasta, Općina po svim makroekonomske kategorijama prati Kanton Sarajevo. Tako u periodu 2003-2007. godine GDP/pc prosječno godišnje raste 18,7% u Centru, a u Kantonu 18,5%. Stepen zaposlenosti u općini Centar je rastao po stopi od 7,2%, a u Kantonu 6,5%, dok stopa nezaposlenosti opada prosječno godišnje i u Općini (4,6%) i u Kantonu (3,1%). Prosječna plata takođe raste, u Centru po stopi od 7,5%, a u Kantonu 6,4%.

Tabela 4. Makroekonomske kategorije

	Centar			Kanton Sarajevo	
	2007	Odnos Centar/ Kanton Sarajevo	stopa rasta 03-07	2007	stopa rasta 03-07
GDP u mil. KM	1.839	37,0	14,0	4.972	14,3
GDP /pc u USD	18.345	2,2	18,7	8.299	18,5
Zaposlenost	39.402	34,1	8,0	115.569	7,6
Stepen zaposlenosti (%)	56,2	2,0	7,2	27,6	6,5
Nezaposlenost	7.121	10,9	2,0	65.344	2,2
Radna snaga	46.523	25,7	7,0	180.913	5,5
Stopa nezaposlenosti (%)	15,3	0,6	-4,6	27,6	-3,1
Prosječna plaća u KM	930	1,1	7,5	836,3	6,4

Općina Centar i u 2007. godini predstavlja područje sa najznačajnijom koncentracijom ekonomskih efekata na području Kantona. Tako Općina ima: 37% učešća u društvenom bruto proizvodu Kantona, preko 34% zaposlenih, skoro 26% radne snage. Prosječna plata je 930 KM i veća je za preko 11% nego u Kantonu (836,3 KM).

2.3. Zaposlenost i nezaposlenost

Ukupan broj zaposlenih u Općini povećao se za skoro 10.500 lica. Zaposlenost je rasla brže od rasta stanovništva što je rezultiralo rastom stepena zaposlenosti sa 42,5% u 2003. na 56,2% u 2007. godini.

Tabela 5. Zaposlenost po kvalifikacionoj strukturi po godinama (mart)

	2003	2004	2005	2006	2007	Stopa rasta 03-07	Indeks 07/03
VSS	6.929	7.348	8.056	7.887	8.599	5,5	124,1
VŠS	2.075	2.176	2.332	2.215	2.367	3,3	114,1
SSS	8.895	11.345	12.400	11.965	12.536	9,0	140,9
NSS	1.430	1.549	1.482	1.901	1.530	1,7	107,0
VKV	939	996	824	1.137	909	-0,8	96,8
KV	3.472	3.648	3.378	3.568	3.015	-3,5	86,8
PKV	948	931	796	496	782	-4,7	82,5
NKV	1.534	1.600	1.664	1.180	1.467	-1,1	95,6
Ukupno	26.222	29.593	30.932	30.349	31.205	4,4	119,0

Najviše je rasla zaposlenost lica sa srednjom stručnom spremom po prosječnoj godišnjoj stopi od 9%. U periodu od 2003. do 2007. godine pozitivnu stopu rasta su imala i lica sa VSS (5,5%), zatim sa VŠS (3,3%), te sa NSS (1,7%). U periodu od 2003. do 2007. smanjuje se broj zaposlenih kvalifikovanih radnika i to: PKV (-4,7%), zatim KV (-3,5%), te NKV (-1,1%) i VKV (-0,8%).

Tabela 6. Struktura zaposlenih po kvalifikacionoj strukturi po godinama (mart)

	2003	2004	2005	2006	2007
VSS	26,4	24,8	26,0	26,0	27,6
VŠS	7,9	7,4	7,5	7,3	7,6
SSS	33,9	38,3	40,1	39,4	40,2
NSS	5,5	5,2	4,8	6,3	4,9
VKV	3,6	3,4	2,7	3,7	2,9
KV	13,2	12,3	10,9	11,8	9,7
PKV	3,6	3,1	2,6	1,6	2,5
NKV	5,9	5,4	5,4	3,9	4,7
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tokom perioda najveći broj zaposlenih lica je sa srednjom stručnom spremom i kretao se u rasponu od 33,9% u 2003. do 40,2% u 2007., zatim lica sa visokom stručnom spremom sa učešćem od 26,4% u 2003., a 2007. godine sa 27,6% učešća u ukupnom broju zaposlenih u Općini.

Tabela 7. Zaposlenost po kvalifikacionoj strukturi

	Centar			Kanton Sarajevo	
	2007	Odnos Centar/ Kanton Sarajevo	stopa rasta 03-07	2007	stopa rasta 03-07
VSS	8.599	46,3	5,5	18.584	6,7
VŠS	2.367	38,2	3,3	6.204	3,5
SSS	12.536	38,5	9,0	32.559	7,6
NSS	1.530	39,9	1,7	3.833	0,0
VKV	909	24,2	-0,8	3.759	-1,2
KV	3.015	23,1	-3,5	13.042	-3,4
PKV	782	40,6	-4,7	1.927	-12,9
NKV	1.467	32,9	-1,1	4.461	-1,9
Ukupno	31.205	37,0	4,4	84.369	3,0

Posmatrano po kvalifikacionoj strukturi, zaposleni Općine u 2007. godini imaju značajno učešće od 37% u ukupnom broju zaposlenih u Kantonu. Najveće učešće imaju zaposleni sa VSS (46,3%), zatim PKV radna snaga (40,6%), sa NSS (39,9%), te sa SSS (38,5%) i VŠS (38,2%).

U periodu 2003. do 2007. broj zaposlenih je rastao i u Općini i u Kantonu kod osoba sa VSS, VŠS, te SSS i NSS, dok je broj zaposlenih opadao kod kvalifikovane radne snage.

U 2007. godini je bilo 7.121 nezaposlenih lica što je više za 546 lica nego 2003. kada je 6.575 osoba tražilo zaposlenje. Stepenn nezaposlenosti stanovništva 2007. iznosi 10,2% i veći je nego 2003. kada je bio 9,6%. Stopa nezaposlenosti se smanjila sa 18,5% u 2003. na 15,3% u 2007. godini.

Tabela 8. Nezaposlenost po kvalifikacionoj strukturi po godinama

	2003	2004	2005	2006	2007	Stopa rasta 03-07	Indeks 07/03
VSS	380	521	626	677	676	15,5	177,9
VŠS	157	171	165	175	182	3,8	115,9
SSS	1.883	2.043	2.296	2.305	2.281	4,9	121,1
NSS	83	88	88	83	74	-2,8	89,2
VKV	60	56	58	64	56	-1,7	93,3
KV	1.805	1.857	1.975	1.915	1.751	-0,8	97,0
PKV	60	59	61	58	55	-2,2	91,7
NKV	2.147	2.126	2.103	2.139	2.046	-1,2	95,3
Ukupno	6.575	6.921	7.372	7.416	7.121	2,0	108,3

Po kvalifikacionoj strukturi broj nezaposlenih tokom perioda od 2003 do 2007. najviše je rastao kod lica sa VSS (15,5%), zatim SSS (4,9%), te kod lica VŠS (3,8%). Broj nezaposlenih sa NSS i kvalifikovanih lica (VKV, KV, PKV i NKV) se smanjivao. U posmatranom periodu u ukupnom broju nezaposlenih najveće učešće imaju lica sa srednjom stručnom spremom, zatim nekvalifikovani i kvalifikovani radnici.

Tabela 9. Struktura nezaposlenosti po kvalifikacionoj strukturi po godinama (%)

	2003	2004	2005	2006	2007
VSS	5,8	7,5	8,5	9,1	9,5
VŠS	2,4	2,5	2,2	2,4	2,6
SSS	28,6	29,5	31,1	31,1	32,0
NSS	1,3	1,3	1,2	1,1	1,0
VKV	0,9	0,8	0,8	0,9	0,8
KV	27,5	26,8	26,8	25,8	24,6
PKV	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8
NKV	32,7	30,7	28,5	28,8	28,7
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

U periodu 2003. do 2007. godine najveći broj nezaposlenih lica je sa srednjom stručnom spremom i kretao se u rasponu od 28,6% u 2003. do 31,1% u 2007., zatim nekvalifikovana radna snaga sa učešćem od 32,7% u 2003., a 2007. godine 28,7%, te KV radnici sa 27,5% učešća u 2003., odnosno 2007. godine 25,8% učešća u ukupnom broju nezaposlenih Centra.

Tabela 10. Nezaposlenost po kvalifikacionoj strukturi

	Centar			Kanton Sarajevo	
	2007	Odnos Centar / Kanton Sarajevo	stopa rasta 03-07	2007	stopa rasta 03-07
VSS	676	21,8	15,5	3.101	17,8
VŠS	182	18,2	3,8	998	1,0
SSS	2.281	13,0	4,9	17.509	3,9
NSS	74	14,1	-2,8	524	-0,3
VKV	56	10,5	-1,7	534	-2,0
KV	1.751	9,5	-0,8	18.367	1,7
PKV	55	10,5	-2,2	526	0,7
NKV	2.046	8,6	-1,2	23.785	0,4
Ukupno	7.121	10,9	2,0	65.344	2,3

U 2007. godini 10,9% nezaposlenih u Kantonu je na području Centra. Od toga broja najveće učešće imaju lica sa VSS, 21,8% i sa VŠS, 18,2% u ukupno nezaposlenim u Kantonu.

U periodu 2003. do 2007. broj nezaposlenih je rastao i u Općini i u Kantonu kod osoba sa VSS, VŠS, te SSS, dok je broj nezaposlenih opadao kod osoba sa nižom stručnom spremom i kvalifikovane radne snage. Najveću stopu rasta bilježe osobe za VSS, u Centru raste broj nezaposlenih po stopi od 15,5%, a u Kantonu po stopi od 17,8%.

2.4. Vanjskotrgovinska razmjena

Centar je ostvario izvoz u 2007. godini u vrijednosti od preko 90,5 miliona KM, što je za oko 46% manje nego u 2003. godini kada je ostvaren izvoz u vrijednosti od oko 167,6 miliona KM. Tokom perioda obim izvoza opada po stopi od -14,3%.

Uvoz u 2007. godini je ostvaren u vrijednosti od preko 488,8 KM što je manje nego 2003. godine kad je iznosio 912,9 miliona KM. U periodu 2003. do 2007. uvoz se smanjuje po stopi od 14,5%.

Tabela 11. Vanjskotrgovinska razmjena Centra

	2003	2004	2005	2006	2007	Stopa rasta 03-07	Indeks 07/03
Pokazatelji							
1. Izvoz u hilj. KM	167.649	42.120	64.027	61.592	90.501	-14,3	0,54
2. Uvoz u hilj. KM	912.860	507.305	646.223	398.384	488.845	-14,5	0,54
3. Obim vanjskotrgovinske razmjene u hilj. KM	1.080.509	549.425	710.250	459.976	579.346	-14,4	0,54
4. Stepen pokrivenosti uvoza izvozom u %	18,4	8,3	9,9	15,5	18,5	0,2	1,01
5. Uvoz / pc u KM	13.397	7.461	9.516	5.668	6.969	-15,1	0,52
6. Izvoz / pc u KM	2.460	619	943	876	1.290	-14,9	0,52

Ostvareni obim vanjsko-trgovinske razmjene u 2007. godini iznosi preko 579,3 miliona KM i od toga uvoz predstavlja 84,4%, a izvoz 15,6%.

U 2003. godini u ukupnom obimu vanjsko-trgovinske razmjene koji je ostvaren u vrijednosti od 1,1 milijardu KM uvoz je predstavljao 84,5%, a izvoz 15,5%.

U periodu od 2003. do 2007. uvoz/pc je opadao po stopi od 15,1%, odnosno 2007. iznosi 6.969 KM i manji je za 48% od uvoza/pc ostvarenog 2003. kada je iznosio 13.397 KM. Ostvareni Izvoz/pc u 2007. iznosi 1.290 KM i manji je za 48% nego 2003. kada je iznosio 2.460 KM. Izvoz/pc prosječno godišnje opada po stopi od 14,9%.

Tabela 12. Vanjskotrgovinska razmjena Općine i Kantona

	Centar			Kanton Sarajevo	
	2007	Odnos Centar / Kanton Sarajevo	stopa rasta 03-07	2007	stopa rasta 03-07
Izvoz u hilj. KM	90.501	12,5	-14,3	726.251	18,6
Uvoz u hilj. KM	488.845	14,7	-14,5	3.330.990	15,6
Obim vanjskotrgovinske razmjene u hilj. KM	579.346	14,3	-14,4	4.057.241	16,1
Stepen pokrivenosti uvoza izvozom u %	18,5	84,9	0,2	21,8	2,6
Uvoz / pc u KM	6.969	87,7	-15,1	7.949	14,3
Izvoz / pc u KM	1.290	74,4	-14,9	1.733	17,3

Osnovni pokazatelji vanjskotrgovinske razmjene u Centru imaju opadajuće stope rasta, dok u Kantonu imaju tendenciju rasta. U 2007. godini uvoz Općine ima učešće od 14,7%, a izvoz 12,5% u ukupnom uvozu odnosno izvozu Kantona.

2.5. Struktura privrede

Generiranje ukupne vrijednosti društvenog bruto proizvoda Općine, ilustriraćemo strukturom privrede Općine, i to strukturom poslovnih subjekata, kao i zaposlenih prema standardnoj kvalifikaciji.

Struktura privrede ukazuje da se radi o privredi razvijenog tipa sa značajnim učešćem tercijarnog i kvartarnog sektora. To je razumljivo za općinu koja je značajno trgovinsko sjedište, sjedište upravnih i administrativnih tijela, sjedište banaka, predstavništva stranih i domaćih firmi, međunarodnih organizacija, zdravstvenih i obrazovnih institucija.

Tabela 13. Privreda općine Centar

		2003	2004	2005	2006	2007	Stopa rasta 03-07	Indeks 07/03
Registirani subjekti (pravna lica, fizička i obrt)		2.905	5.484	5.871	6.273	6.547	22,5	225,4
1.	Broj subjekata							
	I sektor	31	17	29	37	37	4,5	119,4
	II sektor	356	656	679	704	711	18,9	199,7
	III sektor	1.685	3.478	3.704	3.924	4.083	24,8	242,3
	IV sektor	833	1.333	1.459	1.608	1.716	19,8	206,0
2.	Broj zaposlenih po sektorima*		30.300	31.269	30.973	34.864	4,8	115,1
	I sektor		703	865	359	879	7,7	125,0
	II sektor		5.634	5.488	5.586	6.096	2,7	108,2
	III sektor		17.373	18.079	18.019	20.397	5,5	117,4
	IV sektor		6.590	6.837	7.009	7.492	4,4	113,7
3.	Rangirane djelatnosti prema broju zaposlenih*		23.420	23.752	23.714	25.994	3,5	111,0
	Rang I I Saobraćaj, skladištenje i veze		9.402	9.404	9.435	9.911	1,8	105,4
	Rang II N Zdravstvena i socijalna zaštita		5.808	5.993	6.122	6.427	3,4	110,7
	Rang III G Trgovina		4.317	4.610	4.332	5.561	8,8	128,8
	Rang IV F Građevinarstvo		3.893	3.745	3.825	4.095	1,7	105,2

* Pravna lica koja knjigovodstvo vode po kontnom planu preduzeća

U tercijarnom i kvartarnom sektoru registrirano je preko 88% ukupnog broja poslovnih subjekata u kojima istovremeno radi oko 80% zaposlenih sa područja Općine. Tako od ukupno zaposlenih na području Centra, preko 28% je zaposleno u oblasti saobraćaja, skladištenja i veza, zatim preko 18% u oblasti zdravstvene i socijalne zaštite, te 16% u trgovini i skoro 12% u građevinarstvu.

Tabela 14. Struktura privrede općine Centar (%)

		2003	2004	2005	2006	2007
Registirani subjekti (pravna lica, fizička i obrt)		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1.	Struktura prema broju subjekata					
	I sektor	1,1	0,3	0,5	0,6	0,6
	II sektor	12,3	12,0	11,6	11,2	10,9
	III sektor	58,0	63,4	63,1	62,6	62,4
	IV sektor	28,7	24,3	24,9	25,6	26,2
2.	Struktura zaposlenih prema sektorima*		100	100	100	100
	I sektor		2,3	2,8	1,2	2,5
	II sektor		18,6	17,6	18,0	17,5
	III sektor		57,3	57,8	58,2	58,5
	IV sektor		21,7	21,9	22,6	21,5
3.	Rangirane djelatnosti prema učešću u broju zaposlenih*					
	Rang I I Saobraćaj, skladištenje i veze		31,0	30,1	30,5	28,4
	Rang II N Zdravstvena i socijalna zaštita		19,2	19,2	19,8	18,4
	Rang III G Trgovina		14,2	14,7	14,0	16,0
	Rang IV F Građevinarstvo		12,8	12,0	12,3	11,7

* Pravna lica koja knjigovodstvo vode po kontnom planu preduzeća

Tabela 15. Poslovni subjekti 2007.

SKD	Centar	Kanton Sarajevo	Učešće u Kantonu Sarajevo u %
A	34	403	8,4
B	1	3	33,3
C	2	10	20,0
D	500	2.906	17,2
E	10	49	20,4
F	201	1.129	17,8
G	1.817	8.997	20,2
H	559	2.503	22,3
I	418	2.382	17,5
J	145	331	43,8
K	1.144	3.041	37,6
L	167	444	37,6
M	91	352	25,9
N	182	592	30,7
O	1.258	3.758	33,5
P	1	1	100,0
Q	17	31	54,8
ukupno	6.547	26.932	24,3

Prema Standardnij klasifikaciji djelatnosti poslovni subjekti Općine imaju značajno učešće u Kantonu. Eksteritorijalne organizacije i tijela učestvuju sa skoro 55%, oblast finansijskog posredovanja sa skoro 44%, zatim oko 38% učešća u područjima poslovanja nekretninama, iznajmljivanje i poslovne usluge i javne uprave, društvene, socijalne i lične uslužne djelatnosti, te oko 31% učešća u zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti.

Od ukupnog broja registriranih poslovnih subjekata Kantona 24,3% je učešće poslovnih subjekata Općine. Najveće učešće ima kvartarni sektor 33,1%, zatim tercijarni 23,7%, te sekundarni 17,4%, a najmanje učešće ima primarni sektor, 8,9%, u ukupnom broju poslovnih subjekata Kantona.

Tabela 16. Privreda 2007. (općina Centar i Kantona Sarajevo)

	Centar	Kanton Sarajevo	Odnos Centar i Kanton Sarajevo
Registrirani subjekti (pravna lica, fizička i obrt)	6.547	26.932	24,3
1. Broj subjekata			
I sektor	37	416	8,9
II sektor	711	4.084	17,4
III sektor	4.083	17.254	23,7
IV sektor	1.716	5.178	33,1
2. Broj zaposlenih po sektorima*	34.864	94.181	37,0
I sektor	879	1.269	69,3
II sektor	6.096	31.995	19,1
III sektor	20.397	48.152	42,4
IV sektor	7.492	12.765	58,7
3. Rangirane djelatnosti prema broju zaposlenih*	25.994	62.991	
Rang I	I 9.911	G 23.003	
Rang II	N 6.427	D 15.988	
Rang III	G 5.561	I 15.180	
Rang IV	F 4.095	F 8.820	

* Pravna lica koja knjigovodstvo vode po kontnom planu preduzeća

U 2007. godini 69,3% je učešće zaposlenih u primarnom sektoru Centra u odnosu na zaposlene u istom sektoru u Kantonu, 58,7% je učešće kvartarnog, 42,4% tercijarnog i 19,1% sekundarnog sektora.

Rangirano po djelatnostima, najveći broj zaposlenih u Općini je u oblasti saobraćaja, skladištenja i veza, 9.911, zatim u zdravstvenoj i sociojalnoj zaštiti, 6.427. te trgovini, 5.561 i građevinarstvu 4.095 osoba.

U Kantonu, rangirano po djelatnostima, najveći broj zaposlenih je u trgovini 23.003, zatim prerađivačkoj industriji 15.988, te saobraćaju, skladištenju i vezama 15.180 i građevinarstvu 8.820 osoba.

2.6. Turizam

U 2007. godini Općinu je posjetio 41.531 turist što je više za 27% u odnosu na 2003. kad je bilo 32.716 turista. U periodu 2003-2007. godina broj turista se stalno povećavao, odnosno rastao je 6,1% prosječno godišnje.

Tokom cijelog perioda značajno je učešće stranih turista koje se kretalo oko i preko 80%.

Tabela 17. Turizam, općina Centar

	2003	2004	2005	2006	2007	Stopa rasta 03-07	Indeks 07/03
Ukupan broj turista	32.716	33.241	37.892	40.019	41.531	6,1	126,9
domaći	7.461	6.475	7.188	6.647	7.084	-1,3	94,9
strani	25.255	26.766	30.704	33.372	34.447	8,1	136,4
Broj noćenja	69.012	70.800	78.287	83.561	81.990	4,4	118,8
domaćih	12.388	10.193	11.351	12.115	12.109	-0,6	97,7
stranih	56.624	60.607	66.936	71.446	69.881	5,4	123,4
Ukupan prihod od turizma u 000 KM	10.288	10.839	11.271	11.485	10.884	1,4	105,8
do noćenja	8.401	9.068	9.389	9.469	8.652	0,7	103,0
od ostalog	1.887	1.771	1.882	2.016	2.232	4,3	118,3

Turisti koji su posjetili Općinu u 2007. godini ostavili su 81.990 noćenja što je za 18% više nego 2003. godine (69.012 noćenja). Broj noćenja se povećavao godišnje po stopi od 4,4%.

Ostvareni prihod od turizma u 2007. godini iznosi oko 10,9 miliona KM što je za preko 700.000 KM više nego 2003. godine. U ukupnom prihodu od turizma, u periodu od 2003. do 2007. godine, ostavreni prihod od noćenja je preko 80%.

Smještajni kapaciteti (broj smještajnih jedinica, broj soba i ležaja) u periodu 2003-2006. godine skoro su bili na istom nivou. U 2007. godini dolazi do značajnog povećanja, tako da u Centru ima 10 smještajnih kapaciteta sa 573 sobe i 1.090 ležaja.

Tabela 18. Smještajni kapaciteti

	2003	2004	2005	2006	2007	Stopa rasta 03-07	Indeks 07/03
Broj poslovnih jedinica	7	7	7	7	10	9,3	142,9
Broj soba	498	498	503	503	573	3,6	115,1
Broj ležaja	972	971	985	969	1.090	2,9	112,1

Prema osnovnim pokazateljima turizma, značajno je učešće Općine u Kantonu. Skoro ¼ turista koji su posjetili Kanton i ostvarili noćenja upravo u Centru, dok je oko 35% učešće prihoda Općine u ukupnim prihodima Kantona. Oko 1/5 smještajnih kapaciteta Kantona se nalazi u Centru.

Tabela 19. Turizam (općina Centar i Kantona Sarajevo)

	Centar			Kanton Sarajevo	
	2007	Odnos Centar / Kanton Sarajevo	stopa rasta 03-07	2007	stopa rasta 03-07
broj turista	41.531	24,8	6,1	167.193	15,4
domaći	7.084	15,9	-1,3	44.544	10,9
strani	34.447	28,1	8,1	122.649	17,2
broj noćenja	81.990	24,7	4,4	331.772	15,1
domaćih	12.109	15,0	-0,6	80.740	12,4
stranih	69.881	27,8	5,4	251.032	16,0
prihod od turizma u 000. KM	10.884	34,9	1,4	31.165	10,7
od noćenja	8.652	32,6	0,7	26.501	11,3
od ostalog	2.232	47,9	4,3	4.663	7,6
smještajni kapaciteti					
broj jedinica	10	19,6	9,3	51	8,4
broj soba	573	22,5	3,6	2.546	7,4
broj ležaja	1.090	21,6	2,9	5.040	6,5

2.7. Poslovanje pravnih lica ¹

2.7.1. Rezultati poslovanja za općinu Centar

Rezultati poslovanja u 2007. godini za 1.590 pravnih lica na području općine Centar komparirani sa ostvarenim finansijskim rezultatima u 2006. godini upućuju da su ostvareni ukupni prihodi veći za 14,1%, a ukupni rashodi za 11,2%.

Ostvarena neto dobit u 2007. godini od 263.245.116 KM veća je za 13,9% u odnosu na 2006. godinu, dok je ostvareni gubitak od preko 85 miliona KM manji za 43,2%.

Broj zaposlenih na bazi sati rada smanjio se za 30,5% u odnosu na prethodnu godinu i iznosi 34.864 lica. Na ime plata isplaćeno je 13,4% sredstava više nego u 2006. godini ili preko 336 miliona KM.

¹ Detaljnije: Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo : Informacija o poslovanju pravnih lica koja knjigovodstvo vode po kontnom planu preduzeća na području KS u 2007. godini, maj 2008

Tabela 20. Uporedni pokazatelji poslovanaja za općinu Centar u 2006. i 2007. g.

Naziv finansijskog pokazatelja	2006.	2007.	Indeks 2007/2006
Broj pravnih lica	1.590	1.590	
Bilans uspjeha			
Ukupni prihodi	2.942.083.092	3.355.492.241	114,1
Ukupni rashodi	2.837.254.589	3.155.851.079	111,2
Neto dobit	231.039.291	263.245.116	113,9
Gubitak	149.763.870	85.136.943	56,8
Broj zaposlenih	50.159	34.864	69,5
Isplate za plate	296.728.017	336.514.901	113,4
Plata po zaposlenom (u KM)	493	804	163,1
Bilans stanja			
Aktiva	6.561.150.921	7.097.845.021	108,2
Upisani neplaćeni kapital	163.468	72.181	44,2
Stalna sredstva	4.919.165.113	5.225.281.405	106,2
Tekuća sredstva	1.565.151.196	1.815.371.621	116,0
Gubitak iznad kapitala	76.671.144	57.119.814	74,5
Pasiva	6.561.150.921	7.097.845.021	108,2
Kapital	4.291.434.702	4.462.968.459	104,0
Obaveze	2.269.716.219	2.634.876.562	116,1

Vrijednost ukupne aktive od preko 6,5 milijardi KM se povećala na preko 7 milijardi KM u 2007. godini ili za 8,2%.

Stalna sredstva u 2007. godini iznose preko 5,2 milijarde KM i za 6,2% su veća u odnosu na 2006. godinu.

Ukupna vrijednost tekućih sredstava u 2007. godini povećala se za 16% u odnosu na 2006. godinu i iznosi preko 1,8 milijardi KM.

2.7.2. Rezultati poslovanja prema standardnoj klasifikaciji djelatnost (SKD)

Posmatrajući rezultate poslovanja po područjima djelatnosti uočava se da je najveći broj pravnih lica iz područja djelatnosti trgovine 38,9% ili 619 od ukupnog broja i 29,6% iz područja djelatnosti poslovanja nekretninama, ostalih 31,5% zaposlenih odnosi se na sva ostala područja djelatnosti.

Preko 85% zaposlenih od ukupnog broja zaposlenih generiše pet područja djelatnosti: u saobraćaju, skladištenju i vezama je 28,4%, u zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti 18,4%, u trgovini 16%, u građevinarstvu 11,7% i u poslovanju nekretninama, iznajmljivanju i poslovnim uslugama 10,8%. U ostalim područjima je zaposleno 14,7% radnika.

U stvaranju ukupnih prihoda najviše su učestvovala područja: trgovina sa 34,8%, saobraćaj, skladištenje i veze sa 25,7%, zatim poslovanje nekretninama, iznajmljivanje i poslovne usluge sa 9,4%, građevinarstvo sa 7,5%, prerađivačka industrija 7,4% i zdravstvena i socijalna zaštita sa 6,8%. Preostalih 8,4% se donosi na sva ostala područja.

Tabela 21. Elementi bilansa uspjeha po područjima u 2007.

područja	broj pravnih lica	broj zaposlenih	ukupni prihodi	Ukupni rashodi	neto dobit	ukupan gubitak
A	6	868	29.177.899	28.928.003	233.576	2.259
B						
C	2	11	483.854	529.683		45.829
D	155	1.967	247.715.181	231.807.723	19.553.406	4.590.189
E	3	34	395.271	482.852	5.447	93.028
F	95	4.095	250.906.905	242.539.338	7.805.483	849.257
G	619	5.561	1.166.550.985	1.151.765.224	35.411.146	23.354.067
H	48	794	29.709.930	31.834.636	234.678	2.414.035
I	66	9.911	862.626.678	739.882.662	152.267.984	42.360.097
J	37	382	136.131.430	123.234.561	14.746.141	2.353.365
K	470	3.749	316.909.183	297.046.949	26.797.202	8.423.902
L	1	69	4.936.305	4.604.583	331.722	
M	12	217	8.528.541	8.689.713	32.748	197.101
N	22	6.427	229.532.018	229.305.867	297.875	75.851
O	54	779	71.888.061	65.199.285	5.527.708	377.963
X						
Ukupno	1.590	34.864	3.355.492.241	3.155.851.079	263.245.116	85.136.943

U 2007. godini ostvaren je ukupan rashod u iznosu od 3,1 milijardu KM. Od ukupno ostvarenog rashoda na trgovinu se odnosi 36,5%, a na saobraćaj, skladištenje i veze 23,4%, odnosno na ove dvije djelatnosti se odnosi preko ½ ukupno ostvarenih rashoda.

Tabela 22. Elementi bilansa uspjeha po područjima djelatnosti (učesće u %)

područja	broj pravnih lica	broj zaposlenih	ukupni prihodi	ukupni rashodi	neto dobit	ukupan gubitak
A	0,4	2,5	0,9	0,9	0,1	0,0
B	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
C	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
D	9,7	5,6	7,4	7,3	7,4	5,4
E	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1
F	6,0	11,7	7,5	7,7	3,0	1,0
G	38,9	16,0	34,8	36,5	13,5	27,4
H	3,0	2,3	0,9	1,0	0,1	2,8
I	4,2	28,4	25,7	23,4	57,8	49,8
J	2,3	1,1	4,1	3,9	5,6	2,8
K	29,6	10,8	9,4	9,4	10,2	9,9
L	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0
M	0,8	0,6	0,3	0,3	0,0	0,2
N	1,4	18,4	6,8	7,3	0,1	0,1
O	3,4	2,2	2,1	2,1	2,1	0,4
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

U 2007. godini ukupno ostvarena neto dobit je 263 miliona KM, a više od ½ ili 57,8% odnosi se na područje djelatnosti saobraćaja skladištenja i veza.

U 2007. godini 8 pravnih lica je ostvarilo neto dobit u iznosu od preko 182,4 miliona KM i ta pravna lica učestvuju sa 69,3% u ukupnoj neto dobiti.

U ovim pravnim licima je bilo zaposleno 3.961 radnik ili 11,4% od ukupnog broja zaposlenih na području općine Centar.

Tabela 23. Lista pravnih lica koja su ostvarila najveću neto dobit u 2007.

	Pravna lica	Neto dobit u KM	Broj zaposlenih
1	JP BH TELECOM SARAJEVO	149.953.686	3.135
2	BOSNALIJEK\ DD SARAJEVO	7.796.339	581
3	JP NIO SLUŽBENI LIST R BIH SARAJEVO	5.429.296	47
4	BOSMAL\ d.o.o. SARAJEVO	4.366.708	30
5	UJED.INVESTICIONA I TRGOVACKA KOMP. SAR. DOO	4.224.341	75
6	NESTLE ADRIATIC BH d.o.o. SARAJEVO	3.960.908	68
7	"CEMENT ADRIA" d.o.o. Sarajevo	3.526.711	2
8	RAIFFEISEN BROKERS d.o.o. Sarajevo	3.156.534	23
	Ukupno od 1-8	182.414.523	3.961
	Ukupno u Općini	263.245.116	34.864
	Učešće u Općini	69,3	11,4

Ukupni gubitak na području opštine Centar iznosi preko 85 miliona KM. Posmatrano po područjima i njihovom učešću u ukupnom gubitku, više od ½ ukupno ostvarenog gubitka odnosi se na saobraćaj, skladištenje i veze.

U Tabeli 24. daje se pregled 8 pravnih lica koja su ostvarila najveće gubitke i njihov gubitak iznosi preko 58,2 miliona KM, te učestvuje u ukupnom gubitku sa 68,4%.

U ovim "velikim gubitašima" zaposleno je 5.384 radnika ili 15,4% ukupno zaposlenih na području općine Centar.

Tabela 24. Lista pravnih lica koja su ostvarila najveći gubitak u 2007.

	Pravna lica	Gubitak u KM	Broj zaposlenih
1	ŽELJEZNICE FBiH Sarajevo	40.488.595	3.954
2	ENERGOINVEST- Energopetrol d.j.l. Sarajevo	9.355.917	991
3	"DANUBE FOODS" d.o.o. Sarajevo	2.060.625	5
4	SVJETLOSTKOMERC\ d.d. Sarajevo	1.450.472	98
5	FEROELEKTRO D.D. SA P.O. SARAJEVO	1.418.450	153
6	MOJA KNJIGA d.o.o. Sarajevo	1.201.531	41
7	MEDICINA\ -d.d. Sarajevo	1.200.524	2
8	BOSNIA-hoteli i restorani\ d.o.o. Sarajevo	1.065.628	140
	Ukupno od 1-8	58.241.742	5.384
	Ukupno u Općini	85.136.943	34.864
	Učešće u Općini	68,4	15,4

Stalna sredstva na kraju 2007. godine iznose preko 5,2 milijardi KM, a 49,8% generiše područje djelatnosti saobraćaja, skladištenja i veza.

Uupna vrijednost tekućih sredstava u 2007. godini iznosi 1,8 milijardi KM. Saobraćaj, skladištenje i veze učestvuje sa 23,6%, trgovina sa 28,4%, poslovanje nekretninama, iznajmljivanje i poslovne usluge sa 17%.

Ukupna vrijednost kapitala 2007. godine iznosi oko 4,4 milijarde KM i na tri područja djelatnosti odnoi se 71,3% ukupne vrijednosti kapitala. Saobraćaj, skladištenje i veze učestvuju sa 54,9%, trgovina sa 9,4%, a zdravstvena i socijalna zaštita sa 7,3%.

Tabela 25. Elementi Bilansa stanja po područjima djelatnosti

područja	stalna sredstva	učešće u %	tekuća sredstva	učešće u %	kapital	učešće u %	obaveze	učešće u %
A	389.319.176	7,5	5.789.411	0,3	382.907.049	8,6	12.201.538	0,5
B		0,0		0,0		0,0		0,0
C	266.640	0,0	209.252	0,0	373.630	0,0	102.262	0,0
D	244.763.217	4,7	167.393.392	9,2	253.484.411	5,7	161.377.563	6,1
E	312.616	0,0	60.698	0,0	187.920	0,0	266.422	0,0
F	174.822.567	3,3	200.806.040	11,1	187.825.281	4,2	189.978.714	7,2
G	430.261.905	8,2	516.166.104	28,4	418.696.347	9,4	550.035.653	20,9
H	153.158.738	2,9	10.409.453	0,6	106.573.610	2,4	59.566.213	2,3
I	2.570.034.199	49,2	427.839.459	23,6	2.448.852.355	54,9	550.402.832	20,9
J	511.745.412	9,8	119.092.787	6,6	90.126.239	2,0	541.010.228	20,5
K	304.592.737	5,8	309.031.183	17,0	216.893.686	4,9	420.237.196	15,9
L	233.196	0,0	1.564.319	0,1	412.539	0,0	1.384.976	0,1
M	7.362.166	0,1	1.928.013	0,1	6.282.024	0,1	3.089.439	0,1
N	380.374.558	7,3	29.035.754	1,6	325.270.830	7,3	84.167.764	3,2
O	58.034.278	1,1	26.045.756	1,4	25.082.538	0,6	61.055.762	2,3
Ukupno	5.225.281.405	100,0	1.815.371.621	100,0	4.462.968.459	100,0	2.634.876.562	100,0

2.7.3. Uporedni pokazatelji poslovanja

Prema rezultatima poslovanja pravnih lica koja knjigovodstvo vode po kontnom planu preduzeća na općini Centar je značajna koncentracija pravnih lica, ukupnih prihoda, neto dobiti, stalnih sredstava itd.

Tabela 26. Uporedni pokazatelji poslovanja općine Centar i Kantona u 2007. g.

Naziv finansijskog pokazatelja	Općina Centar	Kanton Sarajevo	Učešće Centar u KS u %
Broj pravnih lica	1.590	5.500	28,91
Bilans uspjeha			
Ukupni prihodi	3.355.492.241	12.770.605.503	26,28
Ukupni rashodi	3.155.851.079	12.410.204.385	25,43
Neto dobit	263.245.116	574.670.056	45,81
Gubitak	85.136.943	261.233.519	32,59
Broj zaposlenih	34.864	94.181	37,02
Isplate za plate	336.514.901	805.682.633	41,77
Plata po zaposlenom (u KM)	804	713	112,83
Bilans stanja			
Aktiva	7.097.845.021	20.370.102.515	34,84
Upisani neplaćeni kapital	72.181	1.367.109	5,28
Stalna sredstva	5.225.281.405	13.953.822.488	37,45
Tekuća sredstva	1.815.371.621	6.196.069.653	29,30
Gubitak iznad kapitala	57.119.814	218.843.265	26,10
Pasiva	7.097.845.021	20.370.102.515	34,84
Kapital	4.462.968.459	11.870.431.923	37,60
Obaveze	2.634.876.562	8.499.670.592	31,00

Pravna lica na području općine Centar ostvarila su 28,91% ukupnih prihoda ostvarenih na području Kantona. Neto dobit ostvarena na području općine Centar preko ½ ostvarene neto dobiti na području Kantona Sarajevo. Takođe, pravna lica na području općine Centar ostvarila su 1/3 ukupnog gubitka na području Kantona Sarajevo.

Pravna lica na području općine Centar raspolažu sa više od 1/3 stalnih sredstava i kapitala na području Kantona.

Izvedeni pokazatelji za općinu Centar upućuju: da je prosječna neto dobit po zaposlenom na području općine Centar veća za 27,8% od ostvarene neto dobiti po zaposlenom za 23,7% u Kantonu. Prosječan gubitak po zaposlenom od 2.424 KM manji je za 7,4% od a ako se komparira sa Kantonom za 12%..

Tabela 27. Izvedeni pokazatelji poslovanja za općinu Centar i Kanton Sarajevo

Pokazatelj	Općina Centar	Kanton Sarajevo	Odnos Centar Kanton
Prihod po zaposlenom u KM	96.245	135.596	71,0
Rashod po zaposlenom u KM	90.519	131.770	68,7
Neto dobit po zaposlenom u KM	7.551	6.102	123,7
Gubitak po zaposlenom u KM	2.442	2.774	88,0
Plata po zaposlenom u KM	804	713	112,8
Efikasnost poslovanja (prihod/rashod)	1,0633	1,0290	103,3
Marža profita (dobit/prihod)	0,0785	0,0450	174,3
Rentabilnost kapitala (dobit/kapital)	0,0590	0,0484	121,8
Rentabilnost poslovanja (dobit/tekuća sredstva)	0,1450	0,0927	156,3
Koeficijent obrtaja sredstava (prihod/tekuća sredstva)	1,8	2,1	89,7

Relativni izvedeni pokazatelji (efikasnost poslovanja, marža profita, rentabilnost kapitala i rentabilnost poslovanja) za općinu Centar su veći u odnosu na ove pokazatelje za Kanton.

Šifre područja standardne klasifikacije djelatnosti - SKD

- A Poljoprivreda, lov i šumarstvo
- B Ribarstvo
- C Rudarstvo
- D Prerađivačka industrija
- E Snabdjevanje električnom energijom, gasom i vodom
- F Građevinarstvo
- G Trgovina
- H Ugostiteljstvo
- I Saobraćaj, skladištenje i veze
- J Finansijsko posredovanje
- K Poslovanje nekretninama, iznajmljivanje i poslovne usluge
- L Javna uprava, društvene, socijalne i lične uslužne djelatnosti
- M Obrazovanje
- N Zdravstvena i socijalna zaštita
- O Ostale javne, društvene, socijalne i lične uslužne djelatnosti

2.7.4. Mala, srednja i velika preduzeća

Od 1.590 pravnih lica u općini Centar u 2007. godini 95,6% su mala preduzeća (do 49 zaposlenih), 3,2% su srednja (50-249 zaposlenih) i 1,2% su velika preduzeća (preko 250 zaposlenih).

Najviše malih preduzeća je evidentirano u trgovini, 39,3%, a zatim u poslovanju nekretninama, 29,8%. Takođe je najviše srednjih preduzeća evidentirano u ova dva područja, 28,6% u trgovini i 26,5% u poslovanju nekretninama. Najveći broj velikih preduzeća je u građevinarstvu, 27,8%, zatim 16,7% u saobraćaju i vezama i 16,7% u zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti.

U ukupnom broju malih preduzeća Kantona Sarajevo Općina učestvuje sa 28,8%, srednjih sa 26,9% i velikih sa 33,3%.

Tabela 28. Veličinska struktura preduzeća po SKD, 2007.

	preduzeća		
	mala	srednja	velika
A	0,2	0,0	11,1
B	0,0	0,0	0,0
C	0,1	0,0	0,0
D	10,0	10,2	5,6
E	0,2	0,0	0,0
F	5,6	8,2	27,8
G	39,3	28,6	5,6
H	3,0	6,1	0,0
I	4,1	4,1	16,7
J	2,4	4,1	0,0
K	29,8	26,5	11,1
L	0,0	2,0	0,0
M	0,7	2,0	0,0
N	1,1	4,1	16,7
O	3,5	4,1	5,6
ukupno	100,0	100,0	100,0

3. Socijalne karakteristike

3.1. Obrazovanje

3.1.1. Predškolsko obrazovanje

Na području općine Centar ukupno je 10 predškolskih ustanova, koje čine 35,9 % predškolskih ustanova u Kantonu Sarajevo.

Predškolskim obrazovanjem je obuhvaćeno 475 djece općine Centar, od čega je 52,6% djevojčica.

Tabela 29. Broj i vrsta predškolskih ustanova u 2007.

	Vrsta predškolske ustanove				
	ukupno	samostalna javna ustanova	javna ustanova sa jedinicama u sastavu	građansko pravna osoba	ostale
Centar	10		9		1
Kanton Sarajevo	28	1	24	2	1
Učešće u KS	35,7	0,0	37,5	0,0	100,0

Učešće djece obuhvaćene predškolskim obrazovanjem u općini Centar čini 24,9% djece obuhvaćene predškolskim obrazovanjem u Kantonu Sarajevo.

Od ukupno obuhvaćene djece u Općini Centar obuhvaćeno je 250 djevojčica što čini 52,6% u odnosu na ukupan broj djece. Učešće dječaka u odnosu na obuhvaćenost dječaka u Kantonu Sarajevo iznosi 22,7 %, a djevojčice u odnosu na obuhvaćenost djevojčica Kantonu Sarajevo iznosi 27,5%.

U predškolskom obrazovanju u općini Centar je zaposleno 98 lica, koji čine 31,5 zaposlenih u Kantonu Sarajevo. U općini Centar jedan odgajatelj radi sa 11 djece što čini 91,7 u odnosu na Kantonu Sarajevo.

Tabela 30. Broj djece i zaposlenih 2007.

	broj djece		broj zaposlenih	broj djece na jednog odgajatelja
	ukupno	djevojčica		
Centar	475	250	98	11
Kanton Sarajevo	1.903	910	311	12
Učešće u KS	25,0	27,5	31,5	91,7

U općini Centar 93,3% djece boravi u predškolskim ustanovama preko 8 sati u odnosu na ukupan broj djece u općini Centar, a u Kantonu Sarajevo 71,4% djece u odnosu na ukupan broj djece u Kantonu Sarajevo. U odnosu na Kanton Sarajevo učešće boravka djece preko 8 sati u općini Centar iznosi 32,6%.

Tabela 31. Broj djece prema dužini boravka 2007.

	ukupno	do 4 sata	4-6 sati	6-8 sati	preko 8 sati
Centar	475	9	23		443
Kanton Sarajevo	1.903	34	152	358	1.359
Učešće u KS	25,0	26,5	15,1	0,0	32,6

Od ukupnog broja djece obuhvaćene predškolskim obrazovanjem u općini Centar, za njih 92,6 % plaća se puni iznos mjesečne uplate, za 2,5% djece plaća se učešće do 50% mjesečne uplate, 1,9% plaća više od 50% mjesečne uplate, a za 3,0% djece plaćaju drugi. U odnosu na Kanton Sarajevo, učešće općine Centar u plaćanju punog iznosa boravka iznosi 26,3%, a kad boravak plaća drugi učešće je 25,5%.

Tabela 32. Djeca prema učešću plaćanja boravka 2007.

	ukupno	učešće plaćanja boravka			drugi
		do 50% mjesečne uplate	više od 50% mjesečne uplate	puni iznos mjesečne uplate	
Centar	475	12	9	440	14
Kanton Sarajevo	1.903	62	113	1.673	55
Učešće u KS	25,0	19,4	8,0	26,3	25,5

U općini Centar od ukupno obuhvaćene djece predškolskim obrazovanjem, kod 89,3% djece zaposlena su oba roditelja, 10,3% djece ima zaposlenog samo jednog roditelja, a 0,4% je djece čiji roditelji nisu zaposleni. Kod djece za jednim zaposlenim roditeljima ima samohranih roditelja što iznosi 24,5% od ukupne djece sa jednim zaposlenim roditeljem. U odnosu na Kanton Sarajevo učešće djece sa zaposlenim oba roditelja iznosi 25,9%, sa jednim 20,7% i djece čiji roditelji nisu zaposleni 7,7%.

Tabela 33. Djeca prema zaposlenosti roditelja 2007.

	ukupno	zaposleni roditelji			djeca čiji roditelji nisu zaposleni
		oba	jedan		
			jedan	samohrani roditelj	
Centar	475	424	49	12	2
Kanton Sarajevo	1.903	1.640	237	82	26
Učešće u KS	25,0	25,9	20,7	14,6	7,7

Od ukupnog broja zaposlenih u predškolskom obrazovanju u općini Centar 91,8% su žene, a u odnosu na ukupan broj zaposlenih žena u Kantonu Sarajevo učešće zaposlenih žena u općini Centar iznosi 30,8%.

Tabela 34. Broj zaposlenih u predškolskim ustanovama u 2007.

	ukupno		odgajatelji			zdravstveno osoblje		stručni saradnici	administr. osoblje	ostalo osoblje
	svega	žene	svega	stručni	žene	svega	stručni			
Centar	98	90	44	44	44	3	3	3	3	45
Kanton Sarajevo	311	292	159	159	155	22	22	6	8	116
Učešće u KS	31,5	30,8	27,7	27,7	28,4	13,6	13,6	50,0	37,5	38,8

3.1.2. Osnovno obrazovanje

Redovno osnovno obrazovanje

U općini Centar na početku 2007/2008. školske godine djeluje 11 škola redovnog osnovnog obrazovanja sa 242 odjeljenja, koje pohađa 5.727 učenika i u kojima nastavu obavlja 312 nastavnika.

U Kantonu Sarajevo na početku 2007/2008. školske godine djeluje 82 škole redovnog osnovnog obrazovanja sa 1.691 odjeljenje, koje pohađa 39.952 učenika i u kojima nastavu obavlja 2.496 nastavnika.

Tabela 35. Škole, odjeljenja, učenici, nastavnici, početak 2007/2008.

	škole	odjeljenja	učenici		nastavnici
			svega	učenice	
Centar	11	242	5.727	2.773	312
Kanton Sarajevo	82	1.691	39.952	19.393	2.496
Učešće u KS	13,4	14,3	14,3	14,3	12,5

Specijalno osnovno obrazovanje

U općini Centar ima 1 škola za specijalno osnovno obrazovanje, dok u Kantonu Sarajevo postoji 6 osnovnih škola specijalnog obrazovanja.

Na početku 2007/2008. školske godine, škole specijalnog osnovnog obrazovanja u općini Centar pohađalo je 37 učenika. U Kantonu Sarajevo škole specijalnog osnovnog obrazovanja je pohađalo 271 učenik.

U općini Centar nastavu obavlja 21 nastavnik od čega je 71,4% žena, a u Kantonu Sarajevo nastavu obavlja 110 nastavnika od čega je 85,4% žena.

Tabela 36. Škole, odjeljenja, učenici i nastavnici prema polu, općinama početak 2007/2008.

	škole	odjeljenja	učenici		nastavnici	
			svega	učenice	svega	žene
Centar	1	8	37	18	21	15
Kanton Sarajevo	6	49	271	107	110	94
Učešće u KS	16,7	16,3	13,7	16,8	19,1	16,0

3.1.3. Srednje obrazovanje

Redovno srednje obrazovanje

Redovno srednje obrazovanje se odvija kroz gimnazije, učiteljske škole, umjetničke škole, tehničke i srodne škole, te stručne škole.

U općini Centar na početku 2007/2008. školske godine radi 13 škola za redovno srednje obrazovanje sa 275 odjeljenja. Ove škole pohađa 7.026 učenika, a nastavu obavlja 607 nastavnika. Najveći broj škola, učenika i nastavnika sa područja Kantona Sarajevo se nalazi na području općine Centar.

Tabela 37. Broj odjeljenja i učenika prema polu i vrsti škola, početak 2007/2008.

vrsta škole	odjeljenja		učenici			
			svoga	učenice	svoga	učenice
	Centar	Kanton Sarajevo	Centar		Kanton Sarajevo	
Gimnazije	92	254	2.556	1.549	6.601	3.971
Umjetničke škole	8	16	174	103	359	219
Tehničke i srodne škole	146	363	3.796	2.190	9.266	4.321
mašinska	26	43	579	141	1.008	256
elektrotehnička		52			1.307	90
građ. i arhitektonska	12	16	256	104	359	157
geodetska	7	7	157	45	157	45
drumski promet		8			188	33
PTT promet		5			139	36
željeznički promet		11			288	39
drvoprerađivačka		4			52	11
šumarska		10			219	82
tekstilna		14			354	246
grafička		21			542	267
poljopr. i prehrambena		12			305	216
veterinarska		7			183	87
ugostitelj. i turistička		13			352	208
ekonomska		39			1.009	648
trgovinska	6	6	139	112	139	112
zdravstvena	95	95	2.665	1.788	2.665	1.788
Stručne škole	23	133	474	147	2.917	912
mašinska	10	39	222	6	808	6
elektrotehnička		11			258	
građ. i arhitektonska	3	4	58		94	
drumski promet		10			252	
drvoprerađivačka		8			80	1
šumarska		2			12	
tekstilna		6			122	103
poljopr. i prehrambena		10			205	127
ugostitelj. i turistička		12			278	56
trgovinska	10	20	194	141	464	339
uslužne djelatnosti		11			344	280
Administrativna struka						
Vjerske škole		14			406	211
Specijalne srednje škole	6	23	26	16	152	62
Ukupno	275	803	7.026	4.005	19.701	9.696

Tabela 38. Učenici prema vrsti škole, početak 2007/2008. polna struktura (%)

vrsta škole	učenici	učenice	učenici	učenice
	Centar		Kanton Sarajevo	
Gimnazije	39,4	60,6	39,8	60,2
Učiteljske škole				
Umjetničke škole	40,8	59,2	39,0	61,0
Tehničke i srodne škole	42,3	57,7	53,4	46,6
Stručne škole	69,0	31,0	68,7	31,3
Vjerske škole			48,0	52,0
Specijalne srednje škole	38,5	61,5	59,2	40,8
Ukupno	43,0	57,0	50,8	49,2

Tabela 39. Odjeljenja i učenici po vrsti škole, početak 2007/2008., struktura (%)

vrsta škole	odjeljenja		učenici			
			svega	učenice	svega	učenice
	Centar	Kanton Sarajevo	Centar		Kanton Sarajevo	
Gimnazije	33,5	31,6	36,4	38,7	33,5	41,0
Učiteljske škole	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Umjetničke škole	2,9	2,0	2,5	2,6	1,8	2,3
Tehničke i srodne škole	53,1	45,2	54,0	54,7	47,0	44,6
Stručne škole	8,4	16,6	6,7	3,7	14,8	9,4
Vjerske škole	0,0	1,7	0,0	0,0	2,1	2,2
Specijalne srednje škole	2,2	2,9	0,4	0,4	0,8	0,6
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabela 40. Škole, odjeljenja, učenici i nastavnici po općinama Kantona Sarajevo, početak 2007/2008.

	škole	odjeljenja	učenici	nastavnici
Centar	13	275	7.026	607
Kanton Sarajevo	34	803	19.701	1.596
Učešće u KS	38,2	34,2	35,7	38,0

Tabela 41. Izvedeni pokazatelji, početak 2007/2008.

	broj				
	odjeljenja po školi	učenika po školi	učenika po odjeljenju	nastavnika po školi	učenika po nastavniku
Centar	21,2	540,5	25,5	46,7	11,6
Kanton Sarajevo	23,6	579,4	24,5	46,9	12,3

Tabela 42. Nastavno osoblje i saradnici u nastavi, početak 2007/2008.

	nastavnici	puno radno vrijeme		skraćeno radno vrijeme		saradnici u nastavi	
	svega	svega	žene	svega	žene	svega	žene
Centar	607	424	318	183	126	15	15
Kanton Sarajevo	1.596	1.160	766	436	266	50	41
Učešće u KS	38,0	36,6	41,5	42,0	47,4	30,0	36,6

Specijalno srednje obrazovanje

U općini Centar postoji 1 škola za specijalno srednje obrazovanje, a u Kantonu Sarajevo postoje 3 srednje škole specijalnog obrazovanja.

Na početku 2007/2008. školske godine, škole specijalnog srednjeg obrazovanja u općina Centar pohađa 26 učenika. U Kantonu Sarajevo škole specijalnog srednjeg obrazovanja pohađa 152 učenika.

U općini Centar nastavu obavlja 15 nastavnika od čega je 53,4% žena, a u Kantonu Sarajevo nastavu obavlja 52 nastavnika od čega je 55,7% žena.

Od 15 nastavnika u općini Centar 33,4% radi puno radno vrijeme, a 66,7% radi skraćeno. Saradnika u nastavi je 5. U Kantonu Sarajevo 59,6% nastavnika radi puno radno vrijeme, a 40,4% radi skraćeno. Saradnika u nastavi je 11.

Tabela 43. Škole, odjeljenja, učenici i nastavnici po opštinama Kantona Sarajevo, početak 2007/2008.

	škole	odjeljenja	učenici		nastavnici	
			svega	učenice	svega	žene
Centar	1	6	26	16	15	8
Kanton Sarajevo	3	23	152	62	52	29
Učešće u KS	33,3	26,1	17,1	25,8	28,8	27,6

Tabela 44. Nastavno osoblje i saradnici u nastavi, početak 2007/2008.

	svega	puno radno vrijeme		skraćeno radno vrijeme		saradnici u nastavi	
		svega	žene	svega	žene	svega	žene
Centar	15	5	3	10	5	5	5
Kanton Sarajevo	52	31	16	21	13	11	9
Učešće u KS	28,8	16,1	18,8	47,6	38,5	45,5	55,6

2.1.4. Visoko obrazovanje

Na području Kantona Sarajevo djeluje 31 visokoškolska ustanova, od toga na području općine Centar djeluje 14 visokoškolskih ustanova.

Univerzitet u Sarajevu ima 27 visokoškolskih ustanova (24 fakulteta i 3 akademije).

U općini Centar u Sarajevu u 2007/2008. školskoj godini upisano je 20.534 studenata, od čega 12.408 su žene. ili 60,4%. Stranih studenata je upisano 877.

Univerzitet Sarajevo u Federaciji Bosne i Hercegovine učestvuje sa 37,1% fakulteta, 60% akademija, 49,6% studenata, 59,6% stranih studenata i 52,2% nastavnika.

Tabela 45. Broj visokoškolskih ustanova, broj upisanih studenata prema polu, 2007/2008. za Centar

	broj visokoš. ustanova	upisani studenti		strani studenti		diplomirani studenti	
		ukupno	žene	ukupno	žene	ukupno	žene
SARAJEVO	31	34.263	19.024	1.557	762		
UNIVERZITET SARAJEVO	27	33.372	18.589	1.218	613	3.875	2.196
Arhitektonski	1	562	311	46	22	62	34
Građevinski	1	701	234	30	4	42	7
Saobraćaj i komunikacije	1	733	192	29	8	53	19
Medicinski	1	1.376	863	157	64	107	67
Stomatološki	1	572	327	28	7	108	83
Farmaceutski	1	984	805	111	78	83	67
Fakultet zdravstvenih studija	1	1.026	656	106	58	132	91
Pravni Sarajevo	1	5.143	3.129	74	36	533	356
Političkih nauka	1	4.537	2.607	131	87	543	243
Filozofski	1	2.692	2.167	116	87	366	309
Pedagoška akademija	1	912	838	17	17	151	136
Sporta i tjelesnog odgoja	1	1.040	154	27	2	97	28
Likovnih umjetnosti	1	213	107	5	2	39	24
Scenskih umjetnosti	1	43	18	0	0	13	5
Općina Centar	14	20.534	12.408	877	472	2.329	1.469
F BiH	63	65.456	37.246	2.415	1.264	7.450	4.502

3.2. Socijalni razvoj

Novi pristupi definicije socijalne zaštite usmjereni su ka poboljšanju socijalnog statusa građana na ličnom, porodičnom i širem socijalnom planu i doživljavaju je kao snagu koja jača društvenu koheziju i njeguje neovisnost i sposobnost ljudi da pomognu sami sebi. Novi socijalni problemi i potrebe od socijalne zaštite zahtijevaju da odgovori na aktuelne potrebe građana i da podržava ranjive i marginalizirane grupe i pojedince kojima je neophodna pomoć zajednice i države, kao i građana koji nisu u stanju ekonomskim učešćem da obezbijede svoju egzistenciju i svoje porodice. Zato se poimanje socijalne zaštite u novijem kontekstu veže za prevazilažanje socijalne isključenosti.

Socijalna isključenost predstavlja izuzetan problem, jer u pozadini ovoga leže nejednakosti u dohotku, obrazovanju i zdravstvu. Prema NHDR 2007² svaki drugi stanovnik u BiH je na neki način socijalno isključen. Posebno su ugrožena raseljena lica, osobe sa invaliditetom, stari i mladi, jer su pod najvećim rizikom od siromaštva i nezaposlenosti, te imaju teškoće u pristupu javnim uslugama.

Socijalna politika je državna djelatnost, koja se sastoji u preraspodjeli nacionalnog dohotka s ciljem rješavanja socijalnih rizika kao što su bolest, starost, nezaposlenost, invalidnost, smrt hranitelja, pomoć porodici. Zatim, to je djelatnost koja teži ujednačavanju životnih uslova ljudi i konačno, socijalna politika ima za cilj pomagati, rješavati probleme ranjivih socijalnih grupa, tj.

² Izvještaj o humanom razvoju 2007, Socijalna uključenost u Bosni i Hercegovini, UNDP, grupa autora, 2007. Indeks socijalne isključenosti za BiH iznosi 50, 32% za FBiH 51,01%, a obuhvata: pokazatelje o životnom standardu, zdravstvenom statusu, obrazovanju, društvenom sudjelovanju, pristupu servisima i uslugama.

onih koji se nalaze u najtežem položaju. Prema tome, socijalna politika je vrlo opsežna djelatnost države kojoj pomažu razne organizacije – humanitarne, privatne, neprofitne i slično.

Nedvojbeno je da ekonomski rast podržava socijalni razvoj, ali postoji obrnut proces u kojem socijalni razvoj podržava ekonomski. Bez socijalnog razvoja, ekonomski rast je neodrživ. U izradi Strategije razvoja Općine postavlja se izazov: kako prepoznati i usmjeriti populaciju iz stanja socijalne zaštite u aktivan odnos i neovisnost, a s druge strane, kako pružiti pomoć populaciji kojoj je pomoć stvarno potrebna (socijalno uključivanje)?

U ovom poglavlju će se dati osvrt na socijalnu zaštitu u tradicionalnom kontekstu i boračku zaštitu. A imajući u vidu aspekte socijalne isključenosti daće se i podaci o nezaposlenim i njihovoj strukturi, o nezaposlenosti mladih, materijalnom položaju nezaposlenih, podatke o raseljenim i izbjeglim licima.

3.2.1. Socijalna zaštita

Socijalna zaštita je najsloženija oblast društvenog života i kao takva ustavom i zakonom definirana je kao djelatnost od posebnog društvenog interesa.

Oblast socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom regulirana je Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom (“Službene novine Federacije BiH” broj: 36/99, 54/04 i 39/06), i Zakonom o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata, zaštiti porodice sa djecom (“Službene novine Kantona Sarajevo” broj: 16/02, 8/03, 2/06 i 21/06), kao i Porodičnim zakonom Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH,, broj 35/05 i 41/05).

Korisnici socijalne zaštite bila su lica koja se nalaze u stanju socijalne potrebe, a svrstana su u slijedeće kategorije:

- djeca bez roditeljskog staranja
- osobe sa invaliditetom i osobe ometene u fizičkom i psihičkom razvoju
- djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama
- vaspitno zanemarena djeca
- vaspitno zapuštena djeca
- materijalno neobezbjeđene i za rad nesposobne osobe
- stare osobe bez porodičnog staranja
- osobe sa društveno negativnim ponašanjem
- osobe izložene zlostavljanju i naselju u porodici
- osobe i porodice koje bi svoju socijalnu sigurnost trebale ostvariti od primanja u skladu sa zakonom o socijalnoj zaštiti (čl. 8) a ta primanja nisu dovoljna za podmirenje njihovih životnih potreba.

Prema Zakonu, sredstva za finansiranje socijalne zaštite osiguravaju se iz:

- budžeta Kantona
- budžeta općina
- ulaganja osnivača
- privrednih i uslužnih djelatnosti ustanova
- osobnog učešća korisnika i njegovih srodnika
- legata, poklona i zavještavanja

- i drugih izvora u skladu sa propisima.

Iz budžeta Kantona osiguravaju se sredstva za finansiranje utvrđenih oblika socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom prema iskazanoj potrebi nadležnih centara za socijalni rad, odnosno općinskih službi i plana razvoja socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom u Kantonu. Iz budžeta Kantona finansira se rad javnih ustanova čiji je osnivač Kanton.

Iz budžeta općina osiguravaju se sredstva posebne namjene za oblike socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom koje utvrđuje općina svojim propisom. Iz budžeta općina se finansira rad drugih ustanova socijalne zaštite koje osniva općina.

Politiku socijalne zaštite kreira i sprovodi Ministarstvo rada i socijalne politike KS, Služba za rad, zdravstvo, socijalna pitanja, raseljena lica i izbjeglice Općina Centar, a operativno se obavlja putem kantonalnog i općinskih centara za socijalni rad.

Na temelju podataka JU „Kantonalni centar za socijalni rad“ Sarajevo, daće se pregledi **korisnika socijalne zaštite po oblicima, mjerama i uslugama** u 2007. godini.

Tabela 46. Korisnici socijalne zaštite po kategorijama za Općinu Centar i Kanton Sarajevo

Kategorija	Općina Centar	Kanton Sarajevo	Učešće Općine Centar u KS
Djeca bez roditeljskog staranja	60	326	18,4
Osobe sa invaliditetom i osobe ometene u fizičkom i psihičkom razvoju	1.323	10.331	12,8
Djeca čiji razvoj ometen porodičnim prilikama	112	538	20,8
Vaspitno zanemarena djeca	53	330	16,1
Vaspitno zapuštena djeca	67	314	21,3
Materijalno neobezbjedene i za rad nesposobne osobe	46	1.181	3,9
Stare osobe bez porodičnog staranja	287	2.226	12,9
Osobe sa društveno negativnim ponašanjem	10	99	10,1
Lica i porodice u stanju socijalne potrebe kojima je usljed posebnih okolnosti potreban odgovarajući oblik zaštite	1.119	12.248	9,1
Lica i porodice koje nemaju dovoljno prihoda za podmirenje osnovnih životnih potreba	666	6.566	10,1
Osobe izložene zlostavljanju i nasilju u porodici	318	1.115	28,5
UKUPNO	4.061	35.274	11,5

U toku 2007. godine na području Općine Centar bilo je ukupno 4.061 korisnika socijalne pomoći ili 11,5% korisnika socijalne pomoći sa područja KS. Najveći broj korisnika je iz kategorije osobe sa invaliditetom i osobe ometene u fizičkom i psihičkom razvoju kojih ima 1.323 što čini 32,6 % od ukupnoga broja korisnika. Osim ove kategorije, evidentirano je 1.119 lica i porodice u stanju socijalne potrebe usljed posebnih okolnosti što čini 27,6 % od ukupnoga broja korisnika, kao i 666 korisnika kategorije lica i porodice koji nemaju dovoljno prihoda za podmirenje osnovnih životnih potreba i iznosi 16,4 % od ukupnoga broja korisnika.

U narednoj tabeli daju se brojčani pokazatelji reguliranih oblika, mjera i usluga Centra za socijalni rad prema zakonskim odredbama.

U toku 2007.godine na području Općine ukupno je pruženo 28.196 oblika , mjera i usluga socijalne zaštite, što je 19,5% ostvarenih u Kantonu Sarajevo.

U strukturi oblika i mjera socijalne zaštite, dominiraju usluge socijalnog i stručnog rada, kao i novčane pomoći.

Tabela 47. Korisnici socijalne zaštite za Općinu Centar i Kanton Sarajevo za 2007. godinu

	Oblici mjera i usluga	Općina Centar	Kanton Sarajevo	Učešće Općine Centar u KS
I	Smještaj u drugu porodicu	28	152	18,4
II	Smještaj u dom za stara lica	25	95	26,3
III	Smještaj u druge ustanove socijalne zaštite	122	757	16,1
	Stalna novčana pomoć	87	655	13,3
	Novčana naknada za pomoć i njegu od strane druge osobe	932	6.576	14,2
	Novčana naknada za vrijeme čekanja na posao osoba sa psihičkim i fizičkim smetnjama	61	478	12,8
	Jednokratne novčane pomoći	220	3.421	6,4
	Izuzetne novčane pomoći	7	325	2,2
	Porodični smještaj	6	57	10,5
IV	Novčane pomoći (1+2+3+4+5+6)	1.313	11.512	11,4
V	Subvencioniranje troškova dženaze-sahrane-ukopa	18	108	16,7
VI	Regulisanje prava subvencioniranja troškova grijanja	666	6.566	10,1
VII	Mjere uključ. (škola, specijalna škola, rehabilit.)	13	84	15,5
	Pomoć u saniranju poremećenih porodičnih i bračnih odnosa	593	2.671	22,2
	Obezbjedenje zdravstvene zaštite	158	731	21,6
	Obezbjedenje njege i pomoći u stanu		3	0,0
	Ostale usluge socijalnog i drugog stručnog rada	24.771	117.579	21,1
	Reguisanje toplog obroka u javnim kuhinjama	489	3.978	12,3
VIII	Usluge socijalnog rada (1+2+3+4+5)	26.011	124.962	20,8
	UKUPNO I, II, III, IV, V, VI, VII	28.196	144.236	19,5

Broj korisnika koji ostvaruju svoja prava po osnovu Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava i zaštiti porodice sa djecom, dati su u narednoj tabeli. Broj zahtjeva za **ostvarivanje osnovnih prava lica sa invaliditetom** bio je u stalnom porastu. Zbog složene procedure ostvarivanja prava lica sa invaliditetom, veliki broj zahtjeva se prenosi u narednu godinu. Na kraju 2007. godine na području Općine podnešeno je ukupno 2.649 zahtjeva za ostvarivanje ovih prava.

Tabela 48. Lica koja su podnijela zahtjev za ostvarivanje prava lica sa invaliditetom, 31.12.2007.

Naziv	Oblici prava		
	Lična invalidnina	Dodadat za njegu pomoći drugog lica	Ortopedski dodatak
Općina Centar	1.459	866	324
Kanton Sarajevo	8.773	5.688	2.219
Učešće općine Centaru Kantonu Sarajevo	16,6	15,2	14,6

Najveći broj zahtjeva se odnosio na ličnu invalidninu.

Zaštita djece, korisnika socijalne zaštite, tražila je neophodno angažiranje na realizaciji adekvatne zaštite, primjenu odgovarajućih metoda i tehnika socijalnog rada. Djeca bez roditeljskog staranja su kategorija korisnika čija zaštita zahtjeva i primjenu porodičnog zakona, koji utvrđuje slijedeće oblike i mjere zaštite: starateljstvo nad maloljetnim licima, usvojeje, smještaj u drugu porodicu, smještaj u ustanove za djecu bez roditeljskog staranja.

Tabela 49. Djeca bez roditeljskog staranja, 31.12.2007.

	Djeca bez roditeljskog staranja	Smještena u dom	Starateljstvo
Općina Centar	60	28	32
Kanton Sarajevo	311	152	174

Tabela 50. Zaposleni u JU Centru za socijalni rad općine Centar

Naziv	JU Centar za socijalni rad Općine Centar	JU Kantonalni centar za socijalni rad Sarajevo	Učešće Općine u KS u %
Direktor		1	0,0
Šef službe	1	10	10,0
Socijalni radnik	9	63	14,3
Pedagog	1	10	10,0
Psiholog	1	9	11,1
Diplomirani pravnik	2	17	11,8
Administrativni radnik	3	36	8,3
Pomoćni radnik	1	9	11,1
Ukupno	18	155	11,6

U JU Centru za socijalni rad općine Centar je zaposleno 18 lica.

Najveći broj zaposlenih u službi Centra za socijalni rad općine Centar odnosi se na stručne radnike (socijalni radnik, pedagog, psiholog i pravnik) i njihov broj iznosi 11 što čini 61,1 % u odnosu na ukupan broj zaposlenih. Prema ovim podacima na 7.794 stanovnika se odnosi jedan socijalni radnik. Prosjek Kantona je 6.651 stanovnik na jednog socijalnog radnika.

Opća ocjena je da je broj stručnih uposlenih nedovoljan obzirom na prisustvo strukturirane socijalne patologije, znatno povećanje obima i složenosti poslova, povećanje administrativnih poslova vezanih za široku lepezu socijalnih davanja i stalno dobivanje novih poslova (zbog primjene Porodičnog zakona FBiH, Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, poslove vezane za primjenu Uredbi itd.). Navedeni poslovi ostavljaju vrlo malo prostora za preventivni i stručni rad koji je vrlo složen i iziskuje specijalizirane usluge socijalnog, psihološkog, pedagoškog, pravnog, a u nekim slučajevima i psihijatarskog rada.

Sredstva za socijalnu zaštitu

U toku 2007. godine iz Budžeta Kantona ili Federacije izdvojeno je oko 4,5 miliona KM za isplate socijalne zaštite po raznim osnovama za 3.077 korisnika socijalne zaštite na području Općine. U strukturi korisnika, najveći broj je korisnika dječijeg dodatka (57%), a najveća sredstva su izdvojena za dječiji dodatak, ličnu invalidninu i zaposlene porodilje.

Tabela 51. Isplate iz oblasti socijalne zaštite u 2007. općine Centar

Vrsta naknade	Broj korisnika prosjek	Struktura korisnika u %	Sredstva za period I-XII 2007 u KM	Struktura sredstava u %
Lična invalidnina	323	10,5	1.189.412	26,7
Porodična invalidnina	257	8,4	674.734	15,1
Dječiji dodatak	1.754	57,0	1.208.340	27,1
Zaposlene porodilje	287	9,3	986.444	22,1
Porodilje na birou	218	7,1	323.147	7,3
Jednokratna pomoć za bebe	17	0,6	23.880	0,5
Zdravstvena zaštita za korisnike D.D.-a	66	2,1	15.340	0,3
Zdravstvena zaštita za ČŽR	30	1,0	7.580,00	0,2
Zdravstvena zaštita za raseljena lica	37	1,2	10.240,00	0,2
Zdravstvena zaštita za osobe preko 65g.	88	2,9	15.000,00	0,3
Ukupno	3.077	100,0	4.454.117,50	100,0

Osim toga, iz **sredstava općine Centar** realizovana je pomoć određenim kategorijama lica koji su stanju socijalnih potreba. Najčešći korisnici ovih sredstava iz kategorija:

- Siromašni građani
- Stare i nezbrinute osobe
- Osobe nesposobne za rad
- Samohrani roditelji
- Maloljetnici bez roditeljskog staranja
- Osobe sa posebnim potrebama
- Osobe u posebnim okolnostima (bolest, smrtni slučaj i sl.)

Tabela 52. Pomoć socijalno ugroženoj kategoriji građana općine Centar iz sredstava općine Centar

Oblik pomoći	Broj korisnika	Iznos pomoći u KM
Jednokratna novčana pomoć za liječenje teško oboljelih građana	7	19.919
Jednokratna novčana pomoć licima bez primanja	276	71.349
Jednokratna novčana pomoć za liječenje licima bez primanja dijela troškova liječenja	44	30.479
Novčanja pomoć za plaćanje troškova za smještaj sociougroženih porodica koje nemaju riješeno stambeno pitanje i lica koja se nađu u takvoj potrebi zbog elementarnih nepogoda	44	40.000
Korisnici besplatne užine	450	48.172
Novčana pomoć iz tekućih rezervi i odvojenih grantova iz Budžeta 2007 godine (za liječenje, smještaj, sanacije i dr.)	8	25.100
Novčana pomoć za penzionere	58	11.600
Ukupno	887	246.619

3.2.2. Institucionalni i vaninstitucionalni oblici socijalne zaštite

Socijalna zaštita određenim kategorijama stanovništva općina Centar pruža preko institucija registrovane za tu djelatnost i vaninstitucionalnih organizacija lociranim na području općine Centar.

Institucionalni oblici

Pomoć u socijalnoj zaštiti vrši se preko sljedećih institucija na lociranim na općini Centar:

1. Dom za socijalno zdravstveno zbrinjavanje osoba sa invaliditetom i drugih osoba
2. Dom za djecu bez roditeljskog staranja
3. Centar za slušnu i govornu rehabilitaciju

Dom za socijalno zdravstveno zbrinjavanje osoba sa invaliditetom i drugih osoba.

Dom je smješten naselju Nahorevo, adresa je Nahorevska br. 152 Sarajevo i posjeduje kapacitet od 262 mjesta za smještaj korisnika. Krajem 2007. godine u Domu je popunjenost bila 92%. Korisnici usluga doma su sljedeće kategorije stanovništva:

Tabela 53. Korisnici usluga doma

Kategorije stanovništva	Ukupno	Od toga žene
Nesposobni za rad	218	108
Nesređeni stambeni odnosi	13	7
Poremećeni odnosi u porodici	3	2
Ostali	4	1
Ukupno	238	118

U Domu radi ukupno 88 uposlenika od kojih je 64 žene.

Tabela 54. Zaposleni u domu

Kategorije stanovništva	Ukupno
Zdravstveno osoblje	19
Ostalo zdravstveno osoblje	8
Stručno osoblje	5
Administrativni radnici	17
Ostali	39
Ukupno	88

Dom za djecu bez roditeljskog staranja

Adresa doma je Bjelave br. 52 Sarajevo i posjeduje kapacitet za smještaj 88 djece. Krajem decembra 2007. godine u domu je bilo zbrinuto 106 djece, 67 dječaka i 39 djevojčice.

U Dom su smještena djeca starosti 0-7 godina starosti koji čine 45% i djeca školskog uzrasta koji čine 55% od ukupnog broja djece. Korisnici, odnosno djeca su po uzrastu podjeljena u 5 grupa u kojima se primjereno uzrastu i potrebama zadovoljavaju i reliziraju njihove potrebe.

U školskoj 2007/08 godini u osnovnu školu bilo je upisano 60 djece, a u srednju školu 3 djece.

U Domu radi 54 uposlenika od kojih su 14 visoke i više stručne spreme, a 20 srednje stručne spreme.

Dom za djecu bez roditeljskog staranja funkcionira kroz četiri službe u kojima 47, odnosno 87% uposlenih direktno rade sa djecom.

Centar za slušnu i govornu rehabilitaciju

Centar se nalazi u naselju Koševo, adresa ul. Asima Ferhatovića br. 2. Centar se prvenstveno bavi obrazovanjem gluhih i nagluhih lica. U Centru je nastava organizovana kroz odjeljenja za predškolski uzrast, osnovno obrazovanje i srednje i specijalno srednje obrazovanje. U osnovnom obrazovanju zastupljeno je osmogodišnje obrazovanje, a u srednjem specijalnom trogodišnje obrazovanje i u srednjem obrazovanju četverogodišnje obrazovanje.

U 2007/08 školskoj godini upisani broj učenika bio je sljedeći:

Tabela 55. Upisani učenici u školskoj 2007/08 godini

	Ukupno	Muški	Ženski
Predškolsko odjeljenje	4	3	1
Osnovno obrazovanje	38	19	19
Srednje specijalno obrazovanje	20	10	10
Srednje obrazovanje	6		6
Ukupno	68	32	36

U Centru radi ukupno 37 uposlenika od kojih je 28 žena, a 22 uposlena su sa visokom stručnom spremom.

Vaninstitucionalni oblici

Općina Centar radi na primjeni i unapređenju novih praksi komunikacije i saradnje sa građanima. Uvođenje i uspostavljanje inovativnih metoda, saradnje i komunikacije sa građanima, građanskim udruženjima, omladinskim nevladinim organizacijama i asocijacijama je proširenje aktivnosti i uspostavljanje partnerstva, nove mreže odnosa, između lokalne samopoprave i građana sa zajedničkim ciljem, izgradnje snažne lokalne zajednice i poboljšanja mladih i povećanja njihove participacije u društvu. Općinska vizija komunikacije i saradnje ostvaruje se kroz realizaciju partnerskih projektnih aktivnosti sa nevladinim organizacijama. Uvažavajući neovisnost u izboru aktivnosti nevladinih organizacija, potreba građana i interesa općine, sardanja Općine se temelji na kontinuiranoj podršci programskim aktivnostima, koje su i prioritene potrebe i građana i politike Općine.

Tako je iz Budžeta Općine izdvojeno ukupno 870.000 KM za:

- sportske organizacije 220.000KM
- boračke organizacije 250.000 KM
- ostale NVO (socijalna pomoć, zdravstvena zaštita, obrazovanje, kultura, sport, ekologija, ljudska prava. Izgradnja i razvoj lokalne zajednice) 400.000 KM

Općina iz Budžeta finansira projekte koji se odnose na slijedeće oblasti:

- socijalna sigurnost i zdravstvena zaštita

- obrazovanje
- kultura
- ekologija
- izgradnja i razvoj lokalne zajednice

U oblasti socijalne zaštite u općini Centar djeluje sljedeće organizacije,

- 4 organizacije koje se bave civilnim žrtvama rata:
  - Udruženje civilnih žrtava rata općine Centar Sarajevo
  - Udruženje logoraša Stari grad i Centar
  - Udruženje pokret "Majke enklave Srebrenica i Žepa"
  - Udruženje za podršku ženskih inicijativa "Mi"

- 13 organizacija koje pružaju pomoć osobama sa posebnim potrebama:
  - Savez udruženja za pomoć osobama sa mentalnom retardacijom FiH "Sumero",
  - Udruženje građana oboljelih od cerebralne dječije paralize Kantona Sarajevo,
  - Udruženje oboljelih od multiple skleroze Kantona Sarajevo,
  - Udruženje slijepih Kantona Sarajevo,
  - Nevladina organizacija altruista za pomoć osobama s mentalnom retardacijom "Svijetlo" Sarajevo,
  - Udruženje gluhih i nagluhih Kantona Sarajevo,
  - Udruženje za pomoć osobama sa down sindromom "život sa down sindromom",
  - Udruženje oboljelih od morbus crohna i ulceroznog colitisa BiH "cumc",
  - Udruženje roditelja i prijatelja za pomoć osobama sa mentalnom retardacijom na području Kantona Sarajevo "Oaza",
  - Udruženje distrofičara Kantona Sarajevo,
  - Savez distrofičara FBiH,
  - Udruženje oboljelih od poliomyelitisa, povrede mozga i kičmene moždine,
  - Udruženje invalida rada općine Centar Sarajevo

- 5 organizacija koje se bave humanitarnim radom:
  - Crveni križ Općine Centar,
  - SHD "Dobrotvor",
  - "La benevolencija",
  - Caritas Vrhbosanske nadbiskupije,
  - Sveta velikomučenica tekla.

3.2.3. Boračka zaštita

Pitanje reguliranja i osiguravanja prava branilaca-veterana rat, u svakoj državi ima poseban tretman u pogledu moralnog, materijalnog, socijalnog i drugih vrednovanja doprinosa pripadnika boračke populacije. Na ovakvim principima branioci i članovi porodica šehida i poginulih branilaca, kao posebno zaslužne populacije za odbranu i opstanak BiH, očekuju i traže da im se

osigura tretman zaslužnih osoba i adekvatno vrednuje njihov doprinos, a ne da se njihova prava tretiraju kao socijalna zaštita, a oni kao socijalni slučajevi.

Posljednjih godina zakonodavstvo i izvršna vlast u FBiH učinile su i čine znatne napore da se prava branilačke populacije sistemski reguliraju u skladu sa materijalnim mogućnostima. Tako su donešeni slijedeći zakoni:

- Zakon o pravima branilaca i članova njihovih porodica (Službene novine FBiH, br. 33/04, 56/05 i 70/07)
- Zakon o pravima demobilisanih branilaca i članova njihovih porodica (Službene novine FBiH br.61/06)
- Zakon o posebnim pravima dobitnika ratnih priznanja i odlikovanja i članova njihovih porodica (Službene novine FBiH br. 70/05)
- Zakon o dopunskim pravima borac-branitelja BiH (Službene novine Kantona Sarajevo, br. 9/07), kao i prateće uredbe i instrukcije.

Stupanjem na snagu Federalnog zakona uspostavljen je na nivou Federacije Bosne i Hercegovine jedinstven pravni sistem u oblasti boračko-invalidske zaštite za pripadnike Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine i pripadnike ratnih postrojbi Hrvatskog vijeća odbrane, te osigurana jednoobraznost u sticanju i ostvarivanju prava svih pripadnika boračke populacije na nivou FBiH. Federalni zakon je utvrdio obavezu da kantoni, s obzirom na svoje specifičnosti, osiguraju još i druga dodatna prava.

Sredstva za ostvarivanje korištenje prava propisanim federalnim zakonom osiguravaju se iz federalnog budžeta, budžeta kantona, općina i drugih prihoda.

Na federalnom nivou, osnovna prava se finansiraju iz Budžeta Federacije i to za isplatu porodičnih invalidnina, uvećanih porodičnih invalidnina, ličnih invalidnina, ortopedski dodatak, dodatak za pomoć drugog lica i pomoć u slučaju smrti, kao i za pomoć i materijalno zbrinjavanje nezaposlenih demobilisanih branilaca i članova njihovih porodica. Na nivou Federacije najveći je problem osiguranje sredstava za isplatu novčanih naknade korisnicima ove zaštite. Zakon o posebnim pravima dobitnika ratnih priznanja i odlikovanja i članova njihovih porodica decidno navodi priznanja i odlikovanja na koja se odnosi ovaj zakon, vrstu prava kao i postupak za ostvarivanje ovih prava. Jedno od osnovnih prava koje se finansira iz Budžeta Federacije je mjesečni novčani dodatak.

Općina Centar u okviru nadležnosti pojedinih općinskih službi osigurava:

- a) ostvarivanje osnovnih prava vojnih invalida i porodica šehida i poginulih boraca
- b) ostvarivanje dopunskih prava boraca – branitelja BiH
- c) realizira planirane aktivnosti kojima je cilj zaštita i rješavanje problema boračke populacije i trajno očuvanje uspomena na šehide i poginule borce..

a) Ostvarivanje osnovnih prava vojnih invalida i porodica šehida i poginulih boraca

U narednoj tabeli daje se pregled korisnika osnovnih prava osnovnih prema strukturi finansiranja.

Tabela 56. Isplata iz oblasti boračko invalidske zaštite u 2007. godini

Vrsta naknade	Broj korisnika	Sredstva u KM	Način finansiranja
Lična i porodična invalidnina	2.440	7.238.044	Federalno ministarstvo za boračka pitanja
Dopunsko Kantonalno pravo	178	211.450	Kantonalno ministarstvo za boračka pitanja
Osnovno obezbjeđenje	10	11.916	Kantonalno ministarstvo za boračka pitanja
Općinska jednokratna pomoć	19	42.600	Općina Centar Sarajevo
Troškovi dženaze-sahrane	68	135.230	Kantonalno ministarstvo za boračka pitanja
Ukupno	2.716	7.639.241	

Prosječan broj korisnika koji su ostvarili prava po osnovu boračko-invalidske zaštite (po jednom ili više osnova) za period oktobar 2006 - oktobar 2007. godine je 2.411 sa oktobrom 2007. godine. Promjene u broju korisnika posljedica su čestih deložacija i preseljenja korisnika, te periodičnih dolazaka korisnika koji se nalaze u inostranstvu.

Kao korisnici prava po osnovu boračko-invalidske zaštite podrazumijevaju se nosioci prava, čiji se broj utvrđuje na osnovu spiska korisnika kojima se obračunavaju mjesečna primanja, a koji je identičan broju uputnica za isplatu.

Tabela 57. Struktura korisnika prema ostvarenim pravima u 2007.

Osnovna prava	Broj korisnika
Lična invalidnina	1.339
Porodična invalidnina	1.085
Dodatak za tuđu njegu i pomoć	28
Ortopedski dodatak	263
Prava na novčana primanja dobitnika ratnih priznanja i odlikovanja i članova njihovih porodica	113
Prava na novčana primanja nosilaca »Partizanske spomenice 1941.« i članova njihovih porodica	10
Dopunška prava boraca-branitelja Bosne i Hercegovine na novčanu naknadu	177
Ukupno	3.015

b) Ostvarivanje dopunskih prava boraca – branitelja BiH

Lica koja ostvaruju prava prema Zakonu o dopunskim pravima boraca-branitelja Bosne i Hercegovine su: borci-branitelji Bosne i Hercegovine, ratni vojni invalidi i njihove porodice, članovi porodica šehida, poginulih boraca, nestalih boraca i umrlih ratnih vojnih invalida, organizatori otpora, veterani prvoborci i nosioci najvećih ratnih priznanja.

U periodu oktobar 2006 – oktobar 2007. godine ukupno je riješeno 229 dopunskih prava za korisnike boračke zaštite.

Tabela 58. Ostvarivanje dopunskih boračkih prava

Osnovna prava	Broj korisnika
Zdravstvena zaštita	129
Naknada za troškove sahrana – dženaza	82
Povlašćena vožnja u javnom gradskom prevozu	14
Postavljanje spomen ploča	4
Ukupno	229

c) **Aktivnosti realizirane sredstvima budžeta Općine za 2007. godinu**

Općina Centar je odobrenim sredstvima u Budžetu 2007. godine, omogućila realizaciju aktivnosti kojima se kontinuirano obezbjeđuje podrška boračkoj populaciji i osigurava trajna uspomena na šehide i poginule borce:

Projekte izmještanja postavljenih spomen ploča i izgradnja spomen obilježja u 2006. i 2007. godini, obezbijeđena su sredstva u iznosu od 120.000 KM.

U 2007. godini je potpisan Protokol za izmještanje spomen ploča sa Osnovne škole „Nafija Sarajlić“ na centralno spomen obilježje općine Centar (ulaz u Pionirsku dolinu) na lokalitetu Mjesne zajednice „Koševo II – Breka“ (stari naziv MZ „Koševo II i MZ Betanija“) i izgradnju zadužbine na lokalitetu Mjesne zajednice „Koševo brdo“.

Općina je i u ovoj godini omogućila ostvarivanje prava na novčanu podršku najtežim ratnim vojnim invalidima. Novčane pomoći u iznosu 300 KM, KM, 150 KM utvrđene su na osnovu individualnog socijalnog položaja korisnika, uz uvaženi prijedlog UG RVI-paraplegičara Kantona Sarajevo da se paraplegičarima, s obzirom na specifične potrebe i zahtjeve, osigura pomoć minimalno 200 KM mjesečno. Za ovu svrhu Općina je izdvojila 45.200 KM uz redovnu mjesečnu isplatu odobrenih iznosa korisnicima, a ostvarilo je 19 korisnika.

Pravo na novčanu pomoć, putem Službe za upravu, rad, socijalna pitanja, zdravstvo, izbjegla i raseljena lica ostvarilo je 29 lica koja pripadaju boračkoj populaciji a sredstva su dodijeljena za liječenje ili druge hitne slučajeve u ukupnom iznosu od 17.184 KM.

Komisija za boračka pitanja dodijelila je jednokratnu novčanu pomoć za 247 pripadnika boračke populacije u ukupnom iznosu od 100.000 KM.

Ostvaren je i kontinuitet u saradnji sa Fondom za zaštitu i održavanje grobalja šehida i poginulih boraca na osnovu potpisanog Sporazuma koji je omogućio refundiranje troškova porodicama poginulih boraca koji su vlastitim sredstvima izgradili i postavili spomen obilježja (sredstva u iznosu 30.000 KM).

Iz Budžeta općine Centar 29 lica je ostvarilo pravo na naknadu troškova u ukupnom iznosu 207.344,29 KM za ostvarivanje prava na naknadu troškova za dodjeljno gradsko građevinsko zemljište za izgradnju stambeno-poslovnih objekata.

Budžetom općine Centar za 2007. godinu obezbijeđena su sredstva u ukupnom iznosu od 1.255.155 KM za slijedeće grupe projekata:

- JOB-a za organizaciju proslava 16.000 KM
- Novčana pomoć boračkim organizacijama i boračkoj populaciji 982.555 KM
- Sredstva za izgradnju spomen obilježja 190.000 KM
- Ostalo (stručne usluge, adaptacija i opremanje objekata i sl.) 66.600 KM

Socijalni položaj ratnih vojnih invalida

Služba za upravu za boračko-invalidsku zaštitu je u 2007. godini nastavila aktivnosti na ažuriranju podataka o socijalnim kartonima ratnih vojnih invalida. Na temelju prikupljenih podataka urađena je analiza socijalnog položaja ratnih vojnih invalida (od dostavljenih 1.286 obrazaca za anketu, popunjenih obrazaca je bila 987 ili 77%). Analiza, između ostalog, upućuje na sljedeće:

- 40,8% ratnih vojnih invalida je nezaposleno,
- potrebu za prekvalifikacijom, doškolovanjem izrazilo je 18,3% ove populacije,
- 39,2% ratnih vojnih invalida nema riješeno stambeno pitanje,
- 30,2% supružnika ove populacije je nezaposleno,
- potrebu za stipendiranjem, zaposlenjem ili stipendiranjem djece iskazalo je 19,8% ove boračke populacije.

Posebno izraženi problemi su: neriješeno stambeno pitanje, potrebna pomoć za sanaciju, izgradnju, adaptaciju stambenih objekata, donacije u građevinskom materijalu, zaposlenje članova porodica, pomoć za rehabilitaciju, liječenje, kupovinu ortopedskih pomagala itd.

Općinska Služba, u skladu sa ažuriranim podacima, planira svoje aktivnosti u cilju zadovoljavanja najuregentnijih zahtjeva korisnika i pomoći u poboljšanju socijalnog položaja pripadnika borčke populacije.

Prava za vrijeme nezaposlenosti demobilisanih boraca

Pravo na novčanu naknadu za vrijeme nezaposlenosti demobilisanih boraca regulirano je federalnim zakonom, a realizacija tih prava je u nadležnosti kantona. Pravo na novčanu naknadu za vrijeme nezaposlenosti iznosi 25% od prosječne plaće FBiH iz predhodne godine. Prema odredbama Zakona o pravima demobilisanih branilaca i članova njihovih porodica, potrebna novčana sredstva i isplate novčane naknade osigurava nadležna kantonalna služba za zapošljavanje u saradnji sa Federalnim zavodom za zapošljavanje. Iako je ovaj zakon u primjeni od 1.1.2007. godine, zbog nemogućnosti osiguravanja sredstava za ove namjene, ovo pravo je počelo da se primjenjuje od 1.5.2007. Kako kantonalne službe i Federalni zavod za zapošljavanje nisu uspjeli iz svojih izvora osigurati sva potrebna sredstva, dio sredstava je osiguran iz federalnog Budžeta i kantona.

Struktura izvora sredstava za finansiranje naknade za vrijeme nezaposlenosti na nivou Federacije daje se u narednoj tabeli:

Tabela 59. Sredstva za finansiranje naknade za vrijeme nezaposlenosti

Izvori sredstava	Iznos u 000 KM	Struktura u %
Kantonalne službe za zapošljavanje	14.301	14,8
Kantonalne vlade	913	0,9
Federalni zavod za zapošljavanje	20.663	21,4
Vlada Federacije BiH	60.750	62,9
Ukupno	96.627	100,0

Izvor: Konferencija o socijalnoj i boračkoj zaštiti u Federaciji BiH, Izlaganje gosp. Zahida Crnkića, ministra, Sarajevo, juni 2008., obrada MF

Problemi osiguravanja sredstava za ove namjene su se nastavili i u 2008. godini. U cilju stabilnog rješavanja ovog prava, u toku su izmjene i dopune seta odgovarajućih zakona koji su u parlamentarnoj proceduri.

Prema evidenciji kantonalne službe za zapošljavanje u martu 2008. godine. na području Kantona Sarajevo evidentirano je 11.525 demobilisanih boraca, od kojih je u općini Centar 1.235 (10,7%).

Tabela 60. Registrovana nezaposlenost-demobilisani vojni obveznici, mart 2008.

	Demobilisani	Članovi porodice poginulih	RVI	Ostali invalidi	Ukupno
Centar	1.235	115	183	139	1.672
Kanton Sarajevo	11.525	1.163	1.599	876	15.163

U ukupnoj registriranoj nezaposlenosti Općine, 26,2% su demobilisana vojna obveznika, člana porodica poginulih boraca, ratnih vojnih invalida i ostalih invalida (1.672). U ovoj kategoriji nezaposlenih, najviše je demobilisanih boraca 73,8%.

3.2.4. Socijalna isključenost

Nezaposleni

Prema evidenciji Javne ustanove Službe za zapošljavanje Kantona Sarajevo³ u martu 2008. godine na području Općine bilo je registrovano 7.058 lica koja traže posao, koji predstavljaju 11% nezaposlenih lica sa područja Kantona. U odnosu na radnu snagu⁴ stopa nezaposlenosti je 15,1%.

Stvarna nezaposlenost se sigurno razlikuje od registrovane. Među nezaposlenim se vodi armija zaposlenih na neformalnom (sivom) tržištu, koji imaju neke prihode, ali bez penzionog i zdravstvenog osiguranja.

Tabela 61. Zaposleni i nezaposleni, mart 2008.

	Zaposleni	Nezaposleni	Radna snaga	Odnos zaposlenih i nezaposlenih	Stopa nezap. radne snage
Centar	39.641	7.058	46.699	5,62	15,11
Kanton Sarajevo	116.200	64.430	180.630	1,8	35,67
Odnos Centar i KS	0,34	0,11	0,26	3,12	0,42

U općini Centar zaposleno je 5,6 na jednog nezaposlenog, dok je u Kantonu Sarajevo zaposleno 1,8 lica na jednog nezaposlenog.

³ Bilten, Javna ustanova za zapošljavanje KS, 2008.

⁴ Stopa nezaposlenosti prema ILO (International labour organization) predstavlja omjer nezaposlenih u odnosu na broj zaposlenih i nezaposlenih.

Kvalifikaciona struktura nezaposlenih

Na evidenciji nezaposlenih je prijavljeno 702 lica sa visokom stručnom spremom, što je 9,95% ukupnog broja nezaposlenih.

Tabela 62. Nezaposlenost po kvalifikacionoj strukturi i općinama mart, 2008.

	VSS	VS	SSS	VKV	KV	NSS i PK	NK	Ukupno
Centar	702	178	2.255	55	1.732	129	2.007	7.058
Kanton Sarajevo	3.219	1.024	17.192	519	17.989	1.036	23.451	64.430
Učešće u KS u %	2,13	17,38	13,12	10,60	21,70	12,45	8,56	10,95

Među nezaposlenim najviše je SSS radnika koji učestvuju sa 31,95% u ukupno nezaposlenim. Nezaposleni sa NK učestvuju sa 28,4% a kvalifikovani radnici sa 24,54% u ukupno nezaposlenim.

Starosna struktura nezaposlenih

Populacija između 24 i 50 godina (4.567) lica se može smatrati najproduktivnijom i ova skupina učestvuje sa 64,7 % u ukupno nezaposlenim (7.058 lica). Na evidenciji nezaposlenih nalaze se i 12 malodobnih lica. Prijavljeno je 156 lica preko 60 godina starosti koja traže zaposlenje.

Tabela 63. Broj nezaposlenih lica po godinama starosti i općinama, mart 2008.

	Godine							Ukupno
	15-18	18-24	24-35	35-45	45-50	50-60	preko 60	
Centar	12	997	2.265	1.507	795	1.326	156	7.058
Kanton Sarajevo	93	9.008	19.556	15.393	8.022	11.231	1.127	64.430
Učešće u KS u %	12,90	11,07	11,58	9,79	9,91	11,81	13,84	10,95

Nezaposleni prema dužini čekanja na posao

Za sagledavanje socijalnog stanja ukazaće se i na strukturu nezaposlenih prema dužini čekanja na posao. Opća je ocjena da je dugoročna nezaposlenost veoma visoka, preko 84% nezaposlenih čeka posao duže od jedne godine

Tabela 64. Broj nezaposlenih lica po dužini čekanja na zaposlenje i općinama, mart 2008.

	Dužina čekanja na zaposlenje								Ukupno
	Mjeseci	Godine							
		do 6	1	2	2 do 3	3 do 5	5 do 7	7 do 9	
Centar	1.127	748	977	692	1.033	658	545	1.278	7.058
Kanton Sarajevo	8.187	6.052	8.643	6.667	10.648	6.732	5.173	12.328	64.430
Učešće u KS u %	13,77	12,36	11,30	10,38	9,70	9,77	10,54	10,37	10,95

Najveći broj nezaposlenih po dužini čekanja u općini Centar na posao čeka do 6 mjeseci, 3 do 5 godina i preko devet godina.

Mladi

Nezaposlenost je vjerovatno najvažniji problem koji pogađa mladu generaciju, jednako i u urbanim i ruralnim djelovima BiH, a u kombinaciji sa stambenim problemima, stalnom ekonomskom krizom, mladi ljudi zapadaju u stanje očaja i beznađa, zbog čega se okreću drogama ili alkoholu, ili planiraju iseljavanje kao jednu mogućnost da sebi osiguraju ljepšu budućnost.

Tabela 65. Broj nezaposlenih lica od 15-35 god. starosti, mart 2008.

Općine	Godine				
	15-18	18-24	24-35	Ukupno 15-35	Ukupno nezaposlenih
Centar	12	997	2.265	3.274	7.058
Kanton Sarajevo	93	9.008	19.556	28.657	64.430
Učešće u KS u %	12,90	11,07	11,58	11,42	10,95

U Općini Centar učešće nezaposlenih od 15-35 godina je 46,4% u odnosu na ukupno nezaposlene.

Općina Centar poduzela je i poduzima niz mjera, odnosno konkretnih aktivnosti na stvaranju uslova za ispoljavanje sposobnosti mladih, njihovih ambicija, htjenja i angažmana kako bi se uskladili sa svojim vršnjacima u razvijenim zemljama na svim poljima, kulturnim, sportskim, društveno-političkim i sl.

Na nivou općine Centar u okviru općinske uprave uspostavljeno je mjesto Stručnog saradnika za pitanje mladih, a Općinsko Vijeće donijelo je odluku o imenovanju Komisije za pitanje mladih. Kako su za svaku aktivnost po pitanju mladih potrebna sredstva u Budžetu općine Centar od 2004. godine postoji Grant omladinskim organizacijama i neformalnim grupama za mini projekte. U 2008. godini za ove projekte omladinskih organizacija, koje se prvenstveno bave rješavanjem problema mladih kroz projekte obezbijeđeno je 30.000 KM.

Općina Centar rad mladih, prije svega, realizira preko Javne ustanove Centar za kulturu „Sarajevo“ čiji je osnivač i koja svoje djelovanje obavlja na dvije lokacije, Centar za kulturu u Jelićevoj ulici br.1 i Centru za mlade, u ulici Jabučice Avde br.52 na Gorici.

Centri obuhvataju čitavu lepezu sekcija i grupa u koju su uključeni mladi i preko njih realiziraju svoje projekte.

Općina Centar je svojim sredstvima obnovila Centar za mlade na Gorici koji svoj program realiziraju putem likovnih škola, škole stripa, škole gitare, škole klavira, književnog kluba za mlade, kursa za računare, internet kluba, itd.

Na kraju iz ovog kratkog osvrtta može se zaključiti da općina Centar planski i sa mnogo ambicija vodi računa o mladima na području općine Centar prije svega preko Javne ustanove Centar za kulturu „Sarajevo“ i neposredno preko Stručnog saradnika pri općinskoj upravi Općine Centar.

Gender aspekt

U ukupnoj radnoj snazi Općine, žene učestvuju sa 52,4%, a učešće žena u ukupnom broju nezaposlenih je veće i iznosi 60,3%.

Tabela 66. Zaposlenost i nezaposlenost u Kantonu Sarajevo po polu (prosjek 2007.)

	Broj zaposlenih			Broj nezaposlenih			Radna snaga		
	Ukupno	Žene	% žene	Ukupno	Žene	% žene	Ukupno	Žene	% žene
Centar	38.115	19.433	50,99	7.121	4.275	60,03	45.236	23.708	52,4
Kanton Sarajevo	109.639	47.529	43,35	65.344	39.763	60,85	174.983	87.292	49,9
Učešće u KS u %	34,76	40,89		10,9	10,75		25,9	27,2	

Stopa nezaposlenosti žena iznosi 18% i veća je od stope ukupne nezaposlenosti i nezaposlenosti muškaraca i na području Općine i Kantona.

Tabela 67. Stopa nezaposlenosti u Kantonu Sarajevo po polu i općinama, 2007.

	Stopa nezaposlenosti u %		
	Ukupno	Muškaraca	Žena
Centar	15,74	13,22	18,03
Kanton Sarajevo	37,34	29,17	45,55

Kvalifikaciona struktura zaposlenih žena Općina slična je strukturi na području Kantona Sarajevo. U Općini 30,5% zaposlenih žena ima visoku stručnu spremu, a 43,4% ima srednju stručnu spremu.

Tabela 68. Zaposlenost žena prema stepenu stručnog obrazovanja, mart 2007.

Općine	VSS			VŠS	SSS	NSS	VKV	KV	PKV	NKV	Ukupno
	svega	doktori	magistri								
Centar ukupno	8.599	423	421	2.367	12.536	1.530	909	3.015	782	1.467	31.205
žene	4.848	138	158	1.430	6.895	1.133	108	465	262	739	15.880
Kanton Sarajevo	18.584	714	720	6.204	32.559	3.833	3.759	13.042	1.927	4.461	84.369
žene	10.201	197	269	3.574	16.073	2.420	348	1.797	369	1.932	36.714
Učešće u KS	46,3	59,2	58,5	38,2	38,5	39,9	24,2	23,1	40,6	32,9	37,0
žene	47,5	70,1	58,7	40,0	42,9	46,8	31,0	25,9	71,0	38,3	43,3

I starosna struktura zaposlenih žena Općine odgovara prosječnoj starosnoj strukturi zaposlenih žena u Kantonu Sarajevo.

Tabela 69. Zaposlenost žena prema intervalima starosti, mart 2007.

Općine	do19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65 i više	Ukupno
Centar	48	1.051	3.143	4.168	4.103	4.619	5.330	4.333	2.896	1.234	280	31.205
žene	17	466	1.667	2.042	1.960	2.389	2.764	2.391	1.520	582	82	15.880
Kanton Sarajevo	138	3.564	9.400	11.031	11.047	12.878	13.536	11.400	7.867	2.947	561	84.369
žene	33	1.345	4.276	5.007	4.865	5.644	5.940	4.995	3.303	1.151	155	36.714
Učešće u KS	34,8	29,5	33,4	37,8	37,1	35,9	39,4	38,0	36,8	41,9	49,9	37,0
žene	51,5	34,6	39,0	40,8	40,3	42,3	46,5	47,9	46,0	50,6	52,9	43,3

Tako je preko 71% zaposlenih žena u Općini, starosne dobi do 50 godina, a na području Kantona Sarajevo preko 73%.

Penzioneri

Ukupan broj penzionera (po sva tri osnova) iznosi 13.850 u općini Centar i čini 17,8% penzionera u odnosu na ukupan broj penzionera Kantona Sarajevo. Ukupna prosječna penzija u općini Centar iznosi 400,89 KM i veća za 17,5% od ukupne prosječne penzije Kantona Sarajevo.

Tabela 70. Broj penzionera i iznos penzija u 2007.

	Vrste mirovine / penzije						Ukupno	
	Starosne		Invalidske		Obiteljske			
	Broj	Iznos u KM	Broj	Iznos u KM	Broj	Iznos u KM	Broj	Iznos u KM
Centar	6.992	3.371.450	3.253	991.176	3.605	1.189.636	13.850	5.552.262
KS	34.157	14.186.420	19.062	5.429.301	24.760	6.995.729	77.979	26.611.450
	20,5	23,8	17,1	18,3	14,6	17,0	17,8	20,9

Tabela 71. Prosječne penzije u 2007.

	Broj zaposlenih na jednog penzionera	Ukupna prosječna penzija u KM	Prosječna starosna penzija u KM	Prosječna invalidska penzija u KM	Prosječna obiteljska penzija u KM
Centar	2,75	400,89	482,19	304,70	330,00
KS	1,41	341,26	415,33	284,82	282,54

Tabela 72. Korisnici penzija u decembru 2008.

Raspon u KM	Kanton Sarajevo		Općina Centar		Učešće u KS
	Broj korisnika	u %	Broj korisnika	u %	
Do najniže penzije	1.869	2,34	262	1,88	14,02
Najniža penzija (296,35)	36.211	45,31	4.811	34,50	13,29
Ukupno do 296,35	38.080	47,65	5.073	36,38	13,32
Od najniže do zajamčene	14.072	17,61	2.284	16,38	16,23
Zajamčena penzija (395,14)	4.763	5,96	676	4,85	14,19
Ukupno do 395,14	56.915	71,21	8.033	57,60	14,11
395,14-400,00	580	0,73	103	0,74	17,76
400,01-500,00	9.423	11,79	1.923	13,79	20,41
500,01-550,00	2.966	3,71	690	4,95	23,26
550,01-600,00	2.196	2,75	590	4,23	26,87
600,01-700,00	2.991	3,74	863	6,19	28,85
700,01-800,00	1.826	2,28	614	4,40	33,63
800,01-900,00	1.058	1,32	398	2,85	37,62
900,01-1.000,00	734	0,92	256	1,84	34,88
1.000,01-1.100,00	391	0,49	164	1,18	41,94
1.100,01-1.200,00	247	0,31	90	0,65	36,44
1.200,01-1.300,00	178	0,22	56	0,40	31,46
1.300,01-najviša (limit)	99	0,12	45	0,32	45,45
Najviša penzija (1393,48)	319	0,40	120	0,86	37,62
Ukupno	79.923	100,00	13.945	100,00	17,45

Struktura penzionera prema rasponima penzija je povoljnija u Općini u odnosu na Kanton. Naime, 5.073 penzionera ili 36,4% od ukupnog broja penzionera u općini Centar prima najnižu

i manje od najniže penzije, a u Kantonu Sarajevo 38.080 penzionera ili 47,7% od ukupnog broja penzionera u Kantonu Sarajevo.

Penziju od najniže do zajamčene i zajamčenu penziju u općini Centar prima 2.960 penzionera, odnosno 21,2% od ukupnog broja penzionera u općini Centar, a u Kantonu Sarajevo 18.835 penzionera, odnosno 23,7% od ukupnog broja penzionera u Kantonu Sarajevo.

Prema tome, 8.033 penzionera ili 57,6% od ukupnog broja penzionera u općini Centar prima zajamčenu i manju od zajamčene penzije (među kojima su i najniže penzije), a u Kantonu Sarajevo 56.915 penzionera ili 71,2 % od ukupnog broja penzionera u Kantonu Sarajevo.

Samo 2,2% penzionera općine Centar ima veću penziju od prosječne plaće općine Centar⁵, a 2,5% penzionera Kantona ima veću penziju od prosječne plaće u Kantonu Sarajevo⁶.

Raseljena lica i izbjeglice

Prema procjenama u toku rata raseljeno je i izbjeglo preko 140.000 stanovnika Sarajeva. Proces povratka raseljenih i izbjeglih osoba se vrši u kontinuitetu od 1996. godine sa različitim intezitetom.

Tabela 73. Povratak raseljenih osoba u Kantonu Sarajevo u 2007.

	Broj osoba			Struktura u %		
	Raseljeni	Izbjegli	Ukupno	Raseljeni	Izbjegli	Ukupno
Centar	21	39	60	35,00	65,00	100,00
Kanton Sarajevo	113	116	229	49,35	50,65	100,00
Učešće u KS u %	18,58	33,62	26,20			

U toku 2007. godine u Kantonu Sarajevo je ostvareno ukupno 229 povratka raseljenih i izbjeglih lica, od kojih 49,3% raseljenih, a 50,7% izbjeglih osoba. Od ukupnog broja povratnika, u općinu Centar vratilo se 18,6%, a od ukupnog broja izbjeglih vratilo se 33,62% stanovnika. Od ukupanih povratka na područje Kantona Sarajevo iz ove dvije kategorije 26,2% ostvareno je u općini Centar.

Žrtve ratnih sukoba

Prema podacima Ministarstva za boračka pitanja na području Kantona Sarajevo u junu 2007. godine, bilo je ukupno 21.713 korisnika lične i porodične invalidnine.

Tabela 74. Pregled korisnika lične i porodične invalidnine

	Lična invalidnina	Porodična invalidnina	Ukupno
Centar	1.221	994	2.215
Kanton Sarajevo	9.569	12.144	21.713
Učešće u KS u %	12,8	8,2	10,2

⁵ prosječna plaća u općini Centar u oktobru 2008. god. iznosila je 1112,7 KM

⁶ prosječna plaća u Kantonu Sarajevo u oktobru 2008. god. iznosila je 973,5 KM)

Broj korisnika lične invalidnine u općini Centar je 1.221, a korisnika porodične invalidnine je 994. U odnosu na ukupan broj korisnika ove dvije kategorije inavalidnine korisnici lične invalidnine čine 55,1%, a broj korisnika porodične invalidnine čini 44,9%.

Socijalna i materijalna sigurnost nezaposlenih

U skladu sa Zakonom o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba, novčanu naknadu koristilo 190 lica u Općini ili 2,7% ukupno nezaposlenih. Pravo na zdravstveno osiguranje 4280 lica ili 60,6% ukupno nezaposlelih u Općini.

Tabela 75. Korisnici novčane naknade i zdravstvenog osiguranja

	Korisnici novčane naknade		Korisnici zdravstvenog osiguranja		Ukupno korisnici	
	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene
Centar	190	91	4280	2.663	4470	2.754
Kanton Sarajevo	1497	703	38.214	22.348	39711	23.051
Učešće u KS u %	12,7	12,9	11,2	11,9	11,3	11,9

Ukupan broj korisnika novčane naknade i usluga korisnika zdravstvenog osiguranja u općini Centar iznosi 4.470 što čini 11,6%od ukupnog broja korisnika u Kantonu Sarajevo.

3.3. Zdravstvo

3.3.1. Zdravlje stanovništva

Ostvarene stope vitalne statistike su natalitet i prirodni priraštaj su niže od ostvarenih u Kantonu Sarajevo, a stopa motrtalitet je veće od ostvarene u KS, što ukazuje na tendenciju daljeg starenja stanovništva.

Tabela 76. Stope vitalne statistike u 2007. u promilima

Stope vitalne statistike	Općina Centar	Kanton Sarajevo
Natalitet	8,5	10,2
Mortalitet	10,6	9,1
Dojenačka smrtnost	26,6	9,6
Prirodni priraštaj	-1,7	1,1

Zdravstvene karakteristike stanovnika općine Centar slični su zdravstvenom stanju stanovnika Kantona. Analiza zdravstvenog stanja stanovništva se zasniva na registrovanom morbiditetu⁴. Ukupan broj oboljenja u Kantonu Sarajevo u 2007. godini je iznosio 499.541, odnosno broj oboljelih bio je 1.192 na 1.000 stanovnika, odnosno stopa morbiditeta⁵ je 1,19 na 1.000 stanovnika.

⁴ Morbiditet –učestalost oboljevanju u nekoj populaciji u određenom periodu, “Ekonomska i poslovna enciklopedija” Savremena administracija d.d. Beograd 1994. godine

⁵ Stopa morbiditeta $mb = \frac{MB}{P} * 1000$; MB-broj oboljelih lica ili broj bolesti u određenom periodu; P-broj stanovnika u određenom periodu na istom području gdje je registrovan i broj oboljelih ili broj bolesti

Vodeća oboljenja stanovništva Kantona Sarajevo su:

- Akutne infekcije gornjih respiratornih organa 32,0%
- Hipertenzivna oboljenja 8,2%
- Akutni bronhitis, bronhiolitis 4,3%
- Cistitis 3,4%
- Oboljenja oka i andekisa 2,6%
- Ostala oboljenja 49,5%

Kod zdravstvenog stanja stanovništva potrebno je izdvojiti mentalno zdravlje kao značajan segment zdravstvenog stanja stanovništva, koje je naročito izraženo u poslijeratnom periodu zbog teške socio-ekonomske situacije. Nezaposlenost, siromaštvo, niska stopa produktivnosti, pad životnog standarda, stalne migracije, opća socijalna nesigurnost, tenzije između etničkih skupina, usamljenost i kidanje socijalnih veza, osobne gubitke (bliske osobe, srodnika, imovine i dr.) i kriza morala ugrožavaju ili ostavljaju posljedice na zdravlje, a posebno na mentalno zdravlje. Ukupan broj mentalno oboljelih u Kantonu Sarajevo u 2007. godini je 12.830 odnosno broj oboljelih je 30,6 na 1.000 stanovnika.

3.3.2. Zdravstvena zaštita

Zdravstvena zaštita u Kantonu Sarajevo organizovana je kroz djelatnost zdravstvenih ustanova u javnom sektoru i djelatnost privatnog sektora, a u skladu sa Zakonom o zdravstvenoj zaštiti i Zakonom o zdravstvenom osiguranju.

Zdravstvene usluge se pružaju kroz primarnu zdravstvenu zaštitu i specijalističko konsultativnu zdravstvenu zaštitu, koja je organizovana kao bolnička zdravstvena djelatnost u javnom i privatnom sektoru.

Primarna zdravstvena zaštita organizovana je kroz rad JU Dom zdravlja Kantona Sarajevo sa 9 organizacionih jedinica na području devet općina Kantona Sarajevo, kroz rad devet zavoda za zdravstvenu zaštitu, zatim JU Apoteke Sarajevo, kao i kroz djelatnost privatne prakse u 6 ordinacija opće medicine, 126 stomatoloških ordinacija i 63 privatne apoteke.

U Kantonu Sarajevo u javnom sektoru zdravstvene zaštite je 13 zdravstvenih ustanova sa ukupno 7.148 zaposlenih, od toga 5.073 zdravstvena radnika.

Najveći broj zdravstvenih ustanova i zdravstvenih radnika je na području općine Centar. (68,6%.od ukupnog broja zdravstvenih radnika zaposlenih u zdravstvu je na području općine Centar)

Od kapaciteta primarne zdravstvene zaštite na području općine Centar je: JU Dom zdravlja Centar, Zavod za zaštitu žena i materninstva Kantona Sarajevo, Zavod za zaštitu studenata univerziteta u Sarajevu, Zavod za sportsku medicinu, Zavod za zdravstvenu zaštitu uposlenika MUP-a i Zavod za javno zdravstvo Kantona Sarajevo (HE službe).

Sav bolnički kapacitet javnog zdravstva nalazi se na području općine Centar.

Tabela 77. Bolnički kapaciteti

Bolnice	Postelje
KCU Sarajevo	1.974
Opšta bolnica „Abdulah Nakaš“,	300
Psihijatrijska bolnica Sarajevo,	70
Zavod za alkoholizam i druge toksikomanije	40
Ukupno	2.384

Broj postelja na 1000 stanovnika je 5,7, a ukupan broj zdravstvenih uposlenika je 2.439

Prosječna stopa zauzetosti posteljnih kapaciteta u 2007. godini za hiruške discipline u bolničkoj zaštiti je 65%. Prosječna stopa zauzetosti posteljnih kapaciteta za sve interne discipline KCUS iznosila je 76%, dok za Opšta bolnica „Abdulah Nakaš“ iznosila 72%.

Tabela 78. Zdravstveni radnici u bolničkoj zdravstvenoj zaštiti

Uposlenici	Kanton Sarajevo
Doktori	665
Viši zdravstveni tehničari	279
Zdravstveni tehničari	1.495
Ukupno	2.439

Tabela 79. Zdravstveni radnici ukupno u Kantonu Sarajevo i u općini Centar

Uposlenici	Kanton Sarajevo	Općina Centar
Doktori	1.581	1.066
Viši zdravstveni tehničari	486	279
Zdravstveni tehničari	2.805	1.998
Ukupno	4.872	3.343

Na 1.000 stanovnika Kantona Sarajevo zdravstvenih radnika ima u Kantonu Sarajevo 11,6, a doktora 3, 8. U općini Centar na 1.000 stanovnika ima 47,7 zdravstvenih radnika i 15,2 doktora.

Porodična medicina u Kantonu Sarajevo razvija se u skladu sa zakonskim odredbama koje su definisane u Zakonu o zdravstvenoj zaštiti, odluci o Mreži zdravstvenih ustanova u Kantonu Sarajevo i Strategiji razvoja zdravstva na Kantonu Sarajevo 2006-2015. godina.

Mrežom ambulanti porodične/obiteljske medicine u JU Dom zdravlja Sarajevo utvrđuje se raspored i lokacije ambulanti sa pripadajućim timovima porodične/obiteljske medicine (TOM). Ovom mrežom se građanima osiguravaju jednaki uslovi korištenja primarnog nivoa zdravstvene zaštite uz poštivanje određenih kriterija. Jedan od kriterija je da se na 1500-2000 stanovnika osigura jedan TOM.

Na području Kantona Sarajevo utvrđene su 84 lokacije sa 212 timova porodične medicine (TOM). Od potrebnih 84 lokaliteta trenutno rade 72 lokaliteta sa 176 TOM.

Za općinu Centar utvrđeno je 15 lokaliteta za ambulante porodične medicine sa 34 TOM. U funkciji je 14 sa 32 tima porodične medicine. Prosječna maksimalna udaljenost stanovništva od ambulante porodične medicine na području ove općine je 1,96 km.

U općini Centar trenutno ne rade dvije ambulante porodične medicine („Podhrastovi“ i „Koševo brdo“) radi sanacije/rekonstrukcije, čiji se početak rada očekuje naredne godine. Timovi porodične medicine (TOM) dislocirani su u druge ambulante na području Općine.

Djelatnost apoteka obavlja se kroz rad Javne ustanove „Apoteke Sarajevo“ i kroz rad 63 apoteke u privatnom sektoru.

Općina Centar je u stalnom nastojanju da građanima osigura bolje uslove življenja izdvaja i značajna budžetska sredstva za nabavku najsavremenije medicinske opreme, obnove postojećih i izgradnju novih ambulanti itd. Tako su u 2008. godinu izdvojena sredstva za nabavku sanitetskog vozila, realiziran je grant Kliničkom centru Koševo, data je pomoć Institutu za genetičko inženjstvo, kao i grant porođajnom odjelu Opće bolnice itd.

Na području Kantona Sarajevo, prema podacima Zavoda zdravstvenog osiguranja Kantona Sarajevo na kraju 2008. godine, po raznim osnovama, zdravstveno je osigurano 402.116 stanovnika, a u općini Centar ukupno je osigurano 82.560 stanovnika.

Tabela 80. Ukupan broj osiguranika

	Ukupno		Ukupno	Stepen pokrivenosti osiguranjem u %
	Ukupno osiguranika	Ukupno članova		
Općina Centar	57.518	25.042	82.560	117,7
Kanton Sarajevo	268.476	133.640	402.116	96,9

Tabela 81. Broj osiguranika i članova porodica

	Aktivan obveznik		Neaktivan obveznik	
	Ukupno osiguranika	Ukupno članova	Ukupno osiguranika	Ukupno članova
Općina Centar	56.964	24.857	554	185
Kanton Sarajevo	266.855	133.011	1.621	629

Uočava se da aktivni obveznici zdravstveno osiguravaju 133.011 članova porodice na području Kantona Sarajevo, a na općini Centar 24.857 članova porodice.

Broj osiguranih lica zdravstvenim osiguranjem je veći od broja stanovnika (stepen pokrivenosti 117,7%), jer se u osiguranim licima nalaze i lica koja ne žive na području Općine (penzioneri iz Hrvatske, Srbije, Makedonije, Slovenije itd).

3.4. Kultura

Na teritoriji općine Centar se nalaze gotovo sve značajne kulturne institucije. Samim tim se na ovom području organizira najveći broj kulturnih programa i festivala (Sarajevo film festival, Jazz festival, Kids festival, MESS, Sarajevska zima, Sarajevski dani poezije i td.). Na području općine Centru nalazi se: šest pozorišta, dvije muzičko scenske djelatnosti, dvije biblioteke (bilitoka grada prisutna je na tri lokacije u općini Centar), dva muzeja, devet kino dvorana, deset galerija,

sedam centara za kulturu (od toga dva Iranski i Hrvatski centar za kulturu), dva kulturna nacionalna društva, pet filmskih i producerskih kuća, šest udruženja umjetnika, četiri kulturno-umjetnička društva, Zavod za zaštitu kulturnog-historijskog i prirodnog naslijeđa BiH, Arhiv grada Sarajeva, dva kluba, pet knjižara i drugih raznih ustanova koji afirmišu kulturu i aktivnosti iz oblasti kulture.

Općina Centar je osnivač JU Centar za kulturu "Sarajevo" koji kroz svoje segmente kulturnog i obrazovnog djelovanja preferira rad sa djecom, mladima i građanima, afirmiše stvaralaštvo mladih, uvažavajući i ostale kategorije društva.

Neki od trajnih projekata su:

- Kulturno naslijeđe – naš identitet (Učenici osnovnih i srednjih škola sa područja OC)
- Poetski teatar mladih (Učenici srednjih škola sa područja OC)
- Dječja dramska scena "Imam učiteljicu za čistu peticu" (Učenici osnovnih škola od III do VIII razreda sa područja OC)
- Dječiji BH dramski festival (Učenici osnovnih škola)
- Alternativna teatarska scena (Mladi umjetnici sa Akademije scenskih umjetnosti)
- Upoznajmo i zavolimo klasični balet (Učenici osnovnih i srednjih škola)
- U cilju obnove i rekonstrukcije vjerskih objekata na području općine Centar, već niz godina izdvajaju se sredstva u iznosu od 250.000 KM za ovu namjenu
- Adaptacija kina Imperijal – Cilj je izgradnja multimedijalnog Centra za djecu, mlade i sve ljubitelje umjetnosti

3.5. Sport

Sport, kao i kultura imaju ključnu ulogu u afirmaciji i pojedinca i države, ističu vrijednosti identiteta i različitosti, osobenosti, tradicije, doprinose zdravlju i razvoju turizma itd.

Prepoznajući značaj sporta za razvoj djece i za zdravlje čovjeka, Općina je osnivač JU Centra za sport i rekreaciju koji svojim djelovanjem doprinose zadovoljavanju javnog interesa Općine iz ove oblasti.

Olimpijski stadion Koševo koji se nalazi na području općine Centar spada u red kapitalnih objekata u Sarajevu, kako zbog svoje veličine tako i zbog visokih standarda koje treba zadovoljiti.

Građanima, posebno mladim talentima je omogućeno besplatno korištenje sportskih objekata i to:

- Pet tenis terena. Općina je planirala da se uz relativno mala ulaganja kompletira Gradski teniski centar po evropskim standardima u okviru kojeg bi se mogao organizirati suvremeni trenažni proces, masovna rekreacija i organizacija turnira visokog ranga,
- FIS jedna od sala namijenjena je za rekreaciju žena, igralište za rukomet, mali nogomet i košarku),
- Atletska staza stadiona "Koševo".

Pored sportskih objekata na području općine Centar ("Skenderija", "Zetra", Golf teren, izgrađena je biciklistička staza, široka dva metra i duga oko 1.200 metara, koja se proteže duž budućeg velikog gradskog parka "Jezero" na padini između porodilišta "Zehra Muidović" i Alipašine ulice.

PROJEKTI U SARADNJI SA JU CSR: (za sve uzraste)

- sportsko-kulturne aktivnosti
Dan prvačića na Stadionu „Koševo“, Učenici prvih razreda osnovnih škola (588)
- sportsko animacijski program za djecu predškolskog uzrasta
Djeca predškolskog uzrasta iz vrtića sa područja Općine Centar (oko 240)
- sportska takmičenja učenika osnovnih škola
Dječaci i djevojčice od V-VIII razreda:
  - Općinsko takmičenje u odbojci KUP
  - Općinsko takmičenje u košarci KUP
  - Turnir u fudbalu osnovnih škola
- sportske škole za učenike osnovnih škola
  - Škola gimnastike (dječaci-djevojčice od I-IV razreda osnovnih škola (oko 120))
  - Škola skijanja (učenici osnovnih škola IV, V i VI razred (100))
  - Ljetna Škola nogometa (dječaci od I-IV razreda)
  - Ljetna škola tenisa (dječaci-djevojčice od I-VIII razreda)

Općina Centar pruža finansijsku podršku sportskim organizacijama, u okviru kojih se realizuje niz projekata iz oblasti sporta, a koji su namijenjeni korisnicima sa područja općine Centar.

Na području općine Centar nalazi se: osam sportskih objekata, trinest sportskih ploha u pet mjesnih zajednica, dvadeset sportskih organizacija, pedeset jedan klub i četrdeset jedan sportski savez.

U februaru 2008. godine usvojen je Zakon o sportu na nivou BiH. Novim Zakonom uvodi se novi model za razvoj sporta koji podrazumijeva uvođenje javnog i privatnog kapitala u sportske organizacije, primjenjive i primjerene olakšice za rad i djelovanje sportskih organizacija, kao i sportista i stručnih osoba, čvrstu vezu sistema takmičenja u BiH s regionalnim i evropskim sistemima takmičenja i dosljedno poštovanje pravila o takmičenjima propisanih od međunarodnih sportskih asocijacija.

3.6. Bezbjednost

Bezbjednosna situacija u općini Centar usko je povezana sa bezbjednosnom situacijom u Kantonu Sarajevo i nije zadovoljavajuća. Posebno je izražen problem maloljetničkog prestupništva kako na području Kantona Sarajevo, tako i općine Centar.

Na području Kantona Sarajevo u 2008. godini 263 maloljetnika su počinila 448 krivičnih djela, što je za 246 manje u odnosu na 2007. godinu. Najveći broj krivičnih djela počinili su maloljetnici od 14-16 godina.

Ova problematika rješava se kroz zakonsku regulativu i institucije za izvršenje sankcija.

Analiza maloljetničkog prestupništva ukazuje u kom pravcu treba kreirati strategiju prevencije, kao i preventivne akcije na svim nivoima od Vlade Kantona Sarajevo nadležnih ministarstava, javnih ustanova, KJKP Gras, obrazovnih institucija, općine i njenih službi do NVO, uz puni angažman roditelja.

Kroz program sekundarne prevencije maloljetničkog prestupništva obuhvataju se svi projekti i programi koji se provode od strane vladinih i nevladinih organizacija. Izvore informacija o rizičnoj djeci i djeci počinioćima krivičnih djela JU Kantonalni Centar za socijalni rad treba da dobije od škola, mjesnih zajednica, tužilaštva, MUP Kantona Sarajevo kontinuirano i da formira bazu podataka.

U Kantonu Sarajevo utvrđen je Akcioni plan za implementaciju „Strategije protiv maloljetničkog prestupništva u BiH“.

U općini Centar locirana je Uprava policije na čelu sa komesarom policije i tri sektora sa ukupno dvadeset pet odjeljenja koji pokrivaju Kanton Sarajevo.

Pitanje bezbjednosti na području općine Centar regulisano je Policijskom stanicom Centar sa odjeljenjima i odsjecima.

4. Prostorne karakteristike

4.1. Prirodni izvori i uslovi

4.1.1. Geografski položaj

Općina Centar je jedna od devet općina Kantona Sarajevo sa površinom od 32,9 km² i ukupnom dužinom granice od 43,3 km.

U Kantonu Sarajevo graniči na istoku sa općinom Stari grad, na zapadu sa općinama Novo Sarajevo i Vogošćom, na sjeveru jednim manjim dijelom sa općinom Ilijaš. Na jugu graniči sa Republikom Srpskom.

Općina Centar je smještena između 43⁰50'39,5" i 43⁰57'14,5" sjeverne geografske širine te između 18⁰23'18,8" i 18⁰27'23,8" istočne geografske dužine sa geografskim centrom (u blizini Uroševog vrela) čije su tačne geografske koordinate 43⁰54'1,3"s.g.š. i 18⁰25'20,3" i.g.d.

Rastojanje između najsjevernije tačke općine i najjužnije iznosi 12,2 km, a između zapadne i istočne tačke dužina je 5,5 km.

4.1.2. Karakteristike reljefa

Generalno posmatrano 64,6% teritorija spada u planinski rejon iznad 700 m.n.v; 30,5% terena pripada brdskom rejonu od 550 do 700 m.n.v., a svega 4,9% prostora pripada nizijskom rejonu do 550 m.n.v.

Planinski rejon se prostire na sjevernom dijelu općine gdje se nalazi niz uzvišenja preko 1.000 m između kojih su usječena korita Peračkog potoka, Koševskog potoka i Skakavca. Iznad sela Nahoreva nalazi se vodopad Skakavac koji je jedan od najvećih i najljepših vodopada u BiH i predstavlja pravu turističku atrakciju. Vodopad je visok 98 metara i smješten je u pejzažu izuzetne ljepote. U ovom dijelu općine nalaze se naselja Nahorevo, Mrkovići, Poljine, Radava, Gradac, Strmac, Perići.

Planinski rejon se postepeno spušta prema dolini Miljacke preko brdskog i padinskog dijela općine gdje su formirana i naselja Jagomir, Koševo, Šip, Bare, Grdonj, Sedrenik, Hrastovi, Bjelave, Višnjik, Crni Vrh, Gorica i ostala padinska naselja.

Nizijski dio općine smješten je na aluvijalnim naslagama rijeke Miljacke i potoka Sušice. To je centralni dio općine i grada Sarajeva sa prosječnom nadmorskom visinom od 538 m.n.v., gdje su smještena naselja Skenderija, Marijin Dvor i Koševo.

Odatle se teren naglo diže prema obroncima Trebevića preko padinskih naselja Mrakuše, Sokbunara, Cicinog Hana i Vranjača.

Prostor općine se odlikuje vertikalnim profilom, čije se visinske kote kreću od 531,03 m.n.v. (potok Sušica u blizini Muzeja) do 1.386,9 m.n.v. (kota Uževica).

Nagibi terena, izraženi u postotcima, kreću se u sljedećim procentima i to: 0-10% (12,7% teritorije); 10-20% (18% teritorije); 20-30% (17,7%); 30-40% (15%); 40-50% (12%); >50% (24,6% teritorija općine).

Na ravne dijelove općine otpada 6,8% terena, na terene istočne ekspozicije otpada 6,6%, južne (JI, J, JZ) 41,7%, zapadne 17,2% i sjeverne (SZ, S, SI) otpada 27,7% prostora.

4.1.3. Klimatske karakteristike

Prostor općine Centar karakteriše dva klimatska tipa. Do 600 m nadmorske visine zastupljena je kontinentalna klima, dok se iznad te visine izdvaja kontinentalno-planinski tip klime.

Grad Sarajevo je smješten u uskoj kotlini rijeke Miljacke, što mu daje posebne klimatske karakteristike, koje se često značajno razlikuju od klime šireg prostora. Zbog vertikalne razuđenosti reljefa u Sarajevu se mogu izdvojiti padinski i kotlinski dio grada što dovodi do modifikacije klime i pojave mikroklimе pojedinih dijelova grada. Ovakav morfološki sklop terena uzrokuje smanjen intenzitet i učestalost vjetrova, a samim tim i na prirodnu ventilaciju, stvaranje jezera hladnog zraka, inverziju temperature, pojavu toplotnog otoka u užem dijelu grada i pojavu lokalnih vjetrova.

Srednja godišnja vrijednost temperature zraka u Sarajevu (na Bjelavama 630 m) iznosi +9,5⁰C. Najhladniji mjesec je januar sa srednjom temperaturom od -1,4⁰C, a najtopliji je juli sa srednjom temperaturom od +19,6⁰C. Srednja godišnja temperatura u nekim dijelovima grada se povećava zbog uticaja toplotnog otoka tako da se kreće i do 10,5⁰C (Koševo, Stari grad, Kovači).

Prosječna vrijednost relativne vlažnosti iznosi 72%, a najveći prosjek srednjih mjesečnih vrijednosti imaju mjeseci decembar (82%) i januar (81%), dok su najmanje prosječne vrijednosti u aprilu i avgustu (65%). Raspodjela zračnih strujanja je u velikoj mjeri uvjetovana reljefom tako da u Sarajevu preovladavaju istočni (17,8%) i zapadni (14,6%) vjetrovi, što je svakako u vezi sa otvorenošću sarajevske kotline u smjeru istok-zapad. Vrlo jaki vjetrovi su rijetka pojava, a prosječna brzina vjetra iznosi 2,8 m/sec.

4.1.4. Geološke karakteristike

Dosadašnjim geološkim istraživanjima utvrđeno je prisustvo raznovrsnih tvorevina mezozoika (Mz) i kenozoika (Kz).

Tvorevine mezozoika grade trijasje i jursko-kredne naslage.

Trijasje naslage izgrađene su od krečnjaka, pješčara i dolomita. Grade stabilne terene i to su vodopropusne stijene postojanih fizičko mehaničkih svojstava. Prostiru se uglavnom na istočnom dijelu općine, na padinama Bukovika oko naselja Perići, jednim dijelom uz Perački potok, Mrkovića, Grdonja i na obroncima Trebevića oko naselja Vranjače, Brajkovca i Debelog brda.

Jursko-kredne naslage su izgrađene od naslaga fliša, lapora, pješčara i glinaca. To su stijene promjenjivih fizičko-mehaničkih svojstava gdje je površinsko raspadanje izrazito. Grade stabilne do uslovno stabilne terene. Zauzimaju uglavnom sjeverne dijelove općine oko naselja Poljine, Nahorevo, Gradac, Strmac uz gornji tok Koševskog potoka.

Kenozojske tvorevine grade miocenske i kvartarne naslage sarajevske depresije uz riječne tokove.

Miocenske naslage su predstavljene neogenim sedimentima glina, lapora i pijeskova (tzv. Koševska serija). Ovi tereni uglavnom grade uslovno stabilne i nestabilne terena gdje su klizišta dosta česta pojava.

Na prostoru općine Centar ima više od 100 klizišta formiranih u eluvijalno-deluvijalnom pokrivaču na padinskim dijelovima općine. Najveća klizišta su Hambina Carina, Trebevička ul., Betanija, Cvijetina, Crni Vrh, Koševo-Breka, Urijan Dedina, Terezija, Stolačka ul., Ejuba Ademovića, Mrakuša, Put Mladih Muslimana.

Kvartarne naslage prostiru se kao aluvijalni nanosi u dolinama rijeke Milacke, Koševskog potoka i Sušice. Izgrađene su od šljunka, pijeska i glina, a odlikuju se dobrom nosivošću, malim slijeganjima, dobro su sortirani približno ujednačene granulacije, mjestimično zasićeni vodom. Grade stabilne terene.

Na osnovu seizmotektonske karte BiH područje Sarajeva izdvojeno je pod VII° MCS. Ova vrijednost je računata za srednje uslove tla, što znači da bi trebalo obratiti pažnju na prirast seizmičkog intenziteta u lošim sredinama.

4.2. Prostorno uređenje

4.2.1. Pokrivenost prostorno-planskom dokumentacijom

Kompletno područje Kantona Sarajevo pokriveno je razvojnom planskom dokumentacijom. **Prostorni plan Kantona Sarajevo za period od 2003. do 2023. godine**, usvojenim 2006. godine („Službene novine Kantona Sarajevo“, broj 26/06), u okviru koga je obrađeno i kompletno područje općine Centar.

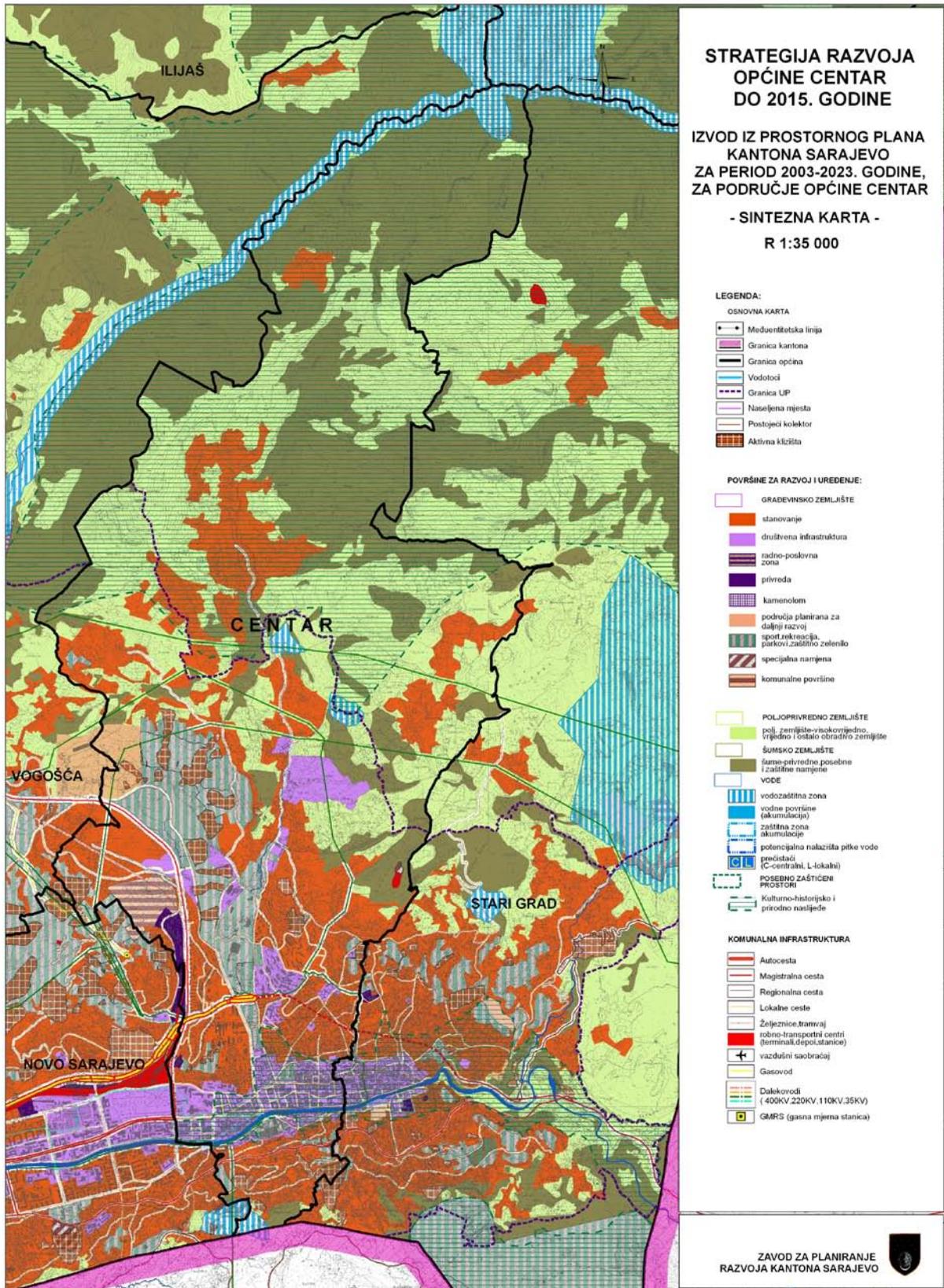

Tabela 82. Namjena površina u općini Centar

Namjena zemljišta	Površina	
	ha	%
Građevinsko zemljište ukupno	1376,93	41,8
- Stanovanje	752,93	
- Privreda	9,04	
- Društvena infrastruktura	158,74	
- Zaštitno zelenilo	136,49	
- Sport i rekreacija	116,69	
- Specijalna namjena	10,09	
- Komunalni objekti	26,99	
- Vodotoci	5,96	
- Saobraćajna infrastruktura	160,00	
Poljoprivredno zemljište	954,61	30,0
Šumske i šumska zemljišta	890,74	27,0
Vodozaštitne zone (I i II)	70,19	2,2
Ukupno	3.292,47	100,0

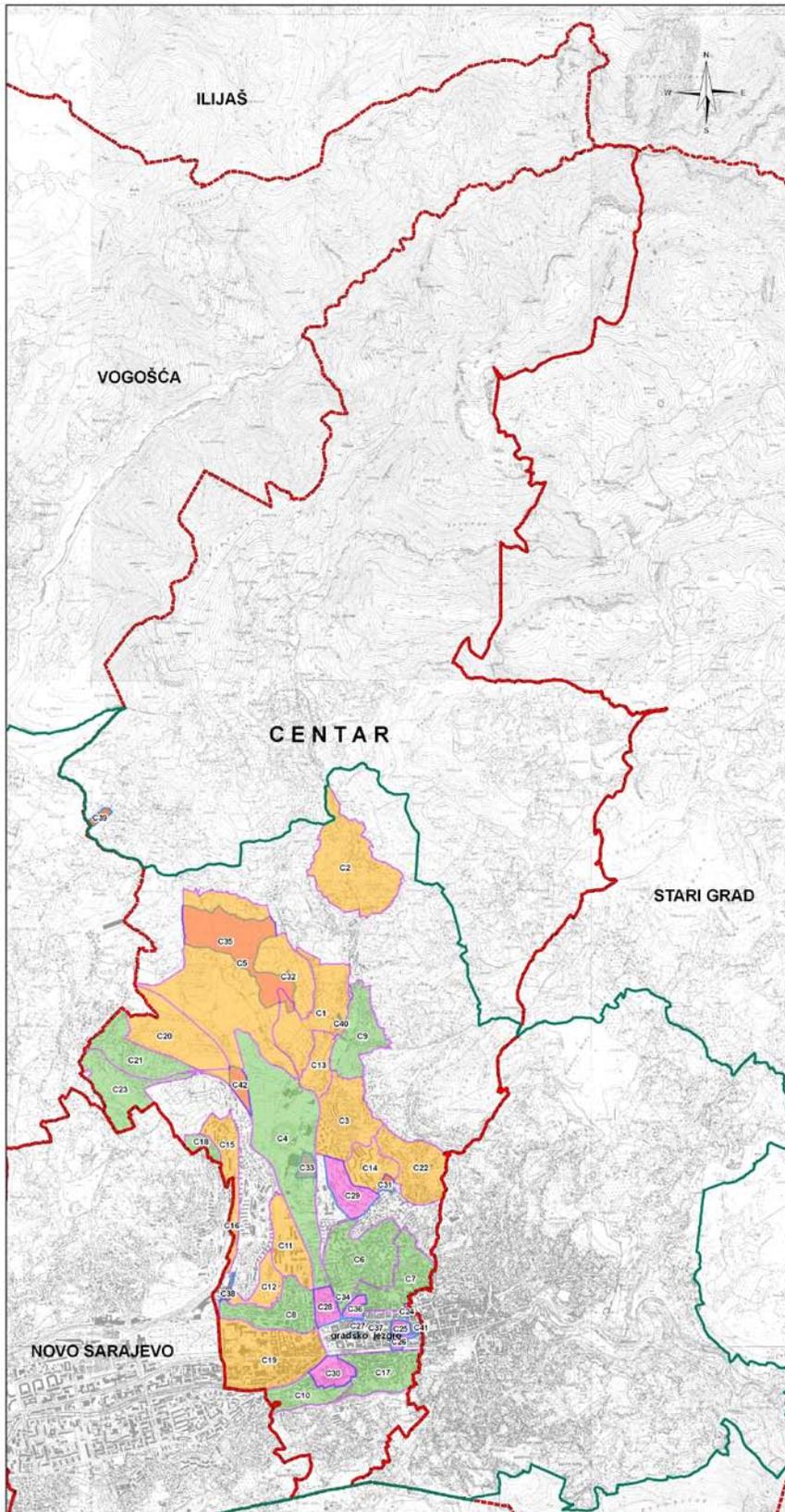
U ukupnoj strukturi površina općine Centar ovim dokumentom za građevinsko zemljište planirano je 41,8 % od ukupne površine teritorije općine Centar. Pod poljoprivrednim zemljištem je 30 % površine, a pod šumama i šumskim zemljištem 27,0%. Vodozaštitne zone zauzimaju 2,2% površine općine.

Bitno je napomenuti da se pod aktivnim klizištima nalazi 67,88 ha ili 2 % od ukupne teritorije općine.

Za urbano područja 1990. godine usvojen je **Urbanistički plan grada Sarajeva, za period od 1986. do 2015. godine** (Stari grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi Grad, Ilidža i Vogošća), za koji su poslije rata urađene izmjene i dopune i usvojene 1999. godine razrađeno („Službene novine Kantona Sarajevo“, broj 5/1999.) Ovim dokumentom detaljnije je urbano područje općine Centar (1.377,20 ha).

Najveći dio urbanog područja općine Centar pokriveno je **provedbeno - planskom dokumentacijom** (regulacionim planovima i urbanističkim projektima) 760,42 ha, od čega su za prostor od 718,82 ha urađeni ili u toku izrade regulacioni planovi, a za 84,52 ha (u okviru površine od 42,98 ha pokriveno regulacionim planovima) urađeni su urbanistički projekti. Znači, 55,2 % teritorije urbanog područja općine Centar, odnosno 23% cjelokupne teritorije općine Centar je pokriveno provedbeno - planskom dokumentacijom.

Međutim, ocjena je da su određeni planovi rađeni veoma davno, te novonastale potrebe iziskuju izmjenu i dopunu istih ili ponovnu izradu.

**STRATEGIJA RAZVOJA
OPĆINE CENTAR
DO 2015. GODINE**

**PROVEDBENA PLANSKA
DOKUMENTACIJA NA
PODRUČJU OPĆINE CENTAR**

R 1:35 000

SPISAK REGULACIONIH PLANOVA

- C1 RP "JAGOMIR I"
- C2 RP "RADAVA"
- C3 RP "KOŠEVO"
- C4 RP "ZETRA"
- C5 RP GRADSKI PARK "BETANJA"
- C6 RP "BIJELAVE-CEKALUSA"
- C7 RP "BIJELAVE-MEJTAŠ"
- C8 RP "CRMA VRH"
- C9 RP "JAGOMIR I"
- C10 RP "FOČALI-TEKLIJA"
- C11 RP "DURO ĐAKOVIĆ"
- C12 RP GRADSKI PARK "CRMA VRH"
- C13 RP REKRELACIONO-ZABAVNI CENTAR "PIONIRSKA DOлина"
- C14 RP "BREKA I"
- C15 RP "BOŠNALLIK"
- C16 RP "SARAJEVOGAS-BOŠNALLIK"
- C17 RP "ČOBANLIJA"
- C18 RP "VELEŠIĆ"
- C19 RP GRADSKI CENTAR "MARUJI DVOR"
- C20 RP POSLOVNA ZONA "SP"
- C21 RP "SP"
- C22 RP "PANAŠNA KULA-HRASTOVLOKALITET BREKA"
- C23 RP PARK ŠUMA "HELM"

SPISAK URBANISTIČKIH PROJEKATA

- C24 UP "KVADRANT 12"
- C25 UP "SRIRAKO-POZORŠTE MLADIH"
- C26 UP "MARJONKO POZORŠTE"
- C27 UP "SB CENTAR"
- C28 UP "JUGOSLAVKA"
- C29 UP "KLINIČKI CENTAR-SARAJEVO"
- C30 UP "SKENDERLIJA"
- C31 UP "SEHICA BAŠTA"
- C32 UP "ARBORETUM-SLATINA" - I FAZA
- C33 UP "ZETRA" - Parkovska zona
- C34 UP "RAFFEISEN BANK-KOŠEVO" (plan usvojen)
- C35 UP "GOLF HORALŠTE-BETANJA"
- C36 UP "VELIKI PARK"
- C37 UP "SEVDINJA" - plan I FAZA (plan u izradi)
- C38 UP "CENTROTRANS-ALHOS" I FAZA
- C39 UP "JEZERINE" POLJINE
- C40 UP "JAGOMIR II SALTAGA"
- C41 UP "TRIO OSLOBODENJA-ALIIJA IZETBEOVIĆ"
- C42 UP ULAZNI KOMPLEKS "GRADSKI PARK" BETANJA

LEGENDA:

- granica urbanog područja
- granica općine
- granica regulacionog plana
- usvojeni regulacioni planovi
- regulacioni planovi u izradi
- Cn oznaka općine i broj RP-a/UP-a
- usvojeni urbanistički projekti
- urbanistički projekti u izradi

ZAVOD ZA PLANIRANJE
RAZVOJA KANTONA SARAJEVO

Tabela 83. Pregled usvojenih regulacionih planova na teritoriji općine Centar

R. br.	Naziv plana	Nadležnost	Odluka o usvajanju plana
1	RP „Breka II“	Grad Sarajevo	Sl. novine grada Sarajeva, broj 18/81
2	RP „Đuro Đaković“	Grad Sarajevo	Sl. novine grada Sarajeva, broj 9/90; 3/96; 19/07
3	RP Gradski park „Betanija“	Grad Sarajevo	Sl. novine Kantona Sarajevo, broj 20/00
4	RP Gradski park „Crni Vrh“	Grad Sarajevo	Sl. novine Kantona Sarajevo, broj 17/01;6/03;11/04
5	RP Jagomir II	Grad Sarajevo	Sl. novine Kantona Sarajevo, broj 15/03
6	RP „Radava“	Grad Sarajevo	Sl. novine Kantona Sarajevo, broj 3/04
7	RP Koševo	Grad Sarajevo	Sl. novine Kantona Sarajevo broj 31/04
8	RP „Bosnalijek“	Grad Sarajevo	Sl. novine Kantona Sarajevo, broj 24/05
9	RP „Sarajevogas- Bosnalijek“	Grad Sarajevo	Sl. novine Kantona Sarajevo, broj 24/05
10	RP „Panjina Kula- Hrastovi, lokalitet Breka“	Grad Sarajevo	Sl. novine Kantona Sarajevo, broj 17/06
11	RP Poslovna zona „Šip“	Grad Sarajevo	Sl. novine Kantona Sarajevo, broj 02/07
12	RP Rekreativno zabavni centar „Pionirska Dolina“	Grad Sarajevo	Sl. novine Kantona Sarajevo, broj broj 2/07
13	RP Gradski centar „Marijin Dvor“ II faza	Grad Sarajevo	Sl. novine Kantona Sarajevo, broj 28/07

Tabela 84. Pregled regulacionih planova na teritoriji općine Centar koji su u toku izrade

Red broj	Naziv plana	Nadležnost	Odluka o pristupanju izradi plana
1.	RP „Šip“*	Grad Sarajevo	Sl. novine Kantona Sarajevo, broj
2.	RP „Čobanija	Grad Sarajevo	Sl. novine Kantona Sarajevo, broj 15/03
3.	RP Park šuma „Hum“	Grad Sarajevo	Sl. novine Kantona Sarajevo, 15/03
4.	RP Zetra	Grad Sarajevo	Sl. novine Kantona Sarajevo, 12/06
5.	RP „Jagomir I“	Grad Sarajevo	Sl. novine Kantona Sarajevo, 24/06
6.	RP Velešići	Grad Sarajevo	Sl. novine Kantona Sarajevo, 17/07
7.	RP „Crni Vrh“	Grad Sarajevo	Sl. novine Kantona Sarajevo, 17/07
8.	RP „Bjelave-Čekaluša“	Grad Sarajevo	Sl. novine Kantona Sarajevo, 15/08
9.	RP „Bjelave-Mejtaš“	Grad Sarajevo	Sl. novine Kantona Sarajevo, 15/08
10.	RP „Podgaj-Tekij	Grad Sarajevo	Sl. novine Kantona Sarajevo, 26/08

*Usvojen nacrt Plan

Tabela 85. Pregled usvojenih urbanističkih projekata na teritoriji Općine Centar

Red broj	Naziv plana
1.	UP „Jugobanka“
2.	UP „Klinički centar Sarajevo“
3.	UP „Kvadrant 12“
4.	UP „BBI Centar“
5.	UP Ulazni kompleks „Gradski park“ Betanija
6.	UP „Narodno pozorište“
7.	UP „Veliki park“
8.	UP „Šehića bašća“
9.	UP „Arboretum Slatina“ I faza
10.	UP „Zetra“- Patriotske lige“
11.	UP „Skenderija“
12.	UP „Raiffeisen bank - Koševo“
13.	UP „Golf igralište - Betanija“
14.	UP „Sirano-Pozorište Mladih“
15.	UP „Šenoina“- pasaž - I Faza
16.	UP „Centrotrans - Alhos“ I Faza
17.	UP „Jezerine“ Poljine
18.	UP „Jagomir II“ Saltaga
19.	UP „Trg Oslobođenja – Alija Izetbegović

4.2.2. Stanovanje

Prema podacima iz prostorne osnove Kantona broj stambenih jedinica (2003.godine) na području općine je 27.880 sa učešćem u ukupnom stambenom fondu Kantona od 15.47%. Prosječan broj stanovnika po stanu je 2,44 u općini, a u Kantonu 2,23 (podaci dobijeni od općina 2008. godine). Na osnovu parametara, procijenjeno je da na području općine Centar 2003. godine ukupna površina stambenog fonda iznosi 1.732.820 m², odnosno da po stanovniku ima 25,46 m² stambenog prostora.

Bespravna izgradnja

Prema podacima koje je dostavila općina Centar, na području općine od 2006. do juna 2008. godine evidentirano je 2.058 zahtjeva za legalizaciju bespravno izgrađenih objekata, od čega je donesena naknadna urbanistička saglasnost za 708 predmeta. Očekuje se priliv određenog broja novih zahtjeva pošto je produžen rok za podnošenje zahtjeva za legalizaciju do 31.12.2008. godine.

Prema ocjeni Općine na njenoj teritoriji nalazi se znatan broj bespravno izgrađenih objekata čiji vlasnici nisu podnijeli zahtjev za legalizaciju.

Bespravna izgradnja odvijala se dijelom unutar okvira formiranog gradskog tkiva, pa zbog toga nisu tako masovno i očigledno nicali grupacije bespravne podignutih objekata kao na području nekih drugih općina u gradu.

Zahvaljujući činjenici da dobar dio područja općine Centar ima od ranije izgrađenu infrastrukturu, brojni objekti izgrađeni bespravno snabdjeveni su osnovnim sadržajima.

Bespravnom izgradnjom veliki broj zelenih površina je uništen, bašte i male slobodne površine, koje su od najstarijih vremena starosjedioci kolektivno iskorištavali, uzurpirani su.

S druge strane, intenzivna bespravna gradnja se odvijala i na padinskim dijelovima, gdje je bespravno uzurpiranje ostvareno na prostoru Šip-a, Betanije, Grdonja, Slatine, Kromolj, Huma, Trebevića itd.

Paralelno sa masovnom bespravnom stambenom izgradnjom na padinskim dijelovima, na pojedinim područjima aktivirala su se klizišta, kojima su pogodovale nekvalitetno izvedene saobraćajnice, nedostatak kanalizacije koja bi prihvatila površinske i podzemne vode, nepravilno izvedeni poprečni i podužni padovi kolovozne konstrukcije itd.

Bespravnu izgradnju na padinskim dijelovima u većini slučajeva nije pratila odgovarajuća aktivnost na obezbjeđenju objekata društvene infrastrukture, kao i saobraćajne i komunalne infrastrukture.

4.3. Saobraćaj

Geoprometni položaj općine Centar je veoma značajan u transportnom sistemu Kantona Sarajevo. Preko prostora Općine, kao centralne općine Kantona Sarajevo, prolaze primarne gradske saobraćajnice koje su ujedno i dijelovi međunarodnih cestovnih pravaca:

- **E761**, na području BiH: Bihać – Jajce – Sarajevo – Pale – Višegrad, u BiH kategorisan kao magistralna cesta M5,
- **E762**, Sarajevo – Trnovo – Brod na Drini – Šćepan polje, u BiH kategorisan kao magistralna cesta M18,
- **Južna longitudinala**, na pravcu istok – zapad: petlja Ilidža – Nedžarići – Mojmirilo – Alpašino polje – Hrasno – Grbavica – Skenderija – Vijećnica,
- **Nulta transverzala**, na transverzalnog pravcu sjever - jug: Most Suade i Olge – Marijin Dvor – Gradska bolnica
- **Prva transverzala**, na transverzalnog pravcu sjever - jug: Grbavica – Željeznička stanica Sarajevo – Bare – Hotonj – Vogošća – Jošanica.

Upravo, zahvaljujući svom izuzetno povoljnom položaju, prostor općine Centar je za svoj smještaj izabrao veliki broj subjekata iz političke, privredne, kulturne, trgovačke i naučne sfere života kao i veoma veliki broj institucija svojstvenih glavnom gradu jedne države koji su formirali diplomatska i konzularna predstavništva, sjedišta brojnih međunarodnih organizacija, sjedišta struktura vlasti države BiH, Federacije BiH, Kantona Sarajevo i Grada Sarajeva.

4.3.1. Mreža cesta i ulica

Mrežu cesta i ulica, na području općine Centar čine, prema zakonskoj kategorizaciji sljedeće kategorije cesta:

- magistralne ceste
- regionalne ceste
- lokalne ceste i
- nekategorisane ceste.

Magistralne ceste na području općine Centar su preuzete i iskazane po Odluci o utvrđivanju magistralnih puteva na području bivše SFRJ, a regionalne ceste po Odluci o utvrđivanju regionalnih puteva, takođe bivše SFRJ.

Lokalne ceste su utvrđene Odlukama Vlade Kantona Sarajevo o utvrđivanju lokanih cesta od interesa za Kanton i lokanih cesta od interesa za općine na području Kantona Sarajevo.

Daje se pregled dužina cesta u Kantonu Sarajevo po općinama rasčlanjen na kategorije cesta. Vidljiva je velika neujednačenost dužina cesta po kategorijama. Na teritoriji općine Centar uopće nema regionalnih cesta.

Tabela 86. Pregled dužina cesta Kantona Sarajevo po kategorijama i općinama⁷

Općina	Autoceste	Magistralne	Regionalne	Lokalne	Nekategorisane	Ukupno (km)	Gustina cesta (km/km ²)	Gustina cesta (m/stanovnik)
Centar	-	7,34	-	71,41	88,7	167,45	5,09	2,46
Hadžići	-	25,99	18,68	92,08	388,94	525,70	1,93	26,21
Ilidža	4,80	9,79	15,62	106,04	297,01	433,27	3,17	9,09
Ilijaš	8,10	25,67	12,07	62,7	456,68	565,22	1,83	37,00
Novi Grad	-	12,26	-	80,91	200,75	293,92	6,21	2,52
Novo Sarajevo	-	8,73	0,64	43,19	54,5	107,06	11,63	1,44
Stari Grad	-	4,53	7,88	42,71	147,48	202,61	4,08	5,31
Trnovo	-	5,81	25,79	111,33	281,31	424,24	1,25	505,65
Vogošća	3,40	20,48	2,42	42,53	150,49	219,32	3,06	11,02
Kanton Sarajevo	16,3	120,6	83,11	652,91	2.065,85	2.938,78	2,32	7,33

⁷ Prostorni plan Kantona Sarajevo za period od 2003. do 2023. godine

⁷ Studija saobraćaja Kantona Sarajevo – Separat mreža saobraćajnica (strana 38), juli 2005 godine

4.3.2. Saobraćajno opterećenje mreža cesta i ulica

Tabela 87. Prema podacima⁸ saobraćajno opterećenje u 2005 godini je iznosilo:

Izvedeni PGDS na osnovu brojanja 2005 godine							PROCENTUALNO		
ČVOROVI		DIONICA	PA	BUS	TV	UKUPNO	PA	BUS	TV
323	321	TEHNIČKA ŠKOLA - MARIJIN DVOR	27995	132	198	28325	98,835	0,466	0,699
320	322	MARIJIN DVOR - TEHNIČKA ŠKOLA	31900	286	429	32615	97,808	0,877	1,315
321	319	MARIJIN DVOR - SKENDERIJA	26565	132	198	26895	98,773	0,491	0,736
318	319	HIGIJENSKI ZAVOD - SKENDERIJA	23100	330	495	23925	96,552	1,379	2,069
319	313	SKENDERIJA - NARODNO P.	32665	237	356	33258	98,217	0,713	1,070
313	312	KULOVIĆA	7480	88	132	7700	97,143	1,143	1,714
313	310	NARODNO P. - MOST ĆUMURIJA	23828	291	437	24556	97,035	1,185	1,780
311	314	NARODNA BANKA - RADIĆEVA	16555	220	330	17105	96,785	1,286	1,929
461	311	DALMATINSKA ULICA	6160	19	36	6215	99,115	0,306	0,579
314	317	RADIĆEVA - KOŠEVO ULICA	23650	396	594	24640	95,982	1,607	2,411
317	318	KOŠEVO ULICA - HIGIJENSKI ZAVOD	35860	462	693	37015	96,880	1,248	1,872
421	318	USA AMBASADA - HIGIJENSKI	29810	462	693	30965	96,270	1,492	2,238
318	320	HIGIJENSKI ZAVOD - MARIJIN DVOR	33715	154	231	34100	98,871	0,452	0,677
318	466	KRANJČEVIĆA	5005	22	33	5060	98,913	0,435	0,652

Iz prethodnih podataka vidljivo je da je na Općini Centar Sarajevo, evidentirano najveće dnevno saobraćajno opterećenje na longitudinalnom pravcu istok – zapad kao i na prostorima Skenderije i Higijenskog zavoda a koje, prema podacima iz 2005 godine⁹ prelazi 30.000 vozila na dan.

U saobraćajnim tokovima ubjedljivo najveće učešće imaju putnički automobili, sa preko 97%, dok su sve ostale kategorije, ukupno u procentu, nešto manje od 3%.

Izvedeno saobraćajno opterećenje u 2005 godini prikazano je na sljedećoj slici:

⁹ Studija saobraćaja Kantona Sarajevo, juli 2005 godine

4.3.3. Javni prevoz putnika

Kompletan prostor općine Centar je pokriven linijama javnog prevoza putnika. Prevoz putnika vrši se putem slijedećih vidova prevoza: tramvaja, autobusa, trolejbusa, minibusa a postoji i kosi lift, na jednoj lokaciji, u naselju Ciglane.

Ukupna dužina trasa linija javnog prevoza putnika za općinu Centar je 39,60 km. Trase linija su uzete u obzir sa jednom dužinom za slučaj da više linija prolazi istom dionicom ceste ili ulice i iznose, po vidu prevoza:

- tramvaj - 4.69 km,
- autobus - 22.21 km,
- trolejbus - 1.06 km,
- minibus - 11.64 km.

4.3.4. Vazdušni saobraćaj

Na prostoru Općine ne postoje kapaciteti potrebni za odvijanje avionskog saobraćaja.

Heliodrom postoji u okviru Kliničkog centra Sarajevo u funkciji prihvatanja urgentnih slučajeva ili vanrednih okolnosti.

4.4. Vodna infrastruktura

4.4.1. Snabdijevanje vodom

Situacija u oblasti vodosnabdijevanja na području Općine može se generalno ocijeniti kao relativno zadovoljavajuća, posebno u područjima starije gradnje koje je korektno opremljeno elementima primarnog sistema.

Međutim, ipak postojeći nivo opremljenosti ne zadovoljava nivo potreban za centralni dio glavnog grada jedne države (veliki gubici, nedovoljni profili, starost cijevi ili vrsta materijala-azbestcementne cijevi i.td.).

Jasno je da je infrastrukturni sistem nemoguće podijeliti po administrativnoj granici Općine, ali bitno je reći da u općini Centar nedostaju određeni elementi primarnog vodovodnog sistema u područjima novije gradnje, kao i da značajan dio postojeće mreže treba rekonstruisati, te izgraditi novu vodovodnu mrežu na određenim područjima.

Tako će u periodu za koji se radi Strategija biti neophodno izgraditi rezervoare Betanija i Kromolj, transportni cjevovod od r.Kobilja glava do r.Betanija (sa odgovarajućom pumpnom stanicom), pumpnu stanicu Betanija i potisni cjevovod do r.Kromolj. Samo za ilustraciju navodimo da u zoni r.Betanija treba izgraditi cca 5.000 m distributivnih cjevovoda različitih profila, a u zoni r.Kromolj cca 2.500m. Također, neophodno je dovršiti i primarni sistem vodosnabdijevanja Huma (dio sistema otpada i na općinu Centar).

Ovo ukupno predstavlja nivo investicija koje prevazilaze mogućnosti jedne Općine.

Sve osnovne postavke sistema vodosnabdijevanja riješene su kroz važeću prostorno plansku i provedbenu dokumentaciju koja treba da predstavlja osnov za konkretnu realizaciju kroz glavne projekte koje realizuju općina i KJKP „ViK“, u okviru planova redovne rekonstrukcije mreže.

Kontinuitet u obezbjeđenju sredstava i realizaciji je izuzetno bitan jer je ratni period izazvao veliki zaostatak, a i nova gradnja je locirana uglavnom na područjima koja prije rata nisu bila planirana za stanovanje, pa samim tim ni infrastrukturno opremljena.

Prioritet u obezbjeđenju korektnih uslova vodosnabdijevanja treba da imaju područja općine za koja postoje usvojeni regulacioni planovi, a za koja je opremljenost komunalnom hidrotehničkom infrastrukturom nedovoljna, a za neke i zanemariva (npr. RP „Gradski park Betanija,“; RP „Park šuma Hum,“ ; RP „Poslovna zona Šip,“ , RP „Jagomir II,“ ; RP „Radava,“ itd.).

Kod izvođenja saobraćajnica obavezno izvršiti sve radove na postavljanju ili rekonstrukciji vodovoda i kanalizacije čije su trase planirane u predmetnim saobraćajnicama.

Obzirom da općina Centar nema dodatnih mogućnosti za obezbijedenje novih količina vode sa svoga područja, posebnu pažnju treba obratiti čuvanju kvantiteta i kvaliteta postojećih izvorišta, (njihovoj sanitarnoj zaštiti) kako onih koja su već u centralnom sistemu snabdijevanja tako i lokalnih, jer je svaki l/sec bitan za stanovništvo.

4.4.2. Odvodnja otpadnih i oborinskih voda i uređenje vodotoka

Mreža primarnih kanala za odvodnju otpadnih voda (Koševski kolektor i dio glavnog gradskog kolektora na potezu kroz općinu Centar) je uglavnom zadovoljavajuća, a opremljenost sekundarnom kanalizacionom mrežom bitno zaostaje za nivoom izgrađenosti objekata.

Kao što je i navedeno za vodosnabdijevanje, prioritet u obezbjeđenju korektnih uslova odvodnje otpadnih voda treba da imaju područja općine za koja postoje usvojeni regulacioni planovi, a za koja je opremljenost komunalnom hidrotehničkom infrastrukturom nedovoljna, a za neke i zanemariva (npr. RP „Gradski park Betanija,“; RP „Park šuma Hum,“; RP „Poslovna zona Šip,“ ,RP „Jagomir II,“ ; RP „Radava,“ , i.t.d.).

Za većinu ovih područja, kao i za padinska područja općine Centar u starim djelovima grada, bitno je pored adekvatnog opremanja kanalima za odvodnju otpadnih voda izvršiti i opremanje kanalima za odvodnju oborinskih voda jer je to i preduslov za sprečavanje, odnosno saniranje klizišta.

Kao što smo naveli u poglavlju snabdijevanja vodom sve osnovne postavke sistema odvodnje otpadnih i oborinskih voda riješene su kroz važeću prostorno plansku i provedbenu dokumentaciju koja treba da predstavlja osnov za konkretnu realizaciju kroz glavne projekte koje realizuju općina i KJKP „ViK,“ u okviru planova redovne rekonstrukcije mreže.

Kontinuitet u obezbjeđenju sredstava i realizaciji je izuzetno bitan, jer je ratni period izazvao veliki zaostatak, a i nova gradnja je locirana uglavnom na područjima koja prije rata nisu bila planirana za stanovanje, pa samim tim ni infrastrukturno opremljena.

Svi značajniji vodotoci u općini Centar su regulisani i obezbjeđuju sigurnost od poplava, ali ih je nophodno kontinuirano održavati i čistiti.

Međutim, bilo bi bitno u narednom periodu značajnije poraditi na sanitarnom aspektu zaštite vodotoka. Ti vodotoci, pored toga što su recipijenti za prijem prikupljenih oborinskih voda,

vrlo često (ne ulazeći ovdje u razloge) predstavljaju i kanale za upuštanje otpadnih voda različitog porijekla i sadržaja.

I na kraju, kao opći zaključak, potrebno je istaći da postizanje jednog od strateških ciljeva o „Sarajevu kao ambijentu ugodnog življenja,“ u vrlo značajnoj mjeri zavisi od realizacije projekata iz oblasti adekvatnog opremanja hidrotehničkom komunalnom infrastrukturom (što je bitno i za buduće investitore), te njihovoj realizaciji treba prilaziti puno organizovanije i kontinuirano izdvajati značajna sredstva, kako bi se postigao nivo opremljenosti koji je u ovoj oblasti postojao još u vrijeme Olimpijade.

4.5. Energetika

Situacija u oblasti energetske opskrbe na području općine može se generalno ocijeniti kao relativno zadovoljavajuća, kako sa aspekta sistema za kontinuiranu dobavu energije (elektroenergetski i gasni sistem) tako i pojedinačnih isporuka tečnih i čvrstih goriva.

Infrastrukturni sistem nije moguće podijeliti po administrativnoj granici općine, ali globalno posmatrano područje je korektno opremljeno elementima primarnih sistema.

Na području općine egzistira i centralni toplifikacioni sistem KJKP „Toplane“ Sarajevo, koji zagrijava objekte u centralnom dijelu Općine, dok se objekti padinskih dijelova zagrijavaju uglavnom na bazi zemnog gasa, čvrstih goriva ili TNP-a individualnim sistemima.

U područjima starije gradnje još uvijek egzistira značajan broj malih kotlovnica, koje su u funkciji pripadajućih objekata, a za koje je predviđena konverzija, rekonstrukcija ili izgradnja etažnih sistema grijanja, na zemni gas.

Ovakvi potrošači predstavljaju, pored saobraćaja značajan izvor emisije, što uzrokuje prekomjerne emisije polutanata, posebno u najužem centru Općine.

U periodu za koji se radi Strategija neophodno je sve osnovne postavke energetske sistema riješiti kroz važeću prostorno plansku i provedbenu dokumentaciju, koja treba da predstavlja osnov za konkretnu realizaciju, kroz glavne projekte, koje realizuje Općina, KJKP „Sarajevogas,“ i JP „Elektroprivreda“ u okviru planova redovne rekonstrukcije mreža i objekata

Prioritet u obezbijedenju korektnih uslova snabdijevanja električnom energijom i zemnim gasom treba da imaju područja Općine za koja postoje usvojeni regulacioni planovi, a za koja je opremljenost komunalnom infrastrukturom nedovoljna ili je tehnički neispravna.

Pravci razvoja u energetske sektoru odvijace se kroz slijedeće aktivnosti:

- *povećanje energetske efikasnosti,*
- *smanjenje ukupne potrošnje energije u toplifikacionim sistemima KJKP Toplane i kod ostalih potrošača*
- *povećanje efikasnosti energetske sistema na svim nivoima*
- *smanjenje emisije štetnih plinova, tj. stvaranje povoljnije ekološke situacije u gradu i Kantonu,*
- *unapređenje kvaliteta okoline,*
- *stimulaciju štednje, odnosno racionalne potrošnje energije na strani proizvođača i korisnika,*
- *postizanje kvalitetnijeg i komfornijeg grijanja tj. poboljšanje uslova stanovanja,*
- *efikasnije poslovanje i transformacija preduzeća u profitabilne kompanije,*
- *smanjenje specifične potrošnje energije,*
- *minimalnu energetske potrošnju,*

- smanjenje specifičnih uticaja na okolinu,
- preventivno djelovanje na održavanju prihvatljivog nivoa zagađivanja okoliša,
- stalno poboljšanje kvaliteta zraka i kvaliteta okolin,
- maksimalnu sigurnost i minimalni rizik od požara i eksplozije,
- mogućnost mjerenja stvarne energetske potrošnje,
- Razvoj primarnih i sekundarnih elektroenergetskih i gasnih mreža, u funkciji opremanja zemljišta,
- Kroz urbanističko –tehničke uslove i okolinske dozvole pravovremeno usmjeravati Investitore na okolinski prihvatljive tehnologije i procese.

5. Izvod iz Programa javnih investicija Kantona Sarajevo za period 2008-2010. i projekcije 2009-2011. godine na području općine Centar

Potrebno je istaći da se na području općine Centar realizuju vrlo značajni projekti-investicije u skladu sa Izmjenama Programom javnih investicija Kantona Sarajevo za period 2008-2010. godina i projekcije 2009-2011.

Tabela 88. Projekti na području općine Centar u ukupnom Programu javnih investicija KS

Područje projekata	Vrijednost projekta	Ukupno osig. sred	Realizacija sa 30.09.2008.	Planirana sredstva			Broj projekata
				2009	2010	2011	
Ukupno na Kantonu Sarajevo - u KM	1.375.545.652	379.789.897	308.400.052	231.204.421	243.831.600	172.335.600	239
od toga na općini Centar - u KM	316.440.153	63.022.238	45.538.386	91.303.315	63.745.800	59.788.800	41
u %	23,0	16,6	14,8	39,5	26,1	34,7	17,2

Ukupan broj javnih investicija koje se realizuju na području općine Centar je 41 sa planiranom vrijednošću 316.440.153 KM i sa 30.09.2008.godine realizovano je 14,1% od ukupne vrijednosti projekata na općini Centar. U ukupnoj realizaciji projekata-investicije na općini Centar učestvuju sa 14,8%.

Osim javnih investicija u općini Centar u iznosu od 316,4 miliona KM, općina Centar participira na području Kantona Sarajevo sa drugim općinama (Strai grad, Novo Sarajevo, Novi grad, Ilidža i Vogošća) u investicijama koje iznose 579,8 miliona KM.

U sljedećem pregledu date su javne investicije Kantona Sarajevo po ministarstvima, a odnose se na područje općine Centar.

Tabela 89. Pregled javnih investicija na području Općine

R. br.	Broj projekata	Ministarstvo Lokacija	Vrijednost projekata	Osigurana sredstva	Realizacija sa 30.09.2008.	Planirana sredstva		
						2009	2010	2011
1	Ministarstvo pravde							
	1	Općina Centar	6.620.000	5.220.000	1.400.000	600.000	600.000	
		KS						
	1	Ukupno	6.620.000	5.220.000	1.400.000	600.000	600.000	
2	Ministarstvo za boračka pitanja							
	2	Općina Centar	1.370.000	620.000	470.000	250.000	250.000	250.000
	6	KS	132.646.300	49.449.600	45.452.817	21.050.000	31.075.000	31.075.000
	8	Ukupno	134.016.300	50.069.600	45.922.817	21.300.000	31.325.000	31.325.000
3	Ministarstvo saobraćaja							
	1	Općina Centar	118.180.000			45.000.000	36.540.000	36.640.000
	15	KS	124.024.710	55.434.710	48.338.969	19.500.000	11.500.000	10.500.000
	16	Ukupno	242.204.710	55.434.710	48.338.969	64.500.000	48.040.000	47.140.000
4	Ministarstvo Saobraćaja - Direkcija za ceste							
	Općina Centar							
	4	KS	42.707.650	495.995	126.360	395.000		
	4	Ukupno	42.707.650	495.995	126.360	395.000		
5	Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša							
	8	Općina Centar	10.077.000	2.725.000	2.034.855	2.151.000	2.151.000	2.950.000
	28	KS	117.019.077	26.074.877	20.265.731	29.232.621	37.109.600	14.502.000
	36	Ukupno	127.096.077	28.799.877	22.300.586	31.383.621	39.260.600	17.452.000
6	Ministarstvo stambene politike							
	Općina Centar							
	7	KS	62.760.712	21.250.712	7.229.178	13.670.000	13.870.000	10.003.970
	7	Ukupno	62.760.712	21.250.712	7.229.178	13.670.000	13.870.000	10.003.970
7	Ministarstvo unutrašnjih poslova							
	2	Općina Centar	33.890.521	14.106.921	12.229.834	2.000.000	6.584.800	11.198.800
		KS						
	2	Ukupno	33.890.521	14.106.921	12.229.834	2.000.000	6.584.800	11.198.800
8	Ministarstvo privrede							
	2	Općina Centar	10.500.000	500.000		5.000.000	5.000.000	
	3	KS	36.826.356	16.707.356	16.018.254	9.071.400	6.664.800	4.382.800
	5	Ukupno	47.326.356	17.207.356	16.018.254	14.071.400	11.664.800	4.382.800
9	Ministarstvo zdravstva							
	15	Općina Centar	122.989.307	37.676.992	27.565.596	30.612.315	8.170.000	8.750.000
	2	KS	9.163.543	3.663.543	2.390.555	1.000.000	1.850.000	2.650.000
	17	Ukupno	132.152.850	41.340.535	29.956.151	31.612.315	10.020.000	11.400.000
10	Ministarstvo obrazovanja i nauke							
	4	Općina Centar	3.600.000	200.000	137.331	2.300.000	600.000	
	7	KS	26.110.161	4.550.161	2.686.294	7.560.000	14.000.000	
	11	Ukupno	29.710.161	4.750.161	2.823.625	9.860.000	14.600.000	
11	Ministarstvo kulture i sporta							
	6	Općina Centar	9.213.325	1.973.325	1.700.770	3.390.000	3.850.000	
	17	KS	18.988.890	2.188.390	1.124.923	9.900.000	11.200.000	1.750.000
	23	Ukupno	28.202.215	4.161.715	2.825.693	13.290.000	15.050.000	1.750.000
12	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice							
	Općina Centar							
	2	KS	4.636.729	1.516.729	706.729	810.000	810.000	1.500.000
	2	Ukupno	4.636.729	1.516.729	706.729	810.000	810.000	1.500.000
13	Fond memorijala							
	Općina Centar							
	1	KS	4.959.514	4.459.514	4.388.410	150.000	150.000	200.000
	1	Ukupno	4.959.514	4.459.514	4.388.410	150.000	150.000	200.000
	UKUPNO							
	41	Općina Centar	316.440.153	63.022.238	45.538.386	91.303.315	63.745.800	59.788.800
	92	KS	579.843.642	185.791.587	148.728.220	112.339.021	128.229.400	76.563.770
	133	Ukupno	896.283.795	248.813.825	194.266.606	203.642.336	191.975.200	136.352.570

6. Budžet općine Centar

U cijelom posmataranom periodu općina Centar ima razvojni Budžet što se uočava kroz ukupna izdvajanja za projekte-investicije u iznosu 56.678.928 KM ili 56,8% u ukupno ostvarenom Budžetu.

Tabela 90. Ukupna izdvajanja za projekte-investicije iz Budžeta u periodu 2003-2007. (u KM)

Izdvajanja za projekte	Izvršenje I-XII 03	Izvršenje I-XII 04	Izvršenje I-XII 05	Izvršenje I-XII 06	Izvršenje I-XII 07	Ukupno 2003-2007
Kapitalni izdaci (ukupno)	6.504.671	7.573.893	8.421.716	13.874.509	11.094.142	47.468.931
Tekući transferi za projekte	1.610.611	1.270.084	1.794.780	1.678.149	2.856.373	9.209.997
Ukupno (Projekti)	8.115.282	8.843.977	10.216.496	15.552.658	13.950.515	56.678.928
Ukupno (Budžet)	15.273.302	16.291.299	18.443.420	24.737.716	24.891.764	99.637.501

Posebno su značajna kapitalna izdvajanja, odnosno izdvajanja za javne investicije. Ostvarena kapitalna izdvajanja za period 2003-2007. godina iznose 47.468.931 KM ili 47,6%. Potrebno je istaći da se dio tekućih transfera izdvaja za tekuće projekte (grantovi drugim nivoima vlasti i kroz subvencije javnim komunalnim preduzećima za projekte). Ovaj vid izdvajanja za period 2003-2007. iznosi 9.209.997 KM.

Kroz kapitalne grantove rađena je projektna dokumentacija, sanirana je komunalna i stambena infrastruktura, zatim, izgradnja, rekonstrukcija i održavanje, lokalnih cesta i mostova, sanaciju klizišta, nabavka opreme za škole i fakultete itd., ulaganja za potrebe mjesnih zajednica, vjerskih objekata itd.

Tabela 91. Kapitalni izdaci u periodu 2003-2007. (u KM)

	Izvršenje I-XII 03	Izvršenje I-XII 04	Izvršenje I-XII 05	Izvršenje I-XII 06	Izvršenje I-XII 07	Ukupno 2003-2007
Kapitalni grantovi						
Kapitalni grant drugim nivoima vlasti	3.565.744	3.848.287	4.923.272	11.396.676	6.970.199	30.704.179
Kapitalni grantovi pojedincima	969.043	935.002	502.667	730.334	338.250	3.475.296
Kapitalni grantovi neprofitnim organizacijama	158.700	294.550	726.061	713.456	541.000	2.433.767
Ukupno	4.693.487	5.077.839	6.152.000	12.840.466	7.849.449	36.613.242
Kapitalna ulaganja						
Nabavka i uređenje zemljišta	82.931	1.014.701	1.500.983	372.304	1.000.979	3.971.897
Nabavka građevina	178.702	52.368	51.114	38.470	323.744	644.398
Nabavka opreme	555.419	362.445	570.209	204.755	555.108	2.247.936
Nabavka stalnih sredstava u obliku prava	11.360	7.623	53.415	98.515	122.224	293.136
Rekonstrukcija i investiciono održavanje	982.772	1.058.916	93.995	320.000	1.242.639	3.698.322
Ukupno	1.811.184	2.496.054	2.269.716	1.034.043	3.244.693	10.855.689
Kapitalni izdaci (ukupno)	6.504.671	7.573.893	8.421.716	13.874.509	11.094.142	47.468.931
Ukupno	15.273.302	16.291.299	18.443.420	24.737.716	24.891.764	99.637.501

Kapitalna ulaganja odnose se na ulaganja u zemljište, ulaganja u zgrade, opremu i nabavku stalnih sredstava u obliku prava.

U ukupno ostvarenim kapitalnim izdacima kapitalni grantovi učestvuju sa 77,1%, a kapitalna ulaganja sa 22,9%.

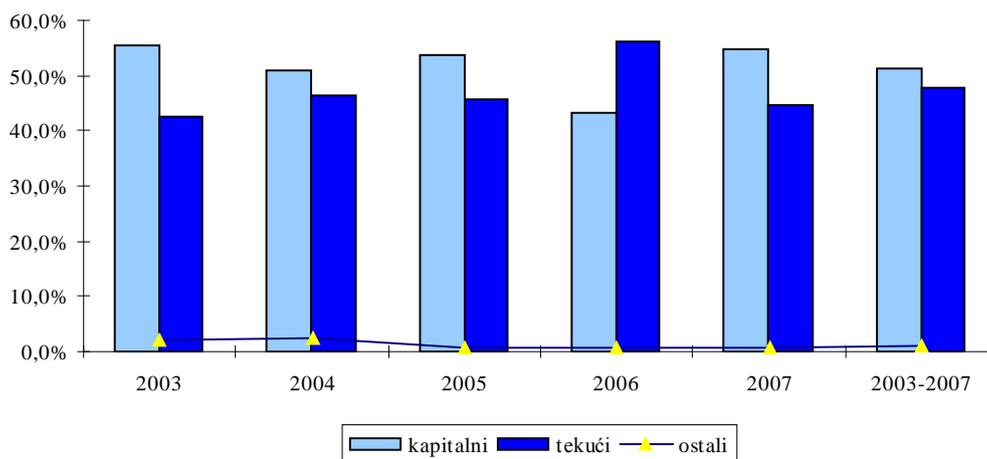
Tabela 92. Izdvajanja za investicije 2003-2007. u %

Izdvajanja za projekte	Izvršenje I-XII 03	Izvršenje I-XII 04	Izvršenje I-XII 05	Izvršenje I-XII 06	Izvršenje I-XII 07	Ukupno 2003-2007
Kapitalni izdaci (ukupno)	42,6	46,5	45,7	56,1	44,6	47,6
Tekući transferi za projekte	10,5	7,8	9,7	6,8	11,5	9,2
Ukupno (Projekti)	53,1	54,3	55,4	62,9	66,1	56,9
Ukupno (Budžet)	15.273.302	16.291.299	18.443.420	24.737.716	24.891.764	99.637.501

Tabela 93. Ukupna izdvajanja iz Budžeta 2003-2007. u %

Rashodi	Izvršenje I-XII 03	Izvršenje I-XII 04	Izvršenje I-XII 05	Izvršenje I-XII 06	Izvršenje I-XII 07	Ukupno
1. Tekući izdaci	55,4	50,9	53,7	43,3	54,6	51,1
2. Kapitalni grantovi	30,7	31,2	33,4	51,9	31,5	36,8
3. Kapitalna ulaganja	11,9	15,3	12,3	4,2	13,0	10,9
4. Finansiranje	0,8	1,6	0,0	0,0	0,1	0,4
5. Tekuće rezerve	1,2	1,0	0,6	0,6	0,7	0,8
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Učešće tekućih i kapitalnih izdataka
(Budžet=100%)

Graf 1.

Kapitalni izdaci u ukupno ostvarenom Budžetu Općine u svim godinama posmatranog perioda učestvuju od 42,6 do 56,1%, a za cijeli period sa 47,6%.

Ovakav razvojni Budžet Općine proizilazi iz ukupno ostvarenih prihoda Općine. Struktura ostvarenih ukupnih prihoda Općine sa elementima data je u sljedećim tabelama:

Tabela 94. Struktura ukupno ostvarenih prihoda u KM

Elementi prihoda	Ostvareno I-XII 06	Ostvareno I-XII 07	Ostvareno I-IX 08
Porez na dobit od poljoprivredne djelatnosti	1.584	446	2.340
Porez na prihod od imovine i imovinskih prava	568.200	673.702	600.473
Porez na imovinu	1.455.074	1.372.498	1.621.411
Porez na promet nepokretnosti	3.530.173	3.892.224	3.095.911
Ostali porezi	1.441.869	1.794.465	1.450.681
Prihod od davanja prava na eksploataciju prirodnih resursa, patenata i autorskih honorara	117429	20.950	18.205
Prihodi od rente	11.277.093	4.583.181	8.450.523
Prihodi od iznajmljivanja imovine	4.779.877	5.979.435	4.037.194
Prihodi od iznajmljivanja javnih površina	350.283	378.573	255.209
Prihodi od kamate za depozite u banci	38.693	61.869	68.385
Prihodi od privatizacije stanova	4.798	3.116	
Naknade i takse i prihodi od pružanja javnih usluga	1.492.051	3.400.771	2.128.687
Cestovne naknade	1.644.269	2.045.257	1.534.160
Novčane kazne	46.307		24.815
Tekuće potpore (Grantovi)	3.856.137	3.893.705	3.334.816
Primici	627.374	320.085	60.000
Neurošena sredstva iz predhodne godine	5.285.534	11.127.186	14.948.345
Ukupno raspoloživa sredstva	36.516.745	39.547.463	41.631.156

Struktura ukupno ostvarenih prihoda Općine ukazuje da su prihodi od rente i iznajmljivanja imovine (neporezni prihodi) iznosili u 2006. godini 43,97%. Kasnije se uočava njihovo smanjenje i u 2007. godini iznose 26,71%, a u prvih devet mjeseci 2008. iznose 29,99%, ali su i dalje dominantni.

Tabela 95. Struktura ukupno ostvarenih prihoda u %

Elementi prihoda	Ostvareno I-XII 06	Ostvareno I-XII 07	Ostvareno I-IX 08
Porez na dobit od poljoprivredne djelatnosti	0,004	0,001	0,006
Porez na prihod od imovine i imovinskih prava	1,556	1,704	1,442
Porez na imovinu	3,985	3,471	3,895
Porez na promet nepokretnosti	9,667	9,842	7,437
Ostali porezi	3,949	4,537	3,485
Prihod od davanja prava na eksploataciju prirodnih resursa, patenata i autorskih honorara	0,322	0,053	0,044
Prihodi od rente	30,882	11,589	20,299
Prihodi od iznajmljivanja imovine	13,090	15,120	9,698
Prihodi od iznajmljivanja javnih površina	0,959	0,957	0,613
Prihodi od kamate za depozite u banci	0,106	0,156	0,164
Prihodi od privatizacije stanova	0,013	0,008	0,000
Naknade i takse i prihodi od pružanja javnih usluga	4,086	8,599	5,113
Cestovne naknade	4,503	5,172	3,685
Novčane kazne	0,127	0,000	0,060
Tekuće potpore (Grantovi)	10,560	9,846	8,010
Primici	1,718	0,809	0,144
Neurošena sredstva iz predhodne godine	14,474	28,136	35,907
Ukupno raspoloživa sredstva	100,000	100,000	100,000

II OCJENA STANJA

Ocjena stanja se sastoji od šest poglavlja: Prirodni izvori i uslovi, socio-ekonomske karakteristike, socijalne karakteristike, prostorne karakteristike, izvod iz Programa Javnih investicija Kantona Sarajevo i budžet općine Centar.

U okviru Prirodnih izvora i uslova naveden je geografski položaj, karakteristike reljefa, klimatske i geološke karakteristike.

Socio-ekonomske karakteristike daju ocjenu stanja stanovništva, društvenog bruto proizvoda, zaposlenih, nezaposlenih, strukture privrede, turizma, poslovanja pravnih lica.

Socijalne karakteristike obuhvataju: obrazovanje (predškolsko, osnovno, srednje i visoko), socijalnu zaštitu (korisnike i sredstva), institucionalne i vaninstitucionalne oblike, boračku, invalidsku zaštitu, socijalnu isključenost (nezaposlenost, gender aspekt, penzioneri, socijalna sigurnost nezaposlenih), zdravstvenu zaštitu, kulturu i sport i bezbjednosnu situaciju. Prostorne karakteristike obuhvataju plansku dokumentaciju, stanovanje, bespravnu izgradnju, saobraćaj, vodosnabdijevanje i odvodnju otpadnih voda, te energetiku.

1. Prirodni izvori i uslovi

Općina Centar je jedna od devet općina Kantona Sarajevo sa površinom od 32,9 km².

Smještena je između 43⁰50'39,5" i 43⁰57'14,5" sjeverne geografske širine te između 18⁰23'18,8" i 18⁰27'23,8" istočne geografske dužine sa geografskim centrom (u blizini Uroševog vrela) čije su tačne geografske koordinate 43⁰54'1,3"s.g.š. i 18⁰25'20,3" i.g.d.

Generalno posmatrano 64,6% teritorija spada u planinski rejon iznad 700 m.n.v; 30,5% terena pripada brdskom rejonu od 550 do 700 m.n.v., a svega 4,9% prostora pripada nizijskom rejonu do 550 m.n.v.

Planinski rejon se prostire na sjevernom dijelu općine gdje se nalazi niz uzvišenja preko 1.000 m između kojih su usječena korita Peračkog potoka, Koševskog potoka i Skakavca. Iznad sela Nahoreva nalazi se vodopad Skakavac koji je jedan od najvećih i najljepših vodopada u BiH i predstavlja pravu turističku atrakciju. Vodopad je visok 98 metara i smješten je u pejzažu izuzetne ljepote.

Planinski rejon se postepeno spušta prema dolini Miljacke preko brdskog i padinskog dijela općine gdje su formirana padinska naselja.

Nizijski dio općine smješten je na aluvijalnim naslagama rijeke Miljacke i potoka Sušice. To je centralni dio općine i grada Sarajeva sa prosječnom nadmorskom visinom od 538 m.n.v.

Odatle se teren naglo diže prema obroncima Trebevića.

Nagibi terena, izraženi u postocima, kreću se u sljedećim procentima i to: 0-10% (12,7% teritorije); 10-20% (18% teritorije); 20-30% (17,7%); 30-40% (15%); 40-50% (12%); >50% (24,6% teritorija općine).

Prostor općine Centar karakteriše dva klimatska tipa. Do 600 m nadmorske visine zastupljena je kontinentalna klima, dok se iznad te visine izdvaja kontinentalno-planinski tip klime.

Grad Sarajevo je smješten u uskoj kotlini rijeke Miljacke, što mu daje posebne klimatske karakteristike, koje se često značajno razlikuju od klime šireg prostora. Zbog vertikalne

razuđenosti reljefa u Sarajevu se mogu izdvojiti padinski i kotlinski dio grada što dovodi do modifikacije klime i pojave mikroklimе pojedinih dijelova grada. Ovakav morfološki sklop terena uzrokuje smanjen intenzitet i učestalost vjetrova, a samim tim i na prirodnu ventilaciju, stvaranje jezera hladnog zraka, inverziju temperature, pojavu toplotnog otoka u užem dijelu grada i pojavu lokalnih vjetrova.

Srednja godišnja vrijednost temperature zraka u Sarajevu (na Bjelavama 630 m) iznosi $+9,5^{\circ}\text{C}$. Najhladniji mjesec je januar sa srednjom temperaturom od $-1,4^{\circ}\text{C}$, a najtopliji je juli sa srednjom temperaturom od $+19,6^{\circ}\text{C}$. Srednja godišnja temperatura u nekim dijelovima grada se povećava zbog uticaja toplotnog otoka tako da se kreće i do $10,5^{\circ}\text{C}$.

Prosječna vrijednost relativne vlažnosti iznosi 72%, a najveći prosjek srednjih mjesečnih vrijednosti imaju mjeseci decembar (82%) i januar (81%), dok su najmanje prosječne vrijednosti u aprilu i avgustu (65%). Raspodjela zračnih strujanja je u velikoj mjeri uvjetovana reljefom tako da u Sarajevu preovladavaju istočni (17,8%) i zapadni (14,6%) vjetrovi, što je svakako u vezi sa otvorenošću sarajevske kotline u smjeru istok-zapad. Vrlo jaki vjetrovi su rijetka pojava, a prosječna brzina vjetra iznosi 2,8 m/sec.

Na prostoru općine Centar ima više od 100 klizišta formiranih u eluvijalno-deluvijalnom pokrivaču na padinskim dijelovima općine.

Na osnovu seizmotektonske karte BiH područje Sarajeva izdvojeno je pod VII° MCS. Ova vrijednost je računata za srednje uslove tla, što znači da bi trebalo obratiti pažnju na prirast seizmičkog intenziteta u lošim sredinama.

2. Socio-ekonomske karakteristike

Općina Centar, sa površinom od 33 km² jedna je od manjih općina u Kantonu Sarajevo, gdje, sredinom 2007. godine, živi 70.143 **stanovnika**. Jedna je od najgušće naseljenih općina Kantona sa preko 2.126 st/km². Učestvuje u ukupnom stanovništvu Kantona Sarajevo 16,7%. U periodu 2003-2007. godine stopa rasta stanovništva je 0,7%.

Posmatrano po starosnoj strukturi došlo je do promjena u pravcu smanjenja učešća mlade populacije (sa 16,1% učešća u 2003. na 14,8% u 2007.), a do povećanja stanovnika starosne dobi preko 65 godina (sa 16% učešća u 2003. na 18,6% u 2007.). Učešće radnog kontingenta stanovništva, populacija od 15 do 65 godina, takođe je smanjeno sa 67,9% u 2003. na 66,6% učešća u ukupnoj populaciji općine. U periodu od 2003. do 2007. mlade stanovništvo je opadalo po stopi od 1,4%, a starije stanovništvo je raslo po stopi od 4,6%. Stopa rasta radnog kontingenta je 0,3%.

Došlo je do značajnih promjena vitalnih karakteristika stanovništva: broj živorođenih je opadao po stopi od 2%, dok se broj umrlih povećavao za 4,1% prosječno godišnje od 2003. do 2007. godine što je rezultiralo padom prirodnog priraštaja. Stopa nataliteta se smanjila sa 9,5‰ na 8,5‰, stopa mortaliteta se povećala 9,3‰ na 10,6‰, a stopa prirodnog priraštaja je negativna i smanjila se sa 0,2‰ na -2,1‰. Ovakve stope upozoravaju na tendenciju daljeg starenja stanovništva.

Društveni bruto proizvod imao je vrlo dinamičan rast, po prosječnoj stopi od 14%, što je omogućilo rast GDP/pc od 18,7%, tako da je u 2007. skoro 2 puta veći u odnosu na 2003. godinu.

Broj zaposlenih je rastao prosječno godišnje 8%, a broj nezaposlenih 2%.

Ukupan broj zaposlenih u Općini je 39.402 i povećao se za skoro 10.500 lica. Zaposlenost je rasla brže od rasta stanovništva što je rezultiralo rastom stepena zaposlenosti sa 42,5% u 2003. na 56,2% u 2007. godini.

Od ukupnog broja zaposlenih 35,2% je sa visokom i višom stručnom spremom što je pokazatelj razvijenosti Općine i njene privredne strukture. To pokazuje i podatak da skoro 50% od ukupnog broja zaposlenih sa visokom stručnom spremom u Kantonu Sarajevo radi na području Centra.

Od ukupnog broja **nezaposlenih** u Kantonu Sarajevo 10,9% je u Općini, od čega je 32% nezaposlenih sa srednjom stručnom spremom, a 9,1% sa visokom stručnom spremom, što pokazuje da nisu iskorišteni svi potencijali u cilju bržeg razvoja Općine.

Prema osnovnim indikatorima razvijenosti, Općina Centar je nesumnjivo najrazvijenija općina u Kantonu Sarajevo. Posmatrano po godišnjim stopama rasta, Općina po svim makroekonomske kategorijama prati Kanton Sarajevo. Tako u periodu 2003-2007. godine GDP/pc prosječno godišnje raste 18,7% u Centru, a u Kantonu 18,5%. Stepenn zaposlenosti u općini Centar je rastao po stopi od 7,2%, a u Kantonu 6,5%, dok stopa nezaposlenosti opada prosječno godišnje i u Općini (4,6%) i u Kantonu (3,1%). Prosječna plata takođe raste, u Centru po stopi od 7,5%, a u Kantonu 6,4%.

Općina Centar i u 2007. godini predstavlja područje sa najznačajnijom koncentracijom ekonomskih efekata na području Kantona. Tako Općina ostvaruje 37% društvenog bruto proizvoda Kantona, u kojoj je 34% zaposlenih Kantona Sarajevo. Prosječna plata je 930 KM i veća je za preko 11% nego u Kantonu (836,3 KM).

Struktura privrede ukazuje da se radi o privredi razvijenog tipa sa značajnim učešćem tercijarnog i kvartarnog sektora. Naime, to je razumljivo za općinu koja je značajno trgovinsko sjedište, sjedište upravnih i administrativnih tijela, sjedište banaka, predstavništva stranih i domaćih firmi, međunarodnih organizacija, zdravstvenih i obrazovnih institucija.

U tercijarnom i kvartarnom sektoru registrirano je preko 88% ukupnog broja poslovnih subjekata u kojima istovremeno radi oko 80% zaposlenih sa područja Općine. Tako od ukupno zaposlenih na području Centra, preko 28% je zaposleno u oblasti saobraćaja, skladištenja i veza, zatim preko 18% u oblasti zdravstvene i socijalne zaštite, te 16% u trgovini i skoro 12% u građevinarstvu.

U 2007. godini 58,7% je učešće zaposlenih u kvartarnom, 42,4% u tercijarnom sektoru Centra u odnosu na zaposlene u istim sektorima u Kantonu.

Rangirano po djelatnostima, najveći broj zaposlenih u Općini je u oblasti saobraćaja, skladištenja i veza, 9.911, zatim u zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti, 6.427, te trgovini, 5.561.

U proteklom petogodišnjem periodu **broj turista** se stalno povećavao, odnosno rastao je 6,1% prosječno godišnje, tako da je u 2007. godini skoro 30% turista više nego na početku perioda. Ostvarili su 18% više noćenja.

Ostvareni prihod od turizma u 2007. godini iznosi oko 10,9 miliona KM.

Adekvatnom valorizacijom svih potencijala Općine i podsticaja razvoja kreativne ekonomije (međunarodne kulturne, sportske, privredne manifestacije, festivali) ovi pokazatelji mogu biti daleko veći.

Skoro ¼ turista koji su posjetili Kanton i ostvarili noćenja upravo u Centru, dok je oko 35% učešće prihoda Općine u ukupnim prihodima Kantona. Oko 1/5 smještajnih kapaciteta Kantona se nalazi u Centru.

Prema rezultatima **poslovanja pravnih lica** koja knjigovodstvo vode po kontnom planu preduzeća u općini Centar je značajna koncentracija pravnih lica, ukupnih prihoda, neto dobiti, stalnih sredstava itd.

Pravna lica na području općine Centar ostvarila su 28,9% ukupnih prihoda, 45,8% neto dobiti, 32,6% gubitka, ostvarenog na području Kantona. Ova pravna lica raspolažu sa više od 1/3 stalnih sredstava i kapitala na području Kantona.

Izvedeni pokazatelji za općinu Centar upućuju: da je prosječna neto dobit po zaposlenom na području općine Centar veća za 23,7% od ostvarene u Kantonu, prosječan gubitak po zaposlenom je manji je za 7,4%, efikasnost poslovanja, marža profita, rentabilnost kapitala i rentabilnost poslovanja su veći u odnosu na ove pokazatelje za Kanton.

U privrednoj strukturi dominantno mjesto imaju djelatnosti tercijarnog i kvartarnog sektora što definiše ulogu Opštine kao trgovačkog, uslužnog, zdravstvenog, obrazovnog, administrativnog i saobraćajnog centra.

Preko 85% zaposlenih od ukupnog broja zaposlenih generiše pet područja djelatnosti: saobraćaj, skladištenje i veze, zdravstvena i socijalna zaštita, trgovina, poslovanje nekretninama, iznajmljivanju i poslovnim uslugama, građevinarstvo.

U stvaranju ukupnih prihoda najviše su učestvovala područja: trgovina sa 34,8%, saobraćaj, skladištenje i veze sa 25,7%, zatim poslovanje nekretninama, iznajmljivanje i poslovne usluge sa 9,4%, građevinarstvo sa 7,5%, prerađivačka industrija 7,4% i zdravstvena i socijalna zaštita sa 6,8%. Preostalih 8,4% se donosi na sva ostala područja.

Ukupno ostvarena neto dobit u 2007. godini je 263 miliona KM, od čega su 88,5% ostvarila područja djelatnosti saobraćaja skladištenja i veza, trgovine i poslovanja nekretninama i poslovnih usluga, a 57,8% odnosi se na područje djelatnosti saobraćaja skladištenja i veza.

Od 1.590 pravnih lica u općini Centar u 2007. godini 95,6% su mala preduzeća (do 49 zaposlenih), 3,2% su srednja (50-249 zaposlenih) i 1,2% su velika preduzeća (preko 250 zaposlenih).

Najviše malih preduzeća je evidentirano u trgovini, 39,3%, a zatim u poslovanju nekretninama i poslovnim uslugama, 29,8%. Najviše srednjih je preduzeća takođe evidentirano u ova dva područja, 28,6% u trgovini i 26,5% u poslovanju nekretninama i poslovnim uslugama. Najveći broj velikih preduzeća je u građevinarstvu, 27,8%, zatim 16,7% u saobraćaju i vezama i 16,7% u zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti.

3. Socijalne karakteristike

Općina Centar ima razvijen sistem javnih službi u oblasti obrazovnih, zdravstvenih, socijalnih i sportskih usluga i aktivnosti. Visoke standarde zadovoljavaju broj i prostorni kapaciteti, kao i broj zaposlenih sa visokim kvalifikacijama.

Na području općine Centar ukupno je 10 **predškolskih ustanova**, odnosno 35,9 % predškolskih ustanova Kantona Sarajevo.

Predškolskim obrazovanjem je obuhvaćeno 475 djece općine Centar, a ukupna površina iznosi 3.379 m², što znači da korisna površina po djetetu iznosi 7,1 m². To ukazuje na to raspoloživi kapaciteti nisu dovoljno iskorišteni, s obzirom da je normativ 4,0 do 5,5 m² po djetetu.

U predškolskom obrazovanju u općini Centar je zaposleno 98 lica, odnosno svaki odgajatelj radi sa 11 djece.

Od ukupnog broja djece obuhvaćene predškolskim obrazovanjem u općini Centar, za njih 92,6% plaća se puni iznos mjesečne uplate, za 2,5% djece plaća se učešće do 50% mjesečne uplate, 1,9% plaća više od 50% mjesečne uplate, a za 3,0% djece plaćaju drugi. U odnosu na Kanton Sarajevo, učešće općine Centar u plaćanju punog iznosa boravka iznosi 26,3%, a kad boravak plaća drugi učešće je 25,5%. Puni iznos mjesečne uplate je 140 KM.

U općini Centar na početku 2007/2008. školske godine djeluje 11 škola redovnog **osnovnog obrazovanja**, ukupne površine 26.305 m² sa 242 odjeljenja, koje pohađa 5.727 učenika i u kojima nastavu obavlja 312 nastavnika.

Prostorni kapacitet školskog prostora po učeniku iznosi 4,59 m² sa radom u jednoj smjeni, što je ispod pedagoškog normativa (5,5 m²/učeniku). Većina škola nema ni fiskalturnu salu, a nemaju ni dovoljno obezbijeđene površine zemljišta, koje bi se koristilo za dvorišta, igrališta, sportske terene, vrtove ekonomije i druge sadržaje. Ukoliko i postoje, takvi tereni kod velikog broja škola su neadekvatni.

U općini Centar ima 1 škola za specijalno osnovno obrazovanje, koju pohađa je 37 učenika, a nastavu obavlja 21 nastavnik.

Redovno **srednje obrazovanje** se odvija kroz gimnazije, učiteljske škole, umjetničke škole, tehničke i srodne škole, te stručne škole.

U općini Centar na početku 2007/2008. školske godine radi 13 škola za redovno srednje obrazovanje sa 275 odjeljenja. Ukupna površina škola iznosi 43.810 m². Ove škole pohađa 7.026 učenika, a nastavu obavlja 607 nastavnika. Prostorni kapacitet po učeniku iznosi oko 6 m² što odgovara normativu, ali većina škola nema fiskalturne sale, ili su ovi prostori neadekvatni, a škole nemaju prostore za dopunske nastavne aktivnosti, biblioteke, laboratorije, radionice za praktičnu nastavu, zajedničke prostore za više svrha, i sl.

Najviše učenika pohađa tehničke i srodne škole, 54%, a od toga 70% pohađa zdravstvenu srednju školu. Gimnaziju pohađa 36,4% učenika.

Najveći broj škola, učenika i nastavnika sa područja Kantona Sarajevo se nalazi na području općine Centar.

U općini Centar postoji 1 škola za specijalno srednje obrazovanje, koju pohađa 26 učenika, a nastavu obavlja 15 nastavnika.

Na području općine Centar djeluje djeluje 14 **visokoškolskih ustanova**, od ukupno 31 koja djeluje na području Kantona Sarajevo, sa upisanih 20.534 studenata.

Novi pristupi definicije **socijalne zaštite** usmjereni su ka poboljšanju socijalnog statusa građana na ličnom, porodičnom i širem socijalnom planu i doživljavaju je kao snagu koja jača

društvenu koheziju i njeguje neovisnost i sposobnost ljudi da pomognu sami sebi. Novi socijalni problemi i potrebe od socijalne zaštite zahtijevaju da odgovori na aktuelne potrebe građana i da podržava ranjive i marginalizirane grupe i pojedince kojima je neophodna pomoć zajednice i države, kao i građana koji nisu u stanju ekonomskim učešćem da obezbijede svoju egzistenciju i svoje porodice. Zato se poimanje socijalne zaštite u novijem kontekstu veže za prevazilažanje socijalne isključenosti.

Socijalna isključenost predstavlja izuzetan problem, jer u pozadini ovoga leže nejednakosti u dohotku, obrazovanju i zdravstvu. Prema NHDR 2007¹⁰ svaki drugi stanovnik u BiH je na neki način socijalno isključen. Posebno su ugrožena raseljena lica, osobe sa invaliditetom, stari i mladi, jer su pod najvećim rizikom od siromaštva i nezaposlenosti, te imaju teškoće u pristupu javnim uslugama.

Socijalna zaštita je najsloženija oblast društvenog života i kao takva ustavom i zakonom definirana je kao djelatnost od posebnog društvenog interesa.

Korisnici socijalne zaštite bila su lica koja se nalaze u stanju socijalne potrebe, a svrstana su u slijedeće kategorije:

- djeca bez roditeljskog staranja
- osobe sa invaliditetom i osobe ometene u fizičkom i psihičkom razvoju
- djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama
- vaspitno zanemarena djeca
- vaspitno zapuštena djeca
- materijalno neobezbjedene i za rad nesposobne osobe
- stare osobe bez porodičnog staranja
- osobe sa društveno negativnim ponašanjem
- osobe izložene zlostavljanju i naselju u porodici
- osobe i porodice koje bi svoju socijalnu sigurnost trebale ostvariti od primanja u skladu sa zakonom o socijalnoj zaštiti (čl. 8) a ta primanja nisu dovoljna za podmirenje njihovih životnih potreba.

Prema Zakonu, sredstva za finansiranje socijalne zaštite osiguravaju se iz: budžeta Kantona, budžeta općina, ulaganja osnivača, privrednih i uslužnih djelatnosti ustanova, osobnog učešća korisnika i njegovih srodnika, legata, poklona i zavještavanja, i drugih izvora u skladu sa propisima.

U toku 2007. godine na području Općine bilo je ukupno 4.061 korisnika socijalne pomoći ili 11,5% korisnika socijalne pomoći sa područja Kantona Sarajevo. Najveći broj korisnika je iz kategorije osoba sa invaliditetom i osobe ometene u fizičkom i psihičkom razvoju kojih ima 1.323 što čini 32,6 % od ukupnoga broja korisnika. Osim ove kategorije, evidentirano je 1.119 lica i porodica u stanju socijalne potrebe usljed posebnih okolnosti što čini 27,6% od ukupnog broja korisnika, kao i 666 korisnika kategorije lica i porodice koji nemaju dovoljno prihoda za podmirenje osnovnih životnih potreba i iznosi 16,4 % od ukupnoga broja korisnika.

Pruženo je 28.196 oblika, mjera i usluga socijalne zaštite, što je 19,5% ostvarenih u Kantonu Sarajevo. Tu dominiraju usluge socijalnog i stručnog rada, kao i novčane pomoći.

---

¹⁰ Izvještaj o humanom razvoju 2007, Socijalna uključenost u Bosni i Hercegovini, UNDP, grupa autora, 2007. Indeks socijalne isključenosti za BiH iznosi 50, 32% za FBiH 51,01%, a obuhvata: pokazatelje o životnom standardu, zdravstvenom statusu, obrazovanju, društvenom sudjelovanju, pristupu servisima i uslugama.

Broj zahtjeva za ostvarivanje osnovnih prava lica sa invaliditetom bio je u stalnom porastu. Na kraju 2007. godine podnešeno je ukupno 2.649 zahtjeva za ostvarivanje ovih prava. Najveći broj zahtjeva se odnosio na ličnu invalidninu.

Krajem 2007. godine bilo 60 djece bez roditeljskog staranja od kojih 32 pod starateljstvom nad maloljetnim licima, a 28 je smješteno u drugu porodicu ili u ustanove za djecu bez roditeljskog staranja.

U JU Centru za socijalni rad općine Centar je zaposleno 18 lica.

Najveći broj zaposlenih u službi Centra za socijalni rad općine Centar odnosi se na stručne radnike (socijalni radnik, pedagog, psiholog i pravnik) i njihov broj iznosi 11 što čini 61,1 % u odnosu na ukupan broj zaposlenih.

Opća je ocjena da je broj stručnih zaposlenih nedovoljan obzirom na prisustvo strukturirane socijalne patologije, znatno povećanje obima i složenosti poslova, povećanje administrativnih poslova vezanih za široku lepezu socijalnih davanja i stalno dobivanje novih poslova. Navedeni poslovi ostavljaju vrlo malo prostora za preventivni i stručni rad koji je vrlo složen i iziskuje specijalizirane usluge socijalnog, psihološkog, pedagoškog, pravnog, a u nekim slučajevima i psihijatarskog rada.

U toku 2007. godine iz Budžeta Kantona ili Federacije izdvojeno je oko 4,5 miliona KM za **isplate socijalne zaštite** po raznim osnovama za 3.077 korisnika socijalne zaštite na području Općine. U strukturi korisnika, najveći broj je korisnika dječijeg dodatka (57%), a najveća sredstva su izdvojena za dječiji dodatak, ličnu invalidninu i zaposlene porodilje.

Osim toga, iz sredstava općine Centar realizovana je pomoć određenim kategorijama lica koji su stanju socijalnih potreba. Njih je 887, a ukupni iznos pomoći je 246.619 KM.

Pomoć u socijalnoj zaštiti vrši se preko sljedećih **institucija** na lociranim u općini Centar:

1. Dom za socijalno zdravstveno zbrinjavanje osoba sa invaliditetom i drugih osoba
Ima kapacitet od 262 mjesta, smješteno je 238 osoba, a ima 88 zaposlenih.
2. Dom za djecu bez roditeljskog staranja
Ima kapacitet od 88 mjesta, smješteno je 106 djece, a ima 54 zaposlena.
3. Centar za slušnu i govornu rehabilitaciju
U Centru je nastava organizovana kroz odjeljenja za predškolski uzrast, osnovno obrazovanje i srednje i specijalno srednje obrazovanje. Upisano je 68 učenika, a zaposleno 37 osoba.

U okviru **vaninstitucionalnih oblika** socijalne zaštite Općina radi na uvođenju i uspostavljanju inovativnih metoda, saradnje i komunikacije sa građanima, građanskim udruženjima, omladinskim nevladinim organizacijama i asocijacijama je proširenje aktivnosti i uspostavljanje partnerstva, nove mreže odnosa, između lokalne samoprave i građana sa zajedničkim ciljem, izgradnje snažne lokalne zajednice i poboljšanja mladih i povećanja njihove participacije u društvu. Općinska vizija komunikacije i saradnje ostvaruje se kroz realizaciju partnerskih projektnih aktivnosti sa nevladinim organizacijama. Uvažavajući neovisnost u izboru aktivnosti nevladinih organizacija, potreba građana i interesa općine, sardanja Općine se temelji na kontinuiranoj podršci programskim aktivnostima, koje su i prioritene potrebe i građana i politike Općine.

Općina iz Budžeta finansira projekte koji se odnose na sljedeće oblasti: socijalna sigurnost i zdravstvena zaštita, obrazovanje, kultura, ekologija i izgradnja i razvoj lokalne zajednice. Iz Budžeta Općine izdvojeno ukupno 870.000 KM za sportske, boračke organizacije ostale NVO (socijalna pomoć, zdravstvena zaštita, obrazovanje, kultura, sport, ekologija, ljudska prava. Izgradnja i razvoj lokalne zajednice).

U oblasti socijalne zaštite u općini Centar djeluju 4 organizacije koje se bave civilnim žrtvama rata, 13 organizacija koje pružaju pomoć osobama sa posebnim potrebama i 5 organizacija koje se bave humanitarnim radom.

Sredstva za ostvarivanje korištenja prava u **boračkoj zaštiti**, propisanim federalnim zakonom osiguravaju se iz federalnog budžeta, budžeta kantona, općina i drugih prihoda.

Na federalnom nivou, osnovna prava se finansiraju iz Budžeta Federacije i to za isplatu porodičnih invalidnina, uvećanih porodičnih invalidnina, ličnih invalidnina, ortopedski dodatak, dodatak za pomoć drugog lica i pomoć u slučaju smrti, kao i za pomoć i materijalno zbrinjavanje nezaposlenih demobilisanih branilaca i članova njihovih porodica. Na nivou Federacije najveći je problem osiguranje sredstava za isplatu novčanih naknade korisnicima ove zaštite. Zakon o posebnim pravima dobitnika ratnih priznanja i odlikovanja i članova njihovih porodica decidno navodi priznanja i odlikovanja na koja se odnosi ovaj zakon, vrstu prava kao i postupak za ostvarivanje ovih prava. Jedno od osnovnih prava koje se finansira iz Budžeta Federacije je mjesečni novčani dodatak.

Općina Centar u okviru nadležnosti pojedinih općinskih službi osigurava:

- a) ostvarivanje osnovnih prava vojnih invalida i porodica šehida i poginulih boraca. Izdvojena su sredstva u iznosu od 7.639.241 KM za 2.716 korisnika raznih vrsta naknada.
Broj ostvarenih prava po osnovu boračko-invalidske zaštite u 2007. godini je 3.015.
- b) ostvarivanje dopunskih prava boraca – branitelja BiH
Korisnici boračke zaštite su ostvarili 229 dopunskih boračkih prava.
- c) realizira planirane aktivnosti kojima je cilj zaštita i rješavanje problema boračke populacije i trajno očuvanje uspomena na šehide i poginule borce.

Socijalni kartoni **ratnih vojnih invalida** upućuju da je 40,8% ratnih vojnih invalida nezaposleno, potrebu za prekvalifikacijom, doškolovanjem izrazilo je 18,3% ove populacije, 39,2% ratnih vojnih invalida nema riješeno stambeno pitanje, 30,2% supružnika ove populacije je nezaposleno i potrebu za stipendiranjem, zaposlenjem ili stipendiranjem djece iskazalo je 19,8% ove boračke populacije.

Prema evidenciji kantonalne službe za zapošljavanje u martu 2008. godine, na području Kantona Sarajevo evidentirano je 11.525 demobilisanih boraca, od kojih je u općini Centar 1.235 (10,7%).

Socijalna isključenost obuhvata nezaposlene, gender aspekt, penzionere, te socijalnu sigurnost nezaposlenih osoba.

U martu 2008. godine na području Općine bilo je registrovano 7.058 lica koja traže posao, koji predstavljaju 11% **nezaposlenih** lica sa područja Kantona. Stopa nezaposlenosti u Općini je 15,1%.

Od ukupnog broja nezaposlenih, 10% je lica sa visokom stručnom spremom. Najviše je radnika sa srednjom stručnom spremom koji učestvuju sa 32% u ukupno nezaposlenim.

U ukupno nezaposlenim 64,7 % je lica u starosnoj dobi od 24 i 50 godina.

Ocjena da je dugoročna nezaposlenost veoma visoka, preko 84% nezaposlenih čeka posao duže od jedne godine.

U općini Centar je 5,6 zaposlenih na jednog nezaposlenog, dok je u Kantonu Sarajevo zaposleno 1,8 lica na jednog nezaposlenog.

Učešće nezaposlenih od 15-35 godina je 46,4% u odnosu na ukupno nezaposlene što ukazuje na položaj mladih u društvu.

Općina Centar poduzela poduzima niz mjera, odnosno konkretnih aktivnosti na stvaranju uslova za ispoljavanje sposobnosti mladih, njihovih ambicija, htjenja i angažmana kako bi se uskladili sa svojim vršnjacima u razvijenim zemljama na svim poljima, kulturnim, sportskim, društveno-političkim i sl.

Za projekte omladinskih organizacija, koje se prvenstveno bave rješavanjem problema mladih obezbjeđeno je 30.000 KM.

U ukupnoj radnoj snazi Općine, **žene** učestvuju sa 52,4%, a učešće žena u ukupnom broju nezaposlenih je veće i iznosi 60,3%.

Stopa nezaposlenosti žena iznosi 18% i veća je od stope ukupne nezaposlenosti i nezaposlenosti muškaraca i na području Općine i Kantona.

U Općini 30,5% zaposlenih žena ima visoku stručnu spremu, a 43,4% ima srednju stručnu spremu. Preko 71% zaposlenih žena u Općini je starosne dobi do 50 godina.

U općini Centar evidentirano je 13.850 **penzionera** što je 17,8% u odnosu na broj pensionera Kantona Sarajevo. Tri su osnova penzija: starosne (6.992 korisnika), invalidske (3.253 korisnika i obiteljske (3.605 korisnika). Prosječna penzija u općini Centar iznosi 400,89 KM (starosna 482,19 KM, invalidska 304,70 KM i obiteljska 330 KM).

U općini Centar 5.073 pensionera ili 36,4% od ukupnog broja pensionera prima najnižu i manje od najniže penzije, penziju od najniže do zajamčene i zajamčenu penziju prima 2.960 pensionera, odnosno 21,2%, a samo 2,2% pensionera općine Centar ima veću penziju od prosječne plaće ostvarene u općine Centar.

U skladu sa Zakonom o posredovanju u zapošljavanju i **socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba**, ukupan broj korisnika novčane naknade i usluga korisnika zdravstvenog osiguranja u općini Centar iznosi 4.470 (190 korisnika novčane naknade i 4.280 korisnika zdravstvenog osiguranja).

Zdravstvene karakteristike stanovnika općine Centar slične su zdravstvenom stanju stanovnika Kantona. Analiza zdravstvenog stanja stanovništva se zasniva na registrovanom morbiditetu, odnosno učestalosti oboljevanja u nekoj populaciji u određenom periodu, a u Kantonu Sarajevo stopa morbiditeta je u 2007. godini iznosila 1,19 na 1.000 stanovnika.

Vodeća oboljenja stanovništva su: akutne infekcije gornjih respiratornih organa 32,0%; hipertenzivna oboljenja 8,2%; akutni bronhitis, bronhiolitis 4,3%; cistitis 3,4%; oboljenja oka i andeksa 2,6% i ostala oboljenja 49,5%.

Kod zdravstvenog stanja stanovništva potrebno je izdvojiti mentalno zdravlje kao značajan segment zdravstvenog stanja stanovništva, koje je naročito izraženo u poslijeratnom periodu zbog teške socio-ekonomske situacije. Nezaposlenost, siromaštvo, niska stopa produktivnosti,

pad životnog standarda, stalne migracije, opća socijalna nesigurnost, itd. ostavljaju posljedice na zdravlje, a posebno na mentalno zdravlje.

Zdravstvene usluge se pružaju kroz primarnu **zdravstvenu zaštitu** i specijalističko konsultativnu zdravstvenu zaštitu, koja je organizovana kao bolnička zdravstvena djelatnost u javnom i privatnom sektoru.

Najveći broj zdravstvenih ustanova i zdravstvenih radnika je na području općine Centar (68,6% od ukupnog broja zdravstvenih radnika zaposlenih u zdravstvu je na području općine Centar).

Od kapaciteta primarne zdravstvene zaštite na području općine Centar je: JU Dom zdravlja Centar, Zavod za zaštitu žena i materninstva Kantona Sarajevo, Zavod za zaštitu studenata univerziteta u Sarajevu, Zavod za sportsku medicinu, Zavod za zdravstvenu zaštitu uposlenika MUP-a i Zavod za javno zdravstvo Kantona Sarajevo (HE službe).

Sav bolnički kapacitet javnog zdravstva nalazi se na području općine Centar.

Broj postelja je 2.364, a na 1000 stanovnika je 5,7. Broj zdravstvenih radnika u bolničkoj zdravstvenoj zaštiti je 2.439.

Ukupan broj zdravstvenih radnika na području Općine je 3.343.

Na 1.000 stanovnika Kantona Sarajevo zdravstvenih radnika ima u Kantonu Sarajevo 11,6, a doktora 3, 8. U općini Centar na 1.000 stanovnika ima 47,7 zdravstvenih radnika i 15,2 doktora.

Mrežom ambulanti porodične/obiteljske medicine u JU Dom zdravlja Sarajevo utvrđuje se raspored i lokacije ambulanti sa pripadajućim timovima porodične/obiteljske medicine (TOM). Ovom mrežom se građanima osiguravaju jednaki uslovi korištenja primarnog nivoa zdravstvene zaštite uz poštivanje određenih kriterija. Jedan od kriterija je da se na 1500-2000 stanovnika osigura jedan TOM.

Za općinu Centar utvrđeno je 15 lokaliteta za ambulante porodične medicine sa 34 TOM. U funkciji je 14 sa 32 tima porodične medicine. Prosječna maksimalna udaljenost stanovništva od ambulante porodične medicine na području ove općine je 1,96 km.

Općina Centar je u stalnom nastojanju da građanima osigura bolje uvjete življenja, te izdvaja i značajna budžetska sredstva za nabavku najsavremenije medicinske opreme, obnovu postojećih i izgradnju novih ambulanti itd. Tako su u 2008 .godinu izdvojena sredstva za nabavku sanitetskog vozila, realiziran je grant Kliničkom centru Koševo, data je pomoć Institutu za genetičko inženjerstvo, kao i grant porođajnom odjelu Opće bolnice itd.

Prema podacima Zavoda zdravstvenog osiguranja a kraju 2008. godine, po raznim osnovama, u općini Centar je zdravstveno je osigurano 82.560 stanovnika.

Aktivni obveznici zdravstveno osiguravaju 24.857 članova porodice.

Na teritoriji općine Centar se nalaze gotovo sve značajne **kulturne institucije**. Samim tim se na ovom području organizira najveći broj kulturnih programa i festivala (Sarajevo film festival, Jazz festival, Kids festival, MESS, Sarajevska zima, Sarajevski dani poezije i td.).

U Centru se nalazi: šest pozorišta, dvije muzičko scenske djelatnosti, dvije biblioteke (biblioteka grada prisutna je na tri lokacije u općini Centar), dva muzeja, devet kino dvorana, deset galerija, sedam centara za kulturu (od toga dva Iranski i Hrvatski centar za kulturu), dva kulturna nacionalna društva, pet filmskih i producerskih kuća, šest udruženja umjetnika, četiri kulturno-umjetnička društva, Zavod za zaštitu kulturnog-historijskog i prirodnog nasljeđa BiH, Arhiv grada Sarajeva, dva kluba, pet knjižara i drugih raznih ustanova koji afirmišu kulturu i aktivnosti iz oblasti kulture.

Općina Centar je osnivač JU Centar za kulturu "Sarajevo" koji kroz svoje segmente kulturnog i obrazovnog djelovanja preferira rad sa djecom, mladima i građanima, afirmiše stvaralaštvo mladih, uvažavajući i ostale kategorije društva.

Sport, kao i kultura imaju ključnu ulogu u afirmaciji i pojedinca i države, ističu vrijednosti identiteta i različitosti, osobenosti, tradicije, doprinose zdravlju i razvoju turizma itd. Prepoznajući značaj sporta za razvoj djece i za zdravlje čovjeka, Općina je osnivač JU Centra za sport i rekreaciju koji svojim djelovanjem doprinosi zadovoljavanju javnog interesa Općine iz ove oblasti.

Na području Općine nalaze se značajni sportski objekti (Olimpijski stadion Koševo, „Skenderija“, "Zetra", Golf teren, osam sportskih objekata, trinest sportskih ploha u pet mjesnih zajednica, dvadeset sportskih organizacija, pedeset jedan klub i četrdeset jedan sportski savez...).

Općina Centar pruža finansijsku podršku sportskim organizacijama, u okviru kojih se realizuje niz projekata iz oblasti sporta, a koji su namijenjeni korisnicima sa područja Općine.

U februaru 2008. godine usvojen je Zakon o sportu na nivou BiH. Novim Zakonom uvodi se novi model za razvoj sporta koji podrazumijeva uvođenje javnog i privatnog kapitala u sportske organizacije, primjenjive i primjerene olakšice za rad i djelovanje sportskih organizacija, kao i sportista i stručnih osoba, čvrstu vezu sistema takmičenja u BiH s regionalnim i evropskim sistemima takmičenja i dosljedno poštovanje pravila o takmičenjima propisanih od međunarodnih sportskih asocijacija.

Bezbjednosna situacija u općini Centar usko je povezana sa bezbjednosnom situacijom u Kantonu Sarajevo i nije zadovoljavajuća. Posebno je izražen problem maloljetničkog prestupništva kako na području Kantona Sarajevo, tako i općine Centar.

Na području Kantona Sarajevo u 2008. godini 263 maloljetnika su počinila 448 krivičnih djela, što je za 246 manje u odnosu na 2007. godinu. Najveći broj krivičnih djela počinili su maloljetnici od 14-16 godina.

Analiza maloljetničkog prestupništva ukazuje u kom pravcu treba kreirati strategiju prevencije, kao i preventivne akcije na svim nivoima od Vlade Kantona Sarajevo nadležnih ministarstava, javnih ustanova, KJKP Gras, obrazovnih institucija, općine i njenih službi do NVO, uz puni angažman roditelja.

Kroz program sekundarne prevencije maloljetničkog prestupništva obuhvataju se svi projekti i programi koji se provode od strane vladinih i nevladinih organizacija. Izvore informacija o rizičnoj djeci i djeci počinocima krivičnih djela JU Kantonalni Centar za socijalni rad treba da dobije od škola, mjesnih zajednica, tužilaštva, MUP Kantona Sarajevo kontinuirano i da formira bazu podataka.

4. Prostorne karakteristike

Kompletno područje Kantona Sarajevo pokriveno je **razvojnim planskom dokumentacijom. Prostorni plan Kantona Sarajevo za period od 2003. do 2023. godine**, usvojenim 2006. godine („Službene novine Kantona Sarajevo“, broj 26/06), u okviru koga je obrađeno i kompletno područje općine Centar.

Tabela 82. Namjena površina u općini Centar

Namjena zemljišta	Površina	
	ha	%
Građevinsko zemljište ukupno	1376,93	41,8
- Stanovanje	752,93	
- Privreda	9,04	
- Društvena infrastruktura	158,74	
- Zaštitno zelenilo	136,49	
- Sport i rekreacija	116,69	
- Specijalna namjena	10,09	
- Komunalni objekti	26,99	
- Vodotoci	5,96	
- Saobraćajna infrastruktura	160,00	
Poljoprivredno zemljište	954,61	30,0
Šumske i šumska zemljišta	890,74	27,0
Vodozaštitne zone (I i II)	70,19	2,2
Ukupno	3.292,47	100,0

U ukupnoj strukturi površina općine Centar ovim dokumentom za građevinsko zemljište planirano je 41,8 % od ukupne površine teritorije općine Centar. Pod poljoprivrednim zemljištem je 30 % površine, a pod šumama i šumskim zemljištem 27,0%. Vodozaštitne zone zauzimaju 2,2% površine općine.

Bitno je napomenuti da se pod aktivnim klizištima nalazi 67,88 ha ili 2 % od ukupne teritorije općine.

Za urbano područja 1990. godine usvojen je **Urbanistički plan grada Sarajeva, za period od 1986. do 2015. godine** (Stari grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi Grad, Ilidža i Vogošća), za koji su poslije rata urađene izmjene i dopune i usvojene 1999. godine razrađeno („Službene novine Kantona Sarajevo“, broj 5/1999.) Ovim dokumentom detaljnije je urbano područje općine Centar (1377,20 ha).

Najveći dio urbanog područja općine Centar pokriveno je **provedbeno-planskom dokumentacijom** (regulacionim planovima i urbanističkim projektima) 760,42 ha, od čega su za prostor od 718,82 ha urađeni ili u toku izrade regulacioni planovi, a za 84,52 (u okviru površine od 42,98 ha pokrivene regulacionim planovima urađeni su urbanistički projekti) ha urbanistički projekti. Znači, 55,2% urbanog područja općine Centar, odnosno 23% cjelokupne teritorije općine Centar je pokriveno provedbeno - planskom dokumentacijom.

Međutim, ocjena je da su određeni planovi rađeni veoma davno, te novonastale potrebe iziskuju izmjenu i dopunu istih ili ponovnu izradu planova za dato područje.

Prema podacima broj **stambenih jedinica** (2003.godine) na području Općine je 27.880 sa učešćem u ukupnom stambenom fondu Kantona od 15,5%. Prosječan broj stanovnika po stanu je 2,44 .

Na osnovu parametara, procijenjeno je da na području općine Centar 2003. godine ukupna površina stambenog fonda iznosi 1.732.820 m², odnosno da po stanovniku ima 25,5 m² stambenog prostora.

Na području Općine od 2006. do juna 2008. godine evidentirano je 2.058 zahtjeva za legalizaciju **bespravno izgrađenih objekata**, od čega je donesena naknadna urbanistička saglasnost za 708 predmeta. Očekuje se priliv određenog broja novih zahtjeva pošto je produžen rok za podnošenje zahtjeva za legalizaciju do 31.12.2008. godine.

Prema ocjeni Općine znatan je broj bespravno izgrađenih objekata čiji vlasnici nisu podnijeli zahtjev za legalizaciju.

Bespravnom izgradnjom veliki broj zelenih površina je uništen, bašte i male slobodne površine, koje su od najstarijih vremena starosjedioci kolektivno iskorištavali.

Intenzivna bespravna gradnja se odvijala i na padinskim dijelovima.

Paralelno sa masovnom bespravnom stambenom izgradnjom na padinskim dijelovima, na pojedinim područjima aktivirala su se klizišta, kojima su pogodovala nekvalitetno izvedene saobraćajnice, nedostatak kanalizacije koja bi prihvatila površinske i podzemne vode, nepravilno izvedeni poprečni i podužni padovi kolovozne konstrukcije itd.

Južni dio Općine od granice Općine (prema Baščaršiji) do Marijin Dvora specifičan je po nizu karakteristika. To je istorijsko područje izgrađeno na padinama i dolinskim dijelom širine nekoliko stotina metara. **Mreža saobraćajnica** ovdje je uglavnom nasljeđena iz ranijih perioda.

I pored toga što je u periodu od 1996-2008. godine vršena obimna sanacija šteta iz ratnog perioda, ceste i ulice općine Centar, danas, na većem broju dionica ne omogućavaju odvijanje saobraćaja poželjnom brzinom i prohodnošću. Razlozi su između ostalog nedovoljni gabariti, nepovoljni horizontalni i vertikalni elementi trasa, saobraćajnice kroz naselja sa neadekvatno izvedenim saobraćajnim priključcima, nedovoljno održavanje, itd.

Veoma je otežano odvijanje saobraćaja u jutarnjim i popodnevnim vršnim satima kada su kapaciteti saobraćajnica maksimalno iskorišteni i kada se često dostiže nivo usluge, zbog čega se javljaju veliki vremenski gubici, a transport roba se ne može obavljati zadovoljavajućom brzinom.

Sve saobraćajnice u užem urbanom dijelu, a naročito Centralna gradska arterija po kapacitetima i gabaritima dostigle su svoj maksimum. Daljne intervencije na ovim saobraćajnicama u smislu građevinskih zahvata nisu moguće. Jedina mogućnost poboljšanja uslova odvijanja saobraćaja jeste uspostavljanje sistema upravljanja saobraćajem i neke manje intervencije na raskrsnicama.

Problem nedostatka mjesta za parkiranje, koji je veoma izražen na prostoru Općine, nastao je kao posljedica kombinacije nepovoljnih uticaja, tj. izuzetno veliki broj vozila koji se u toku dana kreće po mreži saobraćajnica i velike atraktivnosti sadržaja koji su locirani u urbanom dijelu Općine. Veoma veliki rast broja vozila zadnjih godina nije pratila izgradnja novih odnosno proširenje postojećih kapaciteta za parkiranje što je prouzrokovalo pojavu zauzimanja površina namijenjenih pješačkom saobraćaju od strane vozila, čime se direktno ugrožava bezbjednost odvijanja saobraćaja i u mnogome otežava kretanje pješaka.

Parking prostori i garaže koji su planirani kroz prostorno-planske dokumente uglavnom se ne realizuju.

Posebno je naglašen problem upravljanja parking prostorima. Cjelokupan sistem upravljanja koji sadrži funkciju planiranja, izgradnje, korištenja i praćenja funkcionisanja parkirališta sveden je na naplatu parkiranja od strane KJKP „Rad“, a u nekim slučajevima i od drugih organizacija (RVI i dr.).

Sredstva koja se dobivaju naplatom parkiranja na ovaj način ne koriste se u dovoljnom iznosu za izgradnju novih parking prostora.

Na prostoru koji obuhvata općina Centar nema posebnih površina namijenjenih odvijanju biciklističkog saobraćaja.

Pješačke staze (šetnice) postoje na dijelu Vilsonovog šetališta i uz obale Miljacke i predstavljaju parcijalna rješenja koja nisu ni približno dovoljna da zadovolje potrebe stanovnika Općine.

Iako se velika pažnja, u okviru budžetskih mogućnosti, poklanjala održavanju puteva (npr. sanacija udarnih rupa, presvlačenje i sl.) kao i saobraćajnoj signalizaciji nisu se postigli zadovoljavajući rezultati u svim dijelovima Općine što je naročito izraženo u rubnim dijelovima.

Ulice u rubnim djelovima Općine, u odnosu na one koje se nalaze u urbanim dijelovima, nemaju trotoara ili su oni veoma uski, nisu dovoljno osvijetljene, a u zimskom periodu su veoma izražene teškoće u održavanju. Kao jedan od vodećih uzroka ovakvog stanje može se smatrati neplanska gradnja u ovim, rubnim, prostorima Općine.

Prostor Općine je u najvećoj mjeri pokriven je linijama gradskog saobraćaja.

Osnovni problemi koji se mogu uočiti u funkcionisanju javnog gradskog prevoza jesu male brzine i nedovoljan kapacitet svih vozila koja obavljaju funkciju prevoza, neadekvatne saobraćajnice i veoma povećane potrebe za trolejbuskim, autobuskim i minibus saobraćajem.

Ovi problemi su najizraženiji u rubnim djelovima Općine, gdje je u vršnim satima (u vrijeme odlaska i povratka sa posla i škole) evidentna potreba za povećanjem broja vozila i smanjenjem vremenskih intervala između vozila.

U rubnim djelovima Općine, u zimskom periodu, veoma su izražene teškoće u odvijanju javnog gradskog saobraćaja što je posljedica strmih i uskih ulica.

Kao ocjena stanja cestovne mreže općine Centar, s obzirom na značaj transportne infrastrukture za razvoj privrede i društva u cjelini, a imajući u vidu intenzitet saobraćaja na pojedinim dionicama postojeće cestovne infrastrukture, može se izvesti zaključak da su se već odavno stekli uslovi za započinjanje intenzivnijih aktivnosti na implementaciji projekata izgradnje nove i rekonstrukcije uskih grla na postojećoj cestovnoj infrastrukturi.

Na prostoru Općine ne postoje kapaciteti potrebni za odvijanje avionskog saobraćaja.

Heliodrom postoji u okviru Kliničkog centra Sarajevo u funkciji prihvatanja urgentnih slučajeva ili vanrednih okolnosti.

Situacija u oblasti **vodosnabdijevanja** na području općine može se generalno ocijeniti kao relativno zadovoljavajuća, posebno u područjima starije gradnje koje je korektno opremljeno elementima primarnog sistema.

Međutim, ipak postojeći nivo opremljenosti ne zadovoljava nivo potreban za centralni dio glavnog grada jedne države (veliki gubici, nedovoljni profili, starost cijevi ili vrsta materijala-azbestcementne cijevi itd.).

Jasno je da je infrastrukturni sistem nemoguće podijeliti po administrativnoj granici, ali bitno je reći da u općini Centar nedostaju određeni elementi primarnog vodovodnog sistema u područjima novije gradnje, kao i da značajan dio postojeće mreže treba rekonstruisati, te izgraditi novu vodovodnu mrežu na određenim područjima.

Kontinuitet u obezbjeđenju sredstava i realizaciji je izuzetno bitan jer je ratni period izazvao veliki zaostatak, a i nova gradnja je locirana uglavnom na područjima koja prije rata nisu bila planirana za stanovanje, pa samim tim ni infrastrukturno opremljena.

Prioritet u obezbjeđenju korektnih uslova vodosnabdijevanja treba da imaju područja općine za koja postoje usvojeni regulacioni planovi, a za koja je opremljenost komunalnom hidrotehničkom infrastrukturom nedovoljna, a za neke i zanemariva.

Kod izvođenja saobraćajnica obavezno izvršiti sve radove na postavljanju ili rekonstrukciji vodovoda i kanalizacije čije su trase planirane u predmetnim saobraćajnicama.

Obzirom da općina Centar nema dodatnih mogućnosti za obezbjeđenje novih količina vode sa svoga područja, posebnu pažnju treba obratiti čuvanju kvantiteta i kvaliteta postojećih izvorišta, (njihovoj sanitarnoj zaštiti) kako onih koja su već u centralnom sistemu snabdijevanja tako i lokalnih, jer je svaki l/sec bitan za stanovništvo.

Mreža primarnih kanala za **odvodnju otpadnih voda** (Koševski kolektor i dio glavnog gradskog kolektora na potezu kroz općinu Centar) je uglavnom zadovoljavajuća, a opremljenost sekundarnom kanizacionom mrežom bitno zaostaje za nivoom izgrađenosti objekata.

Kao što je i navedeno za vodosnabdijevanje, prioritet u obezbjeđenju korektnih uslova odvodnje otpadnih voda treba da imaju područja Općine za koja postoje usvojeni regulacioni planovi, a za koja je opremljenost komunalnom hidrotehničkom infrastrukturom nedovoljna, a za neke i zanemariva.

Za većinu ovih područja, kao i za padinska područja Općine u starim djelovima grada, bitno je pored adekvatnog opremanja kanalima za odvodnju otpadnih voda izvršiti i opremanje kanalima za odvodnju oborinskih voda jer je to i preduslov za sprečavanje, odnosno saniranje klizišta.

Kontinuitet u obezbjeđenju sredstava i realizaciji je izuzetno bitan jer je ratni period izazvao veliki zaostatak, a i nova gradnja je locirana uglavnom na područjima koja prije rata nisu bila planirana za stanovanje, pa samim tim ni infrastrukturno opremljena.

Svi značajniji vodotoci u općini Centar su regulisani i obezbjeđuju sigurnost od poplava, ali ih je nophodno kontinuirano održavati i čistiti.

Međutim, bilo bi bitno u narednom periodu raditi na sanitarnom aspektu zaštite vodotoka. Ti vodotoci, pored toga što su recipijenti za prijem prikupljenih oborinskih voda, vrlo često (ne ulazeći ovdje u razloge) predstavljaju i kanale za upuštanje otpadnih voda različitog porijekla i sadržaja.

I na kraju, kao opći zaključak, potrebno je istaći da postizanje jednog od strateških ciljeva o „Sarajevu kao ambijentu ugodnog življenja,“ u vrlo značajnoj mjeri zavisi od realizacije

projekata iz oblasti adekvatnog opremanja hidrotehničkom komunalnom infrastrukturom (što je bitno i za buduće investitore), te njihovoj realizaciji treba prilaziti puno organizovanije i kontinuirano izdvajati značajna sredstva, kako bi se postigao nivo opremljenosti koji je u ovoj oblasti postojao još u vrijeme Olimpijade.

Situacija u oblasti **energetske opskrbe** na području općine može se generalno ocijeniti kao relativno zadovoljavajuća, kako sa aspekta sistema za kontinuiranu dobavu energije (elektroenergetski i gasni sistem) tako i pojedinačnih isporuka tečnih i čvrstih goriva.

Infrastrukturni sistem nije moguće podijeliti po administrativnoj granici općine, ali globalno posmatrano područje je korektno opremljeno elementima primarnih sistema.

Na području općine egzistira i centralni toplifikacioni sistem KJKP "Toplane" Sarajevo, koji zagrijava objekte u centralnom dijelu općine, dok se objekti padinskih dijelova zagrijavaju uglavnom na bazi zemnog gasa, čvrstih goriva ili TNP-a individualnim sistemima.

U područjima starije gradnje još uvijek egzistira značajan broj malih kotlovnica, koje su u funkciji pripadajućih objekata, a za koje je predviđena konverzija, rekonstrukcija ili izgradnja etažnih sistema grijanja, na zemni gas.

Ovakvi potrošači predstavljaju, pored saobraćaja značajan izvor emisije, što uzrokuje prekomjerne emisije polutanata, posebno u najužem centru Općine.

Prioritet u obezbjeđenju korektnih uslova snabdijevanja električnom energijom i zemnim gasom treba da imaju područja Općine za koja postoje usvojeni regulacioni planovi, a za koja je opremljenost komunalnom infrastrukturom nedovoljna ili je tehnički neispravna.

5. Izvod iz Programa Javnih investicija Kantona Sarajevo

Potrebno je istaći da se na području općine Centar realizuju vrlo značajni projekti-investicije u skladu sa **Programom javnih investicija Kantona Sarajevo za period 2008-2010.** godine i projekcije 2009-2011.

Na području općine Centar se realizuje 41 javna investicija, planirane vrijednosti 316.440.153 KM. Zaključno sa 30.09.2008. godine realizovano je 14,1% od ukupne vrijednosti projekata. U ukupnoj realizaciji projekti-investicije u općini Centar učestvuju sa 14,8%.

Osim ovih javnih investicija u općini Centar, Općina zajedno sa drugim općinama participira i na području Kantona Sarajevo u investicijama koje iznose 579,8 miliona KM.

6. Budžet općine Centar

U cijelom posmataranom periodu Općina Centar ima **razvojni Budžet** što se uočava kroz ukupna izdvajanja za projekte-investicije u iznosu 56.678.928 KM ili 56,8% u ukupno ostvarenom Budžetu.

Posebno su značajna kapitalna izdvajanja, odnosno izdvajanja za javne investicije. Ostvarena kapitalna izdvajanja za period 2003-2007. godine iznose 47.468.931 KM ili 47,6%. Potrebno je istaći da se dio tekućih transfera izdvaja za tekuće projekte (grantovi drugim nivoima vlasti i kroz subvencije javnim komunalnim preduzećima za projekte). Ovaj vid izdvajanja za period 2003-2007. iznosi 9.209.997 KM.

Kroz kapitalne grantove rađena je projektna dokumentacija, sanirana je komunalna i stambena infrastruktura, zatim, izgradnja, rekonstrukcija i održavanje lokalnih cesta i mostova, sanacija klizišta, nabavka opreme za škole i fakultete itd., ulaganja za potrebe mjesnih zajednica, vjerskih objekata itd.

Kapitalna ulaganja odnose se na ulaganja u zemljište, ulaganja u zgrade, opremu i nabavku stalnih sredstava u obliku prava.

U ukupno ostvarenim kapitalnim izdacima kapitalni grantovi učestvuju sa 77,1%, a kapitalna ulaganja sa 22,9%.

Od 2003-2007. godine kapitalni izdaci u ukupno ostvarenom Budžetu Općine učestvuju od 42,6 do 56,1%, a za cijeli period sa 47,6%.

7. Ocjena stanja 2008. i tendencije u 2009. godini

Indeksi 2008/2007 za Centar i Kanton

Pokazatelji	Centar 2008	Indeks 2008/2007 Centar	Kanton 2008	Indeks 2008/2007 Kanton	Učešće Centra u Kantonu 2008
1. Demografske karakteristike					
Površina (km ²)	33		1.277		
Broj stanovnika (30.06.)	70.203	100,1	421.289	100,5	16,7
Stanovništvo do 15 godine	10.379	100,1	70.108	100,6	14,8
Stanovništvo od 15 do 65 godina	46.783	100,1	282.373	100,5	16,6
Stanovništvo preko 65 godina	13.041	100,1	68.808	100,6	19,0
Gustina naseljenosti (stan/km ²)	2.127	100,1	330		
2. Makroekonomski pokazatelji					
Broj zaposlenih (XII)	41.096	104,3	119.881	103,7	34,3
Broj nezaposlenih (XII)	6.872	96,5	62.475	95,6	11,0
Radna snaga (XII)	47.968	103,1	182.356	100,8	26,3
Stepen zaposlenosti (u odnosu na ukupno stanovništvo) u %	58,5	104,2	28,5		
Stopa nezaposlenosti radne snage u %	14,3	93,6	34,3		
Prosječna neto plaća (XII) u KM	1.119,4	120,4	988,63	118,2	113,2
Izvoz (mil. KM) (I-XII)	73,6	81,3	829,7	114,2	8,9
Uvoz (mil. KM) (I-XII)	805,4	164,8	4.278,3	128,4	18,8
Obim vanjskotrgovinske razmjene (mil. KM) (I-XII)	879,0	151,7	5.108,0	125,9	17,2
3. Turizam					
Ukupan broj turista (I-XII)	35.789	86,2	166.304	99,5	21,5
Broj noćenja (I-XII)	71.993	87,8	324.249	97,7	22,2
Ukupan prihod od turizma (u hilj. KM) (I-XII)	10.408	95,6	32.193	103,3	32,3

Posmatrajući Centar po demografskim karakteristikama u 2008. godini primjetno je blago povećanje, odnosno ukupan broj stanovnika (70.203) je povećan za 0,1% u odnosu na predhodnu godinu. U 2008. broj stanovnika u Kantonu se povećao za 0,5% (sa 419.030 u 2007. na 421.289 stanovnika u 2008.).

Upoređujući privredna kretanja krajem 2008. u odnosu na kraj 2007. godine stanje je sljedeće:

- Broj zaposlenih Centra je iznosio 41.096 i veći je za 4,3%. (U Kantonu broj zaposlenih radnika je 119.881, odnosno povećanje od 3,7%.) Značajno je učešće zaposlenih radnika Općine u ukupnom broju zaposlenih Kantona od 34,3% (u 2007. učešće 34,1%);

- Nezaposlenih lica u Općini je evidentirano 6.872, odnosno došlo je do smanjenja broja nezaposlenih od 3,5%. (Kanton također bilježi smanjenje od 4,4% u odnosu na predhodnu godinu.) Učešće nezaposlenih lica Centra u Kantonu je 11% i povećano je u odnosu na 2007.;
- Radna snaga Centra je iznosila 47.968 lica i veća je za 3,1%. (Kanton je na kraju 2008. imao 182.356 radne snage i veća je za 0,8% nego 2007.). U 2008. učešće Centar u Kantonu je 26,3% i povećalo se u odnosu na 2007. godinu kada je iznosilo 25,7%;
- Stepenn zaposlenosi Općine je 58,5% i veći je nego predhodne godine kada je iznosio 56,2%. (Kanton bilježi značajno manji stepenn zaposlenosti od Centra, odnosno stepenn zaposlenosti Kantona u 2008. je 28,5%, ali je povećan u odnosu na predhodnu godinu kada je iznosio 27,6%);
- Stopa nezaposlenosti radne snage Centra je 14,3% i manja je nego 2007. godine kada je iznosila 15,3%. (Kanton također bilježi smanjenje stope nezaposlenosti sa 36,1% u 2007. na 34,3% u 2008. godini.);
- Prosječna neto plaća 2008. u Centru je 1.119,4 KM i veća je za 20,4% u odnosu na 2007. kada je iznosila 930 KM. (Kanton bilježi povećanje prosječne neto plaće za 18,2%, odnosno sa 836,3 KM 2007. na 988,6 KM 2008. godine.) U 2008. Općina ima veću prosječnu plaću za 13,2% u odnosu na Kanton.
- Vanjsko-trgovinska razmjena Općine 2008. godine iznosi 879 miliona KM i veća je za 51,7%, pri čemu je izvoz (73,6 miliona KM) manji za 18,7%, a uvoz (805,4 miliona KM) veći za 64,8% nego 2007. godine. Pokrivenost uvoza izvozom u Centru je svega 9,2%. (Obim vanjsko-trgovinske razmjene Kantona iznosi 5,1 milijardu KM i veći je za 25,9%, pri čemu je izvoz (829,7 miliona KM) povećan za 14,2%, kao i uvoz (4,3 milijarde KM) za 28,4%. Pokrivenost uvoza izvozom je 19,4%.); Učešće obima vanjsko-trgovinske razmjene Centra u ukupnom obimu razmjene Kantona je 17,2% i veće je nego predhodne godine kad je to učešće iznosilo 14,3%, pri čemu je učešće uvoza Općine u Kantonu smanjeno sa 12,5% u 2007. na 8,9% u 2008., a izvoz je povećao učešće sa 14,7% na 18,8%.);
- Osnovni pokazatelji turizma Centra značajno su smanjeni u 2008. u odnosu na predhodnu godinu. Ukupan broj turista koji su boravili na općini Centar je manji za 13,8% u odnosu na prošlu godinu, kao i broj ostvarenih noćenja za 12,2% i ukupan prihod koji je manji za 4,4% i iznosi 10,4 miliona KM. (Kanton po broju turista i broju noćenja također bilježi smanjenje od 0,5% po broju turista, odnosno 2,3% po broju noćenja, ali Kantonu u 2008. ima povećanje u ukupnom prihodu od turizma za 3,3%.) Posmatrano po osnovnim pokazateljima turizma Općina je smanjila učešće u Kantonu. Tako broj turista Centra u ukupnom broju turista koji su posjetili Kanton 2008. godine učestvuje sa 21,5% (2007. učešće 24,8%), zatim broj noćenja ima učešće od 22,2% (2007. učešće 24,7%), te ukupan prihod od turizma učestvuje sa 32,3% (u 2007. učešće 34,9%).

Navedeni podaci ukazuju na to da je privreda općine Centar, bez obzira na teškoće, tokom 2008. godine održala privredni rast, izuzev turizma koji bilježi pad po svim pokazateljima i izvoza koji je također manji u odnosu na predhodnu godinu.

8. Uticaj ekonomske krize

Svjetska ekonomska kriza se počela odražavati na privredu Kantona Sarajevo krajem 2008. godine, a njene posljedice se produbljuju u 2009. godini. To se posebno odnosi na: kreditne restrikcije, smanjenje cijena izvoznih proizvoda i potražnje, smanjenje prometa zbog slabljenja kupovne moći, smanjenje doznaka iz inostranstva, te usporavanja investicija, a očekuje se i pad direktnih stranih ulaganja, kao i do povećanja socijalnih nemira. Takođe, došlo je do povećanja lica koja traže zaposlenje početkom 2009. godine. Svi pokazatelji ukazuju na prisustvo recesije u Kantonu Sarajevo. Još uvijek se ne može u potpunosti sagledati sav uticaj svjetske ekonomske krize koji će se reflektovati na svim nivoima, a tako i na području Općine.

Upravo, tendencije privrednih kretanja u posljednjem kvartalu 2008. godine i početka 2009. godine u Kantonu Sarajevo ukazale su na potrebu donošenja hitnih mjera i strateških opredjeljenja za ublažavanje posljedica globalne ekonomske krize na privredna i ukupna društvena kretanja.

Poslovni sektor Kantona Sarajevo predložio je niz mjera za ublažavanje posljedica ekonomske krize za sve nivoe izvršne i zakonodavne vlasti prema njihovim nadležnostima, a čija realizacija između ostalog zavisi i od koordinacije i sinhronizacije.

Prioritetne mjere za dinamiziranje privrednog razvoja i ublažavanje posljedica krize su:

- izgradnja stimulativnog privrednog ambijenta,
- obezbjeđenje realizacije investicionog ciklusa,
- podsticanje izvoza proizvoda i usluga u cilju smanjenja debalansa i osiguranja privredne i opšte stabilnosti,
- dovođenje ukupne javne potrošnje u realne okvire.

U prijedlozima mjera za ublažavanje posljedica ekonomske krize u nadležnosti Kantona Sarajevo kao prioritet istaknuto je podsticanje izvoza proizvoda i usluga iz Kantona Sarajevo, kao i održavanje zamaha investicione aktivnosti na području Kantona Sarajevo.

Posebno se ističe značaj kupovine robe domaće proizvodnje i promocija slogana „kupujmo domaće“.

Takođe je potrebno da i zakonodavna i izvršna vlast općine Centar kroz prijedlog mjera utvrdi svoje prioritete.

III SWOT ANALIZA

U primjeni SWOT analize polazi se od sljedećeg:

- Vanjska okolina (prilike i prijetnje) procjenjuje se u vremenskoj dimenziji budućnosti do 2015. godine, dok se unutarnja okolina (snage i slabosti) procjenjuje u sadašnjosti. Tako se dobije gap između vanjske i unutarnje okoline, koji treba popunjavati odgovarajućim strategijama.
- Kod vanjske okoline identificiraju se i procjenjuju oni elementi nad kojima Općina i preduzeća, odnosno akteri privređivanja u određenim sektorima nemaju kontrolu i ne mogu uticati.
- U vanjskoj okolini je posebno važno jasno diferencirati utjecaje makrookoline (ekonomska, pravna, socijalna) od utjecaja poslovne okoline (tržište, izvori resursa, konkurencijski kontekst i razvijenost povezanih i pratećih industrija.) Dok su makro-utjecaji identični za sve sektore, utjecaji poslovne okoline su specifični za pojedine sektore.
- Kod unutarnje okoline (snage i slabosti) treba procjenjivati faktore nad kojima Općina i akteri biznisa na području Općine imaju kontrolu i mogu na njih uticati u smislu mijenjanja situacije.
- SWOT analiza je urađena za ekonomski razvoj, socijalni razvoj, prostorno uređenje i zaštitu okoline i institucionalni okvir.

INTERNI FAKTORI	
SNAGE	SLABOSTI
EKONOMSKI RAZVOJ	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ sjedište administrativnih, upravnih, državnih, međunarodnih organizacija i institucija ▪ najrazvijenija Općina u KS (GDP/pc 2,2 puta i stepen zaposlenosti za dva puta veći od ostvarenog u KS) ▪ trgovinski centar ▪ finansijski centar ▪ koncentracija radnih mjesta, obrazovana radna snaga ▪ koncentracija ekonomskih efekata razvijenosti (prihoda, rashoda, dobiti, prifitabilnosti) ▪ turistički centar, preko 35% ostvarenog prihoda od turizma KS, 50% smještajnih kapaciteta ▪ struktura privrede, dominira III i IV sektor 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ turistički proizvod Općine ▪ valorizacija kulturnih i prirodnih vrijednosti u cilju razvoja turizma ▪ iskorištenost kapaciteta za razvoj turizma (poslovnog, kongresnog, sajamskog) ▪ promocija turističke privrede ▪ primjena instrumenata zemljišne politike ▪ model javno-privatnog partnerstva ▪ iskorištenost ruralnih potencijala Općine ▪ mala i srednja preduzeća
SOCIJALNI RAZVOJ	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ zdravstveni centar, ▪ obrazovni centar, ▪ kulturni centar, ▪ kulturne manifestacije na međunarodnom nivou ▪ ljudski resursi ▪ kapaciteti za razvoj sporta (Zetra, Skenderija, Koševo..) ▪ NGO sektor ▪ potencijali za razvoj kreativne ekonomije ▪ potencijali za razvoj ekonomije znanja, nove ekonomije ▪ iskorištenost kapaciteta u sportu, kulturi i zdravstvu 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ JPP u sportu, kulturi, zdravstvu ▪ starosna struktura stanovništva ▪ negativna stopa prirodnog priraštaja ▪ ravnopravnost polova ▪ civilno društvo ▪ siromaštvo u kontekstu humanog razvoja ▪ slobodno vrijeme mladi ▪ slobodno vrijeme osoba treće dobi
PROSTORNO UREĐENJE I ZAŠTITA OKLIŠA	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ centralni položaj u Kantonu Sarajevo i centralni položaj u glavnom gradu države BiH, ▪ ostvareni GDP/ha (veći od prosjeka KS preko 14 puta) ▪ broj zaposlenih/ha (preko 13 puta veći od prosjeka KS) ▪ saobraćajna povezanost ▪ telekomunikacione veze ▪ infrastrukturna opremljenost centralnog područja ▪ pokrivenost planskom dokumentacijom ▪ oko 24% objekata graditeljske baštine Kantona, 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ prostorna ograničenja ▪ model JPP u izgradnji infrastrukture (posebno komunalne) ▪ neujednačenost razvijenosti i urbaniziranosti područja Općine ▪ neopremljenost infrastrukturom padinskih i ruralnih dijelova ▪ nedovoljna saobraćajna pristupačnost i povezanost padinskih i ruralnih dijelova ▪ bespravna izgradnja ▪ preko 100 klizišta na padinskim dijelovima ▪ nedovoljna gradska čistoća, divlje deponije ▪ prezagašenost saobraćaja, ▪ izražen nedostatak parking prostora, ▪ nedovoljno atraktivan ambijent (neuređenost prostora) ▪ nepokrivenost dijelova Općine vodovodnom i kanalizacionom infrastrukturom
INSTITUCIONALNI OKVIR, OPĆINSKE STRUKTURE	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ razvojni karakter Budžeta Općine ▪ spremnost Općine za podršku programima ▪ kontinuiranost planiranja, LER, LEAP ▪ provedbeno-planska dokumentacija ▪ racionalna lokalna administracija i certificirana sa ISO standardima 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ nerealizacija svih projekata iz Budžeta

EKSTERNI FAKTORI	
PRILIKE	PRIJETNJE
EKONOMSKI RAZVOJ	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ pristupni fondovi EU ▪ proces približavanja EU ▪ strateški planski dokumenti na nivou KS ▪ informacijske i kompjuterske tehnologije ▪ prisutnost savremene tehnologije i tehnike u uslužnim djelatnostima ▪ E biznis i poslovanje ▪ realizacija velikih investicija KS na području Općine ▪ resursi za turističku ponudu 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ globalna kriza ▪ mito i korupcija ▪ procedura registracije novih biznisa ▪ kvalitet i broj naučno istraživačkih timova ▪ privatizacija ▪ legislativa za model JPP ▪ društvena odgovornost preduzeća ▪ prisutnost savremene tehnologije i tehnike u proizvodnim djelatnostima ▪ poreska i fiskalna politika ▪ ulaganje u istraživanje i razvoj ▪ kvalifikaciona i starosna struktura zaposlenih
SOCIJALNI RAZVOJ	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ opća obrazovanost stanovnika ▪ Strategija socijalne inkluzije i Akcioni Plan na nivou BiH ▪ Strategija razvoja zdravstva FBiH ▪ Trendovi razvoja zdravih stilova života ▪ Trendovi JPP u sportu, kulturi i zdravstvu ▪ Pristupni fondovi EU 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ posljedice rata, ekonomske i demografske tranzicije ▪ nezaposlenost ▪ socijalni nemiri ▪ mito i korupcija ▪ sistem vrijednosti ▪ socijalna isključenost ▪ strukturne promjene stanovnika, tendencija starenja stanovništva ▪ maloljetnička delikvencija ▪ javna bezbjednost ▪ siromaštvo (preko 18% siromašnih u BiH, ispod linije apsolutnog siromaštva) ▪ stope vitalne statistike, prirodni priraštaj ▪ dostupnost kulturnih i sportskih sadržaja
PROSTORNO UREĐENJE I ZAŠTITA OKLIŠA	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nacionalni plan okoliša FBiH - NEAP i KS - KEAP ▪ Prostorni plan Kantona Sarajevo ▪ Provedbeno-planska dokumentacija ▪ Održivost razvoja temelj planiranja i svake aktivnosti u prostoru ▪ Politika planiranja usaglašena sa evropskim perspektivama prostornog razvoja, sa naglaskom na reduciranje nepovoljnih uticaja na okoliš 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ zakonska regulativa vezana za bespravnu izgradnju ▪ zakonska regulativa vezana za zemljišnu politiku ▪ procedura realizacije investicija (građenja) ▪ mito i korupcija ▪ globalne klimatske promjene ▪ ekološka svijest ▪ nekontroliran uvoz ▪ odlaganje otpada ▪ snabdijevanje vodom i energijom ▪ nadležnost zaštite okoliša na nivou FBiH i Kantona ▪ eksternalije iz drugih kantona (Kakanj) ▪ uticaji susjednih općina Kantona (promet, komunalna higijena...)
INSTITUCIONALNI OKVIR	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ E vlada ▪ Institucionalni kapaciteti za planiranje u KS i Sarajevske regije 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nepoštivanje nadležnosti između Općine i Kantona (predškolsko i osnovno obrazovanje) ▪ Prihodi iz Budžeta KS ▪ Izvorni prihodi

Matrica strateških implikacija SWOT analize

<div style="text-align: center;"> Interna okolina Eksterna okolina </div>	Jake strane	Slabe strane
EKONOMSKI RAZVOJ		
Prilike	pristupni fondovi EU za lokalni i ekonomski razvoj/ sjedište administrativnih, upravnih, državnih, međunarodnih organizacija i institucija/ / koncentracija radnih mjesta, obrazovana radna snaga	resursi za turističku ponudu na cijelom području KS/ iskorištenost kapaciteta za razvoj turizma (poslovnog, kongresnog, sajamskog)/ promocija turističke privrede/ nezaposlenost
Prijetnje	globalna ekonomska i finansijaska kriza/ legislativa za model JPP/ najrazvijenija Općina u KS/ struktura privrede, dominira III i IV sektor	procedura registracije novih biznisa / primjena instrumenata zemljišne politike/ model javno-privatnog partnerstva
SOCIJALNI RAZVOJ		
Prilike	opća obrazovanost stanovnika/ potencijali za razvoj kreativne ekonomije/ potencijali za razvoj ekonomije znanja, nove ekonomije/ iskorištenost kapaciteta u sportu, kulturi i zdravstvu	Trendovi JPP u sportu, kulturi i zdravstvu/ /Pristupni fondovi EU/ JPP u sportu, kulturi i zdravstvu/ finansiranje socijalne i zdravstvene zaštite
Prijetnje	Globalna ekonomska kriza/ tendencija starenja stanovništva, siromaštvo, socijalna isključenost/ partnerstvo javno-privatno, ljudski resursi, nevladin sektor	Nazaposlenost, socijalni nemiri/ javna bezbjednost/ Javno privetno partnerstvo/ socijalna uključenost/ civilno društvo
PROSTORNO UREĐENJE I ZAŠTITA OKOLIŠA		
Prilike	Planovi i provedbeno-planska dokumentacija / centralni položaj u Kantonu Sarajevo i centralni položaj u glavnom gradu države BiH/	Održivost razvoja,/usklađenost planske dokumentacije sa Evropskim perspektivama prostornog razvoja/ neujednačenost razvijenosti i urbaniziranosti i infrastrukturene povezanosti područja Općine
Prijetnje	zakonska regulativa vezana za bespravnu izgradnju i zemljišnu politiku/ racionalna lokalna administracija i certificirana sa ISO standardima /	procedura realizacije investicija (građenja)/ model JPP u izgradnji infrastrukture (posebno komunalne)/ bespravna gradnja
INSTITUCIONALNI OKVIR		
Prilike	Kapaciteti za planiranje/kontinuiranost planiranja u Općini i spremnost podrške	E-vlada/ općinski prihodi
Prijetnje	Nadležnosti općine, grada i Kantona/ racionalna administracija u Općini, ISO standardi	Neostvarivanja ciljeva i projekata/izvorni prihodi

IV VIZIJA

Općina Centar je otvorena, pristupačna, dinamična lokalna zajednica, centar u evropskoj metropli, Gradu Sarajevu, koji na optimalan način spaja obilježja Istoka i Zapada, međusobno povezujući tokove ljudi, roba, kapitala, usluga, znanja i tehnologija, lokalna zajednica koja obezbjeđuje kvalitet života i socijalnu inkluziju za građane.

Općina Centar je:

- konkurentna općina prepoznatljivog identiteta,
- centar znanja i kreativne ekonomije,
- poželjna sredina za unosno poslovanje i investiranje,
- centar finansijskog, trgovačkog i uslužnog poslovanja,
- visoke prostorne efikasnosti,
- centar poslovnog i kulturnog turizma sa događajima i događanjima prepoznatljivih u široj regiji,
- privlačna za sve ljude koji dolaze iz poslovnih ili turističkih razloga,
- općina obrazovanog stanovništva,
- vrijednim socijalnim kapitalom,
- ambijetalno uređena i atraktivna,
- ugodnog i zdravog življenja,
- spoj visokog urbanog razvoja i ruralnog razvoja,
- u gradu Sarajevu, kulturnom centru Evrope,
- čista, zelena, ekološki revitalizirana,
- rekonstruisane i modernizirane mreže infrastrukture,
- središte urbanog, poslovnog, sajamskog, kulturnog i ruralnog turizma,
- sportski, obrazovni, naučni, istraživačko-razvojni centar i zdravstveni centar,
- osnaženih i razvijenih institucionalnih kapaciteta,
- izgradila proaktivan pristup upravljanju promjenama.

Vizija Općine je ambiciozna, ali i realna za ostvarivanje strateških ciljeva koji iz nje proizilaze.

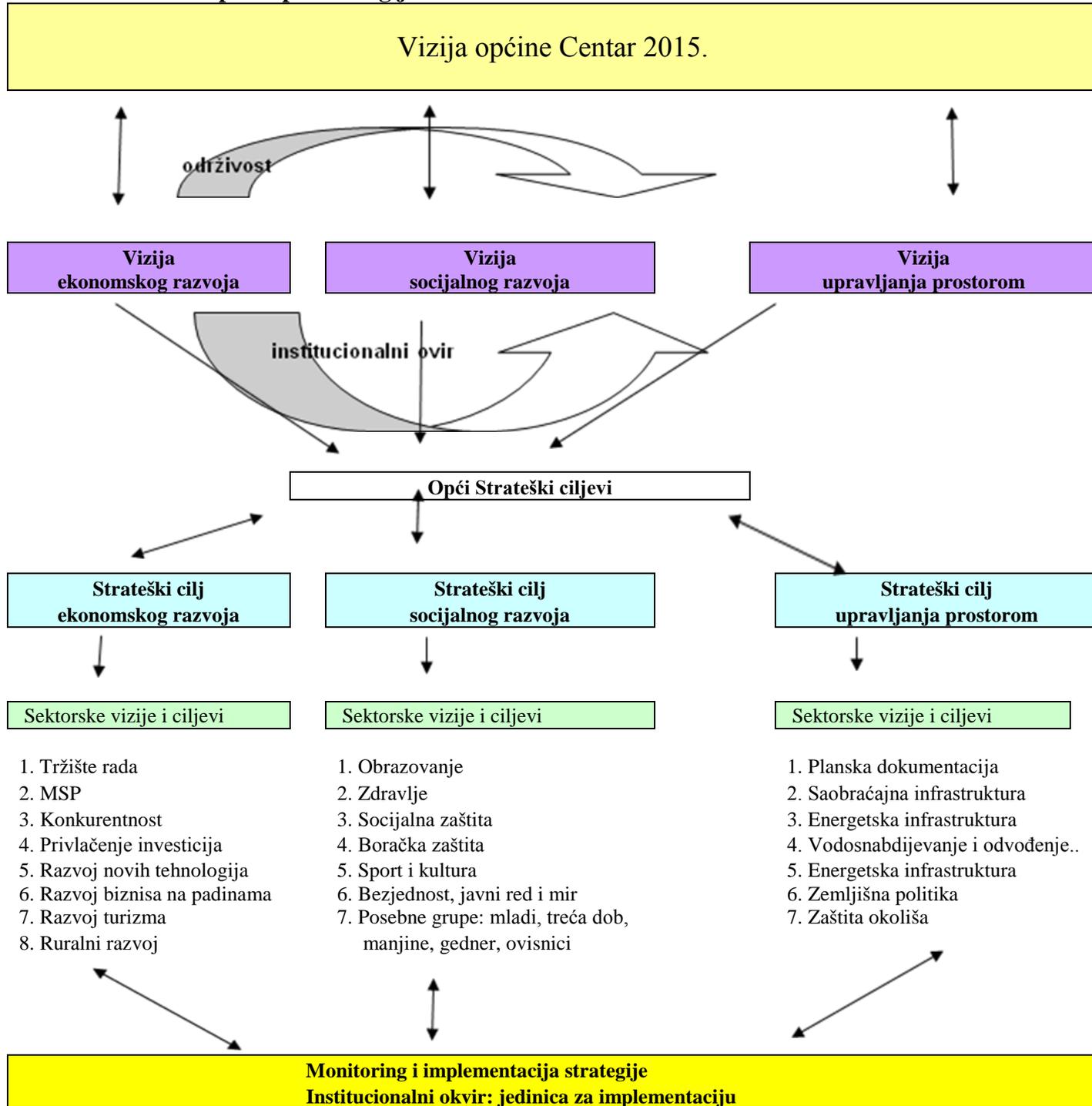
Vizija obuhvata temeljne aspekte, stubove, cjelovitog pristupa razvoju:

- ekonomski razvoj
- socijalni razvoj
- upravljanje prostorom.

Ostvarivanje vizije je temeljeno na održivosti razvoja i moguće je uz jačanje institucionalne podrške, koja je od ključne važnosti za uspješnu implementaciju cjelokupne Strategije.

U narednoj shemi dat je metodološki okvir razrađenih aspekata vizije, odnosno aspekta razvoja strategije.

Metodološki okvir pristupa Strategiji

Oznaka A odnosi se na ekonomski razvoj
 Oznaka B odnosi se na socijalni razvoj
 Oznaka C odnosi se na upravljanje prostorom

U narednom, V poglavlju, daje se tabelarni pregled sektorskih ciljeva, prioritetnih ciljeva i mjera za njihovu realizaciju, a u poglavlju VI, projekti u funkciji realizacije ciljeva.

A Vizija, sektorski ciljevi, prioritetni ciljevi i mjere ekonomskog razvoja

Vizija

Općina Centar je lokacija biznisa i prepoznatljivog identiteta, otvorena privreda za novu i kreativnu ekonomiju; lokalna zajednica uravnoteženog i održivog razvoja. Centar kulturnog i poslovnog turizma sa događajima i događanjima prepoznatljivih u široj regiji.

To je mjesto kvalitetnih uslova za život, rad i razvoj ljudskih resursa zasnovano na obrazovnoj i obučenoj radnoj snazi sa velikim stepenom zaposlenosti i motivaciji za uspjeh.

Za ostvarenje ove vizije strateški cilj je ubrzanje ekonomskog rasta i razvoja, sa regulisanim tržištem rada, konkurentnom privredom, razvojem malih i srednjih preduzeća, sa uređenim poslovnim ambijentom atraktivnim za privlačenje novih investicija.

Ulaganjem u ruralni razvoj, s obzirom na značajan potencijal, kroz aktiviranje i održivi razvoj ruralnih područja na cijelom području Općine, kvalitet života je veći, a očuvaće se lokalni identitet, tradicija i običaji i zaštita okoliša.

Izgradnja konkurentne privrede zahtjeva rast učešća ekonomije utemeljene na znanju kako u razvoju novih elemenata ekonomske strukture, tako i u restrukturiranju postojeće, a ključnu ulogu u tome imaju ljudski resursi.

Kroz instrumente zemljišne politike i model javno privatnog partnerstva dopriniće se ubrzanjem ekonomskom razvoju.

1. Tržište rada

Obim, struktura i trend nezaposlenosti, u ovom momentu, ukazuju na ekonomske i socijalne probleme velikog dijela stanovništva.

Sektorski cilj je da tržište rada, koga definišu ponuda i potražnja radne snage, odnosno radnih mjesta, bude regulisano i organizovano tržište u cilju podsticanja i povećanja zapošljavanja, odnosno smanjenja nezaposlenosti, kao i poboljšanju konkurentnosti privrede Općine.

Proritetni ciljevi za ostvarenje ovoga strateškog cilja su:

- 1.1. Unapređenje kvaliteta ponude radne snage na osnovu obrazovne infrastrukture i sistema obrazovanja, a u skladu sa tržišnim zahtjevima, koje sve više traži neprestano mijenjanje profila vještina, kvalifikacija i iskustva.
- 1.2. Koordinacija tržišta rada i razvoj institucija za praćenje tržišta rada i podršku zapošljavanju.
- 1.3. Smanjenje rada na crno i osiguranje radnih prava zaposlenih uz sveobuhvatno istraživanje zastupljenosti i oblika sive ekonomije i identifikacije glavnih uzroka i posljedica.

2. Razvoj malih i srednjih preduzeća

Razvoj malih i srednjih preduzeća je sektor rastuće konkurentnosti sa porastom udjela znanja i partnerstva u njegovom razvoju i rastućim uticajem na kvalitet života u Općini.

Razvojem ovog sektora pospješiće se ekonomski rast i smanjiti stopa nezaposlenost, a kroz povolja poslovni ambijent iskoristiće se potencijali Općine

Sektorski cilj vezan za razvoj malih i srednjih preduzeća odnose se na ubrzanje rasta i unapređenje i regulaciju institucionalnog kapaciteta za podršku rasta i razvoja MSP.

Za ostvarenje ovog strateškog cilja prioritetni ciljevi su:

- 2.1. Ubrzanje rasta sektora SME uz povećanje zaposlenosti i konkurentnosti.
Povećanje zaposlenosti i konkurentnosti sektora SME i obima poslovnih aktivnosti (proizvodnja i plasman) traži unaprijeđenje tehnološkog nivoa i orijentaciju na izvoz.
- 2.2. Razvoj mreže poslovne infrastrukture kroz njeno unapređenje za razvoj SME (kroz veće korištenje Biznis centra, utvrđivanje lokacija, sektorsko povezivanje, edukacija itd).
- 2.3. Unaprijeđenje konkurentnosti sektora SME što podrazumjeva ulazak SME u oblast tehnoloških inovacija, podršku restrukturiranju, unapređenju kvalitete menadžera kroz edukaciju.
- 2.4. Podizanje institucionalnog kapaciteta za upravljanje SME- na nivou Općine i Kantona (uvođenje i unaprijeđenje statističke osnove za praćenje SME, koordinacija u djelovanju sa Ministarstvom privrede i PKKS; zatim priprema projekata za EU itd).

3. Konkurentnost

Konkurentnost privrede Općine, kao strateški cilj je uslov za rast zaposlenosti, investicija, domaćeg bruto proizvoda, izvoza i društvenog standarda.

Općina raspolaže takvim potencijalima (naučni kapaciteti, univerzitetski centar, zdravstveni centar, kvalifikovana radna snaga i prema rangu razvijenosti najrazvijenija Općina u Kantonu Sarajevo), koji joj omogućavaju stvaranje novo stvorene vrijednosti i konkurentnu privredu.

Izgradnja konkurentne privrede zahtjeva rast učešća ekonomije utemeljene na znanju, kako u razvoju novih elemenata ekonomske strukture, tako i u restrukturiranju postojeće.

Da bi se ostvarila konkurentnost privrede sektorski cilj je izvozno orijentisana privreda koja je tržišno orijentisana u pribavljanju resursa, kao što su kapital, nove tehnologije, oprema, sirovine, informacije, know-how i upravljačke sposobnosti.

U dostizanju konkurentnost, prioritetni ciljevi su:

- 3.1. Poboljšanje ekonomske strukture privrede sa većim ulaganjem posebno u tercijarni i kvartarni sektor uz unapređenje faktorske konkurentnosti (unapređenje fizičke i intelektualne infrastrukture, reforma i tješnje povezivanje univerziteta i privrede, osnivanje i efektivan rad poslovnih zona, tehnoloških inkubatora, podizanje kvaliteta ljudskih resursa, nove izvore i forme osiguranja kapitala, kao i kroz nove forme aktiviranja neiskorištenih resursa u poljoprivredi i turizmu i drugo),
- 3.2. Povezivanje poduzeća u smislu klasterskog organiziranja, posebno u sektoru turizma, poljoprivrede, razvijanje projektne suradnje između univerziteta i privrede, razvoj poslovnih zona i drugih formi asocijativnog povezivanja privrede.

3.3. Nove strategijske i operativne sposobnosti firmi za efikasnije restrukturiranje i savladavanje radi savladavanja netarifnih barijera (standardizacija i certificiranje) sa tržišnom orijentaciju firmi sa fokusom na CEFTA i EU tržišta

4. Privlačenje investitora

Investiciona ulaganja su značajna jer omogućavaju rast zaposlenosti i razvoj lokalne zajednice kroz osiguranje kapitala, nove tehnologije, te uključenje u međunarodne poslovne mreže kompanija-investitora, kao i podizanje tehnološke i inovativne osnove privrede.

Sektorski cilj je povećanje investicija stvaranjem uređenog poslovnog ambijenta i razvojem novih modela investiranja.

Prioritetni ciljevi su:

- 4.1. Unaprijeđenje poslovnog ambijenta i stvaranje poticajnih uslova da se omogući iskorištavanje postojećih razvojnih potencijala (turizam, poljoprivreda, infrastruktura i dr.)
- 4.2. Podrška domaćim privatnim investitorima, kao i promocija stranih direktnih investicija
- 4.3. Promocija partnerstva javnog i privatnog sektora, posebno gdje nije dovoljan javni kapital (infrastruktura i društveni sektor)
- 4.4. Unaprijediti efikasnost u postojećoj ekonomskoj strukturi (tehnološki razvoj, primjena digitalnih tehnologija, internacionaliziranje lokalnih kompanija, formiranje poslovnih zona i dr).

5. Turizam

Razvoj turizma i turizmu komplementarnih djelatnosti danas su ključni generatori ukupnog razvoja Općine.)

Sektorski cilj je valorizacija prirodnih i stvorenih kulturnih vrijednosti Općine i promocija ukupnog turističkog proizvoda Općine. Prema resursnoj osnovi, trendovima i tradiciji, turistički proizvodi su:

- Primarni - događajni turizam, poslovni (kongresni, manifestacije, vrhunske priredbe i igre, kulturni (manifestacije, istraživanje historijskog naslijeđa),
- Sekundarni-sportsko- rekreacijski, agroturizam, ekoturizam.

Da bi se ostvario ovaj sektorski cilj prioritetni ciljevi su:

- 5.1. Unaprijeđenje turističke ponude i kvaliteta smještajnih kapaciteta, uz raznovrsniju strukturu smještajnih kapaciteta, edukaciju kadrova u turističkoj privredi, a posebna pažnja posvetiće se turističkom proizvodu Općine,
- 5.2. Razvoj selektivnih oblika turizma (događajni, kongresni, sajamski, zdravstveni, kulturni, ruralni...)
- 5.3. Podizanje konkurentnosti prema potencijalnim investitorima postiže se stimulativnim mjerama, sa jasno definisanim ulaganjima (javnog i privatnog sektora - hoteli, usluge, atrakcije, infrastruktura), izmijenjenim pristupom marketinškim akcijama i prepoznatljivim menadžmentom destinacije.
- 5.4. Privlačenje investitora u sektor turizma uz aktivan pristup u osiguranju sredstava za realizaciju ciljeva i podizanje konkurentnosti sektora turizma. Osnovni smjer investicija je: investicije u atrakcije, investicije u usluge, investicije u smještajne

kapacitete, investicije u prateću infrastrukturu (saobraćajnice, parkirališta, voda, kanalizacija, telekomunikacije).

- 5.5. U funkciji konkurentnosti na domaćem, a posebno na međunarodnom turističkom tržištu, obavezan cilj je unapređenje stanja u oblasti upravljanja okolišom, unapređenje ukupne infrastrukture, integralno planiranje i upravljanje prostorom.
- 5.6. Unaprijeđenje regulatornog i institucionalnog kapaciteta za upravljanje turizmom primijena metoda u upravljanju turističkom destinacijom, kao i definisanju marketinške strategije i promociji turističkog proizvoda i imidža.

6. Ruralni razvoj

Sektorski cilj je revitalizacija i razvoj ruralnih područja Općine u cilju poboljšanja uslova života na ovim područjima u skladu sa novom politikom ruralnog razvoja, prilagođavane standardima EU. Nova politika ruralnog razvoja u EU fokusira se na tri faktora: konkurentnost, upravljanje zemljištem i politike šireg ruralnog razvoja.

Da bi se ruralna područja učinila atraktivnijim potrebno je promovisati održiv razvoj, generirati nove mogućnosti zapošljavanja (mladi i žene) i omogućiti pristup informacionim tehnologijama, dakle integralan pristup razvoju ruralnog područja.

U tom smislu prioritetni ciljevi su:

- 6.1. Razvoj proizvodnih aktivnosti u ruralnom području s obzirom da Općina raspolaže takvim resursima, a i kroz opredjeljenja iz Prostornog plana Kantona Sarajevo do 2023. da se težište proizvodnih djelatnosti usmjeri u agrobiznis, razvoj seoskog i planinskog turizma, proizvodnja rustikalnih proizvoda i dr.
- 6.2. Razvoj infrastrukture u cilju kvalitetnog života i smanjenja razlika u kvaliteti između urbanih i ruralnih dijelova adekvatne ukupne infrastrukture na ovom području (komunalne i društvene) koja je preduslov za kvalitetan život.
- 6.3. Razvoj ruralnog turizma s obzirom da to područje nudi mogućnost za razvoj seoskog, planinskog, rekreativnog turizma, turizma u skladu sa upravljanjima zaštićenim područjima, kao i povezivanje sa turističkom ponudom na urbanim područjima.
- 6.4. Uspostavljanje institucionalne podrške i tehničke pomoći za razvoj kroz Fond za ruralni razvoj sa Kantonom Sarajevo.

B Vizija, sektorski ciljevi, prioritetni ciljevi i mjere socijalnog razvoja

Vizija

Temelj koncepcije socijalnog razvoja jeste jačanje socijalnog i kulturnog kapitala, socijalne integracije i uključenosti stanovnika Općine u podizanje kvaliteta života.

Socijalni razvoj treba da obezbjedi veći nivo društvenog blagostanja stanovništva, cjeloživotno učenje svim generacijama, unapređenje kvaliteta života i socijalne inkluzije, kvalitet i raznovrsnost socijalnih servisa pod jednakim uvjetima za sve stanovnike.

Vizija socijalnog razvoja na ovako širok način shvaćena implicira jedinstven strateški cilj cilj socijalnog razvoja a u skladu sa EU standardima i najboljim praksama.

Stateški cilj socijalnog razvoja: stvoriti ambijent za siguran, zdrav i kreativan život sa visokim stepenom socijalne inkluzije stanovnika na području Općine.

I vizija i strateški cilj socijalnog se ostvaruje i prepoznaje kroz mogućnosti kontinuiranog obrazovanja, sticanja znanja, efikasnog zdravstvenog sistema, promicanja socijalne zaštite u socijalnu uključenost, valorizovanog socijalnog kapitala, dostupnih kulturnih i sportskih sadržaja, kreativnog život mladih i osoba treće dobi, i učinjenog pomaka od egzistencijalne ka duhovnoj razini.

1. Obrazovanje

Obrazovanje je jedan od strateških sektora u razvoju općine, faktor razvoja, 21. stoljeće je obilježeno ekonomijom znanja, a obrazovan čovjek, razvijenih umijeća i vještina ključni faktor i akter razvoja.

Općina se prepoznaje kao razvijeno društvo temeljeno na znanju, u kojoj je cjeloživotno učenje dio odgojnog procesa. Općina je nukleus naučno-istraživačke djelatnosti i sjedište Univerziteta.

Iz ove vizije proizilazi sektorski cilj razvoja obrazovanja:

Sektorski cilj obrazovanja: razvoj općine temeljen na znanju kroz kontinuirani razvoj ljudskih resursa.

U funkciji realizacije ovog cilja utvrđeni su slijedeći prioritetni ciljevi:

- 1.1. Obnova i razvoj materijalnih dobara u obrazovnim institucijama (školski objekti, oprema, fiskulturne sale itd.).
Na području Općine postoje naselja koja nemaju školu (Šip), a neke osnovne škole trebaju rekonstrukciju i opremanje, što su osnovni preduvjeti za kvalitetno obavljanje nastavnog procesa.
- 1.2. Razvoj kvalitetnog obrazovnog sistema sa svim pratećim elementima (moderni nastavni planovi, programi, standardi, normativi itd.).
Obrazovni sistem je neprilagođen potrebama tržišta, nedostaje saradnja sa poslovnim sektorom, te je modernim nastavnim planovima, programima, standardima potrebno unaprijediti ukupan kvalitet obrazovnog sistema.
- 1.3. Povećati obuhvat djece predškolskim obrazovanjem

Cjeloživotno učenje počinje predškolskim obrazovanjem, što je od ključne važnosti za dalji razvoj zdrave ličnosti.

1.4. Razvoj ljudskih resursa, cjeloživotno učenje

Realizacija ovog cilja znači da investicije treba usmjeravati u znanje i obrazovanje. Obrazovanje je bit, srž razvoja, osposobljava ljude da prihvataju nove tehnologije i da uče, prihvataju i ostvaruju transformaciju; obrazovanje je od presudnog značaja za ekonomski razvoj na duži rok. U tom smislu, općina treba podsticati sve vidove obrazovanja i edukacije, kao i unaprjeđivati sisteme za kvalitetnu prekvalifikaciju radnika i njihovo zapošljavanje u novim privrednim sredinama.

2. Zdravstvena zaštita

Na području Općine, kao i u cijeloj FBiH, u toku je ukupna reforma zdravstvenog sistema koja se rukovodi principima ljudskog digniteta, jednakosti, solidarnosti i profesionalne etike. Reforma je usmjerena na zdravlje stanovništva, kvalitetu zdravstvenih usluga, jačanju sistema finansiranja zdravstva, posebno načinu ugovaranja zdravstvenih usluga razvojem javno privatnog partnerstva. Reforma je orjentirana na primarnu zdravstvenu zaštitu kao osnovnom filozofijom, ali i da zdravstvene usluge na svim nivoima štite i promoviraju zdravlje i kvalitet života.

U takvim uvjetima vizija zdravstva i zdravstvene zaštite se prepoznaje kao kontinuitet započetih procesa:

Unaprijeđeno zdravstveno stanje stanovništva kroz sveobuhvatan, dostupan, kvalitetan i efikasan zdravstveni sistem temeljen na održivosti i solidarnosti na cijelom području Općine kao dijela Kantona Sarajevo, koji je snažan i prepoznatljiv zdravstveni centar u Regionu.

Ostvarivanje vizije postići će se realizacijom sektorskog cilja:

Sektorski cilj zdravstva: unaprijediti fizičko, psihičko i mentalno zdravlje stanovništva.

U funkciji ovako široko shvaćenog sektorskog cilj su slijedeći prioritetni ciljevi:

2.1. Povećati dostupnost zdravstvene zaštite za sve stanovnike

Realizacija ovog cilja podrazumjeva univerzalnu pokrivenost stanovništva zdravstvenim osiguranjem i jednaku mogućnost pristupa svih ljudi potrebnoj zdravstvenoj zaštiti.

2.2. Unaprijediti kvalitet i efikasnost zdravstvene zaštite stanovništva na cijelom području Općine

Realizacija ovog cilja podrazumjeva kontinuiran razvoj kvaliteta zdravstvenih usluga i odgovarajući stepen efikasnosti kao i efikasno korištenje svih resursa u zdravstvu (finansijskih, ljudskih i tehničkih itd). Zdravstveni sektor mora imati konzistentnu politiku zdravstvene zaštite, koja će ustrajati na pokrenutim reformama u zdravstvu pretočenu u strategiju razvoja zdravstva.

2.3. Jačanje preventivne zdravstvene zaštite

Primarni motiv svakog društva je zdrava populacija, ali zdravstveni sistem, ma kako razvijen bio, ne može biti dovoljan za obezbediti i mentalno i fizički zdravo stanovništvo. To znači osnaživanje preventivne zdravstvene zaštite kad svaki čovjek preuzima odgovornost za svoje zdravlje. Zbog toga treba stalno obrazovanje, osvješćivanje o značaju prehrane, sporta za cjelovit pristup zdravlju i vitalnosti.

S druge strane potrebno je permanentan rad na smanjivanju faktora rizika nastanka određenih učestalih oboljenja na području Općine, kao što su kardiovaskularna oboljenja i najfrekventniji karcinomi.

3. Socijalna zaštita

Razvojni karakter socijalnog uključivanja

Tradicionalna shvatanja socijalnog sektora i posebno socijalne zaštite ugroženih grupa je da je to potrošnja, dakle trošak ekonomskog razvoja. Na tom shvatanju razvili su se institucije i mehanizmi funkcionisanja socijalnog sektora, socijalne zaštite posebno. Zakonima se emituju socijalna prava za koje treba obezbjediti finansijska sredstva. To se uglavnom ne omogućuje u punoj mjeri, te je BiH u permanentnom stanju socijalnih tenzija, pri čemu se za socijalne programe i sektore daje značajni procenat BDP a efekti su veoma slabi, a uzajamne veze među socijalnim sektorima skoro nepostojeće.

Socijalno uključivanje kao koncept znači novi i drugačiji pristup. Razvoj svih socijalnih sektora (obrazovanje, zdravstvo, zapošljavanje i socijalna zaštita) i zaštita ugroženih grupa (stari, djeca, osobe sa invaliditetom, siromašni, itd) za zajednički imenitelj, osnovicu politika imaju uključivanje. Uključivanje ugroženih grupa u sve društvene tokove, prije svega zapošljavanje, te u toj funkciji uključivanje u obrazovanje i zdravstvene usluge.

Time se aktivira jedan od najvećih „prirodnih“ resursa BiH, ljudi, posebno ogroman procenat radno neaktivnog siromaštva sa velikim efektima po ubrzanje ekonomskog razvoja.

To traži nove pristupe i politike, aktivnu politiku socijalne zaštite, aktivnu politiku razvoja obrazovanja i zdravstva. Aktivne politike u smislu reforme tih sektora da bi korisnike uključivali prije svega u ekonomski život, a ne samo pasivno podmirivali, često stvarne neutvrđene potrebe korisnika. Bolje je i finansijski racionalnije, primjera radi, podržavati socijalne investicije koje korisnike socijalne zaštite uključuju u rad i sticanje prihoda, nego ih pasivno finansijski pomagati.

U ovom kontekstu, izdvajanja za socijalni sektor su investicija u razvoju i integrisanje njegove socijalne i ekonomske dimenzije, tj. socio-ekonomski razvoj u pravome smislu. Pored toga socijalno uključivanje važan je faktor podizanja sada niskog nivoa socijalnog kapitala¹¹, koji je u zemljama EU važan faktor razvoja.

Pristup socijalnom uključivanju, te svim relevantnim socijalnim sektorima kao faktorima razvoja posebno je važan u situaciji velike ekonomske krize u svijetu, te njenog uticaja na stanje u BiH. Jasna potreba da se smanji javna potrošnja ne može se linearno primjeniti i na socijalne sektore smatrajući ih tradicionalistički, potrošnjom. Racionalizacija sredstava za socijalne sektore treba značiti investicije u reforme usmjerene na jačanje socijalnog uključivanja. Kriza može biti i ambijent za restruktuiranje javne potrošnje i razvoj uključujuće socijalne zaštite.

---

¹¹ Socijalni kapital nekog društva sastoji se od institucija, odnosa, pristupa, vrijednosti i normi koje upravljaju interakcijama između ljudi i doprinose ekonomskom i socijalnom razvoju. Socijalni kapital je baziran na društvenom povjerenju. („Modernizovanje socijalne politike u BiH“, LSE podrška DEP-u, finansirano do strane DFIF, Maj 2008).

Jačanje socijalne uključenosti danas postaje dio procesa stabilizacije i pridruživanje EU. To zahtjeva i potrebu implementacije europskih standarda u kontekstu socijalne uključenosti, ali znači i suštinsku reformu u ustavnoj, institucionalnoj i zakonodavnoj strukturi zemlje koja stvara opće uvjete neophodne za socijalnu uključenost. Strategija socijalnog uključivanja na nivou BiH koja je u izradi, sigurno je put ukupnih promjena u pravcu politika socijalne uključenosti, kao i drugih ekonomskih politika koje su komplementarne sa konceptom socijalne uključenosti.¹²

U ovom kontekstu vizija socijalne zaštite Općine je:

Društvo u kojem je razvijen uključiv i održiv sistem socijalne zaštite temeljen na individualnim potrebama korisnika i razvijen sistem institucionalnih i vaninstitucionalnih oblika socijalne zaštite.

U kontekstu ova vizije, sektorski cilj socijalne zaštite je:

Sektorski cilj razvoja socijalne zaštite: Promicanje socijalne zaštite u socijalnu uključenost

U ovom kontekstu socijalna uključenost mijenja karakter tradicionalne socijalne zaštite, od pomoći pasivnim korisnicima ka uključivanju u radni i društveni život. Finansijska izdvajanja za socijalno ranjive kategorije mijenjaju namjene i oblike, služe ne samo njihovoj podršci za normalan ali pasivan život, nego za njihovo uključivanje u tržište rada, cjeloživotno učenje, odnosno ekonomski ih aktiviraju. Tako socijalni trošak postaje investicija, a socijalni aspekti razvoja postaju razvoj ljudskih potencijala. Na taj način ove kategorije postaju poluga ukupnog razvoja.

Nova strategija socijalne inkluzije, koju treba uraditi u skladu sa strategijom i akcionim planom koji će se donijeti na nivou države, je od posebnog značaja jer je ona temelj za apliciranje pristupnim fondovima EU.

U funkciji realizacije ovog cilja mogu se izdvojiti prioritetni ciljevi:

3.1. Usklađivanje socijalnog razvoja sa EU standardima

Socijalna inkluzija je jedan od temeljnih postulata EU i procesi približavanja EU i mogućnosti korištenja sredstava iz pristupnih fondova zahtijevaju usklađivanje standarda i politika sa EU.

---

¹² EU socijalnu isključenost definišu kao „proces kojim se određeni pojedinci odguruju na rub društva te ih se, zbog njihovog siromaštva, neposjedovanja osnovnih vještina i znanja te nemogućnosti cjeloživotnog učenja, ili zbog diskriminacije, sprečava da u cjelosti sudjeluju. Ovo ih udaljava od mogućnosti zapošljavanja, stvaranja dohotka i obrazovanja kao i od socijalnih mreža koje postoje unutar zajednice. Tako oni imaju malo mogućnosti pristupa moći i tijelima zaduženim za odlučivanja, te se često osjećaju nemoćnim i u nemogućnosti da na bilo koji način utječu na odluke koje se direktno tiču njihovog svakodnevnog života“.

EU socijalnu uključenost definišu kao „proces kojim se osigurava da oni koji su u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti dobiju mogućnosti i resurse potrebne kako bi u cjelosti sudjelovali u ekonomskom, društvenom i kulturnom životu i uživaju životni standard i blagostanje koji se smatraju normalnim u društvu u kojem žive. Njime se osigurava da potpunije sudjeluju u procesu donošenja odluka koje se izvorno tiču njihovih života i pristupa temeljnim pravima.“; Papić, Ž. (2008): Socijalno uključivanje i filozofija razvoja, Forum Bosne, Ekonomija ubrzanog razvoja, Sarajevo., str. 263.

Detaljnije o socijalnoj uključenosti vidjeti: IBHI/UNDP: (2007): Izvještaj o humanom razvoju za BiH- socijalna uključenost, UNDP, Sarajevo 2007. U ovom izvještaju je prvi put izvršena procjena indeksa opće socijalne isključenosti, prema kome je u BiH 50,32% stanovništva isključeno iz društva po različitim osnovama. Dostupno na web stranici www.undp.ba

- 3.2. Uključivanje socijalno osjetljivih osoba koje mogu pristupiti tržištu rada
Realizacija ovog cilja znači upravo proaktivan odnos prema osjetljivim osobama, osobama sa posebnim potrebama i njihovo uključivanje u društvene i tržišne tokove.
- 3.3. Uključivanje socijalno osjetljivih osoba koje ne mogu pristupiti tržištu rada
Društvo sa razvijenom socijalnom inkluzijom uvijek mora voditi brigu o osobama sa posebnim potrebama u skladu sa mogućnostima pri čemu posebnu ulogu imaju nevladine udruge, volonterski rad itd.
- 3.4. Razvoj socijalnih usluga orijentiranih ka korisniku/klijentu
Realizacija ovog cilja usmjerava razvoj socijalnu politike na temelju individualnih potreba korisnika i vaninstitucionalnih službi socijalne zaštite i širenja mreže službi i uloge socijalnog sistema. Partnerstvo sa korisnikom postaje temelj ovakvom pristupu, jer od korisnika pravi subjekte podrške koju pruža društvo i angažira ih u zadovoljavanju njihovih potreba. Pristup zasnovan na klijentu se zasniva na činjenici da korisnici najbolje poznaju svoje potrebe. Uloga pružaoca usluga, socijalnog radnika, je istraživanje potreba zajedno sa korisnicima i pronalaženja najboljeg rješenja, koja tako postaju specifična i individualna. U ovo pristupu je posebno značajna kvalificiranost socijalnih radnika.
- 3.5. Razvoj institucionalnih i vaninstitucionalnih oblika socijalne zaštite
U socijalnoj inkluziji i pristupu orjeniranom ka korisniku/klijentu veoma je važna i uloga organizacija civilnog društva obzirom da one veliki broj usluga mogu pružiti efikasnije od javnih institucija. Pri tome reforma socijalne politike treba se zasnivati na mješovitom sistemu usluga, jasno određenom ulogom javnih organizacija, organizacija civilnog društva, privatnog sektora i volontera.
- 3.6. Održiv razvoj socijalne zaštite
Održivost socijalne zaštite se može promatrati u dva pravca. Jedan je iznalaženja mogućnosti povećavanja finansijskih sredstava za socijalne namjene, za šta u uslovima krize ne postoje realne mogućnosti. Ovdje treba podsjetiti da je bitan segment reforme socijalne zaštite fokus na lokalnu zajednicu – općinu, kao i na razvoj mješovitog sistema zaštite (centri za socijalni rad, nevladine organizacije, privatni sektor itd). Time se otvaraju mogućnosti za druge izvore finansiranja, osim Budžeta kantona koji danas pokriva značajan dio socijalnih potreba. Drugi pravac, koji veoma dobija na značaju u uslovima budžetskih teškoća, je reforma finansiranja sistema socijalne zaštite u procesu postizanja ravnoteže između finansiranja svih korisnika socijalne zaštite. To znači pružanje pomoći na osnovu uvida u finansijsku situaciju i potrebe potencijalnim korisnicima, čime se jača mreža socijalne sigurnosti za one koji su u riziku od siromaštva i isključeni iz društva, i općenito doprinosi stabilnosti zajednice.
Pri tome ključnu ulogu ima formiranje fonda/zavoda za socijalno uključivanje, čija je „misija smanjenje socijalne isključenosti kroz finansiranje projekat u partnerstvu aktera iz nevladinog, vladinog i privatnog sektora na lokalnom i sektorskom nivou, sa ciljem neposredne pomoći ugroženim kategorijama stanovništva, kao i akumulacije znanja, iskustva i ekspertize za djelovanje na prevenciji i smanjenju posljedica socijalne isključenosti“.¹³

4. Boračka zaštita

Pitanje reguliranja i osiguravanja prava branilaca-veterana rat, u svakoj državi ima poseban tretman u pogledu moralnog, materijalnog, socijalnog i drugih vrednovanja doprinosa pripadnika boračke populacije. Branioci i članovi porodica šehida i poginulih branilaca su

¹³ IBHI (2007): Inicijativa za uspostavljanje fonda za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini, draft, <http://www.ibhibih.org>

posebno zaslužne populacije za odbranu i opstanak BiH i zbog toga je neophodno stvaranje uvjeta za njihovo uključivanje u normalne životne tokove i njihovo radno angažiranje. Na ovakvim principima temelji se vizija razvoja boračke zaštite:

Boračka populacija valorizirana kao vrijedan dio socijalnog kapitala i aktivan dio radne snage Općine.

Na ovoj viziji temelji se i sektorski cilj boračke zaštite: valorizovati boračku populaciju.

Ostvarivanje sektorskog cilja postići će se realizacijom slijedećih prioritenih ciljeva:

- 4.1. Uspješna ukupna resocijalizacija - inkluzija boračke populacije
Realizacija ovog cilja znači da boračka populacija ostvaruje posebno mjesto i u društvu i u ukupnoj društvenoj brizi. Boračka populacija postaje dio ukupne društvene inkluzije.
- 4.2. Povećanje konkurentnosti boračke populacije na tržištu rada
Boračka populacija s pravom očekuju i traže da im se osigura tretman zaslužnih osoba i adekvatno vrednuje njihov doprinos, a ne da se njihova prava tretiraju kao socijalna zaštita, a oni kao socijalni slučajevi. U ovom kontekstu boračka zaštita mijenja karakter: od pomoći pasivnim korisnicima ka uključivanju u radni i društveni život. Boračka populacija postaje aktivan (i proaktivan) dio radne snage na tržištu rada i zapošljavanju.

5. Sport i kultura

Sport i kultura imaju ključnu ulogu u afirmaciji i pojedinca i države, ističu vrijednost identiteta i različitosti, osobnosti, tradicije, doprinose zdravlju i razvoju turizma itd. Kultura, koja je poseban vid izražavanja ljudske kreativnosti, vještina i talenata, postaje alat razvoja kreativne industrije. U tom kontekstu vizija Općine je:

Općina Centar je prepoznatljiv kulturni centar, centar kreativne industrije i osoben sportski centar državnog i šireg značaj u kojem je sport afirmiran kao djelatnost od najvišeg javnog interesa.

U funkciji ostvarivanja vizije sektorski cilj razvoja sporta i kulture je: afirmacija sporta kao djelatnosti od najvišeg javnog interesa i osnaživanje Općine kao osobenog kulturnog centra, centra kreativne industrije.

Ovako postavljen cilj realiziraće se preko slijedećih prioritenih ciljeva:

- 5.1. Širenje masovnog, zdravstvenog rekreativnog sporta
Realizacija ovog cilja znači razvijanje svijesti građana, posebno mladih, o sportu i njegovim vrijednostima kao i doprinos sporta vaspitanju, obrazovanju i razvoju i djece i omladine. Sport se afirmiše i kao dio kulture i ukupnih materijalnih i duhovnih vrijednosti društva, i kao način očuvanja zdravlja, radne produktivnosti, izražavanja stvaralaštva i humanog življenja.
- 5.2. Širenje školskog sporta kao integralnog dijela odgojno-obrazovnog procesa
Sport u školama (i u predškolskim institucijama) je dio odgojnog procesa i opći javni interes, pri čemu se podržavaju vannastavne aktivnosti, kao i uvođenje novih oblika vježbi psihofizičke relaksacije, vježbe jačanja uma i tijela (npr. joga). Od tjelesnih vježbi u školama se očekuje provođenje programa koji će učenicima omogućiti

sjecanje „tjelesne pismenosti“ i osnovnih sposobnosti, a time i zadovoljstvo bavljenja sportom. Škola postaje centralna sportsko-rekreativna institucija u koju treba na vrijeme ulagati i u kojoj se mogu organizirati usklađeni programi za učenike i roditelje, u kombiniranom neprofitnom i samofinansirajućem modelu i u partnerstvu lokalne vlasti, organizacija civilnog društva i školskih uprava.

5.3. Finansijska održivost sporta

Javni interes ogleda se i u stvaranju uvjeta za ostvarivanje vrhunskih sportskih rezultata i prezentaciji vrhunskog sportskog stvaralaštva na svim nivoima, pri čemu se finansijska podrška usmjerava na trenažne (treeninzi) aktivnosti, a takmičarski sport je orjentiran je na samofinansiranje. Pri tome posebnu ulogu ima mogućnost transformiranja klubova u nove oblike organiziranja u kojem je moguć ulazak privatnog kapitala.

5.4. Afirmacija međunarodnih sportskih takmičenja

Realizacija ovog cilja znači bolju iskorištenost kapaciteta velikih sportskih objekata, kao što su Zetra, Stadion Koševo, Skenderija, u državnim i međunarodnim takmičenjima. Ovo je značajno i za razvoj sporta oćenito ali i za razvoj turizma i pratećih djelatnosti.

5.5. Dostupnost kulturnih sadržaja i programa na cijelom području Općine koja je snažan prepoznatljiv kulturni centar

Koncept ukupnog socijalnog razvoja nalaže obezbjeđenje jednakih mogućnosti i izbore za sve stanovnike Općine. To se posebno odnosi na kulturne sadržaje gdje svaki čovjek treba da ima mogućnosti samorealizacije kao i ispunjenosti stvarnim kulturološkim vrijednostima. Realizacija ovog cilja znači i da se dosadašnja kulturološka tradicija (pozorište, film itd.) prepoznaje i valorizira u prepoznatljiv identitet Općine u Kantonu Sarajevo.

5.6. Unaprijeđenje kulturnih manifestacija

5.7. Unaprijeđenje kapaciteta i potencijala za razvoj kreativnih industrija

Ulaganjem u socijalni razvoj povećavaju se sposobnosti ljudi, njihova produktivnost, kreativna energija. To znači i razvoj individualne kreativnosti, vještina i talenata, što direktno potiče razvoj kreativne ekonomije, ili kreativne industrije¹⁴. Pod kreativnom industrijom podrazumjeva se sektor sa znatnim potencijalom rasta koji povezuje kulturu, kreativnost i gospodarstvo. Značaj razvoja kreativne industrije posebno je bitan za svako privredno i kulturno područje, jer omogućava lakšu identifikaciju postojećih resursa i privrednih potencijala. Tako kreativnost postaje ključni faktor razvoja; intenzivan razvoj bilježe ona poduzetništva koja se baziraju na individualnoj kreaciji; aktivnosti koje proizilaze iz kulture i znanja danas igraju središnju ulogu u svakom biznisu. To je era kreativne ekonomije.

6. Bezbjednost, javni red i mir

Zadatak svake lokalne zajednice, odnosno općinske vlasti je da zajedno sa građanima, odnosno mjesnim zajednicama u okviru svoje nadležnosti i u suradnji sa odgovarajućim institucijama osigura potpunu bezbjednost na području svoje općine.

---

¹⁴ Jedna od prvih definicija kreativne ekonomije zasniva se na onoj koju koristi vlada Velike Britanije, kao i druga tijela širom Evrope i svijeta: „Aktivnosti koje imaju svoj korijen u individualnoj kreativnosti, vještini i talentu i koja može da stvori bogatstvo ili kreira radna mjesta kroz razvoj i eksploataciju intelektualne svojine“. Prema zvaničnim britanskim klasifikacijama u ovu oblast spadaju slijedeći sektori: reklama, arhitektura, umjetnost i starine, zanati, dizajn, visoka moda, film i video, interaktivni softver za zabavu, muzika, scenske umjetnosti, izdavaštvo, softver, televizija i radio.

Unapređenje bezbjednosno-sigurnosne situacije u općini Centar treba biti usmjerena na svim područjima (saobraćajnom djelu, odnosno kvartovima stanovanja, sportsko-kulturnim manifestacijama, ugostiteljskim objektima i sl.).

Na taj način Općina Centar postaje ambijent ugodnog i sigurnog življenja i rada.

Tako je sektorski cilj: Stvaranje ambijenta sigurnog i bezbjednog za život i rad građana.

Ostvarivanje osnovnog cilja postići će se realizacijom sljedećih prioritetnih ciljeva:

6.1. Obezbjediti i unaprijedi sveukupnu bezbjednost, javni red i mir na cijelom području općine

Realizacija ovog cilja će se postići povećanjem kontrola javnih površina stalnim nadzorom, kao i sanacijom i pojačanom javnom rasvjetom na cijelom području općine Centar.

6.2. Smanjiti narušavanje javnog reda i mira, maloljetničke delinkvencije, kriminalnih radnji, prekršaja i sl.

Općina Centar zajedno sa Mjesnim Zajednicama treba insistirati na povećanom broju prisustva policije na ulicama u tokom 24 sata, pojačati kontrolu određenih ugostiteljskih objekata, efikasnu primjenu zakona i uvođenje sankcija za nepoštivanje propisa.

6.3. Povećati sigurnost stanovanja

U svrhu povećanja bezbjednosti stanovanja treba preko nadležnih organa naložiti Upraviteljima i povjerenicima stambenih objekata zaključavanje ulaznih vrata u svako doba dana i noći, kao i povećati svijest građana o potrebi stalne kontrole u objektima stanovanja i nadziranje susjedstva.

7. Posebne grupe: mladi, treća dob, manjine, gender, ovisnici

Zajednička karakteristika ove posebne grupe je da su uglavnom na marginama društvenih kretanja, po različitim osnovama: bez kvalitetnog pristupa zaposlenju, obrazovanju, političkom životu, neravnopravnom statusu u političkom uređenju, kao i mogućnostima u društvu itd. Zato je osnovni cilj: od isključenosti ka društvenoj uključenosti i humanom razvoju, odnosno ostvarivanje temeljnih ljudskih sposobnosti: dostizanje dugog, zdravog, kreativnog života i određenog standarda življenja, slobode, digniteta, samooštovanja i poštovanja drugih.

7.1. Mladi

Mladi su nedvojbeno razvojni potencijal za opći napredak lokalne zajednice i društva u cjelini. I zadatak svake lokalne zajednice je stvoriti perspektivan ambijent za mlade, infrastrukturu za njihovo stalno usavršavanje, obrazovanje i informiranje, kao i davati podršku za realizaciju projekta i poduzetništva mladih. Lokalna zajednica posebno treba osiguravati uvjete za sport i rekreaciju i druge kreativne aktivnosti u mjesnim područjima prema njihovim potrebama, a istovremeno obezbjediti i glas mladih u savjetodavnim tijelima mjesnih zajednica, općinskim komisijama, političkim strukturama itd.

Na ovim temeljima moguće je izdvojiti prioritene ciljeve mladih:

7.1.1. Povećanje zapošljavanja mladih

Visoka stopa nezaposlenosti mladih (prema procjenama za BiH iznosi čak i do 58%) nalaže realizaciju ovog prioritenog cilja. To znači i usklađivanje obrazovnog sistema sa projektovanim potrebama tržišta radne snage, nastavak obrazovanja poslije stečenih kvalifikacija, stručna usavršavanja, ali i podsticanje mladih na predlaganje programa i projekata.

7.1.2. Uključivanje mladih u svakonevni život lokalne samouprave

Realizacija ovog cilja znači uključivanje mladih u kulturnu i političku sredinu, sportske aktivnosti, uključivanje u život naselja, kao i podršku Općine da mladi vode prosperitetan društveni život.

7.2. Treća dob

Pitanje osoba treće dobi postaje sve aktuelnije: s jedne strane, kontigent starih postaje sve brojniji zbog demografskih promjena, a sa druge strane, oni su u stanju potreba za kreativnim obrazovanjem, kreativnim druženjem i potreba da na kvalitetan način ispune svoj života.¹⁵

Prioritetni ciljevi su:

7.2.1. Aktivno življenje

Realizacija ovog cilja znači stalno aktivnost osoba treće dobi na tribinama, klubovima, uređenju naselja, organizaciji kulturnih zbivanja, rekreaciji, posebno vježbama primjerenih dobi (joga i sl.) što sveukupno dovodi i do unapređenja zdravlja.

7.2.2. Društveno vrednovan rad

Temeljno ljudsko pravo je samorealizacija, a osobe treće dobi realizacijom svojih kreativnih sposobnosti mogu u određenoj mjeri ispuniti potrebu za smislom i vrijednošću u životu, a i prenijeti životna iskustva i znanja mlađim generacijama. Tako se i ovaj kontigent stanovništva valorizira kao vrijedan dio socijalnog kapitala.

Realizacija ovog cilja znači mogućnost i daljeg učenja, rada u kreativnim radionicama, proizvodnju tradicionalnih proizvoda, ručnog rad itd. i mogućnost plasmana na tržište ili organizacijom posebnih manifestacija.

7.3. Gender aspekt

U svijetu je danas vrlo izražena potreba za istraživanjem gender nejednakosti u ekonomskom, političkom i socijalnom uređenju. U cilju općeg uključivanja žena u ekonomski, politički i društveni život i njihovog osnaživanja, mogu se izdvojiti prioritetni ciljevi:

7.3.1. Povećanje – osnaživanje obrazovanja žena

Obrazovanje žena ima poseban značaj jer obrazovanje dovodi do jačanja samosvijesti žena i osnažuje ih kao okosnice razvoja društva. Posebno je značajno ekonomsko opismenjavanje žena što znači poduzimanje svijesti da mogu samostalno voditi biznis, raspolagati kapitalom i nekretninama itd.

7.3.2. Povećanje zaposlenosti žena

U kontekstu povećanja opće zaposlenosti, poseban aspekt je povećanje zaposlenosti žena. Realizacija ovog cilja znači i eliminiranje diskriminacije prilikom zapošljavanja, povoljnije dobijanje kredita za poretanje biznisa, kao i jačanje neformalnog sektora i proizvodnje manjeg obima. Mnoge zemlje su pokazale da je ovaj sektor potencijalni generator zaposlenosti i prihoda jer osigurava širok raspon proizvoda i usluga potrebnih u svakodnevnom životu. Ovi sektori se rebaju podsticati, a ne destimulirati (vlade često to rade raznim taksama, doprinosima i drugim regulama).

Sa stanovišta ekonomskog angažmana žena nužno je jačati infrastrukturu objekata i institucija za zaštitu i odgoj djece svih uzrasta. I u ovoj oblasti se malo poduzetništvo pokazuje kao unosan i vrlo koristan društveni angažman za cijelu zajednicu.

7.3.3. Povećanje političke aktivnosti

---

¹⁵ Pitanje siromaštva i socijalnih potreba stanovništva obuhvaćeno je u dijelu socijalna zaštita.

Realizacija ovog cilja dio je i procesa približavanja EU, gdje se posebno vrednuje učešće žena u političkom životu, izvršnoj vlasti, zakonodavnoj vlasti, žene na rukovodećim položajima itd. Za realizaciju ovog cilja potrebno je i političko obrazovanje ali i posebnim propisima i odlukama insistirati na angažmanu žena u navedenim strukturama.

7.4. Manjine – Romi

Rješavanje pitanja ugroženosti Romske populacije je od suštinskog značaja za održavanje socijalne kohezije u društvu, a socijalna inkluzija Roma je i od presudnog značaja za ispunjavanje zahtjeva za pridruživanje UE. Inicijativa „Dekada uključenosti Roma“, pokrenuta u zemljama Centralne i JI Evrope 2003. godine, obavezuje zemlje da uklone nedostatke i praznine u sistemu socijalne zaštite i uvjetima života Roma, i da pokrenu začarani krug siromaštva i socijalne isključenosti Roma.

Općina Centar je pokrenula projekat koji ima za osnovni cilj zapošljavanje Roma. Ovdje ćemo izdvojiti slijedeće prioritene ciljevi čija realizacija znači socijalizaciju Roma i suštinske primjene u njihovom načinu razmišljanja, uvjeta života i rada:

7.4.1. Obrazovanje

Obrazovanje je od presudnog značaja za izlaženje iz siromaštva, preuvjet zapošljavanja. Za integrisanje Roma u predškolsko i osnovno obrazovanje posebno je važna izgradnja svijesti o neophodnosti i važnosti obrazovanja.

7.4.2. Zapošljavanje

Zapošljavanje je svakako najbolji put izlaska iz siromaštva i ekonomske isključenosti, što se postiže i posenim programima obuke i kvalifikacije, ali i podrškama za samostalno obavljanje posla.

7.4.3. Stanovanje

Realizacija ovog cilja znači poboljšanje uvjeta stanovanja sa minimumom infrastrukturnih potreba (voda, sanitarije, struja itd), ali i rješavanje propisa vezanih za individualni izgradnju.

7.4.4. Zdravstvena i socijalna zaštita

Obezbjeđenje odgovarajućih ličnih dokumenta i potpuna evidencija Romske populacije u Općini su preduvjet za obuhvat socijalnom zaštitom i mogućnosti korištenja zdravstvene zaštite i pristupa porodičnom liječniku. U ovom kontekstu posebno su ugrožena romska djeca.

7.5. Ovisnici

Jedan od problema koji današnje društvo karakteriše su razni pojava oblici ovisnosti : od alkohola, cigareta, droge...

Prioritetni ciljevi su:

7.5.1. Kontrola, zbrinjavanje i liječenje

7.5.2. Uključivanje u svakodnevni život preko lokalne uprave

C Vizija, sektorski ciljevi, prioritetni ciljevi i mjere upravljanja prostorom

Amfiteatralno područje općine Centar je reafirmiralo kult »mahala« i svega pozitivnog što one sobom nose. Komunalna, urbana i posebno saobraćajna infrastruktura ove prostore je učinila lakše dostupnim. Kult »bašči« i zelenila, poštovanja komšije i njegovog prava na pogled je sačuvan. Kvalitet stanovanja je značajno unaprijeđen. Obrazovna struktura stanovništva je bitno poboljšana.

Potez od Bašćaršije do Marijin dvora ili Gradsko jezgro je prostor visoke koncentracije banaka, finasijskih institucija, konsalting i projektantskih kuća, predstavništava poznatih svjetskih institucija i kompanija, ekskluzivnih trgovina, specijaliziranih ugostiteljskih sadržaja, kulturno-umjetničkih institucija i manifestacija. Sva unutrašnja dvorišta, podrumi, prizemlja, sutereni, izgrađeni u doba austrugarske, su rekonstruisani i popunjeni novim atraktivnim sadržajima u cilju valorizacije ambijentalnih vrijednosti Općine.

Duž rijeke Miljacke, lijevom i desnom obalom, sve do njenog ušća u rijeku Bosnu je šetalište oplemenjeno drvoredom i urbanim zelenilom. Ova zelena kičma Sarajeva je povezana sa šumama u njegovom okruženju.

Sjeverno od poslovnog centra Sarajeva je prostor »Zetre« parka koji se spušta do same obale Miljacke. To je prostor zelene transversale, sporta i rekreacije, parkova. Još sjevernije je sačuvani park prirode „Skakavac“.

Prostor od Higijenskog zavoda do Marijin dvora je prostor na kome su koncentrirane javne ustanove, institucije države Bosne i Hercegovine, Federacije BiH, Kantona Sarajevo, Grada Sarajevo i općine Centar.

Temeljna koncepcija okolišnog razvoja jeste njegoa održivost-zaštita, gdje se ekonomski, društveni (socijalni) i institucionalni razvoj usklađuju sa mogućnostima okoline na principima održivog razvoja.

Razvoj općine Centar usmjeren je kroz stvaranje uslova unosnog poslovanja, unapređenja ambijenta ugodnog življenja na principima održivog razvoja. To bi trebalo da rezultira čistom, prozračnom, zdravom okolinom, izgrađenim saobraćajnicama, javne garaže i razvijen ekološki javni prevoz, savremeni način prikupljanja otpada, ekološki zeleni sa izgrađenim parkovima i javnim površinama, ekološki obrazovanu, osvještenu, revitaliziranu i institucionalno-okolinski ojačanu koja najviše doprinosi izgledu Sarajeva kao evropske metropole.

Strateški ciljevi

Prostorni razvoj treba da bude u funkciji povećanja efikasnosti korištenja prostora i osiguravanja harmoničnog razvoja svih sadržaja koji Općini obezbjeđuju ambijent unosnog poslovanja i ugodnog življenja, utemeljen na principima održivog razvoja uključujući racionalizaciju korištenja resursa (prirodnih i/ili izgrađenih), fleksibilnost u zadovoljavanju potreba stanovništva. Upravljanje prostorom je strateški cilj koji objedinjava:

- Upravljanje prostorom kroz izradu i implementaciju planskih dokumenata;
- Optimalnu i racionalnu organizaciju, korištenje i zaštitu prostora;
- Bilansiranje podobnih prostornih kapaciteta za urbani i ruralni razvoj;
- Rekonstrukciju, unapređenje i razvoj transportne, energetske, vodoprivredne i telekomunikacione infrastrukture;

- Saobraćajnu dostupnost i povezanost;
- Dostupnost materijalnih sredstava i energije;
- Racionalno korištenje i eksploataciju voda, zaštitu izvorišta, podzemnih i otvorenih vodnih tokova;
- Razvoj energetske resursa u skladu sa zaštitom okoline;
- Zaštitu i uređenje graditeljskog i prirodnog naslijeđa i njegovo uključivanje u razvoj Općine;
- Povećanje efikasnosti korištenja gradskog građevinskog zemljišta;
- Utrđivanje finansijskih mehanizama koji omogućavaju brzu koncentraciju sredstava potrebnih za finansiranje investicija u gradsko zemljište;
- Vođenje takve zemljišne politike koja obezbjeđuje ostvarivanje strateških ciljeva razvoja Općine.

Za realizaciju strateškog cilja priloženi su sektorski ciljevi, njihovi prioriteti i mjere, te projekti koji iz toga proizilaze. Realizacija projekata ostvaruje strateški cilj i viziju Općine do 2015. godine.

Iz Strateškog cilja proizilaze sektorski ciljevi:

1. Pokrivenost planskom dokumentacijom cijelog područja općine

Pokrivenost Općine planskom dokumentacijom omogućava planirani prostorni razvoj Općine i sprječava stihijski razvoj. Pokrivenost građevinskog zemljišta urbanog područja Općine provedbeno-planskom dokumentacijom onemogućava donošenje ad hoc odluka. Ujedno provedbeni plan je osnova za donošenje urbanističke saglasnosti i građevinske dozvole. To je prvi korak ka realizaciji investicija.

U funkciji realizacije ovog cilja utvrđeni su slijedeći prioritetni ciljevi:

- 1.1. Izrada provedbenih planova
- 1.2. Izrada urbanističkih projekata
- 1.3. Unaprijeđenje ambijentalnih vrijednosti područja Općine
- 1.4. Prenos zemljišta za realizaciju planova
- 1.5. Sprječavanje bespravne izgradnje

2. Razvoj i unaprijeđenje saobraćajne infrastrukture

Polazeći od općeg i trajnog interesa svih subjekata na prostoru Općine Centar Sarajevo za daljim razvojem cestovne infrastrukture, kao kapitalne pretpostavke bržeg ukupnog razvoja Općine i posebno pojedinih privrednih grana, nastavak ulaganja u izgradnju mreže cesta nameće se kao logičan i nužan prioritet u kapitalnim ulaganjima Općine Centar Sarajevo.

Imajući u vidu dosadašnje aktivnosti i rezultate, u okviru lokalne mreže saobraćajne infrastrukture, potrebno je izvršiti pomjeranje pažnje sa tradicionalnih centraliteta Općine na rubne prostore, uključujući i ravnomjernije raspoređivanje sredstava za uređenje, a što se prvenstveno odnosi na padinske dijelove Općine Centar Sarajevo, čime će se omogućiti njihova bolja saobraćajna, povezanost sa urbanim tkivom Općine.

Razvoj javnog prevoza putnika ima kao konačan cilj kvalitetan, komforan, siguran i pouzdan prevoz, maksimalno prilagođen zahtjevima putnika.

Neophodno je stimulirati korištenje alternativnih vrsta prevoza (umjesto motornog), kao što su pješčenje i biciklizam.

Interes svih subjekata na prostoru Općine je rješavanje problema saobraćaja u mirovanju jer je on danas velika prepreka kako daljem ukupnom razvoju centralnog dijela Općine tako i pojedinim privrednim granama. Izgradnja parkinga i garažnih prostora mora rezultirati obustavljanjem parkiranja na gradskim saobraćajnicama oslobađajući ih za cirkulaciju.

U funkciji realizacije ovog cilja utvrđeni su slijedeći prioritetni ciljevi:

- 2.1. Izgradnja planiranih primarnih saobraćajnica
- 2.2. Održavanje mreže saobraćajnica
- 2.3. Bolja saobraćajna povezanost padinskih dijelova općine
- 2.4. Razvoj sistema javnog gradskog prevoza
- 2.5. Obezbijeđenje dostupnosti za invalidna lica svim javnim institucijama
- 2.5. Razvoj sistema pješačkih i biciklističkih saobraćajnica
- 2.6. Rješavanje problema saobraćaja u mirovanju
- 2.7. Unaprijeđenje javne rasvjete na saobraćajnicama
- 2.8. Unaprijeđenje saobraćajne i turističke signalizacije

3. Razvoj i unaprijeđenje vodosnabdijevanja, odvodnje otpadnih voda i uređenje vodotoka

Obezbijeđiti rekonstrukciju, unapređenje i razvoj vodoprivredne infrastrukture, kao i racionalno korištenje i eksploataciju voda, zaštitu izvorišta, podzemnih i otvorenih vodnih tokova.

Obezbijeđiti svakom stanovniku dostupnost infrastrukturnih sistema za snabdijevanje vodom, odvosnju otpadnih voda i sl.

U funkciji realizacije ovog cilja utvrđeni su slijedeći prioritetni ciljevi:

- 3.1. Izgradnja rezervoara i transportnog cjevovoda
- 3.2. Dovršenje primarnog sistema vodosnabdijevanja Hum (dio sistema otpada i na općinu Centar)
- 3.3. Obezbijeđenje redovne rekonstrukcije mreže za vodosnabdijevanje
- 3.4. Obezbijeđenje korektnih uslova za odvodnju otpadnih voda na područjima općine gdje je opremljenost nedovoljna
- 3.5. Opremanje kanalima za odvodnju oborinskih voda padinskih dijelova općine, u cilju sprječavanja, odnosno saniranja klizišta
- 3.6. Obezbijeđenje redovne rekonstrukcije mreže za odvodnju otpadnih voda

4. Razvoj i unaprijeđenje energetske infrastrukture

Obezbijeđiti razvoj energetske resursa u skladu sa zaštitom okoline, racionalno korištenje energije, obezbijeđiti svakom stanovniku dostupnost svim izvorima materijalnih dobara, potrebnim za dostojan standard života bez ugrožavanja okoline, a energetske infrastrukturu pouzdanu, bezbjednu, obnovljenu i dostupnu novim (alternativnim) izvorima, uključujući infrastrukturne sisteme za snabdijevanje energijom i dr.

U funkciji realizacije ovog cilja utvrđeni su slijedeći prioritetni ciljevi:

- 4.1. Povećanje energetske efikasnosti
- 4.2. Obezbijeđenje redovne rekonstrukcije energetske mreže i objekata

- 4.3. Obezbijeđenje korektnih uslova snabdijevanja električnom energijom i zemnim gasom područja općine gdje je opremljenost komunalnom infrastrukturom nedovoljna
- 4.4. Obezbijeđenje javne rasvjete na područjima pješačke komunikacije u cilju bezbjednosti građana

5. Zemljišna politika

Definisati neophodne pretpostavke za konstituisanje i optimizaciju tržišne zemljišne politike. Takođe je potrebno razraditi instrumente za njeno sprovođenje, odnosno utvrditi finansijske mehanizme koji omogućavaju brzu koncentraciju sredstava potrebnih za finansiranje investicija u gradsko zemljište.

U funkciji realizacije ovog cilja utvrđenje sljedeći prioritetni cilj:

- 5.1. Definisanje zemljišne politike

6. Zaštita okoliša

Općina koja predstavlja jezgro razvoja Sarajeva evropske metropole nameće sljedeći strateški cilj okolišnog/održivog razvoja: održivi društveno-ekonomski-okolinski razvoj, izgradnja (ojačavanje) institucija za okoliš općine, ekološka inkluzija stanovništva, te stvaranje ambijenta ugodnog življenja za sve stanovnike.

Iz ovako široko postavljene vizije i strateškog cilja zaštita okoliša proizlaze sljedeći prioritetni ciljevi:

- 6.1. Procjena stanja okoliša
- 6.2. Upravljanje kvalitetom zraka
- 6.3. Korištenje, zaštita i upravljanje vodnim resursima
- 6.4. Korištenje, zaštita i upravljanje zemljištem
- 6.5. Upravljanje, zaštita i korištenje šumskih eko-sistema
- 6.6. Upravljanje otpadom
- 6.7. Zaštita prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa
- 6.8. Privreda i okoliš
- 6.9. Smanjenje buke
- 6.10. Biodiverzitet i komunalna zoohigijena
- 6.11. Suzbijanje štetnih organizama i preventivna zdravstvena zaštita stanovništva

V SEKTORSKI CILJEVI, PRIORITETNI CILJEVI I MJERE

Strateški sektori	Sektorski ciljevi	Prioritetni ciljevi	Mjere
A Ekonomski razvoj	1. Regulisano i organizovano tržište rada	1.1. Unaprijeđenje kvaliteta ponude radne snage na osnovu obrazovne infrastrukture i sistema obrazovanja	<ul style="list-style-type: none"> • Usklađivanje sistema obrazovanja sa potrebama tržišta rada u saradnji sa Ministarstvom obrazovanja KS
		1.2. Koordinacija tržišta rada i razvoj institucija za praćenje tržišta rada i podršku zapošljavanju	<ul style="list-style-type: none"> • Podsticajne mjere za kreiranje novih radnih mjesta • Prekvalifikacija nezaposlenih u skladu sa potrebama i programima • Priprema mladih za ulazak u poslovni svijet • Stimuliranje zapošljavanja pripravnika • Poticanje promjena i prilagodljivosti i pokretljivosti na tržištu rada • Promovisati cjeloživotno učenje (od predškolskog nivoa do penzionisanja) • Potreba za stalnom nadogradnjom kvalifikacija • Unapređenje kvaliteta postojećih kapaciteta Službi za zapošljavanje • Unapređivanje posredovanja i usklađivanja ponude i tražnje na tržištu rada
		1.3. Smanjenje rada na crno	<ul style="list-style-type: none"> • Preispitivanje postojeće legislative u domenu radne politike • Identifikacija postojećeg stanja • Informativno povezivanje službi Općine-Kantona- Zavoda za zapošljavanje • Donijeti programe koju će doprinijeti stimulaciji prelaska u formalni sektor
2. Ubrzanje rasta sektora MSP i unaprijeđenje i regulacija institucionalnog kapaciteta	2.1. Povećanje zaposlenosti i konkurentnosti sektora MSP i obima poslovnih aktivnosti (proizvodnja i plasman) uz unaprijeđenje tehnološkog nivoa i orijentacije na izvoz	<ul style="list-style-type: none"> • Stvaranje novih poslovnih prilika u malom biznisu koje pokreću investicije (izvozna orijentacija, podizanje tehnološkog nivoa, razvijanje mreže podrške ovom sektoru) • Protok inovativnih informacija i razvijanje inovativne kulture, pristup tehnološkom znanju • Podrška investitorima u malom biznisu finansijske i nefinansijske prirode • Podrška digitalizaciji biznisa • Što veća primjena informaciono komunikacione tehnologije • Promocija cjeloživotnog učenja i profesionalnog usavršavanja • Umrežavanje edukacionih ustanova (općina-Kanton, zavodi za zapošljavanje, PKKS) u cilju edukacije potrebnih kadrova i unaprijeđenja praktičnog rada • Jačanje kvaliteta ljudskih resursa u razvojnom i inovativnom radu • Formiranje kvalitetne baze podataka Biznis Centra Općine • Specijalizacija u proizvodnji i servisima 	

			<ul style="list-style-type: none"> • Razvijanje znanja u cilju standardizacije i certifikacije prema EU standardima • Jačanje konsultantskih agencija • Posenbu pažnju posvetiti unapređenju marketinških znanja • Kontinuirano stručno usavršavanje o malom biznisu
		2.2. Razvoj mreže poslovne infrastrukture za MSP	<ul style="list-style-type: none"> • Uspostaviti trening sesije za razvoj poslovnih ideja • Pokrenuti obrazovanje odraslih u preduzetništvu, ali i mladih u srednjim školama (Prilagoditi nastavne programe) • Promocija dostignuća u malom biznisu • Uspostavljanje mreže saradnje MSP na lokalnom i višem nivou (klasteri i sl.) • Organizovati prenošenje iskustava iz uspješnih sredina iz okruženja • Razviti prijedlog mjera za unaprijeđenje poslovnog ambijenta u Kantonu i općinama • Razvoj poslovnih zona (tehnološki park, inkubacioni centar kroz Biznis centar Općine, edukacija, centar za inovativne ideje
		2.3. Unapređenje regulacije i podizanje institucionalnog kapaciteta	<ul style="list-style-type: none"> • Izrada i usvajanje Smjernica o podršci razvoju MSP na nivou Kantona Sarajevo (Ministarstvo privrede, Općina i PKKS) • Budžetska podrška za pružanje servisa i promociju MSP • Jačanje kapaciteta za korištenje fondova EU kroz edukaciju na pripremi projekatana svim nivoima • Utvrditi parametre koji će pratiti Informacioni centar - KS
		2.4. Unaprijeđenje sistema kreditiranja MSP	<ul style="list-style-type: none"> • Obezbijedenje povoljnih kreditnih linija
3. Konkurentnost: Izvozno orijentisana privreda uz veće ulaganje u stvaranje dodane vrijednosti		3.1. Poboljšanje ekonomske strukture privrede sa većim ulaganjem posebno u tercijarni i kvartarni sektor	<ul style="list-style-type: none"> • Unapređenje fizičke i intelektualne infrastrukture, tješnje povezivanje univerziteta i privrede, osnivanje i efektivan rad poslovnih zona, tehnoloških inkubatora, podizanje kvaliteta ljudskih resursa, nove izvore i forme osiguranja kapitala, nove forme aktiviranja neiskorištenih resursa u turizmu i poljoprivredi • Unaprijedi efikasnost u postojećoj ekonomskoj strukturi (tehnološki razvoj, primjena digitalnih tehnologija, internacionaliziranje lokalnih kompanija, formiranje poduzetničkih zona i tehnoloških inkubatora i slično)
		3.2. Povezivanje poduzeća u smislu klsterskog organiziranja, posebno u sektoru turizma, ruralnog razvoja, razvijanje projektne saradnje između univerziteta i privrede, razvoj poslovnih zona i dr.	<ul style="list-style-type: none"> • Iskorištavanje postojećih razvojnih potencijala • Pripremanje međusektorskih projekata • Formiranje klastera u oblasti turizma, novih tehnologija i poljoprivrede
		3.3. Tržišna orijentacija firmi sa fokusom na CEFTA i EU tržišta	<ul style="list-style-type: none"> • Podrška MSP u restrukturiranju i prilagođavanju netarifnim barijerama (standardizacija i certificiranje)
	4. Povećanje investicija stvaranjem uredenog poslovnog ambijenta i razvojem novih modela investiranja		4.1. Uređen poslovni ambijent

			<ul style="list-style-type: none"> • Aktiviranje prostornih potencijala (zemljišta, nekretnina) radi podizanja konkurentnosti privrede i prostora
		4.2. Jačanje partnerstva javnog i privatnog (JPP) sektora	<ul style="list-style-type: none"> • Razraditi modele (građevine, usluge i dr.) za realizaciju investicija u JPP (sa ostalim nivoima vlasti) • Priprema, kandidovanje i promocija projekata za JPP
5. Razvoj novih tehnologija kao pretpostavke bržeg privrednog razvoja		5.1. Razvijena IT mreža	<ul style="list-style-type: none"> • Uvođenje širokopojasne internet mreže
		5.2. Razvijena e-uprava i e-poslovanje	<ul style="list-style-type: none"> • Implementacija strategije e-uprave
		5.3. Unaprijeđenje istraživanja i inovacija	<ul style="list-style-type: none"> • Podrška (finansijska i druga) istraživačkim projektima i inovacijama
6. Razvoj biznisa na padinskim dijelovima urbanog područja Općine		6.1. Iskorištavanje potencijalnih prostornih mogućnosti za razvoj biznisa	<ul style="list-style-type: none"> • Istraživanje mogućnosti za smještaj biznisa na padinskim dijelovima urbanog područja Općine
7. Valorizacija prirodnih i stvorenih kulturnih vrijednosti Općine i promocija ukupnog turističkog proizvoda Općine		7.1. Unapređenje turističke ponude i korištenje komparativnih prednosti Općine	<ul style="list-style-type: none"> • Promocija turističkih potencijala uz veće korištenje prirodnih i stvorenih resursa • Usklađivanje programskih aktivnosti (Općina, Grad, Kanton) • Podsticanje preduzetništva u turizmu • Obuka kadrova, podrška u samozapošljavanju u turizmu • Kreiranje novog imidža i razvoj brenda
		7.2. Razvoj selektivnih oblika turizma (kulturni, sajamski i kongresni, zdravstveni, ruralni)	<ul style="list-style-type: none"> • Podizanje nivoa kvaliteta postojeće turističke ponude • Institucionalno povezivanje sektora kulture i turizma kroz Kulturno vijeće • Razvoj kulturnog turističkog proizvoda • Razvijati alternativnu i klubsku scenu • Podrška edukaciji vodiča i organizovanju vodičke službe • Podrška razvoju sarajevskog sajma
		7.3. Upravljanje turističkom destinacijom	<ul style="list-style-type: none"> • Unaprijeđenje regulatornog i institucionalnog kapaciteta za upravljanje turističkom destinacijom
		7.4. Privlačenje investitora u sektor turizma	<ul style="list-style-type: none"> • Definisati modele saradnje JPP-a u turizmu • Identifikovati programske oblasti i lokacije atraktivne za privlačenje investitora • Stimulativne mjere (aktivan pristup u osiguranju sredstava)
8. Razvoj ruralnih područja (Prilagodavanje standardima EU)		8.1. Razvoj proizvodnih aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Podrška razvoju primarne poljoprivredne proizvodnje • Podrška stvaranju dodatne vrijednosti i razvoju novih proizvoda (prerada poljoprivrednih proizvoda) • Uvođenje standarda (HACCP) • Edukacija poljoprivrednika • Podrška osnivanju farmi • Podrška razvoju etno-zanatstva uz savremeni produkt dizajn
		8.2. Razvoj ruralnog i planinskog turizma	<ul style="list-style-type: none"> • Edukacija ruralnog stanovništva za bavljenje ruralnim turizmom • Kategorizacija seoskih domaćinstava i vikendica u skladu sa evropskim stanradima • Izgradnja institucionalnog okvira za upravljanje ruralnim turizmom • Promocija ruralnog i planinskog turizma

			<ul style="list-style-type: none"> • Podrška razvoju fizičke, društvene i uslužne infrastrukture • Formiranje Fonda za ruralni razvoj
B Socijalni razvoj	1. Obrazovanje: Razvoj općine temeljen na znanju kroz kontinuirani razvoj ljudskih resursa	1.1. Obnova i razvoj materijalnih dobara u obrazovnim institucijama	<ul style="list-style-type: none"> • Izgradnja novog školskog prostora, učionica, izgradnja fiskulturnih sala u školama kojima nedostaju, uređenje školskih dvorišta • Opremanje laboratorija učilima, kompjuterima, knjigama i drugom opremom
		1.2. Razvoj obrazovnog sistema sa svim pratećim elementima	<ul style="list-style-type: none"> • Programi predškolskog obrazovanja u skladu sa EU standardima (vježbe, prehrana) • Povećanje obuhvata djece cjelodnevnom boravkom u školama • Savremeni nastavni planovi, uvođenje praktičnih, životnih obuka u škole
		1.3. Povećati obuhvat djece predškolskim obrazovanjem	<ul style="list-style-type: none"> • Stimulisanje otvaranja privatnih predškolskih institucija
		1.4. Razvoj ljudskih resursa, cjeloživotno učenje	<ul style="list-style-type: none"> • Programi profesionalne orijentacije • Stručne obuke, seminari...
	2. Zdravstvo i zdravstvena zaštita: Unaprijediti fizičko, psihičko i mentalno zdravlje stanovništva	2.1. Povećati dostupnost zdravstvene zaštite za sve stanovnike	<ul style="list-style-type: none"> • Ravnomjerna raspoređenost objekata zdravstvene zaštite u urbanom i ruralnom dijelu Općine • Informiranje javnosti o pravima i obavezama u vezi sa zdravljem, kao i mogućnostima zdravstvene zaštite • Jačanje primarne zdravstvene zaštite orijentirane ka obitelji i zajednici • Jačanje saradnje sa civilnim društvom • Mjere zdravstvene brige za populaciju treće dobi
		2.2. Unaprijediti kvalitet i efikasnost zdravstvene zaštite stanovništva na cijelom području	<ul style="list-style-type: none"> • Izgradnja novih kapaciteta primarne zdravstvene zaštite • Rekonstrukcija i opremanje objekata primarne zdravstvene zaštite • Razgraničenja nadležnosti općina i kantona i njihova koordinacija • Mjere potpore jačanja privatnog sektora • Podrška unapređenju i razvoju javno privatnog partnerstva u zdravstvu
		2.3. Jačanje preventivne zdravstvene zaštite	<ul style="list-style-type: none"> • Preuzimanje odgovornosti za vlastito zdravlje • Edukacija o značaju prehrane (strukture, kvalitete) za zdravlje i vitalnost • Jačanje mentalnog zdravlja • Promocija zdravlja • Podrška uvođenju novih terapijskih metoda u skladu sa savremenim tendencijama (holistički pristupi), alternativni pristupi zdravlju • Jačanje zdravstvene zaštite djece, preventivne zaštite i edukacije djece o zdravlju i prehrani • Podrška organizacijama (NGO) koje pružaju usluge, pomoć u ovisnosti, psiho-fizičke relaksacije
	3. Socijalna zaštita: Promicanje socijalne zaštite u socijalnu uključenost	3.1. Usklađivanje socijalnog razvoja sa EU standardima	<ul style="list-style-type: none"> • Usklađivanje standarda i politika sa standardima i politikama EU • Mjere politika koje promoviraju socijalnu koheziju • Izrada strategije socijalne inkluzije • Prevencije siromaštva u kontekstu humanog razvoja

	3.2. Uključivanje socijalno osjetljivih osoba koje mogu pristupiti tržištu rada	<ul style="list-style-type: none"> • Potpuna evidencija korisnika socijalne zaštite • Po drška uključivanja žena u procese socijalne inkluzije • Mjere radnog osposobjavanja socijalno osjetljivih osoba i manjinskih grupa • Mjere razvoja socijalnog poduzetništva (socijalna udruženja, zadruge)
	3.3. Uključivanje socijalno osjetljivih osoba koje ne mogu pristupiti tržištu rada	<ul style="list-style-type: none"> • Potpuna evidencija korisnika socijalne zaštite • Una pređenje potrebnih životnih uslova za ugrožene osobe, porodice, posebno manjinske grupe itd • Mjere smanjivanja siromašnih osoba u starijim godinama i njihova socijalna uključenost
	3.4. Razvoj socijalnih usluga orjentiranih ka korisniku/klijentu	<ul style="list-style-type: none"> • Unapređenje kvaliteta pružanja usluga socijalne zaštite ka korisniku orjentiran pristup • Razvoj ljudskih resursa u centru za socijalni rad i općinskoj službi • Mjere zaštite od nasilja u porodici • Mjere prevencije i suzbijanja sosio-patoloških pojava
	3.5. Razvoj institucionalnih i vanistitucionalnih oblika socijalne zaštite	<ul style="list-style-type: none"> • Razvijen sistem vanistitucionalnih oblika socijalne zaštite • Mjere razvoja mješovitog sistema socijalne zaštite (centri za socijalni rad, nevladine organizacije, privatni sektro idr) putem modela javno-privatno partnerstvo • Razvijen sistem institucionalnih oblika socijalne zaštite • Una pređenjem saradnje centara za socijalni rad sa nevladinim organizacijama • Jačnje centara za zbrinjavanje
	3.6. Podizanje održivosti socijalnog sektora	<ul style="list-style-type: none"> • Mjere održivosti sistema finansiranja socijalne zaštite (ostvarivanje dodatnih prihoda napr. povećanjem budžetskih kapaciteta) • Osnivanje fonda/zavoda za socijalno uključivanje • Mjere ostvarivanja sredstava iz pristupnih fondovima EU (IPA) • Ostvarivanje (finansiranje) prava utvrđenih zakonskom regulativom, posebno prava porodica sa djecom • Mjere solidarnosti, jednakog pristupa i dostupnosti mjera i oblika socijalne zaštite na cijelom području Općine
4. Boračka zaštita: Valorizovati boračku populaciju	4.1. Uspješna ukupna resocijalizacija - inkluzija boračke populacije	<ul style="list-style-type: none"> • Rješavanje stambenih problema boračke populacije • Manifestacije i afirmacija značaja boračke populacije • Informiranje o pravima boraca i njihovih porodica • Realizacija osnovnih i dopunskih prava boračke zaštite
	4.2. Povećanje konkurentnosti boračke populacije na tržištu rada	<ul style="list-style-type: none"> • Prekvalifikacija i obrazovanje boračke populacije, posebno obrazovanje invalida • Osposobljavanje za samostalno poduzetništvo
	4.2. Stvaranje povoljne klime za zapošljavanje boračke populacije	<ul style="list-style-type: none"> • Mjere podrške pri zapošljavanju i samozapošljavanju
5. Sport i kultura: Afirmacija sporta kao djelatnosti	5.1. Širenje masovnog, zdravstveno rekreativnog sporta	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj svijesti građana o značaju sporta i njegovim vrijednostima • Unapređenje masovnog, zdravstvenog i rekreativnog sporta

od najvišeg javnog interesa i osnaživanje Općine kao osobenog kulturnog centra, centra kreativne industrije		<ul style="list-style-type: none"> Promocija sporta kao dijela kulture i ukupnih vrijednosti društva, kao dijela socijalnog kapitala Ulaganje u objekte javnih prostora namjenjenih za djecu i omladinu i rekreaciju odraslih
	5.2. Širenje školskog sporta kao integralnog dijela odgojno-obrazovnog procesa	<ul style="list-style-type: none"> Ulaganje u školske objekte (sale, igrališta, terene, opremu) Promocija i jačanje udruženja izviđača (skauta), školskih sportskih klubova Usmjeravanje investicija iz budžeta planiranih za sport i rekreaciju u školski sport
	5.3. Finansijska održivost sporta	<ul style="list-style-type: none"> Razvoj modela javno-privatnog partnerstva u sportu i sportskim organizacijama Finansijska podrška iz budžeta sportskim klubovima koji imaju vaspitni karakter (ne takmičarski) Izdvajanja iz budžeta općina za sport do 1,5% ukupnih sredstava
	5.4. Afirmacija međunarodnih sportskih takmičenja	<ul style="list-style-type: none"> Mjerama podrške
	5.5. Dostupnost kulturnih sadržaja i programa na cijelom području Općine koja postaje snažan prepoznatljiv kulturni centar	<ul style="list-style-type: none"> Rekonstrukcija objekata i izgradnja novih (domovi kulture) u Općini Podsticanje modela kulture prilagođenih osobenostima i potrebama općina i lokalnih zajednica Razvoj kulture u naseljima i lokalnim zajednicama unapređenjem prostora za kulturne aktivnosti svih generacija
	5.6. Unaprijeđenje kulturnih manifestacija	<ul style="list-style-type: none"> Unaprijeđenje i razvoj publike, a posebno unaprijeđenje kulture za djecu i za osobe sa posebnim potrebama Podsticanje modela kulture prilagođenih osobenostima i potrebama općina i lokalnih zajednica Intenzivno uključivanje u međunarodne programe Nastavak i jačanje podrške unikatnim programima i aktivnostima koji doprinose osobenosti i identitetu Općine-Grada-Kantona
	5.7. Unapređenje kapaciteta i potencijala za razvoj kreativnih industrija	<ul style="list-style-type: none"> Stvaranje institucionalnog sistema koji bi djelovao kao podrška postojećim i novim oblicima kreativne industrije (agencija, odbor isl.)
6. Bezbjednost, javni red i mir: Stvaranje ambijenta sigurnog i bezbjednog za život i rad građana.	6.1. Obezbjediti i unaprijediti sveukupnu bezbjednost, javni red i mir na cijelom području Općine	<ul style="list-style-type: none"> Uvođenje videonadzora na raskrsnicama, saobraćajnicama i otvorenim parkinzima, u školskim dvorištima i ustanovama, većim naseljima (Ciglane, Breka i dr.), Smanjenje prosjačenja, pranja stakala na raskrsnicama i nelegalne ulične prodaje Kontrola narkomanije i alkoholizma Sanirati i pojačati javnu rasvjetu naročito na perifernim djelovima općine, obezbijedenje javne rasvjete na područjima pješačke komunikacije u centralnom dijelu Općine u cilju bezbjednosti građana, te pojačati rasvjetu u većim naseljima (Ciglane, Breka, K. Brdo i dr.), otvorenim parkinzima i sl. Pojačati kontrolu parkova, napuštenih objekata, školskih svorišta i td.

			<ul style="list-style-type: none"> • Povećati sigurnost stanovanja • Aktiviranje projekta „Nadziranje susjedstva“ • Kontrola i sankcionisanje neprovođenja stalnog zaključavanja ulaznih vrata u stambenim objektima
		6.2. Prevencija maloljetničke delikvencije	<ul style="list-style-type: none"> • Implementacija Akcionog plana za prevenciju maloljetničke delikvencije Kantona Sarajevo • Povećan broj policije na ulicama u svako doba dana i noći • Češće kontrole kretanja maloljetnih lica poslije 23 sata bez pratnje roditelja ili staratelja • Češće racije u ugostiteljskim objektima • Stalna kontrola prodaje i služenje alkohola maloljetnim licima • Uvođenje strožih sankcija i efikasnije i brže kažnjavanje i naplatu kazni
7. Posebne grupe: Od isključenosti ka društvenoj uključenosti i humanom razvoju		7.1. Mladi: zapošljavanje	<ul style="list-style-type: none"> • Animirati mlade da imaju svoje programe i projekte, a finansijsku podršku će im davati općina Centar • Lokalna uprava (općina) u svojoj nadležnosti organizovaće stručno usavršavanje i edukaciju mladih u skladu sa zahtjevima tržišta, • Podsticati učešće mladih u naučno-istraživačkim projektima, • Besplatno obezbjediti poslovne prostore za realizaciju projekata mladih, • Zajedno sa organizacijama mladih osnovati Omladinske banke i obezbjediti početni kapital koja će finansirati projekte mladih
		7.2. Mladi: Uključivanje mladih u svakodnevni život lokalne samouprave (općinu, mjesne zajednice i Centara za mlade)	<ul style="list-style-type: none"> • Organizovanje škola likovnih, stripa, učenja sviranja gitare, klavira, kjiževnog kluba za mlade, iternet kluba, kursa za računare i sl., • Zajedničko traženje prostora za druženje mladih • Organizovanje igranki u mjesnim zajednicama • Večeri muzike, književne večeri, upoznavanje kulturnih tradicija u kvartu, odnosno u mjesnoj zajednici • Uređenje kvarta, odnosno mjesne zajednice sa puno zelenila, drveća, klupama, opremanje kantama za smeće, osvjetljenjem cijelog prostora kvarta • Izgradnja i ograđivanje igrališta i prostora za košarku, nogomet i drugi sport • Podrška NVO mladih koje se bave promocijom zdravog stila življenja
		7.3. Treća dob: Aktivno življenje	<ul style="list-style-type: none"> • Sastajanje i druženje u prostorijama mjesnih zajednica, klubovima penzionera, klubovima starijih osoba • Kulturna zbivanja, književne i muzičke večeri, obilježavanje značajnih datuma državnih i vjerskih praznika • Aktivnim uključivanjem u proširenju i održavanju zelenih površina u svom okruženju, sadnji drveća, nabavci klupa, izradi šetnica i sl. • Organizovanje sporta i rekreacije za starije osobe za poboljšanje zdravlja i obavezno obezbijedenje stručne osobe za rekreaciju i vježbe • Organizovanje sportskih rekreativnih manifestacija

		<ul style="list-style-type: none"> • Provođenje edukacije o zdravstvenim problemima i prevenciji za treću dob • Redovno mjerenje krvnog tlaka i šećera u krvi • Organizovanje jednodnevnih izleta radi druženja i boljeg upoznavanja
	7.4. Treća dob: Društveno vrednovan rad	<ul style="list-style-type: none"> • Osnivanje malih radionica sa opremom i stručnim osobljem koji bi svojim savjetima pomogli ovoj kategoriji lica da izrade manji komad namještaja, kućicu za ptice i sl. prema svom predlošku, • Proizvodnja ekoloških proizvoda, meda, voća, ljekovitog bilja i sl., • Radionice za fotografije, hortikulturalna radionica • Umjetničke radionice, početni i napredni kursevi za izradu predmeta, keramika, vitraž, umjetnički nakit, učenje tkanja i sl
	7.5. Gender aspekt: Obrazovanje žena	<ul style="list-style-type: none"> • Podsticanje obrazovanja žena u tehničkim naukama • Posebni programi i seminari o pokretanju malog biznisa i manjih projekata • Programi prekvalifikacije, specijalistički kursevi u skladu sa tržišnim promjenama • Kvalifikacija i dodatna obuka starijih nezaposlenih žena za čuvanje djece, njegu starih i osoba sa posebnim potrebama • Programi obrazovanja i osposobljavanja za proizvodnju domaće radinosti
	7.6. Gender aspekt: Povećanje zaposlenosti žena	<ul style="list-style-type: none"> • Eliminacija diskriminacije prilikom zapošljavanja (dob, izgled) • Podsticanje kredita za preduzetništvo i pokretanje vlastitog biznisa • Podsticanje „kućne radinosti“, organizovana kontrola i plasman proizvoda, što je posebno važno za ruralnu strukturu žena (napr. Farmer market)
	7.7. Gender aspekt: Povećanje političke aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Programi političkog obrazovanja • Povećanje učešća žena u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti, menadžerskim strukturama itd
	7.8. Romi: Obrazovanje i kultura	<ul style="list-style-type: none"> • Podrška predškolskom obrazovanju romske djece • Uklanjanje finansijskih i drugih prepreka u školovanju romske djece • Razvoj svijesti romskoj zajednici o važnosti obrazovanja • Očuvanje romskog jezika i kulture • Povećanje zastupljenosti romskog nastavnog osoblja • Podrška romskim kulturnim manifestacijama
	7.9. Romi: Zapošljavanje	<ul style="list-style-type: none"> • Finansijska i institucionalna podrška zapošljavanju romske populacije • Stimulisanje razvoja malog biznisa u romskoj zajednici • Stimulisanje zapošljavanja Roma • Izrada programa edukacije i prekvalifikacije Roma za potrebe novog zapošljavanja i sl.
	7.10. Romi: Stanovanje	<ul style="list-style-type: none"> • Saniranje i humanizacija postojećih romskih naselja • Podržavanje projekata romskih udruženja koja se bave problemom stambenog zbrinjavanja Roma

		7.11. Romi: Zdravstvena i socijalna zaštita	<ul style="list-style-type: none"> • Obezbjedenje uslova za izdavanje CIPS dokumenta za romsku populaciju • Sačiniti preciznu mapu iz koje se vidi socijalno stanje i potrebe Roma • Osnivanje posebnih fordova za socijalnu zaštitu romske populacije • Svi općinski organi zajedno sa Centrima za socijalni rad trebaju imati konkretne programe i mjere za socijalno zbrinjavanje i zdravstvenu zaštitu romske populacije
		7.12. Ovisnici: Kontrola, zbrinjavanje i liječenje	<ul style="list-style-type: none"> • Program prevencije • Program zbrinjavanja • Ambulantno i bolničko liječenje i tretman • U svojim Budžetima općina treba obezbjediti finansijska sredstva, a u svojoj nadležnosti i prostorije za savjete i dnevne terapije odvikavanja ovisnika (primjer centar na C. Vrhu gdje se primjenjuje metadon terapija)
		7.13. Ovisnici: Uključivanje u svakodnevni život preko lokalne uprave (općine, mjesne zajednice, udruženja i sl.)	<ul style="list-style-type: none"> • Zajedno sa mjesnom zajednicom obezbjediti prostore i formirati klubove i udruženja liječenih ovisnika o alkoholu i drogama • Druženje sa drugim kategorijama (mladi) i organizovanje večeri filma, muzike, knjige i sl. igranki raznih radionica i dr., • Osnivanje i finansijska pomoć malih hobi radionica, • Organizovanje predavanja stručnih lica o štetnosti droga, alkohola i duhana
C Upravljanje prostorom	1. Pokrivenost planskom dokumentacijom cijelog područja Općine	1.1. Izrada provedbenih planova	<ul style="list-style-type: none"> • Usaglašavanje postojećih provedbenih planova sa planovima višeg reda • Pokrivenost građevinskog zemljišta urbanog područja Općine provedbeno-planskom dokumentacijom • Ocjena upotrebljivosti postojećih provedbenih planova u cilju potrebe njihovih izmjena i dopuna
		1.2. Izrada urbanističkih projekata	<ul style="list-style-type: none"> • Prijedlog izrade novih provedbenih planova i urbanističkih projekata
		1.3. Unaprijeđenje ambijentalnih vrijednosti područja Općine	<ul style="list-style-type: none"> • Program unaprijeđenja ambijentalnih vrijednosti
		1.4. Prenos zemljišta za realizaciju planova	<ul style="list-style-type: none"> • Izrada programa za nabavku zemljišta za privođenje krajnjoj namjeni-gradnja
		1.5. Spriječavanje bespravne izgradnje	<ul style="list-style-type: none"> • Izrada programa mjera za spriječavanje bespravne izgradnje • Unaprijeđenje rada građevinske inspeksijske službe • Terensko praćenje promjena (izgradnje) na području Općine
	2. Razvoj i unaprijeđenje saobraćajne infrastrukture	2.1. Izgradnja planiranih saobraćajnica	<ul style="list-style-type: none"> • Realizacija planske dokumentacije
		2.2. Održavanje mreže saobraćajnica	<ul style="list-style-type: none"> • Izrada, usvajanje i realizacija programa unaprijeđenja održavanja mreže saobraćajnica • Izrada, usvajanje i realizacija programa unaprijeđenja održavanja puteva u zimskom periodu • Povećanje bezbjednosti na cestama • Izrada, usvajanje i realizacija programa rješavanja prometa pješaka na opasnim raskrsnicama

		2.3. Bolja saobraćajna povezanost padinskih dijelova općine	<ul style="list-style-type: none"> Izrada, usvajanje i realizacija programa građenja, rekonstrukcije i rehabilitacije lokalnih i nekategorisanih cesta Izrada, usvajanje i realizacija programa izgradnje saobraćajnica u ruralnom području
		2.4. Razvoj sistema javnog gradskog prevoza	<ul style="list-style-type: none"> Izrada, usvajanje i realizacija programa za poboljšanje javnog prevoza u rubnim dijelovima Modernizacija voznog parka
		2.5. Obezbjedenje dostupnosti za invalidna lica svim javnim institucijama	<ul style="list-style-type: none"> Izrada, usvajanje i realizacija programa unaprijeđenja dostupnosti za invalidna lica svim javnim institucijama
		2.5. Razvoj sistema pješačkih i biciklističkih saobraćajnica	<ul style="list-style-type: none"> Izrada, usvajanje i realizacija programa izgradnje sistema pješačkih i biciklističkih saobraćajnica
		2.6. Rješavanje problema saobraćaja u mirovanju	<ul style="list-style-type: none"> Izrada, usvajanje i realizacija programa građenja javnih parkinga i podzemnih i nadzemnih garaža Obezbjediti sistem upravljanja parkirizima na cjelokupnom području Kantona formiranjem javnog preduzeća za upravljanjem parkirizima Obezbjediti jedinstven fond za finansiranje izgradnje i održavanje parking prostora Novelirati i kompletirati zakonsku regulativu koja se odnosi na pitanje parkiranja Ustanovljavanje zona parkiranja
		2.7. Unaprijeđenje javne rasvjete na saobraćajnicama	<ul style="list-style-type: none"> Izrada, usvajanje i realizacija programa unaprijeđenja javne rasvjete na saobraćajnicama
		2.8. Unaprijeđenja saobraćajne i turističke signalizacije	<ul style="list-style-type: none"> Izrada, usvajanje i realizacija programa unaprijeđenja saobraćajne i turističke signalizacije
		2.9. Unaprijeđenje taxi saobraćaja	<ul style="list-style-type: none"> Edukacija taxi vozača Podrška obnovi voznog parka
	3. Razvoj i unaprijeđenje vodosnabdijevanja, odvodnje otpadnih voda i uređenje vodotoka	3.1. Izgradnja rezervoara i transportnog cjevovoda	<ul style="list-style-type: none"> Obezbjediti potrebnu dokumentaciju
		3.2. Dovođenje primarnog sistema vodosnabdijevanja Hum (dio sistema otpada i na općinu Centar)	<ul style="list-style-type: none"> Obezbjediti potrebna sredstva za realizaciju
		3.3. Obezbjedenje redovne rekonstrukcije mreže za vodosnabdijevanje	<ul style="list-style-type: none"> Realizacija postojećih regulacionih planova, odnosno glavnih projekata
		3.4. Obezbjedenje uslova za odvodnju otpadnih voda na područjima općine gdje je opremljenost nedovoljna	<ul style="list-style-type: none"> Realizacija postojećih regulacionih planova
		3.5. Opremanje kanalima za odvodnju oborinskih voda padinskih dijelova Općine, u cilju sprječavanja, odnosno saniranja klizišta	<ul style="list-style-type: none"> Obezbjediti potrebna sredstva za realizaciju
		3.6. Obezbjedenje redovne rekonstrukcije mreže za odvodnju otpadnih voda	<ul style="list-style-type: none"> Realizacija postojećih regulacionih planova, odnosno glavnih projekata
	4. Razvoj i unaprijeđenje energetske infrastrukture	4.1. Povećanje energetske efikasnosti	<ul style="list-style-type: none"> Smanjenje ukupne potrošnje energije u toplifikacionim sistemima KJKP Toplane i kod ostalih potrošača Povećanje efikasnosti energetskih sistema, na svim nivoima

		<ul style="list-style-type: none"> • Stimulaciju štednje, odnosno racionalne potrošnje energije na strani proizvođača i korisnika • Smanjenje specifične potrošnje energije
	4.2. Obezbjedenje redovne rekonstrukcije energetskih mreža i objekata	<ul style="list-style-type: none"> • Realizacija postojećih regulacionih planova, odnosno glavnih projekata • Izrada planova redovne rekonstrukcije energetskih mreža i objekata
	4.3. Obezbjedenje korektnih uslova snabijevanja električnom energijom i zemnim gasom područja općine gdje je opremljenost komunalnom infrastrukturom nedovoljna	<ul style="list-style-type: none"> • Realizacija postojećih regulacionih planova
5. Zemljišna politika	5.1. Definisanje zemljišne politike	<ul style="list-style-type: none"> • Definisanje neophodnih pretpostavki za konstituisanje, i optimizaciju tržišne zemljišne politike • Razrada instrumenata za sprovođenje tržišne zemljišne politike
6. Zaštita okoliša	6.1. Procjena stanja okoliša	<ul style="list-style-type: none"> • Vrednovanje područja općine Centar prema okolišnim parametrima • Unaprijeđenje eko-informacionog sistema općine Centar
	6.2. Upravljanje kvalitetom zraka	<ul style="list-style-type: none"> • Uspostavljanje monitoringa kvaliteta zraka • Redovno obavještanje građana o stanju kvaliteta zraka • Program djelovanja u situacijama povišenog zagađenja
	6.3. Korištenje, zaštita i upravljanje vodnim resursima	<ul style="list-style-type: none"> • Izrada Studije „Čista Miljacka“
	6.4. Korištenje, zaštita i upravljanje zemljištem	<ul style="list-style-type: none"> • Prevencija zagađenosti tla • Sanacija područja pod uticajem ubrzane erozije tla i klizišta • Unaprijeđenje rada inspekcijjskih službi za zagađenje tla
	6.5. Upravljanje, zaštita i korištenje šumskih eko sistema	<ul style="list-style-type: none"> • Implementacija Akcionog plana iz LEAP-a
	6.6. Upravljanje otpadom	<ul style="list-style-type: none"> • Izrada Akcionog plana Općine prema Strategiji upravljanja otpadom FBiH
	6.7. Zaštita prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa	<ul style="list-style-type: none"> • Kontrolisano korištenje prirodnih cjelina • Uspostavljanje i provođenje mjera zaštite za svaki pojedinačni objekat prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa
	6.8. Privreda i okoliš	<ul style="list-style-type: none"> • Stimulisanje zamjene starih i uvođenje čistih tehnologija • Preduzimanje mjera za smanjenje buke i drugih štetnih uticaja sa gradilišta
	6.9. Smanjenje buke	<ul style="list-style-type: none"> • Uspostavljanje monitoringa buke • Program djelovanja u situacijama povišene buke
	6.10. Biodiverzitet i komunalna zoohigijena	<ul style="list-style-type: none"> • Program hvatanja i zbrinjavanja napuštenih pasa i mačaka lualica • Program neškodljivog uklanjanja životinjskih leševa • Program držanja kućnih ljubimaca • Program smanjenja broja staništa vrana • Program zaštite ptica pjevačica u parkovima opštine Centar /povratak ptica/
	6.11. Suzbijanje štetnih organizama i preventivna zdravstvena zaštita stanovništva	<ul style="list-style-type: none"> • Program mjera Suzbijanje štetnih organizama i preventivna zdravstvena zaštita stanovništva

VI PROJEKTI

Redni broj	Šifra projekta	Naziv projekta	Izvor sredstava	Vrijednost projekta u KM	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	A 1.1.1	Formiranje tehnološkog parka Centar (TPC)	Općina	300.000				300.000			
2	A 1.2.1	Projekat zapošljavanja u segmentu javnih radova	Kanton								
			Grad								
			Općina								
			Javna pred								
			Ukupno	60.000.000		10.000.000	10.000.000	10.000.000	10.000.000	10.000.000	10.000.000
3	A 1.3.1	Izrada akcionog plana smanjenja rada u sivoj ekonomiji	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno	30.000	30.000						
4	A 2.1.1	Ponuda lokacija za investiranje	Općina	25.000		25.000					
5	A 2.2.1	Softver za bazu podataka za MSP itd	Općina	10.000			10.000				
6	A 2.2.2	Uspostavljanje mreže saradnje MSP (klasteri i sl.)	Kanton								
			Općina								
			Ukupno	60.000		10.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000
7	A 2.2.3	Uvesti info dan podrške biznisu	Općina	60.000		10.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000
8	A 2.2.4	Omladinska zadruga općine Centar	Općina	130.000		30.000	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000
9	A 2.3.1	Program B2B (Biznis biznisu)	Općina	30.000		5.000	5.000	5.000	5.000	5.000	5.000
10	A 2.4.1	Kreditna linija za podršku MSP	Općina	7.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000
11	A 3.1.1	Izrada programa podrške ekonomiji znanja	Općina	20.000		20.000					
12	A 3.1.2	Program razvoja kreativne ekonomije	Općina	20.000		20.000					
13	A 3.1.3	Osnivanje poslovnog inkubatora	Općina	300.000			300.000				
14	A 3.2.1	Formiranje klastera u oblasti turizma	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno	50.000			50.000				
15	A 3.2.2	Formiranje klastera u oblasti novih tehnologija	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno	50.000			50.000				
16	A 3.3.1	Izrada programa podrške standardizaciji i certifikaciji prema EU standardima	Općina	10.000		10.000					
			Kanton	10.000		10.000					
			Ukupno	20.000		20.000					
17	A 3.3.2	Edukacija za standardizaciju i certifikaciju prema EU standardima	Općina								
			Kanton								

			Ukupno	150.000		50.000	50.000	50.000			
18	A 4.1.1	One stop shop (skraćenje procedura u registrovanju novih biznisa i građenju u saradnji sa višim nivoima vlasti)	Općina	30.000		5.000	5.000	5.000	5.000	5.000	5.000
19	A 4.1.2	Program stimulisanja investicija	Općina	15.000		15.000					
20	A 4.1.3	Vodič za investitore	Općina	85.000	25.000			30.000			30.000
21	A 4.1.4	Organizovanje investicijske konferencije	Općina	50.000							
22	A 4.2.1	Program za realizaciju investicija u JPP (izbor modela finansiranja, sektora usluga ili građevinskih objekata)	Općina	20.000		20.000					
23	A 4.2.2	Priprema, kandidovanje i promocija projekata za JPP	Općina	90.000			30.000		30.000		30.000
24	A 5.1.1	Uvođenje širokopojasne internet mreže	Privatni kap								
25	A 5.2.1	Implementacija strategije e-uprave	Općina	1.200.000		200.000	200.000	200.000	200.000	200.000	200.000
26	A 5.3.1	Formiranje nagradnog fonda za inovacije i istraživanje	Općina	180.000		30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
27	A 6.1.1	Izrada akcionog plana aktiviranja biznisa na padinskim dijelovima urbanog područja Općine	Općina	30.000		30.000					
28	A 7.1.1	Kreiranje novog imidža i razvoj brenda	Općina	30.000		30.000					
29	A 7.1.2	Izgradnja hotelskih kapaciteta visokog nivoa	Privatni kap								
30	A 7.1.3	Edukacija kadrova u turizmu	Općina	20.000		10.000		10.000			
			Grad	20.000		10.000		10.000			
			Kanton	20.000		10.000		10.000			
			Ukupno	60.000		30.000		30.000			
31	A 7.2.1	Osnivanje Kulturnog vijeća	Općina	60.000		10.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000
32	A 7.2.2	Promocija kulturnog turističkog proizvoda	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno	1.500.000		500.000	200.000	200.000	200.000	200.000	200.000
33	A 7.2.3	Podrška projektima alternativne scene	Općina	180.000		30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
			Grad	180.000		30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
			Ukupno	360.000		60.000	60.000	60.000	60.000	60.000	60.000
34	A 7.2.4	Osnivanje udruženja turističkih vodiča	Općina	10.000		10.000					
			Grad	10.000		10.000					
			Kanton	10.000		10.000					
			Ukupno	30.000		30.000					
35	A 7.3.1	Osnivanje Gradske turističke zajednice	Općina	15.000		15.000					
			Grad	15.000		15.000					
			Ukupno	30.000		30.000					
36	A 7.4.1	Kandidovanje projekata za JPP u turizmu	Općina	15.000		15.000					

37	A 8.1.1	Stimulisanje primarne poljoprivredne proizvodnje	Općina	700.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000
38	A 8.1.2	Prerada poljoprivrednih proizvoda (sušnica, termička obrada, pakovanje) – grant zadruzi	Općina	100.000		50.000	50.000				
39	A 8.1.3	Certifikacija proizvodnje poljoprivredne zadruge – standard (HACCP)	Općina	30.000			30.000				
40	A 8.1.4	Osnivanje porodičnih farmi	Općina	85.000	15.000	20.000		50.000			
41	A 8.1.5	Produkt dizajn i etno-zanatstvo	Općina	70.000		70.000					
42	A 8.1.6	Izložba poljoprivrednih proizvoda ruralnog turizma i etno zanatstva	Općina	120.000		20.000	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000
43	A 8.2.1	Turist-biro poljoprivredne zadruge	Općina	30.000		5.000	5.000	5.000	5.000	5.000	5.000
44	A 8.2.2	Web stranica ruralnog turizma	Općina	10.000		10.000					
45	A 8.2.3	Formiranje fonda za ruralni razvoj Općine	Općina	150.000		150.000					
			Kanton	150.000		150.000					
			Ukupno	300.000		300.000					
46	B 1.1.1	Program opremanja škola (laboratorija, učilima, kompjuterima, knjigama i drugom opremom)	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno	1.200.000		200.000	200.000	200.000	200.000	200.000	200.000
47	B 1.1.2	Izgradnja škola (ŠIP)	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno	4.000.000		1.000.000	3.000.000				
48	B 1.1.3	Izgradnja/ dogradnja/ rekonstrukcija fiskulturnih sala i učionica	Općina								
			Grad								
			Kanton								
49	B 1.1.4	„Škola u prirodi“	Općina	3.000.000							
			Ukupno					1.000.000	1.000.000	1.000.000	
			Općina	350.000			350.000				
50	B 1.2.1	Podrška programima predškolskog obrazovanja - posbno sa vježbama i prehranom u skladu sa preporučenim standardima	Općina								
			Kanton								
			Ukupno	180.000		30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
51	B 1.2.2	Programi praktičnih vještina u osnovnim školama	Općina	300.000		50.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000
52	B 1.3.1	Podrška projektu: „Vrtić za svu djecu“	Općina	600.000		100.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000
53	B 1.3.2	Projekat podrške privatnim vrtićima	Općina								
54	B 1.4.1	Programi profesionalne orijentacije	Općina	120.000		20.000	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000
55	B 1.4.2	Projekat „Prema EU“	Općina	120.000		20.000	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000
56	B 2.1.1	Program izgradnje, rekonstrukcije i opremanja novih kapaciteta primarne zdravstvene zaštite	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno	1.800.000	600.000	200.000	200.000	200.000	200.000	200.000	200.000

57	B 2.1.2	Opremanje zubnih ambulanti u školama (3 ambulante)	Općina	600.000		200.000	200.000	200.000			
58	B 2.1.3	Informisanje stanovništva o pravima i obavezama u vezi sa zdravljem i zdravstvenom zaštitom	Općina	21.000	3.000	3.000	3.000	3.000	3.000	3.000	3.000
59	B 2.2.1	Program uključivanja centara za rehabilitaciju i fizikalnu terapiju u javno privatno partnerstvo	Privatni kap								
60	B 2.2.2	Programi razvoja centara alternativnog liječenja	Privatni kap								
61	B 2.2.3	Izgradnja zdravstvenih kapaciteta po modelu javno-privatnog partnerstva	Privatni kap								
62	B 2.3.1	Edukacija djece o preventivnoj zdravstvenoj zaštiti	Općina	42.000	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000
63	B 2.3.3	Postavljanje programa „cjelovito zdravlje“ na web stranicu Općine	Općina	110.000	50.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000
64	B 2.3.4	Podrška psihofizičkoj relaksaciji za odrasle i treću dob (programi samopomoći, antistres program, Joga: balans duha i tijela, komunikacije sa sobom i drugima kroz ples i pokret)	Općina	300.000		50.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000
65	B 3.1.1	Strategija socijalne inkluzije u skladu sa strategijom socijalnog uključivanja BiH	Općina	30.000		30.000					
66	B 3.1.2	Akcioni plan prevencije siromaštva u kontekstu humanog razvoja	Općina	15.000	15.000						
67	B 3.2.1	Socijalna slika Općine Centar	Općina	20.000	20.000						
68	B 3.2.2	Formiranja socijalne zadruge (stručno osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa posebnim potrebama)	Općina	350.000		100.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000
69	B 3.2.5	Podrška kreativnim radionicama sa osobe treće životne dobi	Općina	300.000		50.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000
70	B 3.3.1	Izgradnja Doma za stara lica na području Općine	Privatni kap								
71	B 3.4.1	Podrška jačanju kapaciteta socijalne zaštite (ljudski resursi, NVO, centri za socijalnu zaštitu)	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno	600.000		100.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000
72	B 3.4.4	Podrška programu suzbijanja socio-patoloških pojava	Općina	60.000		20.000	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000
73	B 3.5.1	Razvoj socijalne zaštite po modelu javno-privatnog partnerstva	Privatni kap								

74	B 3.5.2	Dnevni centar za osobe sa lakom i umjerenom mentalnom retardacijom	Općina	150.000		30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
75	B 3.5.3	Javna kuhinja općine Centar	Općina	1.300.000		300.000	200.000	200.000	200.000	200.000	200.000
76	B 3.6.1	Projekat razvoja tradicionalnih vještina u kućnoj radinosti (formiranje ureda za tradicionalne vještine, programi obuke, posebno žena, dizajna, marketinga i povezivanja sa turističkom ponudom)	Općina	160.000		70.000	40.000	20.000	10.000	10.000	10.000
77	B 3.6.2	Podrška programima obuke pristupnim fondovima EU i informiranja o mogućnostima dobijanja sredstava iz EU fondova	Općina	60.000		10.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000
78	B 4.1.1	Borci: Podrška programu obilježavanja značajnih datuma	Općina	700.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000
79	B 4.1.2	Podrška rješavanju stambenih pitanja boračke populacije invalida i šehidskih porodica Općine	Općina	2.100.000	300.000	300.000	300.000	300.000	300.000	300.000	300.000
80	B 4.2.1	Projekat „Boračka zadruga Centar“ (prekvalifikacija boraca, kreditiranje, osposobljavanje za samostalno poduzetništvo)	Općina	650.000		300.000	150.000	50.000	50.000	50.000	50.000
81	B 4.3.4	Fond za podršku projektima zapošljavanja i samozapošljavanja boračke populacije	Općina	700.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000
82	B 5.1.1	Program izgradnje i rekonstrukcije sportskih ploha u naseljima prema usvojenim planovima	Općina	600.000		100.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000
83	B 5.1.2	Program upravljanja sportskim aktivnostima na sportskim plohama (sadržaji, usmjeravanje, kontrola i bezbjednost)	Općina	360.000		60.000	60.000	60.000	60.000	60.000	60.000
84	B 5.1.5	Akcioni plan promocije rekreativnog sporta (korištenje zelenih površina, rekreacije za treću dob, psiho-fizička relaksacija, liječenja i rehabilitacije sportom, tjelovježbe u predškolskim ustanovama)	Općina	25.000		25.000					
85	B 5.2.2	Izgradnja i uređenje sportskih sala, igrališta i terena u osnovnim i srednjim školama	Općina	350.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000
86	B 5.2.3	Podrška jačanju školskih udruženja i sportskih klubova u osnovnim školama	Općina	360.000		60.000	60.000	60.000	60.000	60.000	60.000
87	B 5.3.1	Razvoj sporta po modelu javno-privatnog partnerstva	Privatni kap								
88	B 5.3.2	Modernizacija Olimpijskog stadiona „Koševo“	Privatni kap								
89	B 5.3.3	Rekonstrukcija pomoćnog terena broj 2 Olimpijskog stadiona „Koševo“	Općina								
			Grad								
			Kanton								

			Ukupno	450.000			450.000					
90	B 5.3.4	Izgradnja svlačionica sa pratećim sadržajima u sklopu fudbalskih i teniskih terena	Općina									
			Grad									
			Kanton									
			Ukupno	400.000			400.000					
91	B 5.3.5	Rekonstrukcija sala u Fis-u	Općina	450.000			150.000	300.000				
92	B 5.4.1	Program promociji i organizaciji međunarodnih sportskih takmičenja	Općina	175.000	25.000	25.000	25.000	25.000	25.000	25.000		
93	B 5.5.1	Podrška kulturnim programskim sadržajima u mjesnim zajednicama	Općina	700.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000		
94	B 5.5.2	Obnova „Austrijske kuće“ (kulturno-informativni centar, arhitektonski paviljon i umjetnički paviljon)	Općina	1.000.000			600.000	400.000				
			Grad									
			Kanton									
			Ukupno									
95	B 5.5.7	Filmski grad	Privatni kap									
96	B 5.5.9	Akcioni plan modernizacije kina Općine	Općina	25.000		25.000						
97	B 5.5.10	Realizacija Akcionog plana modernizacije kina Općine	Privatni kap									
98	B 5.5.10	Projekat „Kinoteka BiH“	BiH									
			FBiH									
			Općina									
			Grad									
			Kanton									
			Ukupno	2.000.000		100.000	1.100.000	800.000				
99	B 5.5.11	Srednjoročni program razvoja Centra za kulturu „Sarajevo“	Općina	15.000		15.000						
100	B 5.6.2	Programi podrške značajnim kulturnim manifestacijama i aktivnostima koje doprinose identitetu Općine	Općina	700.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000		
101	B 5.6.3	Podrška kulturnim programima prilagođenim osobama sa posebnim potrebama	Općina	210.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000		
102	B 6.1.1	Videonadzor na rizičnim mjestima	Općina	210.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000		
103	B 6.1.2	Općinski akcioni plan smanjenja prosjačenja	Općina	15.000		15.000						
104	B 6.1.3	Saniranje i uvođenje javne rasvjete na bezbjednosno rizičnim mjestima	Općina	350.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000		
105	B 7.1.1	Podrška mladim istraživačima i projektima mladih	Općina	210.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000		
106	B 7.1.4	Podrška stručnom usavršavanju mladih (postdiplomski studij, specijalizacije, stipendije)	Općina	350.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000		
107	B 7.1.5	„Virtuelna preduzeća“ (priprema mladih za ulazak u poslovni svijet)	Općina	350.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000		

108	B 7.2.1	Podrška za NVO mladih koje se bave zdravim stilovima življenja (zdrav razvoj ličnosti, ekologija, volontiranje, kulturne i kreativne radionice, prevencija nasilnog ponašanja)	Općina	350.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000
109	B 7.2.4	Dijagnostički centar za delikvente-povratnike	Općina	350.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000
110	B 7.3.1	Podrška programima za treću dob (programi rekreacije i vježbi, zdravstvene rehabilitacije, kulturnih radionica i obrazovni programi: kompjuteri, strani jezici, internet) kroz mjesne zajednice	Općina	350.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000
111	B 7.3.5	Klub lijepe riječi i prijateljstva	Općina	180.000		30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
112	B 7.4.1	Radionica za osobe treće dobi – kompodijum (kreativne radionice)	Općina	400.000		150.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000
113	B 7.4.4	Edukacija i proizvodnja tradicionalne zimnice	Općina	700.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000
114	B 7.5.2	Podrška projektima prekvalifikacije i dokvalifikacije žena prema potrebama tržišta	Općina	210.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
115	B 7.5.3	Podrška obuci nezaposlenih žena za pomoć i njegu starijih i osoba sa posebnim potrebama	Općina	210.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
116	B 7.6.1	Podrška projektima ženama za pokretanje vlastitog biznisa	Općina	210.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
117	B 7.7.1	Promocija učešću žena u političkom životu	Općina	90.000		15.000	15.000	15.000	15.000	15.000	15.000
118	B 7.8.1	Centar za edukaciju i prekvalifikaciju romske populacije - Gorica	Općina								
			Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno	360.000		60.000	60.000	60.000	60.000	60.000	60.000
119	B 7.8.2	Podrška predškolskom obrazovanju romske djece	Općina	70.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000
120	B 7.8.3	Dodjela udžbenika i školskog pribora za romsku djecu	Općina	105.000	15.000	15.000	15.000	15.000	15.000	15.000	15.000
121	B 7.8.4	Festival romske muzike	Općina	180.000		30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
122	B 7.8.5	Program očuvanja romskog jezika i kulture i organizovanje kuturnih manifestacija	Općina	90.000		15.000	15.000	15.000	15.000	15.000	15.000
123	B 7.9.1	Izrada akcionog plana samozapošljavanja roma (kroz javne radove, prikupljanje i reciklaža sekundarnih sirovina, stare zanate, kućnu radinost, plasteniču proizvodnju hrane	Općina	15.000		15.000					
124	B 7.10.1	Izrada akcionog plana za stambeno zbrinjavanje romskih porodica	Općina	15.000		15.000					
125	B 7.10.2	Gasifikacija romskog naselja na Gorici	Općina	100.000			100.000				
126	B 7.11.1	Lična karta Roma u općini Centar	Općina	25.000		25.000					

127	B 7.11.2	Izrada programa zdravstvene i socijalne zaštite roma	Općina	20.000		20.000					
128	B 7.12.1	Podrška zbrinjavanju i liječenju ovisnika	Općina	210.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
129	B 7.13.1	Podrška resocijalizaciji bivših ovisnika (psihološke i hobi radionice)	Općina	210.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
130	B 7.13.4	Kampanja o štetnom uticaju alkohola, duhana i droga na zdravlje	Općina	140.000	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000
131	C 1.1.1	RP „Bjelave-Mejtaš“									
132	C 1.1.2	RP „Soukbunar“	Općina	420.000	370.000	50.000					
133	C 1.1.2	RP „Bjelave-Čekaluša“									
134	C 1.1.3	RP „Breka“	Općina	174.000	136.000	38.000					
135	C 1.1.4	RP „Šip“	Općina	108.000		90.000	18.000				
136	C 1.1.5	RP „Kartal“									
137	C 1.1.6	RP „Alapi“									
138	C 1.1.7	RP „Kromolj“									
139	C 1.1.8	RP „Bardakčije“									
140	C 1.1.8	Plan parcelacije „Nahorevo“									
141	C 1.1.9	Plan parcelacije „Poljine“									
142	C 1.1.10	Plan parcelacije „Mrkovići“									
143	C 1.1.11	UP „Breka I“									
144	C 1.1.12	UP „Breka II“									
145	C 1.1.13	UP „Tron“									
146	C 1.1.14	UP „Pijaca Ciglane“									
147	C 1.1.15	Izrada urbanističkih projekata prema budućoj usvojenoj planskoj dokumentaciji									
148	C 1.1.16	UP „Skenderija“- realizacija (hotel, bazen, garaža)	Privatni kap								
149	C 1.2.1	Idejno rješenje obnove Gradskog jezgra	Općina	60.000	60.000						
150	C 1.2.2	Uređenje pasaža i unutrašnjih dvorišta u centralnoj zoni - Izbor lokacija i izrada idejnih rješenja i glavnih projekata za izabrane lokacije	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno	700.000		100.000	300.000	300.000			
151	C 1.2.4	Realizacija infrastrukturnih sistema kao uslov za uređenje Aleje „Betanija“ (izgradnja pješačke komunikacije i sadnja visokih stablašica, uređenje potoka Sušica, realizacija vodosnabdijevanja i kanalizacije)	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno	3.100.000	300.000	500.000	500.000	450.000	450.000	450.000	450.000
152	C 1.2.5	Izrada glavnog projekta zone C - hotrikulturne zone „Betanija“ (jezera i drenažni sistem, šetnice, energetika, hortikultura...)	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno	280.000		280.000					
153	C 1.2.6	Realizacija zone C „Betanija“ prema	Općina								

		projektnoj dokumentaciji (drenaža, jezero, hortikultura, šetnice, energetika...)	Grad								
			Kanton								
			Ukupno	3.000.000			600.000	600.000	600.000	600.000	600.000
154	C 1.2.7	Izrada dokumentacije za dio planirane trase ulice Alipašina i njene veze sa Prvom transverzalom kao preduslov za izgradnju pristupa do ulaznog kompleksa Gradski park "Betanija"	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno	100.000		100.000					
155	C 1.2.8	Realizacija dijela planirane trase ulice Alipašina i njene veze sa Prvom transverzalom kao preduslov za izgradnju pristupa do ulaznog kompleksa Gradski park "Betanija"	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno	5.000.000		2.500.000	2.500.000				
156	C 1.2.9	Veliki park - Titova	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno	900.000		300.000	300.000	300.000			
157	C 1.2.10	Parkovi oko Predsjedništva	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno	200.000		200.000					
158	C 1.2.11	Park Koševo I	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno	100.000		50.000	50.000				
159	C 1.2.12	Park Koševo II	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno	100.000		50.000	50.000				
160	C 1.2.13	Definisati konačno rješenje „Park Prešern“	Općina								
161	C 1.2.14	Realizacija programa „Voda u gradskom tkivu“	Općina	500.000		50.000	50.000	100.000	100.000	100.000	100.000
162	C 1.2.15	Sanacija i rekonstrukcija fasada na stambenim i poslovno stambenim zgradama u centralnom gradskom jezgru	Općina	1.800.000		300.000	300.000	300.000	300.000	300.000	300.000
			Grad	1.800.000		300.000	300.000	300.000	300.000	300.000	300.000
			Kanton	1.800.000		300.000	300.000	300.000	300.000	300.000	300.000
			Ukupno	5.400.000		900.000	900.000	900.000	900.000	900.000	900.000
163	C 1.2.16	Realizacija programa „Iluminacija značajnih zgrada“	Općina	200.000		50.000	50.000	50.000	50.000		
			Grad	200.000		50.000	50.000	50.000	50.000		
			Kanton	200.000		50.000	50.000	50.000	50.000		
			Ukupno	600.000		150.000	150.000	150.000	150.000		

164	C 1.2.17	Rekonstrukcija kvadranta u centralnoj zoni prema usvojenoj dokumentaciji	Privatni kap									
165	C 1.2.18	Arheološki park „Debelo brdo“	Općina									
			Grad									
			Kanton									
			Ukupno	1.000.000			250.000	250.000	250.000	250.000		
166	C 1.2.19	Spomenik prirode Skakavac	Općina									
			Grad									
			Kanton									
			Ukupno	1.200.000		200.000	200.000	200.000	200.000	200.000	200.000	
167	C 1.2.20	Vidikovci Grada	Općina	150.000		50.000	100.000					
168	C 1.2.21	Izgradnja javnih WC-a	Općina	600.000		200.000	200.000	200.000				
169	C 1.3.1	Nabavka zemljišta za privođenje krajnjoj namjeni gradnja, infrastrukturno opremanje u skladu sa potrebama i mogućnostima	Program javnih investicija Kantona Sarajevo									
170	C 2.1.1	Gradska autocesta: Butila-Briješće-Boljakov potok-Buča potok-Pofalići-Velešići-Ciglane (E761),	Program javnih investicija Kantona Sarajevo									
171	C 2.1.2	Južna longitudinalna: petlja Ilidža-Nedarići-Mojmilo-Alipašino polje-Hrasno-Grbavica-Skenderija-Vijećnica	Program javnih investicija Kantona Sarajevo									
172	C 2.1.3	Nulta transverzala: Most Suade i Olge-Marijin Dvor-Gradska bolnica	Program javnih investicija Kantona Sarajevo									
173	C 2.1.4	Prva transverzala: Grbavica - Željeznička stanica Sarajevo-Bare-Hotonj-Vogošća-Jošanica	Program javnih investicija Kantona Sarajevo									
174	C 2.1.5	Izrada dokumentacije i realizacija dijela planirane trase ulice Alipašina i njene veze sa Prvom transverzalom kao preduslov za izgradnju pristupa do ulaznog kompleksa Gradski park "Betanija"										
175	C 2.1.6	Izgradnja nove saobraćajnice „Betanija“ (ispod Porodilišta "Jezero") koja povezuje ulicu Alipašina sa ulicom Patriotske lige.										
176	C 2.2.1	Izrada Projekata za izgradnju, rekonstrukciju i rehabilitaciju lokalnih i nekategorisanih saobraćajnica prema prioritetima utvrđenim kroz Program građenja, rekonstrukcije i rehabilitacije lokalnih i nekategorisanih cesta na prostoru Općine Centar Sarajevo za razdoblje od 2009. do 2015. g.										
177	C 2.2.2	Rekonstrukcija ulice Marija Mikulića	Općina									

178	C 2.2.3	Rekonstrukcija ulice Kranjčevićeva	Općina									
179	C 2.2.4	Izgradnja, rekonstrukcija i rehabilitacija lokalnih i nekategorisanih cesta na prostoru Općine Centar Sarajevo	Općina									
180	C 2.3.1	Izgradnja puta koji bi povezivao ulice Panjinu kulu i ulicu Hamida Beširevića	Općina									
			Kanton									
			Ukupno									
181	C 2.3.2	Izgradnja puta Mrkovići-Čavljak	Program javnih investicija Kantona Sarajevo									
182	C 2.3.3	Izgradnja puta za Skakavac preko Poljina	Program javnih investicija Kantona Sarajevo									
183	C 2.3.4	Rekonstrukcija saobraćajnice Nahorevo - Skakavac - Bukovik	Program javnih investicija Kantona Sarajevo									
184	C 2.3.5	Rekonstrukcija saobraćajnice Radava - Mrkovići	Program javnih investicija Kantona Sarajevo									
185	C 2.3.6	Rekonstrukcija saobraćajnice Radava - Kromolj	Program javnih investicija Kantona Sarajevo									
186	C 2.3.7	Rekonstrukcija puta za Debelo brdo	Centar									
			Novo S.									
			Kanton									
			Ukupno									
187	C 2.3.8	Rekonstrukcija ulice Cicin han	Općina									
188	C 2.4.1	Uvođenje željeznice u sistem javnog prevoza putnika na navedenim primarnim pravcima razvoja Kantona	Kanton									
189	C 2.4.2	Proširenje tramvajske mreže do Dobrinje i Hrasnice, sa planiranim vezama za povezivanje preko Lukavice do Marijin dvora	Kanton									
190	C 2.4.3	Izrada, usvajanje i realizacija programa za poboljšanje javnog prevoza na padinskim dijelovima Grada	Općina									
			Grad									
			Kanton									
			Ukupno									
191	C 2.4.4	Znatno proširenje trolejbuskih, autobuskih i minibuskkih linija, kao i uvođenje na padinskim dijelovima gdje je to moguće	Kanton									
192	C 2.5.1	Izrada, usvajanje i realizacija programa unaprijeđenja dostupnosti za invalidna lica svim javnim institucijama	Općina									
			Grad									
			Kanton									
			Ukupno									
193	C 2.6.1	Izrada programa mreže biciklističkih staza i	Općina									

		realizacija	Grad								
			Kanton								
			Ukupno								
194	C 2.6.2	Realizacija pješačke staze od „Čobanije“ do „Drvenije“	Općina	600.000				600.000			
195	C 2.6.3	Promocija i uređenje uređenje pješačkih zona	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno								
196	C 2.6.4	Izrada planske dokumentacije i izgradnja podzemne komunikacije na prostoru Higijenskog zavoda	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno								
197	C 2.6.5	Izrada planske dokumentacije i izgradnja podzemne komunikacije na prostoru Marijin dvora, odnosno povezivanje Kvadranta B sa Kvadrantom C	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno								
198	C 2.6.6	Izrada planske dokumentacije i izgradnja pješačkog prelaza van nivoa – pasarele preko Alipašine ulice, kod Stadiona Koševo	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno								
199	C 2.6.7	Realizacija projekta "Most Likovna akademija - Radićeva"	Općina	1.500.000	1.500.000						
			Grad	300.000	300.000						
			Kanton	300.000	300.000						
			Ukupno	2.100.000	2.100.000						
200	C 2.6.8	Izgradnja i održavanje stepeništa i rukohvata	Općina	1.600.000	1.600.000						
201	C 2.7.1	Izgradnja i proširenje javnih parkinga na prostoru općine Centar, prema Programu građenja javnih parkinga i podzemnih i nadzemnih garaža na prostoru općine Centar za razdoblje od 2009. do 2015.g.	Privatni kap								
202	C 2.7.2	Izgradnja podzemnih i nadzemnih garaža na prostoru općine Centar, prema Programu građenja javnih parkinga i podzemnih i nadzemnih garaža na prostoru općine Centar za razdoblje od 2009. do 2015. g	Privatni kap								
203	C 2.7.3	Obezbijeđenje parkiranja za stanujuće stanovništvo u centralnoj zoni (analiza stanja i obilježavanje)	Općina	50.000	50.000						

204	C 2.8.1	Izrada, usvajanje i realizacija programa unaprijeđenja javne rasvjete na saobraćajnicama	Program javnih investicija Kantona Sarajevo									
205	C 2.9.1	Izrada, usvajanje i realizacija programa unaprijeđenja saobraćajne i turističke signalizacije	Općina									
			Grad									
			Kanton									
			Ukupno									
206	C 3.1.1	Obezbijediti potrebnu dokumentaciju za izgradnju rezervoara Betanija i Kromolj i transpotnog cjevovoda od rezervoara Kobilja glava do rezervoara Betanija	Općina									
			Grad									
			Kanton									
			Ukupno									
207	C 3.2.1	Realizacija primarnog sistema vodosnabdijevanja Hum (dio sistema otpada i na općinu Centar)	Općina									
			Grad									
			Kanton									
			Ukupno									
208	C 3.3.1	Redovna rekonstrukcija mreže za vodosnabdijevanje	Program javnih investicija Kantona Sarajevo									
209	C 3.4.1	Realizacija projekata odvodnje otpadnih voda na područjima općine gdje je opremljenost nedovoljna	Općina									
			Grad									
			Kanton									
			Ukupno									
210	C 3.5.1	Opremanje kanalima za odvodnju oborinskih voda padinskih dijelova općine, u cilju sprječavanja, odnosno saniranja klizišta	Općina									
			Grad									
			Kanton									
			Ukupno									
211	C 3.6.1	Redovna rekonstrukcija mreže za odvodnju otpadnih voda	Program javnih investicija Kantona Sarajevo									
212	C 4.1.1	Izrada programa za povećanje energetske efikasnosti	Program javnih investicija Kantona Sarajevo									
213	C 4.2.1	Redovna rekonstrukcija energetskih mreža i objekata	Program javnih investicija Kantona Sarajevo									
214	C 4.3.1	Snabdijevanje električnom energijom i zemnim gasom područja općine gdje je opremljenost komunalnom infrastrukturom nedovoljna	Program javnih investicija Kantona Sarajevo									
215	C 5.1.1	Izrada softvera za obračun zemljišne rente	Općina	50.000		50.000						
216	C 6.1.1	Izrada eko-mape Općine	Općina	30.000		30.000						
217	C 6.1.2	Razvoj eko-informacionog sistema Općine	Općina	21.000	3.000	3.000	3.000	3.000	3.000	3.000	3.000	
218	C 6.2.1	Razvoj mreže mjernih stanica za monitoring zraka	Program javnih investicija Kantona Sarajevo									
219	C 6.2.2	Dnevna prezentacija kvaliteta zraka u medijima	Općina									
			Grad									

			Kanton										
			Ukupno										
220	C 6.2.3	Akcioni plan djelovanja u situacijama povišenog zagađenja zraka	Općina										
			Kanton										
			Ukupno	10.000		10.000							
221	C 6.3.1	Izrada studije „Čista Miljacka“	Općine										
			Grad										
			Kanton										
			Ukupno	500.000	500.000								
222	C 6.3.2	Realizacija projekta „Čista Miljacka“	Kredit										
			Općine										
			Grad										
			Kanton										
			Ukupno										
223	C 6.4.1	Monitoring zagađenja tla	Općine										
			Grad										
			Kanton										
			Ukupno	770.000	110.000	110.000	110.000	110.000	110.000	110.000	110.000	110.000	110.000
224	C 6.4.2	Realizacija Programa sanacije klizišta	Program javnih investicija Kantona Sarajevo										
225	C 6.5.1	Izrada programa pošumljavanja	Općina	25.000		25.000							
226	C 6.5.2	Plan zaštite šumskih eko-sistema Općine	Općina	25.000		25.000							
227	C 6.6.1	Općinski akcioni plan upravljanja otpadom	Općina	30.000		30.000							
228	C 6.6.2	Izgradnja niša za kontejnere	Općina	350.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000
229	C 6.6.3	Pilot projekat Reciklažno dvorište	Općina										
			Kanton										
			Ukupno	300.000		300.000							
230	C 6.7.1	Implementacija Plana upravljanja spomenikom prirode „Skakavac“	Općine										
			Grad										
			Kanton										
			Ukupno	600.000		100.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000
231	C 6.7.2	Izrada programa sanacije objekata kulturno-historijskog naslijeđa Općine	Općina	50.000		50.000							
			Grad	50.000		50.000							
			Ukupno	100.000		100.000							
232	C 6.8.1	Rangiranje privrednih subjekata Općine prema vrstama i stepenu uticaja na okoliš	Općina	30.000		30.000							
233	C 6.9.1	Uspostavljanje sistema monitoringa buke na području Općine	Općina	150.000				150.000					
234	C 6.10.1	Sterilizacija pasa lutilica kao efikasne metode kontrole brojnosti populacije	Kanton										
235	C 6.10.2	Obilježavanje (mikročipovanje) napuštenih pasa i pasa poznatih vlasnika	Kanton										

236	C 6.10.3	Izgradnja prihvatilišta za napuštene pse i mačke, višestruke namjene	Kanton								
237	C 6.10.4	Izgradnja objekta za ukopavanje životinjskih leševa i kućnih ljubimaca	Kanton								
238	C 6.10.5	Nabavka krematorijumske peći za spaljivanje uginulih pasa i mačaka	Općina	100.000	100.000						
239	C 6.10.6	Monitoring broja staništa vrana	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno	120.000		20.000	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000
240	C 6.10.7	Povratak ptica pjevačica u parkove Općine	Općina	66.000			33.000	33.000			
241	C 6.11.1	Akcioni plan suzbijanja komaraca, krpelja, deratizacije stambenog fonda, nehigijenskih naselja, priobalja i neuređenih ili delimično uređenih javnih površina sa stručnom prognozom i kontrolom	Općina								
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno	30.000		30.000					
242	C 6.11.2	Projekat opremanja laboratorije za kontrolu suzbijanja štetnih organizama	Kanton								
			Općina	39.762.000	6.563.000	6.530.000	7.228.000	6.120.000	4.467.000	4.387.000	4.447.000
			Grad								
			Kanton								
			Ukupno	134.467.000	8.043.000	21.885.000	27.288.000	23.490.000	18.467.000	18.287.000	17.347.000

VII PLAN PROVOĐENJA STRATEGIJE RAZVOJA OPĆINE CENTAR

Strategija razvoja Općine Centar sastoji se od niza razrađenih mjera s razvojnim efektima koji doprinose postizanju strateških i prioritenih ciljeva i ostvarenju vizije. Područje projekata proteže se od fizičke infrastrukture do mjera za pružanje podrške poslovanju, te mjera koje doprinose razvoju humanog društva i potiču rasta aktivnog civilnog društva.

Međutim, uspješnost projekta Strategije ovisi ne samo od vrijednosti izabranih projekata nego i načina na koje će se ti projekti provoditi, te kako će se kasnije njima upravljati. Uspješno provođenje od bitne je važnosti. Iskustva su pokazala da „dobri“ projekti mogu doživjeti neuspjeh ukoliko je njihova provedba loša. Isto tako, i sama Strategija može se ugroziti slabim provođenjem, neodgovarajućom strategijom finansiranja i/ili lošim upravljanje tokom trajanja projekta.

U ovom poglavlju predložiće se provedbeni mehanizam, strategija finansiranja, te postupci za evaluaciju i monitoring projekata i programa Strategije razvoja Općine Centar.

Osnovni aspekti provođenja Strategije su:

1. Institucionalni okvir i podrška
2. Mogućnosti finansiranja predloženih projekata
3. Procedure praćenja (monitoringa) i evaluacije (vrednovanja) ostvarivanja Strategije
4. Budućnost Strategije
5. Slijedeći koraci

1. Institucionalni okvir i podrška

U središtu provođenja Strategije razvoja je Općinsko vijeće i načelnik Općine. Za uspješnu institucionalnu podršku formirat će se **Tim za implementaciju Strategije razvoja** Općine Centar do 2015. godine koji će organizirati i koordinirati provođenje Strategije i pripremati odluke Općinskom vijeću.

Tim za implementaciju Strategije osigurava kontinuitet rada na Strategiji. Tim će pratiti proces i pomagati provođenje cjelokupne Strategije kroz razvoj novih projekata i privlačenje dodatnih finansisjkih poticaja. Tim treba poštovati načela transparentnosti, partnerstva i koncentracije na kojima se temelji priprema Strategije. Tim za implementaciju je u stalnoj saradnji sa Zavodom za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, kao institucijom koja je pripremala izradu Strategije i koja se bavi pitanjima razvoja.

Glavna zadaća Tima za implementaciju Strategije je provođenje projekata i realizacija utvrđenih odgovarajućih postupaka za upravljanje i koordinaciju projektima.

Osim Tima za implementaciju, potrebno je formirati i **Partnerski odbor** (Savjet za Strategiju) od predstavnika općine, privrednika, stručnih institucija, nevladinih organizacija, civilnog društva, akademske javnosti itd. Partnerski odbor ima savjetodavnu funkciju, ne donosi izvršne odluke već sastavlja preporuke za Tim za implementaciju kako bi se osiguralo kvalitetnije uključivanje zainteresovanih strana.

Civilni i privatni sektor potpuno su zastupljeni u Partnerskom odboru.

Civilni sektor ima značajnu ulogu obzirom na već postojeća znanja i iskustva u pripremi prijedloga projekata i prijave na međunarodne izvore finansiranja. Uticaj civilnog društva ključni je segment modernih demokratskih procesa, što je jedan od temeljnih puteva za koji se opredjelila Općina Centar.

Privatni sektor je glavni pokretač održivog generiranja blagostanja, ostvarivanja novostvorene vrijednosti i otvaranja novih radnih mjesta. To je najteža zadaća u Općini i najveći pojedinačni izazov koji se mora rješavati u okvirima ove Strategije. Privatnom sektoru će biti potrebna pomoć da to postigne: bit će mu potrebna odgovorna i djelotvorna potpora Općine, kantona i države, koja, prije svega, povećava konkurentnost lokalne privrede. Samo konkurentna privreda otvara nova radna mjesta. Na taj način privatni sektor preuzima ključnu ulogu u ostvarivanju vizije razvoja Općine, a Strategijom predviđenim projektima nastojat će se prikupiti sredstva za ostvarivanje stimulativnog poduzetničkog okruženje i ugodne životne i radne sredine.

2. Mogućnosti finansiranja predloženih projekata

Mogući izvori finansijskih sredstava, često su jedini fokus planiranja. To predstavlja opasnost, jer može zanemariti aktiviranje drugih izvora finansiranja razvojnih projekata. Za budžetka sredstva, kao i za druga sredstva, sredstva postoji natjecanje isto kao i natjecanje među donatorima i finansijskim organizacijama za „dobrim projektima“. Dobri projekti su prioritetni projekti koji ostvaruju razvoj u pravcu koji je utvrđen strategijom. Prema tome, strategija određuje sredstva, a ne obratno.

Obzirom na predmet, sadržaj i smisao Strategije, za finansiranje provođenja Strategije predviđaju se sljedeći izvori:

- a) sredstva iz domaćih izvora
  - Budžeta Općine
  - Budžeta Kantona Sarajevo
  - sredstva iz drugih domaćih izvora (fondovi/nevladine organizacije)
- b) privatni kapital i javno-privatno partnerstvo
- c) krediti
- d) sredstva iz međunarodnih izvora
  - sredstva dostupna na temelju predpristupnih fondova i budućih strukturnih fondova EU
  - sredstva međunarodnih finansijskih institucija
  - sredstva na temelju bilateralne /multilaterane saradnje (međuregionalne saradnje)

Dinamika realizacije projekata i procjena vrijednosti njihove realizacije u Nacrtu Strategije dati su okvirno. Jasno je da je ne moguće dati potpuno validnu finansijsku projekciju do 2015 godine, kao i projekte poredane po prioritetu realizacije i slijedu izvođenja.

Naime, procjena izvora finansiranja i dostupnosti finansijskih sredstava ovisi o procesu pridruživanja EU, raspoloživosti međunarodnih fondova kao i procesu decentralizacije državne uprave u skladu sa Zakonom o lokalnoj samoupravi i povećanja ovlasti jedinica lokalne samouprave u prikupljanju i raspolaganju sredstvima na lokalnom nivou. Osim toga, posljedice i dubina ekonomske i finansijske krize ne mogu se sagledati, sigurno je da veće mogućnosti finansiranja i realizacije projekata treba predvidjeti u drugom dijelu planskog

perioda. U ovom periodu nužno je jačanje ljudskih resursa sa novim znanjima i vještinama za prijavljivanje projekata međunarodnim izvorima finansiranja, što smanjuje pritisak na budžetsko finansiranje. Istovremeno je potrebna stalna obuka općinskih organa u cilju unapređenja kapaciteta lokalnih vlasti.

Na taj način, Strategija postaje temelj za izradu Budžeta Općine u narednom planskom periodu.

Strategija razvoja Općine predstavlja pregled prioriteta, mjera i projekata za njihovo ostvarivanje koje su na jednakom nivou značaja za ostvarivanje postavljenih ciljeva razvoja. Načelnik Općine sa općinskim organima na osnovu prijedloga Tima za implementaciju, odlučuju o prioritetima ulaganja i vremenskom usmjeravanju i planiranju provedbenih mjera.

3. Praćenje (monitoring) i evaluacija (vrednovanja) ostvarivanja Strategije

Praćenje i vrednovanje ostvarivanja razvojne vizije Općine, Strategijom postavljenih sektorskih ciljeva i prioriteta i ostvarivanje konkretnih razvojnih projekata omogućit će provjeru opravdanosti, učinkovitosti, ostvarivosti i stručne realizacije predviđenih projekata. Pretpostavka je da se unaprijed razradi sistem jasno definiranih i realnih indikatora te se stvori informatička podloga za unos relevantnih podataka te njihovo kontinuirano praćenje, ažuriranje i kvalitativno vrednovanje.

Uobičajni pokazatelji koji se koriste za mjerenje uspješnosti provođenja projekata, a koji se mogu primjeniti i na praćenje provođenja Strategije razvoja Općine su:

- angažirani resursi u provođenju projekta
- kvantificirani rezultati projekta (prema projektnoj dokumentaciji)
- kvalitativni i kvantitativni pomaci kao direktan rezultat implementacije projekata na širu društvenu zajednicu
- kvalitativni i kvantitativni dugoročni učinci (krajnja namjena projekta) na širu društvenu zajednicu.

Podaci o angažiranim resursima i rezultatima projekta prikupljaju se na u obrazcima za prijave projekta i projektnoj dokumentaciji, te u izvještajima o završetku projekta. Pokazatelje projekta na širu društvenu zajednicu prati statistika, javna uprava i nadležne institucije, a moguće je obavljati i određene ankete, intervjuje, fokus-grupe o rezultatima pojedinih projekata.

4. Budućnost Strategije

Strategija razvoja nije statičan dokumenta. To je dinamički, otvoren razvojni dokument koji će s vremenom trebati mijenjati i prilagođavati promjenama u okruženju i Općini te na taj način boljem rješavanju ključnih razvojnih pitanja Općine.

Strategija predstavlja opći okvir razvoja kojim se procjenjuju razvojni prioriteti. Ovaj će opći okvir trebati mijenjati kako bi se harmonizirao s promjenama unutar Općine i njenim razvojem. Općina će upravljati tim promjenama i raspravljati o njima kako bi se osiguralo da

Strategija i dalje bude relevantna i u skladu sa znanjem i stručnim mišljenjem ključnih aktera koje se odnose na prepreke i prilike koje karakterišu Općinu.

U tom smislu potrebna je godišnja analiza, a poseban izvještaj predvidjeti prije utvrđivanja Općinskog Budžeta. Tako će biti potrebno ispuniti svaki segment koji se odnosi na ciljeve, prioritete, mjere i projekte, kako bi se ocjenio postignuti napredak i utvrdila uspješnost. Analize trebaju biti jasne i transparentne i pripremaju se za rasprave za Općinsko Vijeće radi usaglašavanja i daljih preporuka.

Izvještaj o implementaciji Strategije sačinjava Tim za implementaciju u saradnji sa Zavodom za planiranje razvoja Kantona Sarajevo i dostavlja ga organima Općine, Općinskom načelniku i Općinskom vijeću na usvajanje.

Na ovaj način postiže se stalno ažuriranje Starategije i njeno razmatranje, rezultati će biti dostupni javnosti, a odlučivanje službeno evidentirano, a Strategija kontinuirano unaprjeđivana.

Tako Strategija postaje dinamičan (živi) plan koji omogućava ažuriranje razvojnih promjena i ostaje stalno relevantna za Općinu.

5. Slijedeći koraci

Za provođenje Strategije slijedeći koraci su:

1. Usvajanje dokumenta Strategija razvoja Općine Centar do 2015. godine – maj/juni 2009.
2. Imenovanje Tima za implementaciju Strategije razvoja Općine Centar do 2015 godine – juni 2009.
3. Formiranje Partnerskog odbora –avgust 2009.
4. Utvrđivanje prioriteta Strategije i dinamika realizacije –avgust/septembar 2009.
5. Utvrđivanje obaveza Zavoda za planiranje razvoja Kantona Sarajevo u procesu monitoringa, evaluacije i izvještaja o provođenju Strategije - septembar 2009.
6. Pripreme Budžeta Općine na temelju utvrđenih prioriteta za 2010. i za dokument okvirnog budžeta Općine – novembar/decembar 2009.
7. Prvi izvještaj o napredovanju u provođenju Strategije – februar 2010.

Prilozi

1. Izvod iz Prostornog plana Kantona Sarajevo za period od 2003 do 2023. godine
2. Izvod iz Lokalnog ekološkog akcionog plana (LEAP)
3. Izvod iz Programa javnih investicija Kantona Sarajevo 2009-2011. godine
4. Osvrt na socijalnu isključenost i siromaštvo u Bosni i Hercegovini

Prilog 1: Izvod iz Prostornog plana Kantona Sarajevo za period od 2003. do 2023. godine

1. Stanovništvo i naselja

U projekciji stanovništva do 2023. godine pošlo se od sljedećeg:

- broj stanovnika Kantona Sarajevo će usporeno rasti u odnosu na 2003. godinu,
- broj stanovnika 2023. godine neće dostići broj iz 1991. godine,
- usporeniji rast prirodnog priraštaja,
- stopa mortaliteta će se povećavati,
- nastaviće se proces starenja stanovništva,
- udio mladog stanovništva u ukupnom stanovništvu će se postepeno smanjivati,
- izrazito usporeno doseljavanje na područje Kantona Sarajevo.

Na području Kantona Sarajevo, na površini od 1.268,5 km², u 2023. godini planira se 442.000 stanovnika, a na području općine Centar, na površini od 32,9 km², planira se 71.000 stanovnika ili 16,1% stanovnika Kantona Sarajevo.

Broj stanovnika će rasti prosječno godišnje po stopi od 0,2, i povećaće se za oko 3.000 u odnosu na 2003. godinu.

Tabela 1. Broj stanovnika i gustina naseljenosti 2023.

Opština	Površina km ²	Broj stanovnika			Gustina naseljenosti (st/km ²)	Stopa rasta 2003-2023 (%)
		2003	2023			
			broj	%		
Centar	32,9	68.067	71.000	16,1	2.158,1	0,2
Grad Sarajevo	139,1	297.512	313.000	70,8	2.250,2	0,3
Kanton Sarajevo	1.268,5	401.696	442.000	100,0	348,4	0,5

Prema projekcijama broja stanovnika u 2023. godini prosječna gustina naseljenosti na području Kantona Sarajevo će iznositi 348,4 stanovnika po km², a u općini Centar 2.158,1 stanovnik po km².

Gustina naseljenosti u općini Centar će biti preko 6 puta veća od gustine naseljenosti u Kantonu Sarajevo.

Tabela 2. Starosna struktura stanovništva 2023.

	ukupno	0-14		15-64		65+	
		broj	%	broj	%	broj	%
Centar	71.000	12.709	17,9	42.600	60,0	15.691	22,1
Sarajevo	313.000	55.284	17,7	190.277	60,8	67.439	21,5
Kanton Sarajevo	442.000	81.027	18,3	269.972	61,1	91.001	20,6

Očekuje se da će u Kantonu Sarajevo u 2023. godini živjeti 18,3% stanovništva od 0-14 godina starosti, 61,1% stanovništva od 15-64 godine starosti (radni kontingent) i 20,6% stanovništva starijeg od 65 godina, a u općini Centar 17,9% stanovništva od 0-14 godina starosti, 60,0% stanovništva od 15-64 godine starosti (radni kontingent) i 22,1% stanovništva starijeg od 65 godina.

Tabela 3. Starosna struktura mladog stanovništva (0-14 godina) 2023.

	0-14	0 – 1		2 – 3		4 - 6		0 - 6		7 – 14	
		broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
Centar	12.709	1.589	12,5	1.614	12,7	2.478	19,5	5.681	44,6	7.028	55,4
Sarajevo	55.284	6.831	12,4	6.890	12,5	10.548	19,1	24.269	43,9	31.015	56,1
Kanton Sarajevo	81.027	9.973	12,3	10.120	12,5	15.627	19,3	35.720	44,1	45.307	55,9

Mreža i sistem naselja

Na osnovu ispoljenih tendencija u dosadašnjem razvoju može se zaključiti da je u planinskoj zoni naseljavanja nastavljen proces usitnjavanja naselja uz istovremeno smanjenje broja stanovnika, suprotno procesu u dolinskoj zoni naseljavanja gdje uz jake saobraćajne tokove raste koncentracija stanovništva.

U 2023. godini, prema procjenama, na području Kantona Sarajevo od ukupnog broja stanovnika 96,8% je gradsko, urbano stanovništvo, 5,3% ruralno, vanurbano stanovništvo, a na području općine Centar 98,7% je urbano stanovništvo.

Tabela 4. Gradsko i prigradsko stanovništvo 2023.

Općina	gradsko	prigradsko	ukupno
Centar	70.100	900	71.000
Grad Sarajevo	311.700	1.300	313.000
Kanton Sarajevo	427.870	14.130	442.000

U okviru sistema naselja na području Kantona Sarajevo predviđena su primarna gradska naselja, opštinski centri, sekundarna naselja, centri zajednice sela, seoska naselja i ostala ruralna naselja.

Ukupno ima 153 naselja, od čega primarnih 9 (četiri gradska i 5 općinskih centara), 5 sekundarnih naselja, 9 centara zajednice sela, 90 seoskih naselja i 40 ostalih ruralnih naselja.

Primarno gradsko naselje: Sarajevo, državni, regionalni, pa i evropski centar, koga čine urbana područja, gradska naselja općina Stari grad sa 39.600 stanovnika, Centar sa 70.100, Novo Sarajevo sa 77.000 i Novi grad sa 125.000 stanovnika. Sarajevo bi imalo 311.700 stanovnika 2023. godine.

Funkcije centraliteta najvišeg reda (funkcije centraliteta glavnog grada Države, regionalnog centra jugoistočne Evrope, centra metropolitanskog područja i Kantona Sarajevo) nalaze se na području četiri gradske općine, u Sarajevu i u urbanom području Ilidže, a u perspektivi i u urbanom području Vogošće.

U općini Centar, pored primarnog gradskog naselja Centar sa 70.100 stanovnika, planira se sekundarno naselje Nahorevo sa 700 stanovnika i seosko naselje Mrkovići sa 200 stanovnika.

Takođe se planira ruralno naselje Vića, koje je danas nenaseljeno, ali ima određeni građevinski fond, područje na kome će se odvijati ruralni razvoj, koje treba da pretrpi transformaciju u vikend naselje, turističko naselje, naselje značajno za razvoj poljoprivrede, stočarstva, etnozanatstva i td.

2. Privreda

Ukupna planirana površina privrednih zona u Kantonu Sarajevo iznosi 1.558 ha, a u općini Centar 9,3 ha.

3. Stanovanje i stambena izgradnja

Budući razvoj stanovanja ne podrazumjeva prostorno širenje, nego razvoj u smislu podizanja kvaliteta stanovanja u svim segmentima i to kako zatečenog stambenog fonda, tako i pojedinih naselja u cjelini.

Na području Grada osnovu za razvoj funkcije stanovanja čine aktivnosti na sanaciji, rekonstrukciji i revitalizaciji najvećeg broja postojećih naselja, te podizanja kvaliteta građevinskog fonda, kako u pogledu opremljenosti, prostornog standarda, zamjene neuslovnih stambenih jedinica te stanova iz nužde, tako i u pogledu poboljšanja termičkih, zvučnih i drugih karakteristika. U okviru centralne gradske zone moguće je očekivati i postupke transformacije stambenih prostora u korist društvene infrastrukture.

Već danas vrlo atraktivna zona gradskog jezgra, sa podizanjem kvaliteta stambenog fonda, će i u narednom periodu predstavljati fokus interesa privremenih stanovnika Grada da iznajmljuju ili kupuju stanove i poslovne prostore za svoje potrebe.

Tabela 5. Bruto površine građevinskog zemljišta namjenjene stambenoj izgradnji, 2023. godine

Općina	Urbano područje		Ruralno područje			Ukupno aktivna zemljišta (urbana + ruralna)	
			Aktivna zemljišta		Pasivna zemljišta		
	ha	st / ha	Ha	st / ha	ha	ha	st / ha
Centar	499,78	142,26	120,98	7,43	2,23	620,76	115,98
Grad Sarajevo	2.648,04	118,46	191,15	6,8	2,23	2.839,19	110,94
Kanton Sarajevo	6.987,71	61,36	2.229,41	5,94	273,42	9.217,12	47,95

4. Društvena infrastruktura

Polazeći od realnih materijalnih mogućnosti, sagledanog nivoa razvijenosti društvene infrastrukture i potreba za daljim razvojem, dugoročna orijentacija u izgradnji i distribuciji ovih kapaciteta planira:

- razvoj urbanih sistema kao neophodnu osnovu za potpuniji razvoj komercijalnih i društvenih djelatnosti,
- uravnotežen razvoj na čitavom prostoru Kantona podržavanjem procesa decentralizacije poslovnog prostora daljim razvojem gradskih centara,
- uspostavljanje optimalnog standarda opremljenosti sadržajima društvene infrastrukture uz optimalno korištenje postojećih kapaciteta i korigovanje dosadašnjih disproporcija u razvoju i razmještanju pojedinih kapaciteta na području Kantona. Ovo naročito u prvoj etapi planskog perioda i to prije svega u društvenim djelatnostima,
- korištenje rezervi u kapacitetima društvene infrastrukture koje prevazilaze potrebe stanovništva Kantona Sarajevo, i stvaranja mogućnosti pružanja usluga stanovništvu u regiji i šire (zdravstvo, više i visoko obrazovanje),

- usklađivanje razvoja društvenih djelatnosti sa potrebama i realnim mogućnostima uz intenzivniji razvoj djelatnosti od prioritarnog značaja za Kanton, kao što su: obrazovanje; nauka; finansijske, poslovne i druge usluge; trgovina; ugostiteljstvo u funkciji turizma; visokodiferencirana zdravstvena zaštita i kultura,
- stvaranje uslova za rekonstrukciju i revitalizaciju starog gradskog tkiva, podstičući proces izmještanja neadekvatnih sadržaja iz gradskog jezgra,

4.1. Društvene djelatnosti

Dječija zaštita

Od ukupno 5.680 djece predškolskog uzrasta 2023. godine u općini Centar, 40% ili 2.272 djece će biti obuhvaćeno neposrednom zaštitom i vaspitanjem. Uz standard 4,5-5,5 m² po djetetu u 2023. godini treba obezbijediti 12.500 m² prostornih kapaciteta dječije zaštite.

Osnovno obrazovanje

Za planirani broj od 7.028 učenika u općini Centar, u 2023. godini, potrebno je obezbijediti oko 38.700 m² korisnog prostora uz povećan standard od 5,5 m² po učeniku i sa radom škola u jednoj smjeni.

Srednje obrazovanje

U 2023. godini, u općini Centar, procjenjuje se da će 5,5 % djece ili 3.900 djece biti obuhvaćeno srednjim obrazovanjem.

Naučno istraživačka djelatnost

Inkubatori razvoja nauke i obrazovanja formiraju se u okviru kapaciteta visokog obrazovanja na lokalitetima, na području općine Centar: Koševo-Klinički centar, Medicinski i Stomatološki fakultet, Arhitektonski i Građevinski fakultet.

Kultura

Na prostoru Jagomir I predviđen je prostor za smještaj Filmskog grada.

Zdravstvena zaštita

U pogledu stacionarne zdravstvene zaštite Sarajevo je važan centar, kako za regiju, tako i za cijelu Državu. Klinički centar Univerziteta u Sarajevu pružati će bolničku i kliničko-bolničku zdravstvenu zaštitu iz svih disciplina na nivou sekundarne i tercijarne zaštite građanima Kantona Sarajevo, te građanima regije i Federacije BiH koji gravitiraju ovoj zdravstvenoj ustanovi.

Obaveza je da sve općine imaju svoje domove zdravlja koji obezbjeđuju kompletnu zdravstvenu zaštitu stanovništva.

Prioritet će se dati razvoju mreže ambulanti porodične/obiteljske medicine u cilju osiguranja građanima jednakih uvjeta, odnosno mogućnosti za korištenje zdravstvenih usluga primarnog nivoa zdravstvene zaštite. Prosječna maksimalna udaljenost mjesta stanovanja korisnika od ambulante porodične medicine u urbanim područjima se kreće od 1-3 kilometra, a u ruralnim, zavisno od konfiguracije terena i gustine stanovanja 5-8 kilometara.

Socijalna zaštita

S obzirom na potrebu intenzivnijeg razvoja socijalne zaštite, zbog povećanog broja kategorija socijalno ugroženog stanovništva, te pojave novih kategorija u poslijeratnom periodu,

iskazana je potreba za proširenje aktivnosti u osnovnoj djelatnosti socijalne zaštite. U skladu s tim, potrebno je proširenjem i novom dogradnjom obezbjediti stacionarne kapacitete ustanova socijalne zaštite, i to prije svega objekte za: stara lica, djecu bez roditeljskog staranja, edukaciju i smještaj retardiranih lica, maloljetna lica sa društveno negativnim ponašanjem (disciplinski centar za maloljetnike i dr.), te prihvatilišta za lica bez smještaja i socijalne pomoći (beskućnici), prihvatilišta za majke i djecu-žrtve porodičnog nasilja, ustanove za rehabilitaciju ovisnika, objekte za smještaj žena žrtava trafikinga, objekte za smještaj izbjeglih i raseljenih lica i kapacitete za ostale ugrožene kategorije građana. Pored razvoja prostornih kapaciteta za rad općinskih i kantonalnih službi za socijalnu zaštitu, obezbijediti i prostorne kapacitete na nivou Kantona za rad porodičnih savjetovališta.

Najveće potrebe su u obezbjeđenju smještaja starih lica, obzirom da će u Kantonu Sarajevo do 2023. godine biti 90.000 lica starijih od 65 godina. Od ovog broja starih lica, za 3% ili 2.700 starih lica potrebno je u stacionarnim institucijama obezbjediti smještaj.

U općini Centarće biti oko 15.690 lica starijih od 65 godina. Za oko 500 lica starijih od 65 godina treba obezbijediti smještaj u stacionarnim institucijama.

Javna uprava

Djelatnost Javne uprave čine: javna uprava i odbrana i obavezno socijalno osiguranje, ostale javne, društvene, socijalne i lične uslužne djelatnosti i eksteritorijalne organizacije i tijela.

Obzirom na promjenu statusa Sarajeva, kao glavnog grada Države, u oblasti javne uprave iskazale su se nove potrebe za smještaj kapaciteta državnog, federalnog i kantonalnog nivoa, kao i potrebe za smještaj diplomatsko-konzularnih predstavništava (eksteritorijalne organizacije i tijela) i predstavništava stranih institucija i agencija. U tom smislu planira se izgradnja novih i rekonstrukcija postojećih kapaciteta.

4.2. Komercijalne djelatnosti

Trgovina na malo

Sve značajnije mjesto u strukturi lične potrošnje zauzimaće proizvodi visokog standarda, te će veću ulogu imati specijalizirana trgovina.

Ugostiteljstvo

Planirana distribucija ugostiteljskih kapaciteta i usklađivanja njihove strukture sa fizičkom strukturom i prostornim karakteristikama Kantona, polazi sa stanovišta:

- smještajne kapacitete treba koncentrisati u poslovno-trgovačkim centrima, zatim zonama saobraćajnih terminala i sportsko-rekreativnim područjima,
- izbor i struktuiranje ugostiteljskih sadržaja treba prvenstveno uskladiti sa lokacionim uslovima, kulturno-historijskim i ambijentalnim vrijednostima, kao bitan preduslov za pravilno usmjeravanje razvoja i racionalnu organizaciju prostora,
- restoranske kapacitete treba smještati u zonama koncentracije stanovništva i posjetilaca kao što su opšti gradski i specijalizirani centri, zatim u turističkim zonama, te u kontaktnim zonama sporta i rekreacije,

Uslužno zanatstvo

Uslužno zanatstvo će se razvijati u skladu sa privrednim kretanjima, potrebama stanovništva i turističke privrede. Razvoj uslužnog zanatstva u narednom periodu treba da bude znatno brži. Planiranje razvoja zanatstva biće uslovljeno potrebama za zanatskim uslugama, kako po vrstama, tako i po obimu.

Posebna pažnja biće usmjerena na očuvanje i razvoj tradicionalnih zanata.

Finansijske, poslovne i tehničke i druge usluge

Finansijske, poslovne i tehničke i druge usluge biće uslovljene razvojem privrede, a posebno tercijarnog sektora i potrebama stanovništva za uslugama ove vrste. Distribucija kapaciteta ove djelatnosti, manje uslovljena lokacionom povezanosti sa stanovništvom, će se prvenstveno usklađivati sa lokacionim zahtjevima ovih djelatnosti i lokacionim uslovima prostora.

5. Posebno zaštićeni prostori

5.1. Zaštićena prirodna područja

SKAKAVAC, spomenik prirode. U skladu sa datom kategorijom i utvrđenim mjerama zaštite, odnosno sa analiziranim prostornim mogućnostima planirana razvojna projekcija potencira zaštitarsko-ekološki aspekt ispred turističko-komercijalnog koji se daje u okvirima kontrolisanih namjena i kapaciteta. Urađena Prostorna osnova predviđa sljedeće površine:

- šuma i šumska zemljišta	1.161,17 ha
- poljoprivredna zemljišta	315,90 ha
- rekreacione površine	112,08 ha
- građevinska zemljišta	14,67 ha
- vodene površine (bez vodozaštitnih zona)	5,57 ha
- saobraćajne površine	11,05 ha

5.2. Područja kulturno-historijskog naslijeđa

Gradsko jezgro je najznačajnije kulturno-historijsko područje i najveća cjelina graditeljskog naslijeđa. Centralno gradsko jezgro je bitan prostorno-sadržajni potencijal za Kanton Sarajevo i šire. Unutar ukupnog obuhvata su definirane 3 zone hronološko-kulturološke pripadnosti iz kojih proizilaze mjere i uvjeti korišćenja prostora tj. ograničavajući i poticajni elementi zaštite i potencijali razvoja.

Historijsko područje - površine 250,5 ha obuhvata prostor između Vratničkog bedema na Zmajevcu i Bijeloj tabiji do Marijin dvora po pravcu istok-zapad i od područja Koševskih parkova, Čekaluše i Vrbanjuše do Alifakovca i Skenderije po pravcu jug-sjever. Uključuje ambijentalne cjeline, arheološke lokalitete i pojedinačne spomenike različitih vremenskih epoha, prisutne i relativno očuvane u pogledu ulične regulacije, osnovne namjene i prepoznatljivog stilskog određenja.

Historijsko jezgro - površine 129,4 ha obuhvata prostor od kapija na Kovačima do crkve na Marijin dvoru, u drugom pravcu uži pojas između poteza ulica Džidžikovc, Mejtaš, Čemerline do poteza ulica H.Kreševljakovića i Franjevačka s duge strane Miljacke. Prostor sadrži sedimentaciju kulturnih slojeva prošlosti svih epoha, koncentraciju sakralnih građevina svih religija, ambijentalne cjeline i pojedinačne spomenike kulture sa izraženim karakteristikama prisutne graditeljske matrice.

Tabela 6. Kulturno-historijska cjelina Gradsko jezgro

	ha	km	Hist. memo	Ambij. cjeline	Arheolo lokalit.	Vojna arhit.	Stamb. arhit.	Javna arhit.	Privred arhit.	Sakralni objekti	Nekropole groblja	Pojedine prirod.vr.	Ukupno
GRADSKO JEZGRO	250	11	12	9	5	6	117	67	17	42	9	7	291

5.3. Ugrožena područja

Na prostoru Kantona ima 771 klizište od kojih je 497 aktivno. Na području općine Centar evidentirano je 115 klizišta.

6. Turizam, sport i rekreacija

6.1. Turizam

Turističke destinacije su:

- Urbane sredine - turistički kapaciteti namijenjeni uglavnom tranzitnim turistima te onima čiji je razlog boravka poslovne naravi, a locirani su unutar urbanog tkiva;
- Turističke zone - zone namijenjene razvoju turističkih, ugostiteljskih i rekreacijskih sadržaja koji uključuju smještajne kapacitete – hotele, odmarališta, kampove i dr.;
- Turistički koridori - pravci učestalih kretanja turista, odnosno tranzitni turistički pravci koji povezuju razne turistički atraktivne kulturne, spomeničke i druge cjeline, te turističke punktove.
- Kulturni turizam (temeljen na manifestacija Sarajevo film festival, Jazz fest, Teatar fest, Sarajevska zima, MESS, ... i uspjesima reditelja, slikara, glumaca, umjetnika koji žive i rade u Sarajevu);

6.2. Sport i rekreacija

U urbanom području Kantona postojeći sportski objekti i kompleksi se zadržavaju, uz mogućnost rekonstrukcije i povećanja tehničke i prostorne opremljenosti u skladu sa međunarodnim pravilima i propisima za pojedine kategorije sportskih objekata. Planskim rješenjem formira se mreža sportsko rekreativnih objekata i centara (Skenderija, Zetra, Otoka, Ilidža), koji relativno ravnomjerno pokrivaju teritoriju Kantona i omogućavaju omasovljavanje rekreativnog, sportskog i školskog sporta. Ovi objekti i centri predstavljaju kategoriju specijalizovanu za pojedine grane sporta (ledena dvorana, atletski kompleks, hipodrom, dvorana za male sportove) koji imaju gradski i državni značaj i mogućnost razvoja takmičarskog sporta.

Lokaliteti za rekreaciju:

Centar:	Barice površine 69,44 ha,
Stari grad, Centar	Park-šuma Sedrenik površine 200,73 ha
Stari grad, Centar, Vogošća, Ilijaš:	Skakavac površine 209,00 ha

Lokaliteti za sport i rekreaciju:

Centar:	Biciklistička i trim staza površine 25,04 ha, Golf Betanija 38,65 ha, Pionirska dolina 8,69 ha, Skenderija 5,05 ha, Zetra 28,26 ha
---------	---

7. Saobraćaj i veze

Vrijednosti stepena motorizacije Kantona prognozirana su dva moguća rasta, niski sa 230 vozila/1.000 stanovnika na 340 vozila/1000 stanovnika i visoki sa 230 vozila/1000 stanovnika na 380 vozila/1.000 stanovnika.

Prognoza raspodjele korištenja sredstva prevoza do kraja planskog perioda je 70% putovanja sredstvima javnog prevoza putnika i 30% putničkim automobilom.

7.1. Mreža cesta i ulica

Na pravcu istok - zapad, longitudinalnom razvojnom pravcu Grada, (međunarodnom cestovnom pravcu E761) od planiranih primarnih saobraćajnica treba naglasiti:

- **Gradsku autocestu:** Butila – Briješće - Boljakov potok - Buća potok - Pofalići - Velešići - Ciglane - Bantbaša, pri čemu je gabarit na tunelskom dijelu od Koševske doline do Bentbaše jednokolovozni,
- **Južnu longitudinalu:** petlja Ilidža - Nedžarići - Mojnilo - Alpašino polje - Hrasno - Grbavica - Skenderija - Vijećnica, i
- **Sjeverna longitudinalu:** Željeznička stanica Sarajevo - Pofalići - Čengić vila - Halilovići - Telalovo polje.

Na transverzalnog pravcu od primarnih planiranih saobraćajnica treba izdvojiti:

- **Prvu transverzalu:** Grbavica - Željeznička stanica Sarajevo - Bare - Hotonj - Vogošća - Jošanica, sa za postplanski period planiranim tunelom ispod Vraca za Lukavicu (kao i po Drugoj transverzali).

Stari dio grada od Bašaršije do Marijin Dvora specifičan je po nizu karakteristika. To je istorijsko područje izgrađeno na padinama i dolinskim dijelom širine nekoliko stotina metara. Na ovom području koncentrisan je znatan broj stanovnika, a posebno radnih mjesta. Mreža saobraćajnica ovdje je uglavnom nasljeđena iz ranijih perioda.

Rješenje za razvoj ovog dijela Grada koji će biti usklađen sa njegovim nasljeđem i ulozi u funkciji Grada može se obezbijediti uz neophodnu izgradnju primarnih saobraćajnica, a to je Južna longitudinala i Gradska autocesta, koji bi trebali da preuzmu glavni dio motornog saobraćaja, a Titovu ulicu, Mula Mustafe Bašeskije, Telale i Obalu Kulina bana treba dominantno namjeniti javnom prevozu putnika, servisima i pješacima.

Na lijevoj obali Miljacke saobraćajnica po trasi nekadašnje pruge uz rekonstrukciju padinskih saobraćajnica trebalo bi da opsluži ovo područje.

Na desnoj obali Miljacke pored Gradske autoceste sjevernije na padini trebalo bi razviti jednu saobraćajnicu kao pandan saobraćajnici po po trasi nekadašnje pruge na lijevoj obali. Ovim bi se stvorili uslovi da se, uz rekonstrukciju poprečnih saobraćajnica, stvori prihvatljiva mreža saobraćajnica koja bi omogućila rekonstrukciju mahala, odnosno život na ovim padinama saglasno savremenim zahtjevima.

U svakom slučaju kroz izradu izmjena postojećeg ili novog Urbanističkog plana će se definitivno moći na osnovu detaljnijih analiza donijeti relevantne odluke o navadenim saobraćajnicama.

7.2. Javni prevoz putnika

Globalni pravci razvoja Kantona Sarajevo u periodu do 2023. godine sadrže i osnovne elemente obnove i razvoja saobraćaja, globalnu strategiju razvoja javnog prevoza putnika kao njegovog značajnog segmenta i imaju kao konačan cilj kvalitetan, komforan, siguran i pouzdan prevoz, maksimalno prilagođen zahtjevima putnika.

Planirani razvoj sistema javnog prevoza putnika će se bazirati na uključenju željeznice u sistem javnog prevoza putnika, kao i transformaciju postojećeg tramvajskog u sistem lahko šinskog prevoza putnika (LŠP). Osnovni pravac koji prati rijeku Miljacku i Sarajevsku kotlinu od Vijećnice do Ilidže i dalje put Hadžića, kao i pravac doline rijeke Bosne do Ilijaša i dalje, postaće u saobraćajnom smislu, ključni za budući razvoj i njihova propusna moć, kao i brzina

te kapaciteti javnog prevoza putnika na njima najbitniji faktor kvaliteta ukupnog sistema javnog prevoza putnika u Kantonu, ali i na regionalnom nivou.

7.3. Terminali

Na osnovu iskazanih potreba i sagledanih prostornih mogućnosti razvoja definisane su lokacije putničkih terminala: „Saobraćajni centar“- prostor sadašnje Željezničke stanice Sarajevo, Autobuske stanice i sadašnjeg Centra pošta, koji je planiran kao centralni terminal za sve vidove javnog masovnog prevoza putnika (gradskog, prigradskog, međumjesnog i međunarodnog), kako cestovnog tako i željezničkog.

Teretni terminali i lokacije za skladišno-pretovarnu djelatnost, kako zbog znatne složenosti u Sarajevu, tako i zbog trenutnog stanja željezničkog saobraćaja, će u daljim fazama izrade razvojne i provedbene planske dokumentacije zahtjevati izradu posebne studije.

7.4. Pješački i biciklistički saobraćaj

Sarajevo treba da razvije sistem pješačkih i biciklističkih saobraćajnica na području Grada i Kantona gdje je to moguće, a posebno na glavnim pješačkim tokovima. Sadašnja parcijalna rješenja (Vilsonovo šetalište, obala Miljacke na Grbavici i Obala Maka Dizdara) i intenzitet njihovog korištenja pokazuju koliko građani žele da imaju ovakvih šetnica.

8. Groblja (sahranjivanje)

Za potrebe sahranjivanja povećaće se kapaciteti proširenjem groblja Bare (do 2.000 grobnih mjesta).

Pored toga, urediće se (infrastrukturno, hortikulturno, izgradnjom ili rekonstrukcijom objekata kapela) i održavati (čišćenje) aktivna i zatvorena groblja. (Groblja: Obad, Bare, Lav, Stadion, Sv.Josip, Sv.Marko, te groblja “Haluge” u Ilijašu, groblja u Hadžićima...).

Prilog 2: Izvod iz Lokalnog ekološkog akcionog plana (LEAP)

1. Analiza stanja okoliša za potrebe izrade Strategije općine Centar

Zaštita okoliša i nadležnosti u zaštiti okoliša podjeljena je između federalnog i kantonalnog ministarstva. Općina, kao jedinice lokalne samouprave, nema nadležnosti u oblasti zaštite okoliša, niti izvorne, pripadajuće prihode. Međutim Općina je ta koja direktno upravlja prostorom i ima izravnu ulogu u realizaciji planskih i programskih aktivnosti kako nje same tako i drugih subjekata, te u skladu sa zakonom i drugim zakonskim propisima može i trebala bi najviše da utiče na kvalitet života i zaštitu okoliša.

U materijalu "Analiza stanja okoliša za potrebe izrade Strategije općine Centar" obrađeni su sljedeći aspekti okoliša

- zrak,
- voda,
- zemljište
- prostor i zelenilo,
- zaštita prirodnog i kulturno historijskog nasljeđa,
- otpad

1.1. Zrak

Praćenje kvaliteta zraka u Općini Centar je počelo 1967. godine na lokacijama Katedrale, Bjelava, Vijećnice, Skenderije i Higijenskog zavoda. Mjerenja su prekinuta 1991. godine da bi se, nakon prekida od dvije godine, nastavila jedino na stanici Bjelave koja je i dan danas u funkciji i gdje mjerenja vrši Federalni meteorološki zavod. Od 2001. godine, stanica Bjelave je nabavkom sofisticirane automatske stanice proširila program mjerenja na SO₂, NO_x, NO₂, NO i CO.

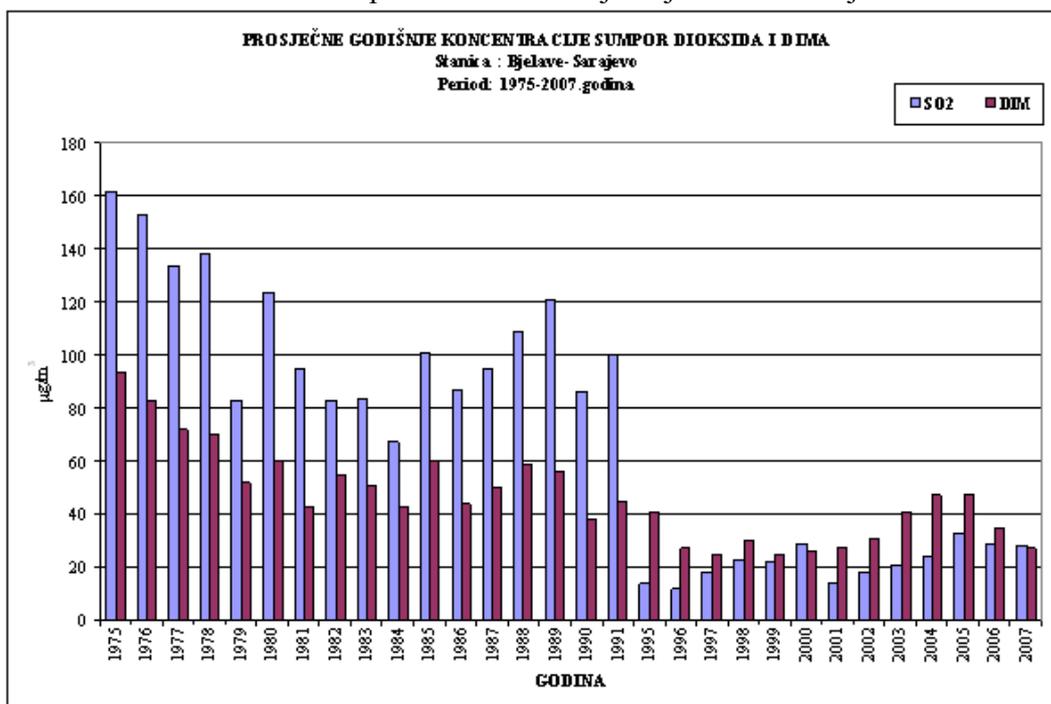
Pored toga, Zavod za javno zdravstvo Kantona Sarajevo, unazad pet godina, određuje koncentracije sumpornog dioksida i čađi-crnog dima na pet mjernih mjesta. Mjerenja se vrše standardnim i referentnim metodama koje nisu automatizirane i informatički podržane. Uzorci se skupljaju 24 sata i zatim dostavljaju u laboratoriju na analizu. Rezultati nisu trenutni već su dati u vidu prosječne vrijednosti za 24 sata.

U Studiji izbora stanica za monitoring kvaliteta zraka u Kantonu, koju je finansiralo nadležno Ministarstvo Kantona Sarajevo, dati su i određeni prijedlozi lokacija automatskih stanica sa planiranim parametrima mjerenja kvaliteta zraka.

Emisije u zrak

Što se tiče kvaliteta zraka u Sarajevu, '60. i '70. godina veliki problem predstavljale su visoke koncentracije sumpordioksida (SO₂) i crnog dima (čađi). Da bi se utvrdilo pouzdano i realno stanje kvaliteta zraka, 2004. godine je provedena serija mjerenja za pojedine grupe polutanata, kao i za meteorološke parametre. Rezultati mjerenja sa reprezentativne mjerne stanice Bjelave, koja ima najduži historijski niz praćenja, pokazuju da je poslije rata došlo do pada koncentracija SO₂ dok je s druge strane uočen godišnji porast koncentracije crnog dima koji prelazi prijeratne koncentracije. U 2004. godini prosječna maksimalna koncentracija crnog dima od 749 µg/m³ izmjerena u toku 24 časa bila je četvrta po veličini u posljednjih 30 godina. Iako je najveća vrijednost ovog parametra zabilježena na stanici Bjelave, prema podacima u posljednjih pet godina, najduže epizode visokih koncentracija crnog dima bilježe se i na stanici Higijenski zavod.

Slika 1. Grafički prikaz rezultata mjerenja na stanici Bjelave

Analize pokazuju da je ovaj problem pojave visokih koncentracija crnog dima sezonski, odnosno da se visoke koncentracije bilježe u zimskim mjesecima, što je svakako posljedica specifičnih klimatskih uvjeta i geografskog položaja Sarajevske kotline u kojoj je smještena i Općina Centar.

Sumpordioksid u zraku grada, iako niži u odnosu na prijeratni period, također bilježi određeni porast posljednjih godina. To se posebno odnosi na 98-mi percentil koncentracija ovog parametra. Ako imamo u vidu da je gasifikacijom grada smanjena emisija sumpordioksida, te da su povećane vrijednosti zabilježene i u ljetnim mjesecima, nameće se zaključak da su ovakvi rezultati posljedica daljinskog transporta emisija sa udaljenih izvora, a nikako emisija iz lokalnih izvora. Analizom vremenskih karakteristika i dominirajućih pravaca vjetra, može se pretpostaviti da emisije sumpordioksida dolaze iz visokog dimnjaka Termoelektrane Kakanj Čatići.

Prethodno navedeni rezultati i analize se ne odnose na područja koja su na nadmorskim visinama iznad 800 metara, odnosno područja koja nisu pod uticajem intenzivnih temperaturnih inverzija u sarajevskoj kotlini, iako je sigurno da i ta područja imaju svoje probleme sa kvalitetom zraka koja se, također, moraju istražiti i rješavati u narednom periodu.

O ostalim parametrima kvaliteta zraka ne postoje duži nizovi podataka, kao ni teritorijalna zastupljenost mjerenja. Jedino postoje četverogodišnja kontinuirana mjerenja azotnih oksida, azotnog dioksida, azotnog monoksida i ugljen monoksida na stanici Bjelave. Iako je to samo jedna lokacija, podaci pokazuju da postoje povećane koncentracije ovih parametara u zraku u određenim vremenskim uvjetima. Sporadična mjerenja sadržaja teških metala na saobraćajnicama grada, također, ukazuju na njihovo povećano prisustvo, posebno olova.

Ipak pretpostavlja se da za kvalitet zraka u Općini Centar najveći problem predstavljaju emisije od saobraćaja. Rezultati kontrole saobraćaja u gradu Sarajevu pokazuju da veliki broj vozila ne zadovoljava ionako zastarjele propise. Ukoliko bi se provela analiza rezultata

mjerenja prema važećim evropskim pravilnicima, broj vozila koji ne bi zadovoljio standard bi bio znatno veći. Isto tako, kada bi se primijenili normativi koje proizvođači daju za svoja vozila, rezultati bi bili poražavajući. Posmatrajući ispitana vozila, kao neku vrstu uzorka i odraz stanja u saobraćaju Kantona Sarajevo, s pravom se može tvrditi da su motorna vozila glavni zagađivač, te da se u tom pravcu moraju preduzeti hitne mjere za promjenu stanja.

Tabela 1. Emisije u zrak

2007	Vijećnica		HIG.ZAVOD		OTOKA		ILIDŽA		Vogošća	
	SO ₂	ČAĐ	SO ₂	ČAĐ	SO ₂	ČAĐ	SO ₂	ČAĐ	SO ₂	ČAĐ
JANUAR	17,19	62,1	19,77	64,74	25,46	176,6	19,63	87,03	18,48	81,52
FEBRUAR	12,4	35,9	15,6	69,3	18,1	97,5	12,9	46,7	11,7	41,2
MART	9,65	23,0	13,44	50,95	12,85	68,29	10,95	32,21	8,75	25,75
APRIL	9,13	20,3	10,3	44,5	10,9	58,0	9,3	37,3	4,62	24,7
MAJ	5,44	9,78	7,54	47,5	9,83	52,37	7,21	15,74	4,9	12,44
JUNI	4,25	9,88	7,8	53,73	9,78	64,04	5,56	13,56	5,66	11,59
JULI	5,2	13,1	10,3	46,7	12,0	53,5	6,4	12,3	6,3	12,5
AVGUST	5,69	14,04	9,18	59,3	10,21	68,24	6,9	16,93	5,61	13,93
SEPTEMBAR	8,21	22,35	12,7	59,35	13,87	79,43	8,31	17,99	8,24	18,36
OKTOBAR	13,92	50,99	18,96	101,6	17,37	118,37	8,44	19,61	8,71	19,1
NOVEMBAR	15,98	65,72	25,05	129,4	26,57	165,25	27,09	68,79	20,84	76,45
DECEMBAR	35,3	76,7	51,1	109,9	53,4	127,2	48,3	65,3	48,9	63
Sr.god.vrij.	11,88	33,66	16,81	69,75	18,36	94,07	14,25	36,12	12,73	33,38
Dozvoljena god.vrij.	90	30	90	30	90	30	90	30	90	30

Katastar emisija

Prvi katastar emisije u zrak je u Sarajevu napravljen još osamdesetih godina koji, i pored svog kvaliteta, nikada nije ažuriran. Federalni Zakon o zaštiti zraka nalaže Kantonima da svake godine izrađuju inventar emisije u zrak, tako da je Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša Kantona Sarajevo započelo sa prikupljanjem podataka o emisijama iz postrojenja na području Kantona i formiranjem odgovarajuće elektronske baze podataka. Ti podaci će biti važan osnov za procjenu ukupnog stanja i preduzimanja mjera.

Postojeće mjere u Kantonu Sarajevo

Kanton Sarajevo je poslije rata među prvima donio Zakon o zaštiti zraka, koji je zamijenjen sa Odlukom o mjerama na očuvanju kvaliteta zraka u Kantonu Sarajevo. Također je usvojio i Odluku i formirao štab u slučaju pojave epizoda sa visokim koncentracijama sumpordioksida i crnog dima u atmosferi Kantona Sarajevo. Formirana je i mreža od pet stanica za praćenje koncentracija sumpordioksida i crnog dima, laboratorijskim metodama (prosjeck 24 satne vrijednosti). Vodi se katastar emisije postrojenja na osnovu rezultata mjerenja emisije postrojenja, a uvedena je i inspeksijska služba zaštite okoliša. Usvojena je i Odluka o kontroli emisija i drugim mjerama zaštite okoliša na području Kantona.

1.2. Voda

Vodno bogatstvo

Na teritoriji Općine Centar postoji više površinskih vodotoka, od kojih su neki stalni, a neki povremeni. Centralnim dijelom općine protiče rijeka Miljacka, koja je pritoka rijeke Bosne i najvećim dijelom recipijent za sve vode sa prostora Općine. Ova rijeka, kao najveća vodna

pojava na teritoriji Općine ima površinu sliva od 340 km² do profila vodomjerne stanice Sarajevo (most Ćumurija). Prosječan višegodišnji proticaj Miljacke (za niz od 49 godina) na ovoj vodomjernoj stanici iznosi $Q_{sr} = 5,7 \text{ m}^3/\text{s}$, dok su minimalne 20-godišnje vode $Q(20) = 0,66 \text{ m}^3/\text{s}$, a maksimalne godišnje i 100-godišnje iznose $Q(2) > 60 \text{ m}^3/\text{s}$; $Q(100) > 230 \text{ m}^3/\text{s}$. Prema navedenim podacima u slivu rijeke Miljacke specifično minimalno oticanje iznosi $q_{sp} = 0,002 \text{ m}^3/\text{s}/\text{km}^2$ ($2 \text{ l}/\text{s}/\text{km}^2$), a srednje $q_{sp sr} = 0,017 \text{ m}^3/\text{s}/\text{km}^2$.

U rijeku Miljacku, na području Općine, ulijevaju se Koševski potok i potok Sušica. Oba potoka, cijelim svojim tokom, prolaze teritorijom Općine. Koševski potok nastaje od većeg broja vrela, koja se pojavljuju u rejonu Nahoreva, odnosno jugozapadnim obroncima Ozrena, čineći potoke Nahorevski, Lučicu i Grončevicu, od kojih se formira Koševski potok i u koji se nizvodno ulijevaju Kulin, Ljuti i Brekin potok. Potok Sušica nastaje na prostoru Poljina i Kobilje Glave. U sadašnjim uslovima, protičući kroz urbane dijelove Općine, ovi potoci su praktično kolektori sanitarnih i industrijskih otpadnih voda. U slivu Koševskog potoka egzistira veći broj vrela pitke vode, čija se izdašnost kreće od 0,5-5 l/s. Najveći broj njih je zahvaćen za vodosnabdijevanje lokalnog stanovništva.

Relativno niska specifična oticanja minimalnih voda u slivu rijeke Miljacke, posljedica su geološke građe i klimatskih karakteristika, odnosno specifičnog režima padavina.

Kada su u pitanju izvorišta vode za piće na teritoriji Općine, ona se vezuju za prostore van urbane zone i na šire područje Nahoreva. Na ovim prostorima egzistira veći broj izvora dosta skromne pojedinačne izdašnosti. Neka od njih su zahvaćena za vodosnabdijevanje lokalnog stanovništva, kao što su Uroševo vrelo, vrelo Vode i vrelo Bijela stijena, te niz manjih vrela sa kojih se snabdijeva manji broj domaćinstva locirani na nadmorskoj visini većoj od 850 m.n.m. Iznad navedene kote, u sadašnjim uslovima, vodosnabdijevanje stanovništva je veoma neredovno, s obzirom da je uglavnom oslonjeno na pojedinačna zahvatanja izvora vrlo skromne izdašnosti, koja u ljetnom periodu skoro presuše. Iz tog razloga Općina je preduzela određene aktivnosti na zahvatanju izvorišta Klanice, minimalne izdašnosti oko 3 l/s i njegovom dovođenju u najkritičnije dijelove naselja Nahorevo, stacioniranog iznad kote 850 m.n.m.

Vodosnabdijevanje

Vodovodni sistem Sarajeva, pa i Općine Centar, je kombinacija gravitacionog i pumpnog sistema. Radi se o dijelu grada Sarajeva sa velikim brojem vodnih objekata (kaptaze, rezervoari, pumpne stanice i distribucioni hidrofleks sistemi, tranzitni-potisni cjevovodi, tranzitno-distribucioni i distribucioni cjevovodi sa priključnim instalacijama-šaftovi).

Od ukupnih količina vode koje su u funkciji vodosnabdijevanja, na području Općine Centar, 95 % su vode koje dolaze sa glavnog izvorišta grada Sarajeva «Sarajevsko polje» (Bačevo, Sokolovići), a 5 % sa kraških vrela, iz rejonu Nahoreva, kao što su Uroševo i vrelo Vode, sa kojih se ukupno obezbjeđuje optimalna koločina vode od 600 do 650 l/s za kontinuirano vodosnabdijevanje.

Statistička obrada podataka ukazuje da je voda sa svih izvora koji učestvuju u vodosnabdijevanju građana Općine Centar, visokog kvaliteta. Radi se o prirodno čistim vodama koje ne sadrže hemijske polutante koji bi mogli ugroziti zdravlje naših korisnika ili eventualno narušiti njene fizičke karakteristike (pojava mirisa, boje, itd.). Bakteriološke analize sirove vode ukazuju da su bunarske vode sa Bačeva i Sokolovića potpuno sterilne, pa čak i u periodu intenzivnih padavina, jer se radi o još uvijek, sa aspekta kvaliteta, stabilnoj akumulaciji podzemnih voda. Klorisanje se radi samo radi zaštite od eventualnog sekundarnog zagađenja voda na putu od izvorišta do potrošača.

Voda Nahorevskih vrela, po nivou bakteriološkog zagađenja, ne odgovara Pravilniku o higijenskoj ispravnosti vode za piće. Laboratorijske analize ukazuju na prisustvo koliformnih bakterija, bakterija fekalnog porijekla, što je potvrda direktnog uticaja iz okruženja. Iz uvida sa terena, evidentna je ekspanzija bespravne gradnje objekata bez prethodno obezbjeđene infrastrukture za vodosnabdijevanje i odvodnju otpadnih voda. U interesu sanitarne bezbjednosti vodovodnog sistema i veće sigurnosti korisnika, neophodno je spriječiti bespravnu gradnju i priključivanje na vodovodni i kanalizacioni sistem bez kontrole.

Sa glavnog izvorišta Bačevo, Konaci i Sokolovići, voda se pumpom putem tranzitnih cjevovoda različite dužine i profila potiskuje u 3 pravca, preko kojih se vodom snabdijeva i Općina Centar. Vodovodni sistem na prostoru Općine Centar ima 3 pumpne stanice (Centar, Podhrastovi i Skenderija) i 2 hidrofleks sistema (Kromolj i Crni Vrh). U okviru centralnog vodovodnog sistema na prostoru Općine Centar ima ukupno 10 rezervoara, od kojih je najveći rezervoar Skenderija, sa zapreminom od 8275 m³, snabdijeva značajan centralni dio Općine. Ukupni akumulacioni prostor postojećih rezervoara iznosi 19.595 m³, a starost rezervoara je u rasponu od 20 do 108 godina. Na gradskom nivou, računajući potrebe svih Općina, postoji manjak rezervoarskog prostora, cca 30 % u odnosu na propisane uslove, za slučaj havarije i održanje 4 do 8 sati vršnih dnevnih potreba.

Distributivni sistem Općine Centar čini mreža vodovodnih cijevi, različite dužine, profila i od različitih materijala, koja je organizovana po zonama vodosnabdijevanja, u ovisnosti od pritiska. Iako su zone u pogledu vodosnabdijevanja, u određenom smislu nezavisne, postoji mogućnost njihove međusobne komunikacije, što daje fleksibilnost sistemu upravljanja, odnosno mogućnost prilagođavanja iskazanim potrebama. To se uglavnom događa kada se kraška vrela, Uroševo i vrelo Vode, stavljaju van funkcije zbog povećane mutnoće, do koje dolazi u periodima obilnih padavina i naglih topljenja snijega.

Distributivni sistem uključuje mrežu cjevovoda koja raspoređuje vodu iz distribucionih rezervoara. Voda se većinom distribuira gravitacijom, izuzev nekih manjih područja gdje je neophodno pumpanje.

Gubici vode u mreži se statistički prate na nivou cijelog vodovodnog sistema i predstavljaju veliki problem. Gubici vode su neizbježna pojava u procesu zahvatanja sirove vode, transporta do postrojenja, prečišćavanja, distribucije i kod predaje potrošačima. Praćenje gubitaka vode u vodovodnom sistemu ostvaruje se preko odnosa proizvedene i fakturisane vode ili tačnije preko *neprihodovane vode*, što je zadatak KJKP «VIK» Sarajevo. Grubom analizom, gubici samo po osnovu dotrajale mreže, iznose cca 50 %. Procjenjuje se da se velike količine ne registrovane vode troše putem bespravnih priključaka. U KJKP «VIK-u», pokrenuto je niz aktivnosti na evidentiranju nelegalnih priključaka i regulisanju njihovog statusa, kako bi se vršilo fakturisanje utroška vode.

Pojedini dijelovi Općine Centar, kao što su Barice, Mrkovići, Nahorevo, Kromolj, Poljine, Slatina, sela Nahorevo, Radava, Tihovići, nisu obuhvaćeni centralnim vodovodnim sistemom, što zasigurno predstavlja veliki ekološki problem sa aspekta očuvanja svih vodnih resursa (otvoreni tokovi, kraška vrela i bunari). Ova naselja koriste alternativne izvore pitke vode od kojih su neki dijelovi izgrađenih lokalnih vodovodnih sistema (Mrkovići, Nahorevsko selo, Tihovići), koji nisu u nadležnosti KJKP «VIK», već u nadležnosti Općine i Zavoda za javno zdravstvo KS sa zdravstvenog aspekta.

Veliki broj domaćinstava ima svoja individualna izvorišta, kaptiran izvor ili bunar na privatnom posjedu. Uočeno je da su mnoge kaptaze dosta oštećene, u sanitarno-higijenskom smislu van propisanih normi, sa visokim rizikom po zdravlje ljudi. Sva alternativna izvorišta (bunari + izvori), treba popisati, odkloniti nedostatke, zaštititi i konzervirati.

Zaštita izvorišta vode za piće

Izvorišta vode sa koga se vrši vodosnabdijevanje građana Općine Centar, prema trenutnoj situaciji nemaju validne odluke o zaštiti. Naime, svi projekti zaštite urađeni su prije posljednjeg rata i prema novom Federalnom Pravilniku trebalo ih je inovirati. Rok za inoviranje odluka o zaštiti već je istekao.

Kada je u pitanju izrada projekata zaštite izvorišta, treba reći da se tu ne radi samo o formalnim razlozima, da se zadovolji zakon, već je u pitanju suština, s obzirom da su se značajno promjenile prilike u slivovima, a na izvorištu Sarajevsko polje i drastično promijenili uslovi eksploatacije.

Zaštita od voda

Na teritoriji Općine Centar, rijeka Miljacka kao najveći vodotok, je regulisana i može prihvatiti proticaje koji se pojave jednom u 100 godina. Stoga, treba reći da objektivno ne postoji realna opasnost od poplava koje bi izazvale velike vode manje od 100-godišnjeg ranga pojave. Međutim, postoje izvjesni problemi izazvani u slivu Koševskog potoka, koji na djelovima na kojima nije regulisan izaziva u vrijeme topljenja snijega i jesenskih kiša.

Treba istaći da je u posljednje vrijeme aktuelan problem sufozije (ispiranja terena oko zacjevljenja Koševskog potoka), što izaziva i plavljenje manjih lokaliteta u neposrednoj blizini. Takav problem registriran je u Ciglanskoj ulici. Ova pojava posljedica je najvjerovatnije oštećenja obloga zacjevljenog korita Koševskog potoka, za što je potrebno izvršiti odgovarajuću sanaciju.

Kanalizacioni sistem Općine

Kanalizacionom mrežom je pokriven veći dio urbane zone Općine Centar. Separatna kanalizaciona mreža pokriva cca. 70 %, dok 30 % čine kanali mješovitog tipa, sa ne adekvatnim profilom, što izaziva izlivanje voda, plavljenje objekata i aktiviranje klizišta. Ovi problemi su posebno izraženi na lokalitetima Breke, Šipa, Soukbunara, Skenderije, itd.

Rijeka Miljacka, koja jednim dijelom svoga toka prolazi kroz Općinu Centar, glavni je recipijent otpadnih voda koje nisu obuhvaćene glavnim kolektorom. Najveći zagađivač rijeke Miljacke je njena pritoka Koševski potok u koji se ulijevaju Nahorevski potok i Sušica, koji su opterećeni otpadnim vodama njihovim prolaskom kroz dijelove Općine Centar sa neriješenom kanalizacionom mrežom.

Glavni kolektor profila 500 mm, koji treba da prihvati otpadne vode sa sliva Koševskog potoka i koji je položen ispod betonskog dna zasvedenog potoka, na potezu od Higijenskog zavoda do Koševskog stadiona je van funkcije. Tehnički, nije izvodljivo pročepljavanje ili druge vrste radova, jer je kanal položen ispod betonskog korita Koševskog potoka bez revizionih okna koji su bili predviđeni glavnim projektom. U toku izvođenja radova od projekta se odstupilo.

Projektni biro KJKP «VIK» je izradio projekat rekonstrukcije glavnog kolektora, sa predviđenom izgradnjom fekalnih kanala sa obje strane nasvedenog potoka. Projekat je dostavljen Općini.

U MZ Pionirska dolina – Nahorevo, od bolnice Jagomir, prema Nahorevu i selima tog sliva, registrovana je intezivna gradnja bespravnih stambenih objekata bez izgrađene kanalizacione mreže, tako da je odvodnja otpadnih voda (fekalne i vode iz domaćinstva), regulisana njenim direktnim izljevanjem u Koševski potok ili u septičke jame, uglavnom napravljene bez

stručnog nadzora, sa tehničkim karakteristikama koje su neprihvatljive sa aspekta zaštite slivnih područja svih izvora pitke vode koja predstavljaju važan potencijal za sve generacije, sada i u budućnosti. Ovaj problem bi trebalo rješavati, kao jedan od prikritnih problema, s ciljem ispunjenja ekoloških zahtjeva, u funkciji održivog razvoja Općine.

1.3. Tlo (zemljište)

Teren Kantona Sarajevo generalno predstavlja izrazitu planinsku oblast u kojoj 78% teritorije spada u planinski rejon iznad 700 m.n.v; 13% pripada brdskom rejonu od 550 do 700 m.n.v., a svega 9% prostora pripada nizinskom rejonu do 550 m.n.v.

Na području Općine Centar izdvojeno je pet najvažnijih pedosistematskih jedinica i to:

- Kamenjari na krečnjacima i dolomitima, (A)-C-R tip aprofila, (*Lithic Leptosols*),
- Smeđa tla na krečnjacima, A-(B)-C tip profila, (*Eutric i Mollic Leptosols*),
- Eutrično smeđa tla na laporima, konglomeratima, flišu, glinama ili aluvijalnim nanosima, A-(B)-C tip profila, (*Eutric Cambisols*),
- Krečno dolomitna crnica, A-C tip profila, (*Umbric leptosols i Rendzic Leptosols*)
- Luvisoli (Lesivirano glinovito tlo), A-E-B-C tip profila, (*Vertic Luvisols*)

Kao bazni pokazatelji stanja zemljišnih površina na području Općine Centar poslužila je «Studija upotrebne vrijednosti zemljišta na području Kantona Sarajevo za potrebe izrade Prostornog plana za period 2003-20023, II Faza, 2005 godine.

Struktura površina zemljišta na području Općine Centar je slijedeća:

- Poljoprivredno zemljište zauzima površinu od 1546,61 ha ili 47,97 %.
- Šumsko zemljište zauzima površinu od 1028,35 ha ili 31,23 %.
- Neplodno od čega na:
  - Izgrađeno zemljište zauzima površinu od 710,28 ha ili 21,57 %,
  - VIII kategorija zauzima površinu od 7,09 ha ili 0,21%.

Zone proizvodne sposobnosti i način korištenja zemljišta područja općine Centar

Izdvojene bonitetne kategorije svrstane su u pet zona na osnovu proizvodne sposobnosti zemljišta i načina korištenja. Broj poljoprivrednih gazdinstava na području Općine Centar iznosi 224 sa više od 3 ha poljoprivrednog zemljišta. Ova gazdinstva bi trebala predstavljati proizvodne jedinice na kojima bi se mogla graditi buduća poljoprivredna proizvodnja.

I zona – agrozona I. Ova zona je najvrjednije područje Općine. Zahvata površinu od 601,85 ha ili 18,28 % od ukupne površine. Čine je boniteti poljoprivrednog zemljišta III, IVa i Ivb potkategorije. Zahvata blage padine gdje je moguća intenzivna (kako ratarska tako i voćarska) poljoprivredna proizvodnja. Hidromeliorativnim i agromeliorativnim mjerama uređenja zemljišta produktivnost bi se mogla znatno povećati, a prinose udvostručiti.

II zona – agrozona II. Zahvata površinu od 809,11 ha ili 24,57 % od ukupne površine Općine. U ovu zonu svrstana su zemljišta V i VI bonitetne kategorije. To su brdski i planinski dijelovi Općine. Zemljišta koja su grupirana u ovu zonu su osrednjih potencijala sa znatnim ograničenjima (nagib terena, plitkoća soluma i dr.), te su manje prikladna za obradu. Iz tog razloga se manje koriste kao oranična tla i uglavnom se koriste kao livade i ekstenzivni voćnjaci. Tla ove zone su potencijalno erodibilna (nagib terena) pa iz tog razloga je potrebno posvetiti posebnu pažnju ako se obrađuju (konturna obrada) i to samo zemljišta V kategorije, dok zemljišta VI kategorije bi trebala biti kao prirodne livade.

III zona – agrozona III. Ova zona zahvata površinu od 135,65 ha ili 4,12 % od ukupne površine Općine. U njoj su grupisana zemljišta vrlo slabe VII bonitetne kategorije koja ima izražena ograničenja za korištenje u poljoprivredi. To su planinska područja Općine viših nadmorskih visina, nepovoljnih klimatskih prilika, velikog nagiba terena i velike potencijalne erodibilnosti i male dubine soluma. Iz navedenih razloga se struktura proizvodnje u ovoj zoni uglavnom bazira na proizvodnji krme (sijena) za uzgoj stoke i proizvodnju mesa i mlijeka.

Ovo područje bi se moglo koristiti i za proizvodnju ljekobilja.

IV zona – zona šuma. U ovu zonu spadaju zemljišni prostori koji se nalaze pod šumskom vegetacijom i zahvataju površinu od 1.028,35 ha ili 31,23 % od ukupne površine Općine. U planinskom dijelu ove zone sa razvijenijom orografijom erozioni procesi su izraženiji. Najčešći ograničavajući faktori su nagib terena, dubina soluma i kamenitost odnosno stjenovitost površine. Na cijelom području ove zone zastupljene su mješovite šume bukve, smrče i jele, a na nižim i južnim dijelovima zone hrasta kitnjaka.

V zona – urbani prostori i površine isključene iz sfere biljne produkcije. Ova zona zahvata površinu od 717,37 ha ili 21,78 % od ukupne površine Općine. To su urbani i industrijski prostori sa svim infrastrukturnim objektima (saobraćajnice, groblja i dr.), dakle, površine koje su trajno isključene iz poljoprivredne i šumske proizvodnje. U ovu zonu uključena je i VIII kategorija zemljišta. Inače, ova zona je obuhvatila najkvalitetnija zemljišta na području Općine, a to su III i IVb kategorije.

Zone dozvoljenosti izgradnje područja Općine Centar

Sagledavajući bonitetnu kartu i kartu proizvodne sposobnosti i načina korištenja zona područja Općine Centar, predložena je podjela područja na:

- Zona na kojoj je zabranjena izgradnja (I agrozona i IV kategorija šumskih površina iz zone šuma) u površini od 605,97 ha ili 18,40 % ukupne površine Općine.
- Zona na kojoj je samo izuzetno dozvoljena izgradnja (II agrozona i V i VI kategorija šumskih površina iz zone šuma) u površini od 1693,01 ha ili 51,42 % ukupne površine Općine.
- Zona na kojoj je dozvoljena izgradnja (III agrozona i VII kategorija šumskih površina iz zone šuma zajedno sa V-om urbanom zonom i površinama isključenim iz sfere biljne proizvodnje) u površini od 993,34 ha ili 30,18 % ukupne površine Općine.

1.4. Prostor i urbano zelenilo

Sa geomorfološkog aspekta, Općina Centar predstavlja izrazitu planinsku oblast sa 64,6% prostora koji se nalazi na iznad 700 m.n.v., 30,5% prostora pripada brdskom rejonu od 550 do 700 m.n.v, dok nizijском rejonu pripada svega 4,9% teritorije.

Ograničenje u smislu prostornog planiranja predstavlja nagib terena, gdje 30,5% prostora otpada na nagibe preko 45%, te je općina Centar, sa općinama Vogošća i Trnovo, jedna od općina sa najviše zastupljenim ovim nagibom u Gradi i Kantonu Sarajevo.

Najbolju sliku terena područja sa svojim jako izraženim pravcima rasjedanja pokazuje analiza terena prema ekspoziciji ili kardinalnoj orijentaciji. Na ravne dijelove Općine otpada 6,8% terena, na istočne ekspozicije otpada 6,6%, južne 41,7%, zapadne 17,2% i na sjeverne 27,7% teritorija Općine.

Prirodne vrijednosti područja Kantona Sarajevo, pa tako i općine Centar, sa stanovišta klime, imaju određena ograničenja i nepovoljnosti u odnosu na ostale urbane centre u BiH. Stoga, sa stanovišta prostornog planiranja, raspoloživi prostor mora biti racionalno iskorišten kako bi se devalvacije prirodnih uvjeta svele na najmanju moguću i opravdanu mjeru.

Prostor Općine Centar je brdsko-planinskog karaktera, što stvara prirodne uvjete za razvoj egzogenih pojava kao što su nestabilnost terena i klizišta. Pored konfiguracije terena, formiranje klizišta i nestabilnih terena uzrokuju i neplanska gradnja objekata na uvjetno stabilnom i nestabilnom terenu. Na prostoru Općine ima preko 100 klizišta formiranih u eluvijalno-deluvijalnom pokrivaču na padinskim dijelovima Općine. Najveća klizišta su Hambina Carina, Trebevička ul., Betanija, Cvijetina, Crni Vrh, Koševo-Breka, Urijan Dedina, Terezija, Stolačka ulica, Ejuba Ademovića, Mrakuša i Put Mladih Muslimana.

Urbano zelenilo

Kategorija urbanog zelenila ima značajnu ulogu u razvoju i formiranju rekreacionih zona, i samim tim njihovo korištenje kao jednog od značajnih elementa standarda stanovnika u gradu i općini. U kategoriju urbanog zelenila uvrštene su zelene površine uz kolektivno stanovanje, zatim parkovi i skverovi, te aleje, dječiji zabavni parkovi, sportske i sportsko – rekreacione površine, stara groblja i arboretumi. Generalno uzevši, ove zelene površine na općini Centar relativno ravnomjerno razmještene, u odnosu na ostale općine. Naravno postoji raznolikost po kvalitetu, a manji broj njih se i ne održava na odgovarajući način. Velike površine su uništene u ratu a koje se sad nastoje obnoviti, a naravno formiraju se i nove (Gradski park Betanija 141 ha). Iz tabelarnih prikaza se vidi da su zelene površine po m²/st, različite po općinama, i da općina Centar ima relativno visok stepen zastupljenosti urbanog zelenila.

Tabela 2. Urbano zelenilo općeg korištenja koje se održava u 2004. godini
Ukupna površina i površina po stanovniku (urbano područje)

Općina	Površina zelenila po m ²	Broj stanovnika	m ² /stanovniku
Stari grad	36.236	38.211	1,05
Centar	526.238	68.067	7,73
Novo Sarajevo	600.420	74.402	8,07
Novi grad	1.154.745	116.832	9,88
GRAD	2.317.639	297.512	6,7
Ilidža	645.316	47.924	13,46
Vogošća	217.548	19.966	10,9
Hadžići		20.133	
Ilijaš		15.325	
Trnovo		836	
KANTON	3.180.503	401.696	10,3

1.5. Zaštita prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa

Administrativne granice Općine Centar unutar prostornog obuhvata Kantona Sarajevo, promatrane sa aspekta historije urbanog razvoja grada, omeđuju historijsko slojevit i razvojno izuzetno značajan prostor. U rimskom periodu ovdje su krajnje istočne granice rimske kolonije na prostoru današnjeg Sarajeva, u ranom srednjem vijeku to je prostor srednjevjekovnih naselja i utvrda, nešto kasnije značajnog srednjevjekovnog trgovačkog

centra – trgovišta, dok osmanski period ovdje ostavlja tragove s kraja 15.st. , pa na dalje. Najznačajniji pečat ovom prostoru svakako daje period austro-ugarske dominacije – gradske ambijentalne cjeline nastale u tom periodu i danas u cjelosti čuvaju prvobitnu fizionomiju.

Pored dijelova značajnih prirodnih cjelina područja Skakavca i Ozrena, ništa manje pažnje ne zaslužuju značajni pojedinačni spomenici prirode – vodopadi, vrela i pećine. Urbano zelenilo – parkovi, botanički vrtovi, te pejzažna groblja Koševske doline, specifične su vrijednosti prostora Općine Centar.

Evidencija cjelokupnog fonda kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Kantona Sarajevo, pa tako i Općine Centar, strukturirana je i pohranjena kao dio dokumentacionog fonda Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo i kao takva predstavlja jedini relevantan izvor podataka iz ove oblasti. Evidencija spomeničkog fonda Kantona Sarajevo sistemski je kodirana (šifrirana) te predstavlja jedinstvenu bazu podataka koju je u cjelosti ili fragmentarno moguće aplicirati u baze podataka dokumenata višeg reda koji tretiraju prostorne, društvene, privredne i druge segmente stanja ili razvoja područja Kantona Sarajevo.

Tabela 3. Nepokretni spomenici kulturne i prirodne baštine na području općine Centar Sarajevo

Naziv	Broj objekata
1. Historijsko-memorialni kompleksi i spomen obilježja	6
2. Naseljena područja – cjeline	30
3. Arheološke zone i područja	11
4. Objekti stambene arhitekture	75
5. Javni objekti	54
6. Privredni objekti (trgovački, ugostiteljski, turistički, zanatsko-industrijski)	7
7. Sakralni objekti	18
8. Groblja i nadgrobni spomenici	36
9. Prirodna baština	11

Zaštita kulturno-historijske i prirodne baštine Kantona Sarajevo, pa kroz to i Općine Centar, u potpunosti je institucionizirana putem Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturno-historijskog naslijeđa Sarajevo. Služba zaštite na području Kantona Sarajevo, pored primjene primarnog **Zakona o zaštiti kulturne baštine Kantona Sarajevo**, podliježe i primjeni niza zakona i zakonskih propisa donesenih na nivou Federacije Bosne i Hercegovine, kao i na nivou Kantona Sarajevo.

Veliki broj zakonskih propisa na nivou, kako Kantona Sarajevo, tako i Federacije Bosne i Hercegovine, koji se neposredno ili posredno odnose na zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa, nesporno ukazuju na već stvorene ozbiljne zakonske pretpostavke za permanentno očuvanje postojećeg fonda kulturno-historijske baštine Kantona Sarajevo.

Očuvanje fonda kulturno-historijske i prirodne baštine na području Općine Centar primarno se reguliše u postupku pripreme, rasprave, usvajanja i donošenja provedbene planske dokumentacije, gdje analiza dobara baštine i njihova valorizacija predstavljaju značajan segment izrade provedbenog planskog dokumenta.

I pored dobro osmišljene zakonske regulative koja omogućava zaštitu kulturno-historijske i prirodne baštine u svim segmentima, u poratnim godinama rezultati na terenu su gotovo poražavajući. Kao jedinstven i prioritetan problem nameće se problem bespravnih intervencija u prostoru, koje posljednjih godina dobijaju nesagledive razmjere sveukupnog uništavanja životne sredine, pa kroz to i kulturno-historijske i prirodne baštine. Kako direktna odgovornost za sprovođenje zakona i zakonskih propisa leži na lokalnoj samopuravi, odnosno

na općinama i općinskim službama kao krajnjoj instanci, to uzroke ovakvog stanja primarno treba tražiti u radu ovih organa. Istovremeno, zatečeno stanje se ne smije tretirati kao stanje koje je nužno sanirati, već je neophodno poduzeti strateške mjere u cilju vraćanja prvobitnog stanja (stanje prije devastacije) i to kroz duži vremenski period. Peralelno, neophodno je poboljšanje mjera održavanja fonda kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa, kako bi se dostignuto stanje kontinuirano održavalo, odnosno poboljšavalo.

U cilju trajne zaštite prirodnih cjelina, na nivou Kantona Sarajevo posljednjih godina donose se zakoni kojima se štite značajni prirodni resursi. Zakon o zaštiti prirodne cjeline, praćen odgovarajućim planom upravljanja koji obezbjeđuje održivi razvoj, kroz dosadašnja iskustva pokazao se adekvatnim i efikasnim načinom zaštite prirodnih resursa.

Prvi pozitivni efekti ovakvog načina djelovanja u cilju zaštite prirodnih cjelina na području Općine Centar vidljivi su očuvanju i unapređenju prirodne cjeline Skakavac. Kako je integralni projekat zaštite ovog područja u toku, predstojeću fazu projekta – izradu Plana posebnog područja Skakavac, neophodno je smatrati prioritetom Općine Centar u segmentu zaštite i unapređenja prirodnih cjelina.

Korištenje pojedinačnih spomenika prirode u svakom pojedinačnom slučaju zahtijeva adekvatne i stručne analize načina i mogućnosti korišćenja. Obzirom da broj pojedinačnih spomenika na području Općine Centar nije veliki, za svaki od njih, u propisanoj zakonskoj proceduri, neophodno je donijeti odgovarajuću odluku o načinu korišćenja.

Kontinuirano održavanje fonda prirodne baštine podrazumijeva permanentno praćenje i rekognosciranje stanja, te, pored tekućeg održavanja, redovito donošenje kratkoročnih planova održavanja i unapređenja.

Veći broj pojedinačnih dobara graditeljske baštine u proteklom periodu je stekao status spomeničkog dobra nacionalne baštine BiH, te se veći broj pojedinačnih objekata i cjelina nalaze na preliminarnoj listi nacionalnih spomenika BiH, čime se procedura odobrenja ma kakvih intervencija na pojedinačnim objektima ili unutar spomeničke cjeline bitno mijenja u odnosu na raniju proceduru. Ingerencije za donošenje odluka o objektima u statusu nacionalnih spomenika BiH prenesene su na nivu Federacije Bosne i Hercegovine, odnosno, neposredno su u nadležnosti Ministarstva prostornog uređenja FBiH.

1.6. Otpad

Zakonom o upravljanju otpadom Federacije BiH podjeljena je nadležnost upravljanja otpadom između Federacije BiH i kantona. Kako u Kantonu Sarajevo nije donesen Zakon o upravljanju otpadom to je sva nadležnost u ovoj oblasti ostala na nivou kantona. Takođe, specifično za Kanton Sarajevo donesen je Zakon o komunalnoj čistoći („Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 11/97) kojim se problematika komunalnog otpada reguliše na nivou Kantona. Zakon provodi KJKP „Rad“. KJKP „Rad“ obavlja aktivnosti skupljanja, transporta i deponovanja otpada i rukovodi sanitarnom deponijom Smiljevići.

U oblasti upravljanja otpadom Općina Centar je jedino nadležna za izdavanje odobrenja za lociranje kontejnera na javnim površinama i to prema individualnim zahtjevima u redovnom postupku.

Općina Centar nije imala nekih većih aktivnosti u upravljanju otpadom, ali je u saradnji sa KJKP „Rad“ materijalno i kadrovski učestvovala u tri projekta:

- Projekat uklanjanja divljih deponija na teritoriji općine Centar,
- Projekat izgradnje niša za smještaj hajfiša na četiri lokacije u općini Centar,
- Projekat izgradnje niša za smještaj hajfiša i uređenje prostora i ograđivanje kontejnera za smeće na osam lokacija u općini Centar.

Projekat uklanjanja divljih deponija na teritoriji općine Centar

Općina Centar je u saradnji sa mjesnim zajednicama organizovala prikupljanje podataka o lokacijama divljih deponija na teritoriji Općine. Identifikovano je ukupno 27 divljih deponija na sljedećim lokacijama: ul. Jezero, ul. Tešanjaska-Antuna Hangija, ul. ljetno kino Bosna, ul. Tekija, kod fabrike Alhos, ul. Nova, ul. A. Hangija-O. Stupca, ul. Nahorevska, ul. Grdonj od br.13-15, ul. 105. Brigade i Branka Galeba, ul. Panjina Kula do br.138, ul. Hamida Bećirevića preko puta br.70, ul. Budakovići od br.32-34, ul. Odošašina, ul. Kromolj, ul. Slatinski put, raskrsnica Maria Mikulića-Antuna Hangija, naselje Kokorevac prema domu Nahorevo, kod bolnice Jagomir, ul. Nahorevska brda, ul. Aleksandra Puškina 10, ul. Husrefa Redžića br. 5-9, ul. Dajanli Ibrahim bega, ul. Buka, ul. Mis Irbina 24-26 i ul. Jurija Najharta 7. Za čišćenje gore navedenih deponija Općina je izdvojila sredstva u iznosu 122.000 KM. KJKP „Rad“ je u toku 2004. godine uklonilo otpad i izvršilo čišćenje navedenih lokacija.

Projekat izgradnje niša za smještaj hajfiša na četiri lokacije u općini Centar

Na području Općine Centar izgrađene su niše za smještaj hajfiša za smeće na sljedećim lokacijama: ul. Nahorevska, ugao ulica Odošašina-Avde Jabučice, ugao ulica Odošašina-Crni Vrh i ul. Husrefa Redžića. Za realizaciju projekta Općina je izdvojila sredstva u iznosu od 22.000 KM.

Projekat izgradnje niša za smještaj hajfiša i uređenje prostora i ograđivanje kontejnera za smeće na osam lokacija u Općini Centar.

U toku je realizacija projekta izgradnje niša za smještaj hajfiša za smeće na sljedećim lokacijama: ul. Bardakčije, ul. Dejzina Bakića (tri lokacije), ul. Hasana Bibera, ul. Odošašina kod br. 3 i ugao ulica Goruša-Avde Jabučice. Ovim projektom je obuhvaćeno uređenje prostora i ograđivanje kontejnera za smeće na sljedećim lokacijama: ul. Hamida Bećirevića kod br.19-21, ul. Gornja Breka kod br.10 i u ulici Breka kod broja 58. Za realizaciju projekta Općina je izdvojila sredstva u iznosu 36.000 KM.

Prilog 3: Izvod iz Programa javnih investicija Kantona Sarajevo 2009-2011. (projekti)

R.br	Naziv projekta	Status projekta	Način finansiranja	Planirana vrijednost projekta	Planirana sredstva		
					2009	2010	2011
I Ministarstvo pravde i uprave							
Tekući projekti							
1	Renoviranje dijelova zgrade u kojoj su smješteni kantonalni i općinski sud u Sarajevu	Tekući	Evropska komisija	4.020.000			
			Budžet - iz primitka	2.250.000	200.000	300.000	350.000
		Ukupno		6.270.000	200.000	300.000	350.000
Ukupno tekući				6.270.000	200.000	300.000	350.000
Ukupno kandidovani				6.270.000	200.000	300.000	350.000
UKUPNO				6.270.000	200.000	300.000	350.000
II Ministarstvo za boračka pitanja							
Tekući projekti							
1	Projekat izgradnje spomen obilježja ubijenoj djeci opsjednutog Grada Sarajeva (sastavni dio projekta Opsada i odbrana Sarajeva 92-95)	Tekući	Budžet	520.000	150.000		
2	Izgradnja centralnog spomenika svim braniteljima Sarajeva (sastavni dio projekta Opsada i odbrana Sarajeva 92-95)	Tekući	Budžet	350.000			250.000
3	Projekat zapošljavanja demobilisanih boraca-branitelja	Tekući	Budžet	24.837.000	750.000	1.275.000	1.300.000
4	Projekat izgradnje pojedinačnih spomen obilježja šehidima i poginulim borcima Kantona Sarajevo	Tekući	Budžet	1.413.000	55.000	55.000	55.000
5	Izgradnja jedinstvenog integralnog informacionog sistema	Tekući	Budžet	989.000	20.000	60.000	60.000
6	Projekat rješavanja stambenih potreba boraca-branitelja (II faza)	Tekući	Budžet	54.590.300	10.730.000	9.030.000	9.750.000
			Kredit	15.540.000		7.770.000	7.770.000
		Ukupno		70.130.300	10.730.000	16.800.000	17.520.000
7	Projekat obilježavanja vatrenih tačaka opsade i odbrane Sarajeva (sastavni dio projekta Opsada i odbrana Sarajeva 92-95)	Tekući	Budžet	15.000			
			Kredit	1.000.000		500.000	500.000
		Ukupno		1.015.000		500.000	500.000
Ukupno tekući				99.254.300	11.705.000	18.690.000	19.685.000
Ukupno kandidovani				99.254.300	11.705.000	18.690.000	19.685.000
UKUPNO				99.254.300	11.705.000	18.690.000	19.685.000
III Ministarstvo saobraćaja							
Tekući projekti							
1	Nabavka autobusa, trolejbusa minibusa za javni prevoz Sarajevo	Tekući	Budžet	15.070.000	2.000.000	2.300.000	2.400.000
			Kredit	3.500.000			
		Ukupno		18.570.000	2.000.000	2.300.000	2.400.000
2	Remont i modernizacija tramvaja ČKD, K-2, tramvaji SATRA 2 i 3, prva i druga faza (20 tramvaja)	Tekući	Budžet	18.150.000	2.000.000	2.500.000	3.000.000
			Kredit	20.600.000			
		Ukupno		40.050.000	2.000.000	2.500.000	3.000.000
3	Uvođenje sistema upravljanja i semaforizacija novih raskrsnica	Tekući	Budžet	2.134.138	300.000	300.000	450.000
4	Revitalizacija vertikalne signalizacije	Tekući	Budžet	807.374	75.000	80.000	85.000
5	PROJEKTI (horizontalne i vertikalne signalizacije)	Tekući	Budžet	510.000	25.000	30.000	35.000

R.br	Naziv projekta	Status projekta	Način finansiranja	Planirana vrijednost projekta	Planirana sredstva		
					2009	2010	2011
6	Održavanje horizontalne signalizacije	Tekući	Budžet	586.300	100.000	105.000	110.300
7	Izgradnja autobuskih niša i stajališta	Tekući	Budžet	619.900	195.000	136.500	143.400
8	Otvaranje novih parkirališta (izgradnja)	Tekući	Budžet	5.246.267	1.000.000	1.200.000	1.400.000
9	Remont i modernizacija autobusa i trolejbusa	Tekući	Budžet	3.483.900	500.000	577.500	606.400
			Donacija	1.450.000			
			Donacija	3.800.000	2.000.000		
		Ukupno	8.733.900	2.500.000	577.500	606.400	
10	Održavanje vertikalne signalizacije	Tekući	Budžet	788.234	75.000	80.000	85.000
11	Sanacija tramvajske pruge i pružnih prelaza	Tekući	Budžet	12.700.000	500.000	700.000	800.000
Kandidovani projekti							
1	Sufinansiranje sanacije trolejbuske linije za Vogošću	Kandidovani	Donacija				
			Budžet	600.000	100.000	200.000	300.000
			Donacija	4.500.000	4.500.000		
			Vlast. učešće	300.000	300.000		
			Ukupno	8.400.000	4.900.000	200.000	300.000
2	Elektronski sistem poništavanja karata (I, III i IV faza)	Kandidovani	Vlast. učešće	200.000	200.000		
			Kredit	1.000.000	1.000.000		
			Budžet	630.500	200.000	210.000	220.500
			Ukupno	1.830.500	1.400.000	210.000	220.500
3	Rješavanje imovinsko pravnih odnosa - prva transferzala	Kandidovani	Budžet	31.000.000	6.000.000	10.000.000	15.000.000
4	Udruživanje sredstava sa drugim nivoima vlasti - rekonstrukcija i izgradnja puteva za održivi povratak	Kandidovani	Budžet	800.000		300.000	500.000
5	Sistem centralnog upravljanja i kontrole saobraćaja	Kandidovani	Vlast. učešće				
			Budžet	1.840.000	340.000	700.000	800.000
			Kredit	1.800.000	1.050.000	750.000	
		Ukupno	3.640.000	1.390.000	1.450.000	800.000	
6	Automatski, informacijski sistem u sredstvima javnog prevoza	Kandidovani	Budžet	1.576.250	500.000	525.000	551.250
7	Početak izgradnje Južne longitudinalne 0-VII transferzale	Kandidovani	Kredit	22.000.000			
Ukupno tekući				90.746.113	8.770.000	8.009.000	9.115.100
Ukupno kandidovani				69.246.750	14.190.000	12.685.000	17.371.750
UKUPNO				159.992.863	22.960.000	20.694.000	26.486.850
IV	Ministartvo saobraćaja - Direkcija za ceste KS						
Tekući projekti							

R.br	Naziv projekta	Status projekta	Način finansiranja	Planirana vrijednost projekta	Planirana sredstva		
					2009	2010	2011
1	Projekat Gradski Autoput Ciglane - Pofalići	Tekući	Budžet	40.000.000	260.000		
2	Projektovanje saobraćajnice Južne longitudinalne	Tekući	Budžet	12.500.000	155.000		
Ukupno tekući				52.500.000	415.000		
Ukupno kandidovani							
UKUPNO				52.500.000	415.000		
V	Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša						
	Tekući projekti						
1	Rekonstrukcija vodovodne i kanalizacione mreže (zamjena azbestno-cementnih cijevi)	Tekući	Budžet	13.125.000	1.425.000	2.000.000	2.500.000
			Kredit	40.000.000	20.000.000	20.000.000	
			Ukupno	53.125.000	21.425.000	22.000.000	2.500.000
2	Sanacija unutarnjih gasnih instalacija na gasnom sistemu KS	Tekući	Budžet	850.000	100.000		
			Kredit				
			Ukupno	850.000	100.000		
3	Izgradnja i rekonstrukcija krovnih kotlovnica	Tekući	Budžet	2.575.000	475.000	750.000	750.000
			Kredit				
			Ukupno	2.575.000	475.000	750.000	750.000
4	Projekat uvođenja mjerenja toplotne energije pred objektima	Tekući	Budžet	1.527.500	427.500	50.000	50.000
5	Rekonstrukcija hortikulturnih sadržaja (aleje, travnjaci, parkovi, staze, mobiljar.)	Tekući	Budžet	1.220.000	150.000	250.000	250.000
6	Pionirska doline - uređenje	Tekući	Budžet	1.570.000	250.000	280.000	290.000
7	Izgradnja boksova na pijacama KJKP "Tržnice-pijace"	Tekući	Budžet	447.500	47.500	100.000	100.000
8	Nabavka opreme (vozila hajfiši i dr.) za KJKP "RAD" Sarajevo	Tekući	Budžet	2.250.000	100.000	200.000	250.000
9	Sanacija klizišta u KS - sufinansiranje sa općinama	Tekući	Budžet	2.835.000	400.000	500.000	500.000
10	Rekonstrukcija, sanacija i adaptacija vjerskih objekata	Tekući	Budžet	5.144.000	850.000	900.000	900.000
11	Izgradnja, rekonstrukcija i sanacija javne rasvjete na području KS	Tekući	Budžet	2.650.000	500.000	850.000	850.000
12	Inicijalna sredstva za uspostavljanje sistema video nadzora na komunalnim grobljima	Tekući	Budžet	495.000	50.000	50.000	50.000
13	Projekti izgr. i rekon.vodovodne i kanalizacione mreže (Općine Centar)	Tekući	Budžet	2.700.000	500.000	600.000	600.000
14	Podrška uvođenju sistema automackih stanica za monitoring kvaliteta zraka	Tekući	Budžet	696.500	81.500	81.500	81.500
15	Rekonstrukcija puta Nahorevo-Spomenik prirode "Skakavac"	Tekući	Budžet	125.000		50.000	50.000
16	Inicijalna sredstva za izgradnju laboratorije za baždarenje mjerača toplotne energije	Tekući	Budžet	555.500	85.500	100.000	120.000
17	Pilot projekat «Vodomjer u svaki stan» - nabavka vodomjera	Tekući	Budžet	1.171.000	171.000	200.000	200.000
18	Sistem daljinskog upravljanja i kontrole proiz.i distr.topl.ener.	Tekući	Budžet	756.900	36.900	50.000	70.000
19	Proširenje i izgradnja aktivnih komunalnih grobalja-gradsko groblje Bare	Tekući	Budžet	718.500	142.500	173.000	253.000

R.br	Naziv projekta	Status projekta	Način finansiranja	Planirana vrijednost projekta	Planirana sredstva		
					2009	2010	2011
20	Uređenje gradskih grobalja u Koševskoj dolini	Tekući	Budžet	1.637.500	237.500	400.000	400.000
21	Izrada projektne dokumentacije i početak izgradnje poslovnog objekata sa prosekturom na lokalitetu Bare	Tekući	Budžet	1.395.000	95.000	500.000	700.000
22	Rekonstrukcija dotrajalih toplovodnih distributivnih mreža	Tekući	Budžet	2.925.000	475.000	600.000	600.000
23	Izgradnja distributivnih gasovoda u KS	Tekući	Budžet	1.600.000			
			Kredit				
Ukupno				1.600.000			
Kandidovani projekti							
1	Popločavanje Vilsonovog šetališta (Sufinansiranje)	Kandidovani	Budžet	300.000	100.000	100.000	100.000
2	Izmještanje planinarskog doma - SP Skakavac	Kandidovani	Budžet	250.000	50.000	100.000	100.000
3	Izrada katastra emisije u zrak	Kandidovani	Budžet	200.000	50.000	70.000	80.000
Ukupno tekući				88.969.900	26.599.900	28.684.500	9.564.500
Ukupno kandidovani				750.000	200.000	270.000	280.000
UKUPNO				89.719.900	26.799.900	28.954.500	9.844.500
VI	Ministarstvo stambene politike						
Tekući projekti							
1	Sredstva za sanaciju ratnim dejstvima oštećenih krovova	Tekući	Budžet	9.105.415	1.087.300	1.200.000	1.200.000
2	Sredstva za sanaciju ratnim dejstvima oštećenih fasada	Tekući	Budžet	2.964.747	415.000	450.000	450.000
3	Sredstva za sanaciju ratnim dejstvima oštećenih liftova	Tekući	Budžet	2.533.346	415.000	450.000	450.000
4	Velike opravke na zajedničkim djelovima stambenih zgrada na području Kantona Sarajevo	Tekući	Budžet	10.275.119	2.000.000	2.000.000	2.000.000
5	Sredstva za snimanje objekata, ispitivanje stabilnosti konstrukcija, izrada elaborata i projektne dokumentacije, obezbjeđenje dozvole za sanaciju, troškovi tehničkog pregleda i prijam radova te dobivanje upotrebnih dozvola i dr	Tekući	Budžet	1.228.627	200.000	255.000	260.000
6	Sanacija postojeće termoizolacione zaštite stambenih objekata kolektivnog stanovanja (pilot projekat ENESANSA)	Tekući	Budžet	5.697.625	750.000	1.500.000	2.000.000
7	Predinvestiranje u rješavanju imovinsko pravnih odnosa i izgradnji primarne materijalne infrastrukture za pokretanje individualne i kolektivne stambene izgradnje u skladu sa prostorno planskom dokumentacijom na području KS	Tekući	Budžet	20.928.133	3.500.000	5.000.000	6.000.000
Ukupno tekući				52.733.012	8.367.300	10.855.000	12.360.000
Ukupno kandidovani							
UKUPNO				52.733.012	8.367.300	10.855.000	12.360.000
VII	Ministarstvo unutrašnjih poslova						
Tekući projekti							
1	Nabavka opreme	Tekući	Budžet	25.883.439	2.000.000	4.950.500	11.091.600

R.br	Naziv projekta	Status projekta	Način finansiranja	Planirana vrijednost projekta	Planirana sredstva		
					2009	2010	2011
2	Zgrada za smještaj "Jedinice za podršku" MUP-a Kantona Sarajevo	Tekući	Budžet	6.083.927			
	Ukupno tekući			31.967.366	2.000.000	4.950.500	11.091.600
	Ukupno kandidovani						
	UKUPNO			31.967.366	2.000.000	4.950.500	11.091.600
VIII	Ministarstvo privrede						
	Tekući projekti						
1	Uzgoj i zaštita šuma u Kantonu Sarajevo	Tekući	Budžet	28.593.256	3.565.500	3.673.400	3.947.000
2	Sufinansiranje sanacije i uređenja II faze Doma mladih	Tekući	Budžet	500.000			
	Ukupno tekući			29.093.256	3.565.500	3.673.400	3.947.000
	Ukupno kandidovani						
	UKUPNO			29.093.256	3.565.500	3.673.400	3.947.000
IX	Ministarstvo zdravstva						
	Tekući projekti						
1	Sanacija/rekonstrukcija Klinike za ginekologiju i akušerstvo i Pedijatrijske klinike na Jezeru	Tekući	Budžet KS	16.608.242	5.402.000		
			Grant	6.410.000			
			Donacija	1.110.000			
			Ukupno	24.128.242	5.402.000		
2	Izgradnja prostora u CMB za smještaj Kardiohirurgije u Kliničkom centru Univerziteta u Sarajevu	Tekući	Budžet KS	3.600.000		500.000	500.000
			ZZOKS	200.000			
			donacija	360.000			
			Ukupno	4.160.000		500.000	500.000
3	Nabavka prioritetne opreme za JU Opća bolnica Sarajevo "Prim.dr.Abdulah Nakaš"	Tekući	Budžet	2.255.594	100.000	280.000	480.000
4	Nabavka medicinske opreme za JU Dom zdravlja Sarajevo	Tekući	Budžet	3.039.542	400.000	590.000	690.000
5	Uvođenje informacione tehnologije u zdravstvu Kantona Sarajevo	Tekući	Budžet	40.000.000	100.000	200.000	300.000
6	Rekonstrukcija i sanacija na objektu Opće bolnice "Prim.dr Abdulah Nakaš" Sarajevo	Tekući	Budžet	4.849.972	600.000	900.000	1.000.000
7	Izgradnja, rekonstrukcija i sanacija na objektima JU Dom zdravlja Kantona Sarajevo	Tekući	Budžet	3.734.001	200.000	590.000	690.000
8	Rekonstrukcija i opremanje objekta Zavoda za zaštitu zdravlja studenata Univerziteta u Sarajevu	Tekući	Budžet	560.000	60.000	60.000	70.000
9	Rekonstrukcija objekta za psihosocijalnu rehabilitaciju na Jagomiru	Tekući	Budžet	200.000	50.000		
10	Nabavka opreme i rekonstrukcija objekta Stomatološkog fakulteta sa klinikama Sarajevo	Tekući	Budžet	640.892	70.000	90.000	95.000
11	Rekonstrukcija i opremanje JU Psihijatrijska bolnica Kantona Sarajevo	Tekući	Budžet	654.414	90.000	100.000	120.000
12	Nabavka medicinske opreme za JU Zavod za medicinu rada Kantona Sarajevo	Tekući	Budžet	409.886	30.000	50.000	70.000
13	Rekonstrukcija, sanacija i opremanje objekata Zavoda za zdravstvenu zaštitu žena i materinstva Kantona Sarajevo	Tekući	Budžet	1.015.342	50.000	100.000	120.000
14	Izgradnja, rekonstrukcija i sanacija na	Tekući	Budžet	2.845.000	300.000	900.000	1.000.000

R.br	Naziv projekta	Status projekta	Način finansiranja	Planirana vrijednost projekta	Planirana sredstva		
					2009	2010	2011
	objektima Kliničkog centra Univerziteta u Sarajevu						
15	Nabavka opreme za potrebe Kliničkog centra Univerziteta u Sarajevu	Tekući	Budžet	2.355.000		900.000	1.000.000
16	Udruživanje sredstava za izgradnju, rekonstrukciju i oprenej zdravstvenih ustanova za održivi povratak	Tekući	Budžet	100.000			
Kandidovani projekti							
1	Projekat opremanja medicinskom opremom KCU u Sarajevu i opšte bolnice Abdulah Nakaš	Kandidovani	kredit	6.362.316		6.362.316	
2	Projekat završetka izgradnje objekta CMB-a Kliničkog centra Univerziteta u Sarajevu u skladu sa Master planom	Kandidovani	kredit	22.100.000	22.100.000		
	Ukupno tekući			90.947.885	7.452.000	5.260.000	6.135.000
	Ukupno kandidovani			28.462.316	22.100.000	6.362.316	
	UKUPNO			119.410.201	29.552.000	11.622.316	6.135.000
X	Ministarstvo obrazovanja i nauke						
Tekući projekti							
1	Nabavka opreme za osnovne i srednje škole - ostala oprema	Tekući	Budžet	3.225.593	100.000	250.000	300.000
			Kredit				
			Ukupno	3.225.593	100.000	250.000	300.000
2	Rekonstrukcija i investiciono održavanje osnovnih i srednjih škola sa područja Kantona Sarajevo	Tekući	Budžet	3.578.120	300.000	350.000	100.000
			Kredit				
			Ukupno	3.578.120	300.000	350.000	100.000
3	Kapitalni grantovi za visoko obrazovanje i ustanove nauke i predškolske ustanove	Tekući	Budžet	72.895.000	500.000	1.000.000	2.000.000
			Kredit				
			Ukupno	72.895.000	500.000	1.000.000	2.000.000
4	Ograđivanje školskih objekata i rekonstrukcija školskih igrališta	Tekući	Budžet	320.000		50.000	70.000
5	Udruživanje sredstava za izgradnju, rekonstrukciju i opremanje obrazovnih institucija-održivi povratak	Tekući	Budžet	547.000	147.000		
6	Rekonstrukcija Srednje zubotehničke škole	Tekući	Budžet	500.000			
			Kredit				
			Ukupno	500.000			
7	Opremanje naučno-istraživačkih instituta i laboratorija (Mašinski, Elektrotehnički, Arhitektonski i Medicinski fakultet)	Tekući	Budžet	800.000			
Kandidovani projekti							
1	Izgradnja sale u OŠ "Safvet beg Bašagić"	Kandidovani	Budžet	400.000		100.000	300.000
2	Oprema za Srednju zubotehničku školu	Kandidovani	Budžet	200.000		200.000	
3	Izgradnja objekta Akademije scenskih umjetnosti	Kandidovani	Budžet	750.000	50.000	300.000	400.000
4	Rekonstrukcija i opremanje Filozofskog fakulteta	Kandidovani	Budžet	200.000	50.000	150.000	
5	Rekonstrukcija Stomatološkog fakulteta	Kandidovani	Budžet	250.000	50.000	100.000	100.000
6	Postavljanje Wireles mreže na univerzitetu	Kandidovani	Budžet	200.000	200.000		
	Ukupno tekući			81.865.713	1.047.000	1.650.000	2.470.000
	Ukupno kandidovani			2.000.000	350.000	850.000	800.000
	UKUPNO			83.865.713	1.397.000	2.500.000	3.270.000

R.br	Naziv projekta	Status projekta	Način finansiranja	Planirana vrijednost projekta	Planirana sredstva		
					2009	2010	2011
XI	Ministarstvo kulture i sporta						
	Tekući projekti						
1	BKC, rekonstrukcija objekata Templ i koncertne dvorane	Tekući	Budžet	710.000		50.000	50.000
			Kredit				
		Ukupno		710.000		50.000	50.000
3	Čuvanje i zaštita filmskih materijala-Kinoteka	Tekući	Budžet	1.199.999	400.000	200.000	200.000
5	SARTR, uređenje prostora za rad i scenskog prostora - CDA	Tekući	Budžet	200.000		50.000	50.000
6	Biblioteka Sarajevo, opremanje punktova	Tekući	Budžet	200.000		50.000	50.000
7	Narodno pozorište, interijer zgrade	Tekući	Budžet	482.487		50.000	50.000
8	Istorijski arhiv, sanacija galerijskog prostora	Tekući	Budžet	200.000		50.000	50.000
9	Intervencije na objektima i nabavka opreme	Tekući	Budžet	200.000		50.000	50.000
10	Sanacija i izgradnja vanjskih sportskih ploha	Tekući	Budžet	1.250.000		50.000	50.000
11	Sanacija i rekonstrukcija postojećih sportko-rekreativnih površina-olimpijski stadion Koševo "Asim Ferhatovi-Hase"	Tekući	Budžet	2.600.000		300.000	400.000
	Kandidovani projekti						
1	Sanacija objekata kulture u općinama	Kandidovani	Budžet	100.000		50.000	50.000
2	Adaptacija kino dvorana	Kandidovani	Budžet	100.000		50.000	50.000
	Ukupno tekući			7.042.486	400.000	850.000	950.000
	Ukupno kandidovani			200.000		100.000	100.000
	UKUPNO			7.242.486	400.000	950.000	1.050.000
XII	Ministarsvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice						
	Tekući projekti						
	Kandidovani projekti						
	Ukupno tekući						
	Ukupno kandidovani						
	UKUPNO						
XIII	Fond memorijala						
	Tekući projekti						
5	Postavljanje nišana i spomenika šehidima, poginulim borcima i umrlim braniteljima armije BiH	Tekući	Budžet	4.745.287	150.000	150.000	200.000
			Budžet	70.000			
			Budžet	94.558			
		Ukupno		4.909.845	150.000	150.000	200.000
	Ukupno tekući			4.909.845	150.000	150.000	200.000
	Ukupno kandidovani						
	UKUPNO			4.909.845	150.000	150.000	200.000
	SVEUKUPNO TEKUĆI			636.299.876	70.671.700	83.072.400	75.868.200
	SVEUKUPNO KANDIDOVANI			100.659.066	36.840.000	20.267.316	18.551.750
	SVEUKUPNO			736.958.942	107.511.700	103.339.716	94.419.950

Izvod iz Programa javnih investicija Kantona Sarajevo 2009-2011. (Ukupno)

Redni broj	Broj projekata	Ministarstvo Lokacija	Vrijednost projekata	Osigurana sredstva	Realizacija sa 31.12.2008.	Planirana sredstva		
						2009	2010	2011
1		Ministarstvo pravde						
	1	Općina Centar	6.270.000	5.420.000	1.400.000	200.000	300.000	350.000
	1	UKUPNO	6.270.000	5.420.000	1.400.000	200.000	300.000	350.000
2		Ministarstvo za boračka pitanja						
	2	Općina Centar	870.000	770.000	470.000	150.000		250.000
	7	UKUPNO	99.254.300	61.751.300	49.174.300	11.705.000	18.690.000	19.685.000
3		Ministarstvo saobraćaja						
	18	Općina Centar	159.992.863	66.562.013	48.869.455	22.960.000	20.694.000	26.486.850
	18	UKUPNO	159.992.863	66.562.013	48.869.455	22.960.000	20.694.000	26.486.850
4		Ministarstvo Saobraćaja - Direkcija za ceste						
	2	Općina Centar	52.500.000	635.200	214.388	415.000		
	2	UKUPNO	52.500.000	635.200	214.388	415.000		
5		Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša						
	3	Općina Centar	4.570.000	2.600.000	1.450.000	850.000	980.000	990.000
	26	UKUPNO	89.719.900	30.920.900	23.378.502	26.799.900	28.954.500	9.844.500
6		Ministarstvo stambene politike						
	7	Općina Centar	52.733.012	29.518.012	17.572.445	8.367.300	10.855.000	12.360.000
	7	UKUPNO	52.733.012	29.518.012	17.572.445	8.367.300	10.855.000	12.360.000
7		Ministarstvo unutrašnjih poslova						
	2	Općina Centar	31.967.366	15.925.266	13.406.255	2.000.000	4.950.500	11.091.600
	2	UKUPNO	31.967.366	15.925.266	13.406.255	2.000.000	4.950.500	11.091.600
8		Ministarstvo privrede						
	1	Općina Centar	500.000	500.000	500.000			
	2	UKUPNO	29.093.256	21.472.856	17.004.598	3.565.500	3.673.400	3.947.000
9		Ministarstvo zdravstva						
	16	Općina Centar	115.576.200	37.918.884	30.433.739	29.352.000	11.032.316	5.445.000
	18	UKUPNO	119.410.201	40.472.885	32.520.422	29.552.000	11.622.316	6.135.000
10		Ministarstvo obrazovanja i nauke						
	6	Općina Centar	2.300.000	650.000	500.000	150.000	850.000	800.000
	13	UKUPNO	83.865.713	10.150.874	8.546.874	1.397.000	2.500.000	3.270.000
11		Ministarstvo kulture i sporta						
	5	Općina Centar	5.192.486	2.492.486	1.730.442	400.000	650.000	750.000
	11	UKUPNO	7.242.486	2.992.486	2.019.147	400.000	950.000	1.050.000
12		Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice						
		Općina Centar						
		KS						
13		Fond memorijala						
	7	Općina Centar	4.909.845	4.559.845	4.409.845	150.000	150.000	200.000
	7	UKUPNO	4.909.845	4.559.845	4.409.845	150.000	150.000	200.000
		UKUPNO						
	36	Općina Centar	167.246.052	66.276.636	49.890.436	33.102.000	18.762.816	19.676.600
	78	KS	569.712.890	224.105.001	168.625.795	74.409.700	84.576.900	74.743.350
	114	UKUPNO	736.958.942	290.381.637	218.516.231	107.511.700	103.339.716	94.419.950

Prilog 4: Osvrt na socijalnu isključenost i siromaštvo u Bosni i Hercegovini

Za Strategiju razvoja općine Centar do 2015 g., posebno za socijalni razvoj, važno je imati u vidu opšte stanje u BiH, te proces pripreme Strategije socijalnog uključivanja BiH. Bosna i Hercegovina se nalazi u toku procesa pripreme novih strateških dokumenata: Strategije razvoja BiH (CDS) 2008.-2013 i Strategije socijalne inkluzije (SIS) 2008-2013. Proces izrade navedenih strateških dokumenata je odobren od Koordinacionog odbora za ekonomski razvoj i evropske integracije Vijeća ministara BiH te je parafiranjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Evropskoj Uniji dobio na značaju zbog predpristupnih aktivnosti koje podrazumijevaju pripremu značajnog broja dokumenata čija osnova su gore pomenute strategije. Pored toga, značaj pomenutih strateških dokumenata je u tome što će isto tako predstavljati osnovnu za Strateški okvir usklađenosti potreban za programiranje IPA fondova u periodu kada BiH postane zemlja kandidat (u skladu sa članom 154 EC Pravilnika broj 718/2007 koji implementira Vijeće za regulaciju (EC) broj 1085/2006 uspostavljajući mehanizam za predpristupnu pomoć (IPA)).

Ciljevi Strategije socijalne uključenosti BH utvrđeni su u procesu izrade Situacione analize u saradnji Vijeća Ministara BiH, Vlade RS, FBiH i BD BiH

- zapošljavanje,
- socijalnu zaštitu,
- zdravstvenu zaštitu,
- obrazovanje,
- stare osobe i penzionu politiku,
- zaštitu porodica sa djecom,
- zaštitu osoba sa invaliditetom.

Situaciona analiza rađena za potrebu SIS posebnu pažnju je posvetila siromaštvo, socijalnoj uključenosti, te razvojnom kontekstu socijalnog sektora.

Siromaštvo u BiH

U pristupu izračunavanja apsolutnog siromaštva koriste se dva „praga“ tj. utvrđuje se generalna linija siromaštva i ekstremna linija siromaštva, kojom se ne dostiže minimalna razina potrošnje koja je potrebna za preživljavanje. Na predhodno opisani način prag generalne linije siromaštva za 2007 u BiH utvrđen je za pojedinca, na godišnjem nivou, prihod ispod 2857,31 KM (238,10 KM mjesečni) a prag za ekstremnu liniju siromaštva od 1005,68 KM (83,6 KM mjesečno).

Dubina siromaštva takođe je značajna za mjerenje nejednakosti i izračunava se kao agregirani jaz siromaštva.

Za 2007, na osnovu ankete o potrošnji domaćinstva u BiH (APD) u 2007 dobiveni su sljedeći rezultati (riječ je o procjenama na bazi ankete na reprezentativnom uzorku od 9274 domaćinstava u BiH).

Indeksi siromaštva¹⁶

---

¹⁶ Sve tabele su preuzete ili prerađene na osnovu Agencija za statistiku BiH, Federalni zavod za statistiku FBiH, Zavod za statistiku RS, „Anketa o potrošnji domaćinstva u BiH 2007; Siromaštvo i uvjeti života, Decembar 2008, kao i svi podaci u nastavku ovoga dijela teksta.

Procjena	
Broj siromašnih u procentima od ukupnog broja stanovnika	
BiH	18,56
FBiH	17,39
RS	20,23
BD	25,03
Jaz siromaštva	
BiH	4,9
FBiH	4,5
RS	5,4
BD	7,1

Polazeći od procijenjenog broja stanovnika BiH od 3.447.156 i utvrđenih 18,56% stanovnika ispod generalne linije siromaštva slijedi da je 639.791 stanovnika BiH siromašan.

Anketom je utvrđeno „da u osnovi ne postoji ekstremno siromaštvo...ovo ne znači da niti jedno domaćinstvo nigdje u zemlji ne pati od prehrambenog siromaštva, već samo da su takvi slučajevi veoma ograničeni u broju pa stoga u anketi baziranoj na uzorku nisu značajni“. I pored ovog važnog metodološkog upozorenja navest ćemo da je po Anketi, 0,52% stanovništva ispod linije ekstremnog siromaštva tj. njih oko 17800.

Stopa siromaštva varira prema tipu naselja i prema spolu nositelja domaćinstva.

Stopa siromaštva prema zemljopisnom području i tipu naselja

	Ostalo	Gradsko	Ukupno
Ukupno za zemlju	23,90%	11,03%	18,56%
FBiH	23,62%	9,88%	17,39%
RS	23,91%	13,24%	20,23%
BD	32,53%	16,51%	25,03%

Stopa siromaštva prema spolu nositelja kućanstva

	MNK	ŽNK	Ukupno
Ukupno za zemlju	19,32%	15,77%	18,56%
FBiH	18,30%	14,04%	17,39%
RS	20,60%	18,93%	20,23%
BD	28,10%	13,19%	25,03%

Stopa siromaštva također varira u ovisnosti od starosti nositelja domaćinstva. Tri starosne skupine: 35-49, 50-64 i „više od 64“ imaju učestalost siromaštva kako slijedi: 29,6%, 32% i 30,4%. Najviša stopa siromaštva je među kategorijom mladih odraslih osoba (naročito u FBiH), kao i među najstarijom populacijom (posebice u RS).

Sa povećanjem broja djece u porodici raste i siromaštvo. Stope siromaštva u domaćinstvima sa dvoje djece je 30,7% (FBiH-30,8%; RS-29,8% i BD-36,8%), a u domaćinstvu sa troje ili više djece za BiH dostiže 43% (u FBiH-41,4%; u RS-46,2% i u BD-51,9%).

Stopa siromaštva po statusu aktivnosti nositelja domaćinstva pokazuje slijedeće: u statusu zaposlenih siromašno je za BiH 16,4% (FBiH-16,38%; RS-15,99% i BD-25,66%) i nezaposleni BiH-26,76% (FBiH-25,86; RS-27,61% i BD-31,15%) i nesposobni za rad; BiH-35,15% (FBiH-30,28%; RS-39,98% i BD-25,20).

Važno je uočiti da je 16,4% zaposlenih siromašno kao i daleko najveći postotak siromašnih u grupi nesposobnih za rad tj, osoba sa invaliditetom.

Siromaštvo je direktno vezano za stepen obrazovanja nositelja domaćinstva; bez obrazovanja siromašno je u BiH 33,1% (u FBiH-30,20%; RS-38,39% i BD-19,6%); sa osnovnim obrazovanjem u BiH 24,17% (FBiH-24,1%; RS-23,77% i BD-32,21%); sa srednjoškolskim obrazovanjem u BiH 15,45% (FBiH-14,74%; RS-16,4% i BD-23,33%); sa visokim obrazovanjem u BiH 3,23% (FBiH-3,14%; RS-3,33% i BD-4,09%).

Predhodni podaci pokazuju da su siromaštvom najugroženije slijedeće grupe:

- porodice sa više od 2 djece,
- stare osobe,
- osobe nesposobne za rad tj. osobe sa invaliditetom,
- nezaposleni,
- osobe sa niskim stepenom obrazovanja.

Anketa je takođe pokazala da je siromaštvo najučestalije u poljoprivredi (25,26%), industriji (20,95%) i građevinstvu (26,48%).

Važan dio analize siromaštva su nejednakosti: siromašni u BiH (skoro 20% stanovnika) nose svega 7,2% ukupne potrošnje, a najbogatiji 20% troši 39% ukupne potrošnje.

Ugroženost i izloženost riziku od siromaštva takođe je važan aspekt procjenjivanja mogućih kretanja u ovom dijelu stanovništva. Preciznije, ako domaćinstvo ima ukupni izdatak za potrošnju tek malo iznad generalne linije siromaštva svaka promjena, gubitak prihoda ili poskupljenje prehrambene korpe na primjer može ih veoma brzo „baciti“ ispod linije siromaštva.

Uobičajeno se koristi kao prag ugroženosti, 50% prihoda iznad utvrđene linije generalnog siromaštva. Za 2007 to je u BiH za pojedinca na godišnjem nivou 4285,5 KM (357 KM mjesečno).

APD 2007 pokazuje da je 22,9% stanovništva ugroženo ili u riziku od siromaštva, a sa 18,5% siromašnih to čini 41,5% stanovnika koji su siromašni ili su veoma blizu da postanu siromašni. Izračunato na procijenjeni broj stanovnika BiH (3.447.156) ugroženih ili u riziku od siromaštva je 789.385 stanovnika BiH što sa, već pomenutih, 639.791 siromašnih čini dramatično veliki broj od 1.429.176 stanovnika BiH koji su ispod linije generalnog siromaštva ili u riziku da se nađu ispod nje.

Ispod linije ugroženosti od siromaštva (357 KM mjesečno) su na primjer, najveći broj penzionera čija je prosječna penzija u BiH u prvoj polovici 2008 iznosila 314 KM.

Interesantno je analizirati dinamiku siromaštva u BiH poredeći podatke za slijedeće godine:

Indeksi siromaštva u 2001., 2004., 2007. god.			
	2001. Procjena (%)	2004. Procjena (%)	2007. Procjena (%)
BiH			
Stopa siromaštva	19,5	17,9	18,6
Jaz siromaštva	4,6	4,6	4,9

Stopa siromaštva			
FBiH	16,3	18,5	17,4
RS	24,8	17,5	20,2
BD	-	7,9	25,0
Jaz siromaštva			
FBiH	-	4,9	4,5
RS	-	4,2	5,5
BD	-	1,7	7,1

Izvori:

za 2001. - podaci iz Analize siromaštva Svjetske banke (2003), Anкета mjerenja životnog standarda za 2001. god.;

za 2004. - podaci iz APD za 2004. god (ASBiH proračuni);

za 2007. - podaci iz APD za 2007. godinu (ASBiH proračuni).

„Što se tiče dinamike siromaštva, čini se da je stopa siromaštva smanjena na 17,9% u 2004. godini sa 19,5% iz 2001. godine, da bi opet porasla na 18,6% u 2007. godini. Ipak, ako uzmemo u obzir standardne greške, možemo reći da je stopa siromaštva ostala suštinski nepromijenjena. Tri se procjene značajno preklapaju, gdje je u 2001. godini veliki interval, što čini teškim donošenje suda o stvarnoj dinamici stope siromaštva. Suprotno tome, interesantno je primijetiti da su se od 2004. i 2007. godine stope siromaštva u entitetima i BD kretale u suprotnim smjerovima, iako intervali povjerenja samih procjena ostavljaju upitnim odgovor na pitanje da li su se uslovi, kad je u pitanju siromaštvo, pogoršali ili ostali nepromijenjeni. Od 2004. do 2007. godine stope siromaštva su se snizile u FBiH, a povisile u RS-u, mada sniženje nije statistički značajno. Suprotno tome, u BD-u se situacija sa siromaštvom jasno i dramatično pogoršala.

Slika socijalne isključenosti u BH

Socijalno isključivanje predstavlja mnogo širi pojam od siromaštva, te proces kroz koji se određeni pojedinci ili grupe potiskuju na rub društva, sprečava ih se u njihovim nastojanjima da žive pristojnim životom uz puno sudjelovanje u društvu zbog njihovog etničkog porijekla, dobnih ili spolnih razlika, invalidnosti, finansijskih problema, nedostatka formalnog zaposlenja i nedostatka obrazovanja. Nadalje, to im otežava ili onemogućava pristup zdravstvenim i socijalnim uslugama, kao i društvenim mrežama i aktivnostima zajednice. Isključeni imaju malo ili nimalo pristupa moći i procesima odlučivanja te stoga nisu u mogućnosti da kontroliraju odluke koje utječu na njihov svakodnevni život. Diskriminacija se javlja u javnim institucijama kao što su institucije pravnog sistema ili obrazovanja i zdravstvenih usluga, kao i u socijalnim institucijama kao što je domaćinstvo.

Nadalje, može se tvrditi i da u kontekstu ekonomije u razvoju ili u tranziciji postojanje socijalne isključenosti¹⁷:

- uzrokuje siromaštvo specifičnih grupa ljudi čime dovodi do viših stopa siromaštva među najisključenijim grupama;
- umanjuje proizvodne kapacitete i otežava smanjenje siromaštva društva u cjelini;
- otežava postizanje Milenijskih razvojnih ciljeva (MDG);
- dovodi do sukoba i nesigurnosti.

Analiza procesa socijalne isključenosti i višestruke deprivacije usmjerena je na odnose između siromaštva i socijalne isključenosti kao i između ljudskih prava i isključenosti.

¹⁷ DFID, Reducing Poverty by Tackling Social Exclusion - Smanjenje siromaštva rješavanjem pitanja socijalne isključenosti ,septembar, 2005., str. 3.

Siromaštvo je i uzrok i rezultat socijalne isključenosti, dakle, odnos je dvostran. U odnosu ljudskih prava i socijalne isključenosti, isključenost predstavlja oblik uskraćivanja prava. Utvrđivanje ovih veza nudi rješenja za izlazak iz začaranog kruga u kojem se često nalaze socijalno isključeni.

Za potrebe pripreme NHDR-2007¹⁸ Socijalna uključenost u BiH razvijena je metodologija izračunavanja indeksa socijalne isključenosti, na osnovu te metodologije sprovedena je anketa na reprezentativnom uzorku čiji rezultate ovdje skraćeno prikazujemo.

Indeks generalne socijalne isključenosti (HSEI) posmatra međusobnu zavisnost životnog standarda, zdravstvenog statusa, obrazovanja, sudjelovanja u društvu, pristupa službama i uslugama.¹⁹ Indeks generalne socijalne isključenosti za BiH pokazuje da je u 2006 g. 50.32% stanovništva u BiH socijalno isključeno u barem jednom od ovih oblika. Zanimljivo je da u tom smislu ne postoje značajne razlike između urbanog i ruralnog stanovništva čime se u pitanje dovode različiti stereotipi same socijalne isključenosti. Ne postoji ni znatnija razlika između FBiH (51.01%) i RS (49.50%).

Indeks ekstremne socijalne isključenosti (HSEI-1) procjenjuje da je krajnja socijalna isključenost stanovništva u BiH za 2006. iznosila 21.85%, što znači da je nekih 22% stanovništva BiH isključeno od najosnovnijih procesa i potreba. Vidljive su razlike između FBiH (24.53) i RS (20.01) te urbanog (19.75) i ruralnog (23.57) stanovništva. Izraženo u procentima, ruralno je stanovništvo za 19% više krajnje socijalno isključeno od urbanog.

Indeks dugoročne socijalne isključenosti (HSEI-2) razlikuje se od ostalih indeksa u tome da mjeri dio stanovništva BiH koji ima ograničene izbore za poboljšanje vlastite situacije što znači da su u riziku od dugoročne isključenosti. Biti zaposlen, a još uvijek biti u stanju izuzetne nesigurnosti i nedostatka mogućnosti može u budućnosti dovesti do dugoročne isključenosti. Vrijednost ovog indeksa za BiH u 2006. iznosila je 47.31, odnosno 47,31% stanovništva u BiH koji su zaposleni se nalaze u riziku da ostanu u kategoriji dugoročno socijalno isključenih. U tom smislu nema većih razlika između ruralnog (47.14) i urbanog stanovništva (47.54), a niti među entitetima (FBiH 47.14 i RS 47.32).

Predhodno navedeni procenti daju uznemiravajuću sliku socijalne uključenosti u njena sva tri statistički utvrđena oblika. Međutim stvarnu „dubinu“ socijalne isključenosti pojedinaca i grupa možemo razumjeti samo kroz analizu višestruke isključenosti. Riječ je o istovremenom i kumulativnom djelovanju više faktora isključivanja kao što su, na primjer, rodna nejednakost, manjina, osobe sa invaliditetom, a sve to u kontekstu „novog siromaštva“.

Razvojni karakter socijalnog uključivanja

Tradicionalna shvatanja socijalnog sektora i posebno socijalne zaštite ugroženih grupa je da je to potrošnja, dakle trošak ekonomskog razvoja. Na tom shvatanju razvili su se institucije i mehanizmi funkcionisanja socijalnog sektora, socijalne zaštite posebno. Zakonima se emituju socijalna prava za koje treba obezbjediti finansijska sredstva. To se uglavnom ne omogućuje u punoj mjeri, te je BiH u permanentnom stanju socijalnih tenzija, pri čemu se za socijalne programe i sektore daje značajni procenat BDP a efekti su veoma slabi, a uzajamne veze među socijalnim sektorima skoro nepostojeće.

¹⁸ UNDP/IBHI “Izvještaj o humanom razvoju 2007-Socijalna isključenost u BiH”; Sarajevo, 2007.

¹⁹ Korišteno je sedam alternativnih indikatora: za životni standard: 1) stanovništvo koje živi ispod praga siromaštva i 2) dugotrajna nezaposlenost; za zdravstveni status: 3) osobe bez zdravstvenog osiguranja; za obrazovanje: 4) osobe starije od 15 godina koje nisu završile osnovnu školu; za sudjelovanje u društvu: 5) osobe koje ne glasaju na izborima i 6) one koje ne sudjeluju u organiziranim društvenim aktivnostima; u smislu pristupa službama i uslugama: 7) domaćinstva bez telefonskog priključka.

Socijalno uključivanje kao koncept znači novi i drugačiji pristup. Razvoj svih socijalnih sektora (obrazovanje, zdravstvo, zapošljavanje i socijalna zaštita) i zaštita ugroženih grupa (stari, djeca, osobe sa invaliditetom, siromašni, itd) za zajednički imenitelj, osnovicu politika imaju uključivanje. Uključivanje ugroženih grupa u sve društvene tokove, prije svega zapošljavanje, te u toj funkciji uključivanje u obrazovanje i zdravstvene usluge.

Time se aktivira jedan od najvećih „prirodnih“ resursa BiH, ljudi, posebno ogroman procenat radno neaktivnog siromaštva sa velikim efektima po ubrzanje ekonomskog razvoja.

To traži nove pristupe i politike, aktivnu politiku socijalne zaštite, aktivnu politiku razvoja obrazovanja i zdravstva. Aktivne politike u smislu reforme tih sektora da bi korisnike uključivali prije svega u ekonomski život, a ne samo pasivno podmirivali, često stvarne neutvrđene potrebe korisnika. Bolje je i finansijski racionalnije, primjera radi, podržavati socijalne investicije koje korisnike socijalne zaštite uključuju u rad i sticanje prihoda, nego ih pasivno finansijski pomagati.

U ovom kontekstu, izdvajanja za socijalni sektor su investicija u razvoju i integrisanje njegove socijalne i ekonomske dimenzije, tj. socio-ekonomski razvoj u pravome smislu. Pored toga socijalno uključivanje važan je faktor podizanja sada niskog nivoa socijalnog kapitala²⁰, koji je u zemljama EU važan faktor razvoja.

Pristup socijalnom uključivanju, te svim relevantnim socijalnim sektorima kao faktorima razvoja posebno je važan u situaciji velike ekonomske krize u svijetu, te njenog uticaja na stanje u BiH. Jasna potreba da se smanji javna potrošnja ne može se linearno primjeniti i na socijalne sektore smatrajući ih tradicionalistički, potrošnjom. Racionalizacija sredstava za socijalne sektore treba značiti investicije u reforme usmjerene na jačanje socijalnog uključivanja. Kriza može biti i ambijent za restrukturiranje javne potrošnje i razvoj uključujuće socijalne zaštite.

---

²⁰ Socijalni kapital nekog društva sastoji se od institucija, odnosa, pristupa, vrijednosti i normi koje upravljaju interakcijama između ljudi i doprinose ekonomskom i socijalnom razvoju. Socijalni kapital je baziran na društvenom povjerenju. („Modernizovanje socijalne politike u BiH“, LSE podrška DEP-u, finansirano do strane DFIF, Maj 2008).